

Беларуская палітычна сцэна
і прэзыдэнцкія выбары 2006 году.
Аналітычныя артыкулы.

Рэдактары:

Валер Булгакаў, Віталь Сіліцкі

У афармленыні першай і апошняй старонкі вокладкі
выкарыстаны здымак Андрэй Лянкевіча

Кніга выдадзена пры інфармацыйнай
падтрымцы фонду «Чалавеку нядолі».

ISBN 978-80-86961-24-8

ЗЬМЕСТ

Уводзіны.....	6
<i>Віталь Сіліцкі</i>	

Раздзел 1

Прававая систэма: зьмена нарматыўнага парадку вядзеньня палітыкі	15
<i>Юры Чавусаў</i>	
Эканамічная аснова беларускай палітычнай мадэлі	30
<i>Андрэй Камышэвіч</i>	
Ідэялігічнае поле сучаснай Беларусі	44
<i>Андрэй Казакевіч</i>	
Рэлігійнае поле сучаснай Беларусі	61
<i>Натальля Васілевіч</i>	
Палітычны аспект функцыянавання СМИ і Інтэрнэту ў Беларусі	75
<i>Юры Александрэнкаў</i>	

Раздзел 2

Унутраная палітыка рэжыму: кастрычнік 2004 — сакавік 2006 году	82
<i>Андрэй Ляховіч</i>	
Сымболіка палітычных працэсаў 2004—2006 гадоў	101
<i>Аляксандар Сарна</i>	
Замежны кантэкст беларускай палітыкі ў 2004—2005 гг.	114
<i>Дзяніс Мельянцуў</i>	

Разьдел 3	
Перадвыбарная кампанія Лукашэнкі	130
<i>Юры Чавусаў</i>	
Стратэгіі пропаганды на беларускім тэлебачанні	
напярэдадні выбараў 2006 году	144
<i>Аляксандар Сарна</i>	
Рэклама і піяр-тэхналёгіі ў выбарчай кампаніі-2006	157
<i>Аляксандар Сарна</i>	
СМИ і Інтэрнэт у кампаніі па выбарах	
прэзыдэнта Беларусі 2006 году	168
<i>Юры Александранкаў</i>	
Вызначэнне адзінага кандыдата аб'яднаных	
дэмакраты чных сілаў (АДС)	175
<i>Юры Чавусаў</i>	
Перадвыбарная кампанія АДС	187
<i>Юры Чавусаў</i>	
Грамадзянская кампаніі падчас прэзыдэнцкіх выбараў	199
<i>Юры Чавусаў</i>	
Разьдел 4	
Аналіз вынікаў галасавання і электаральных паводзінаў	216
<i>Андрэй Казакеўч</i>	
Назіранье за выбарчай кампаніяй 2006 году	227
<i>Андрэй Казакеўч</i>	
Пасъялоўе	
Пасъялоўе і позірк у будучыні	241
<i>Віталь Сіліцкі</i>	
Аб аўтарах	257
Дадатак	
Сашылётгія і выбары 2006	259
<i>Мікола Кацук</i>	
Ініцыятыўныя групы кандыдагаў у прэзыдэнты ў 2006 г.	277
Іменны паказынік	281

Уводзіны

У найноўшай палітычнай гісторыі Беларусі прэзыдэнцкія выбары ўжо адбыліся тройчы. Толькі самыя першыя зь іх, тыя, што адбыліся ў 1994 годзе, былі выбарамі ў паўна вартасным сэнсе слова — адносна свабоднымі і рэальна канкурантнымі. Астатнія дзьве кампаніі, у 2001 і 2006 гадах, былі з большага актамі зьвязаныя з адміністрацыяй няправільнастымі, якая пацвярджаала ўжо ўсталяваны статус-кво ўразмеркаваныні палітычнай улады, ці, больш дакладна, пабудаваны ў сярэдзіне 1990 гадоў прэзыдэнцкі абсалютызм Аляксандра Лукашэнкі. Элемэнты выбараў у гэтых дзьвюх кампаніях, канечне, прысутнічалі. Абодва разы быў і да-волі ясны выбар на толькі паміж кандыдатамі, але і паміж пэўнымі кірункамі развицьця краіны. Перадвыбарная барацьба фармальна вялася, выбарнікі галасавалі, і мала хто будзе съцвярджаць, што канчатковы вынік — перавыбраны Аляксандра Лукашэнкі на другі і трэці тэрмін — не адпавядашоў іх волі. Аднак і ў 2001, і ў 2006 гадах было ясна, што калі б рэальны вэрдыкт выбараў быў іншы, то сама пасабе выбарчая працэдура была б не канчатковым актам палітычнай драмы, а толькі яе пачаткам. Менавіта таму галоўнай інтыгай южной наступнай прэзыдэнцкай кампаніі быўня сам вынік

галасаваньня, а тое, ці прывядзе ажыцьцяўленъне вышэйзгаданай працэдуры да нейкага нечаканага павароту, да ўзынікненія палітычнай драмы.

Дарма што прэзыдэнцкія выбары, пачынаючы з другіх, зрабіліся занадта прадказальнымі, кожная з трох кампаній, тым на менш, стала важнай сымбалічнай вяхой у найноўшай гісторыі краіны. Кожны раз такія кампаніі падводзілі тлустую рысу пад мінульм і пачыналі новы этап палітычнага развіцця. Так, першыя прэзыдэнцкія выбары паставілі кропку на хісткай палітычнай раўнавазе, што склалася ў першыя гады незалежнасці і якуюнекаторыя аналітыкі ахарактывалі як «ваймарская Беларусь». Другія выбары ў 2001 годзе сталі канчатковым актам першапачатковага, мяккага лукашэнкаўскага аўтарыгарызму, які большасці тых, хто яго не прымаў хутчэй надакучваў, а не пагражаяў. Трэція, пакуль апошнія, выбары, магчыма, паклалі канец і жорсткай аўтарытарнай сыстэме, бо можа такстацца, што яны адкрылі шлях да трансфармациі палітычнага рэжыму ў Беларусі ў такім напрамку, калі акрэсліваньне яго як «аўтарыгарызм» зробіцца залішне мяккім.

Супольнае паміж трьмі рознымі выбарчымі кампаніямі было, бадай, у адным: усе яны ў прынцыпе былі тэатрам аднаго актора. Гэтым акторам быў Аляксандар Лукашэнка, адзіны і нязменны пакуль прэзыдэнт. Палітык, які здолеў перарабіць краіну падсябеі амаль цалкам падпрадкаваць сваёй волі палітычныя, эканамічныя, культурныя ды сацыяльныя працэсы, што ў гэтай краіне адбываюцца. Усе астатнія, нават і тыя, хто фармальна былі ўладай у 1994 годзе, утваралі кардэбалет. Па вялікім рахунку, дlia тых, хто цвяроza ацэнываў ситуацыю ў краіне, пыганьня, хто стане прэзыдэнтам, не стаяла ні на працягу выбараў 1994 году, ні тым больш падчас наступных кампаній. Замест гэтага галоўнай інтыгай першых выбараў было тое, ці зможа хто-небудзь спыніць Лукашэнку; другіх — ці зможа хтосьці пазмагацца з Лукашэнкам; трэціх — ці змогуць тыя, хто паспрабуе пазмагацца з Лукашэнкам, перажыць гэтапалітычна і нават фізyczна.

Тое, што найноўшая беларуская гісторыя пайшла менавіта так, што на толькі выбары сталі тэатрам аднаго актора, а і сама краіна

ці, прынамсі, яе дзяр жаўны апарат пер атварылі ся ў прыдатак падтрычнай волі Лукашэнкі, было прадвывзначана вынікамі першых у гісторыі краіны сапраўдных выбараў у якіх народ Беларусі рэальна выбіраў сабе ўладу, а не цырыманіяльны рэспубліканскі квазіпарламэнт. Аднак у больш широкім сэнсе вывзначальнымі для будучыні Беларусі былі нават ня самі вынікі выбараў, а тое, што ім папярэднічала. Можна сказаць, што галасаваньне, якое адбылося 23 чэрвеня 1994 году, Аляксандар Лукашэнка выйграў 14 сінеглянія папярэдняга году, калі зачытаў у прамой трансляцыі сваю вядомую антыкарупцыйную справаздачу. Пасыля таго як прэзыдэнцкая сыстэма была аформлена ў прынятай у сакавіку 1994 году Канстытуцыі, Лукашэнку на шляху да ўлады магла спыніць толькі форс-мажорная выпадковасць.

У 1994 годзе Беларусь была, відаць, запраграмаваная на аўтарытарны шлях развіцця. У адрозненіі ад іншых посткамуністичных краін, Беларусь прайшла праз «асноватворныя» выбары, г. зн. тыя, на якіх ажыццяўлецца падзел улады пасыля падзеньня старой сыстэмы, занадта позна, ажпраз некалькі год пасыля таго, як зруйнавалася камуністычная сыстэма і распаўся Савецкі Саюз. Час іх правядзення супаў у храналягічным сэнсе з пэрыядам расчараваньня першымі вынікамі рэформаў ува ўсім посткамуністичным съвеце, з часам, калі паўсюль у рэгіёне вярталіся да ўлады левыя і бытыва камуністы. Аднак, у адрозненіі ад гэтых краін, у Беларусі не было праведзена істотных рэформаў, і таму «асноватворныя» выбары маглі стаць — і ўрэшце сталі — выбарамі рэстаўрацыйнымі — у тым сэнсе, што большасць беларусаў на першых свободных выбарах прагаласавалі за рэстаўрацыю той сыстэмы, якая яшчэ і не пасыпела сканаць. У выніку першыя свободныя выбары сталі і апошнімі (за выключэннем парламэнцкага маратону 1995—96 гадоў), у якіх існавала нейкая інгрыга і насамрэч вырашалася пыганыне аб уладзе.

Аднак аўтарытарызм, на які Беларусь была амаль асуджаная, мог быць як такім, якімён стаў (г. зн. жорсткім, кансалідаваным, пэрсаналізаваным), так і іншым — больш мяккім, канкурэнтным, алігархічным. І тут далейшы лёс краіны, магчыма, у першую чар-

гу прадвызначай ў сам выбар формы праўлення і толькі ў другую — вынік першых презыдэнцкіх выбараў. Беларусь была негатава дарэформаў і дэмакратызацыі, не гатова першза ўсё культурна і мэнтальна — на ўроўні як грамадзтва, такі элігай, прынамсі тых уладных груповак, якія на той час лічыліся элітамі. У такіх умовах толькі адсутнасць систэмы, пры якой уся ўлада была сканцэнтравана ў адных руках, запавольвала спаўганье да дыктатуры.

Акрамя стану грамадзтва на пачатку 1990-х гадоў, трэба прыгадаць і іншыя чыньнікі, якія рабілі Беларусь вельмі спрыяйльным асяродзьдзем для ўзынікнення аўтарытарызму. Папросту кажучы, у краіне адсутнічалі структурныя фактыры, якія рабілі б немагчымай празьмерную канцэнтрацыю ўлады ў руках адной з палітычных груповак ці нават аднаго палітыка. Такім фактарамі звычайна зьяўляюцца моцныя палітычныя эліты і контрэліты, дэцэнтралізацыя эканамічных рэсурсаў ці глыбокія сацыяльна-еканамічныя і культурныя падзеі ў грамадзтве, якія прадухіляюць узынікненне супэрбольшасця ў выніку электаральных спаборніцтваў. У некаторых краінах былога СССР жорсткі аўтарыгарызм быў прадухілены менавіта тым, што ў сілу гістарычных прычын ці ў выніку першапачатковых рэформаў плюралізм палітычнага жыцця тым быў замацаваны менавіта такімі структурнымі фактарамі, іншымі словамі — немагчымасцю ні для адной з груповак захапіць ўладу, а ня большшырокім распаўсяджанынем у грамадзтве дэмаратычных каштоўнасцяў.

Беларусь, з тагальным кантролем дзяржавы за эканамічнымі рэсурсамі, высокай канцэнтрацыяй інфармацыйных рэсурсаў, вельмі невыразнай тэрытарыяльнай і дэмографічнай дыферэнцыяцыяй насельніцтва, несфармаванымі эканамічнымі і палітычнымі элітамі, уяўляла сабой гатовы палігон для аўтарыгарнага рэваншу зтаго моманту, якбылі прынятая адпаведная правілы гульні, што канцэнтравалі ўладу ў асобе аднаго чалавека. Нежкі запаволіў бы гэты рэванш хіба іншы вынік выбараў, калі б презыдэнтам стаў альбо чалавек з дэмаратычнымі перакананыямі (што на той момант было амаль немагчыма), альбо слабы, несамастойны і няздатны да рашчучых дзеяньняў палітык. Пры ўзынікненныі гульца змоц-

най палітычнай воляй (неабавязко ва нават пасъля першых выбараў — Пуцін у Рәсей ды Уга Чавэс у Вэнэсуэле паўсталі пасъля даволі доўгіх дэмакратычных ці квазідэмакратычных эксперыментаў) лёс палітычнага разьвіцця краіны быў прадвызначаны.

Як вынік, беларускі досведатрымання незалежнасці аказаўся вельмі падобны да досьведу шмат якіх краін трэцяга сьвету, што ўзыніклі на абломках былых калоніяльных імперый і дзе працэс дзяржаўнага будаўніцтва апярэдзіў працэсы нацыянальнай кансалідацыі і разьвіцця грамадзянскай супольнасці. У тых краінах той, хто прыхадзіць да ўлады ў выніку «разборак» і перадзелу ўлады ды сфэраў уплыvu, што адбываюцца адразу пасъля ўзынікнення новай дзяржавы, звычайна застаецца пры ўладзе на-доўга.

Нягледзячы на выразна «трэцісъветны» сцэнар палітычнага разьвіцця, у Беларусі фармальна захавалася выбарнасць презыдэнта — ён пакуль не аб'явіў сябе пажыццёвым кіраўніком ураду, як Мабуту ў Заіры-Конга ці Туркмэнбашы ў Туркмэністане, і не перайшоў да выбарнасці нейкім сходам, як Сухарта ў Інданезіі. Ніякай супяречнасці тут няма: маючы шырокія фармальныя паўнамоцтвы, нават паводле Канстытуцыі 1994 году, і не сустракаючымоцных структурных чыннікаў палітычнага супраціву, лукашэнкаўская ўлада надзвычай лёг ка мінімізоўвала на яўнасць і ўплыў палітычных альтэрнатыв у пэрыяд «ад выбараў да выбараў». На працягу першага тэрміну Лукашэнкавага презыдэнцтва гэта было зроблены шляхам рэфэрэндумаў — асабліва лістападаўскага плебісцыту 1996 году, які фармальна аформіў дзяржаўнае ўладкаваныне, што фактычна ўжо існавала. Другой вызначальнай падзеяй стала зынкненне вядомых апазыцыйных палітыкаў у 1999 г. Калі першая падзея канчаткова замацавала сыстэму аднаасобнай улады і выключыла магчымасць яе зьмены праз выбары, то другая паказала магчымым апазыцыйным прэтэндэнтам на ўладу ўсю ступень рызыкі, з якой яны сутыкаюцца. Спроба байкоту парламэнцкіх выбараў у 2000 годзе не прынесла палітычных вынікаў, прадеманстрраваўшы, што ў апазыцыі адсутнічаюць рэсурсы для пазінтыгуйшай барацьбы.

Хоць выбары 2001 г. адбыліся ва ўмовах яшчэ даволі мяккага, па мерках наступных гадоў, аўтарыгарывму, калі Лукашэнкаўрэжым яшчэ пакідаў нейкую прастору для існаванья палітычных і сацыяльных альтэрнатыв, умоў для рэальнай барацьбы за ўладу ўжо не было. Сапраўды, тагачасная кампанія запомнілася хіба што кволай спробай трансплянтацыі «югаслаўскага сцэнару» дэмакратычнай электаральнай рэвалюцыі на беларускую глебу. Чаму гэтая трансплянтацыя аказалася беспасыяховай, аўгар гэтых радкоў пісаў шмат і неаднойчы. Увогуле, падчас выбараў 2001 году з боку апазыцыі выразна адчуўся дэфіцыт сцэнароў дзеянняў, якія б адпавядалі рэальнаму існуючай палітычнай і сацыяльнай ситуацыі. Такі дэфіцыт не зьяўляецца вынікам выключна палітычнага непрафесіяналізму апазыцыі. Ён аб'ектыўна задаецца варункамі існуючага палітычнага рэжыму, калі ясна, што любы твой крок можа быць забляканы, любая карта будзе бігая. І тут якраз узынікае жаданне пагуляць у чужую гульню, якая камусыці дзесяці прынесла перамогу. Адаптация і запазычваныне чужых сцэнароў, спроба пераносу вобразу чужых перамог — сэрбскай у 2001 годзе ці украінскай у 2006-м, магчымасць самім пабыць хоць на нейкі час у гэтым чужым, віртуальным, але такім прывабным вобразе былі таксама свайго роду апошній надзеяй Лукашэнковых апанэнтаў на тое, каб хоць неяк мабілізаваць частку грамадзтва, засікавіць яе ўзделам у барацьбе. Кожны раз, аднак, калі віртуальная рэальнасць уступала месца, даруйце за слэнг, рэалу, пытаныне аб тым, што ж рабіць і як весыці палітычную барацьбу тут і цяпер, паўстаўала перадапанэнтамі Лукашэнкі зновай вастрынёй. У 2001 годзе яны не былі гатовыя нават разважаць над гэтымі пытаннямі. У выніку апазыцыя апынулася на некалькі году глыбокім крызісе, зъякуга яна пачала выходзіць толькі тады, калі ўлада ўжо пасыпела задаць і грамадзтву, і апазыцыі новыя правілы гуліні — а больш дакладна, паставіць перад фактам гуліні безь ніякіх правілаў. У 2006 годзе віртуальнаясць працягнулася трошкі дэўжэй — цаной неймавернай самаахвярнасці часткі дэмакратычнай грамадзкасці — і, нягледзячы на яе сумны канец, усё ж дала шту ршок хай і ліхаманкаваму, неарганізаваному, стыхійнаму пошуку адказаўна

пытальні, пастаўленыя перад дэмакратычнай апазыцый часам і існуючым палітычным ладам. Магчыма, празгэтыя стады — спачатку поўныкрах, потым балючае пераасэнсаваньне — і ляжыць яшлях да магчымай перамогі ў будучыні.

Аднак адказаў пакуль німа. Тым часам нават самыя безнадэйныя, нецікавыя і сумныя выбары ўсё ж становяцца для лукашэнкаўскай улады нагодай для перагляду ўласнага курсу — вядома, з тым, каб надаць яму максімальны жорсткасці. Сначатку нагодай для гэтага была праблема трэцяга тэрміну, якая існавала да канстытуцыйнага рэфэрэндуму 2004 году. Потым стала зразумела, што сапраўднай прычынай пэрманэнтнай кансалідацыі і ўмацавання жорсткасці рэжыму зьяўлецца яго ўнутраная знэрваванасць, стоенае ўсьведамлен’не ўласнай нявечнасці, аб якой электаральныя рэвалюцыі на постсавецкай прасторы выразна нагадалі. Прасцей за ўсё было б адміністрація прадкасці зіснаваньнем інстытуцыйнай пракэдурай. Але лукашэнкаўская ўлада пакуль ня мае іншых спосабаў самалегітамацыі, акрамя як прыдапамоў волі народу. З гэтай прычыны яна мусіць мірыцца зіснаваньнем інстытуцыйнай пракэдурай: зынічночы яго ў пэрыяд «адвыбараў да выбараў», яна змушана дазваляе яму раз на пяць год хоць у неякай ступені ажывіцца, разгарнуцца, адчуць надзею і ўвыніку — выжыць.

Як доўга будзе доўжыцца гэтае кола, калі адлажданы мэханізм дасць збой — пакуль невядома. Ясна толькі адно: выбары, нават толькі фармальная канкурэнтныя, далёка ня поўна ўпісваюцца ў палітычную і тым больш сацыяльную мадэль дзяржавы, якую цяпер будуюць лукашэнкаўцы. Яны як тая чэхаўская стрэльба: нават калі дзівье дзеі правісці на сцэне незараджанай, у трэцяй ўсё ж мусіць стрэліць. Пасля выбараў 19 сакавіка 2006 году мы пачулі адзін такі хай сабе і слабенькі, але тым ня менш выразны і паказальны стрэл. Надзея на перамены, якую гэты стрэл спарадзіў у часткі беларускага грамадства, магчыма, ілюзорная, але час ад часу ілюзіі больш эфектыўна мабілізујуць людзей, чым рэчаіснасць. А гэта значыць, што адміністрацыйная пракэдура выбараў ўсё жня цалкам бессэнсоўная і недарэчная. Кожная кампанія —

гэта новая старонка ўпалітыхнай гісторыі, новы пункт адпіку, новая падстава для раздумаў і высноў. А разтак, неабходны і летапіс гэтай гісторыі.

Наша спроба гэтага летапісу — перадчыгачом. Спадзяёмся, яна станецца глебай для яго разважаньня над тым, што адбылося, падсумаваньня вынікаў і спробаў зазірнуць у будучыню. Зрэшты, як паказвае гісторыя, выбары ў Беларусі — гэта не канец, а толькі пачатак вызначальных падзеяў.

Разьдзел I

Прававая сыстэма: зъмена нарматыўнага парадку вядзення палітыкі

1. Найбольш шматлікім корпусам новых нарматыўных актаў у часе палітычнай кампаніі па выбарах прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь у 2005—2006 гадах быў зъменены ўзаканадаўствіе і праве, якія на мелінепасрэдных адносін да выбарчага працэсу, аднак фармавалі прастору для палітычнай барацьбы і давалі магчымасці для пэўных палітычных кроکаў.

У якасці прыкладу прывядзём вядомы ўказ прэзыдэнта ад 7 траўня 2005 году пра перайменаваньне вуліцаў Менску, які, на думку шэрагу юрыстаў, парушае дзеючае беларускае заканадаўства, што надае права зъмены назваў вуліц толькі мясцовым Саветам дэпутатаў. Прэзыдэнт сваім указам перайменаваў праспект Францыска Скарыны ў праспект Незалежнасці, праспект Пятра Машэрава — у праспект Пераможцаў, вуліцы Іерусалімскую, Дразда і Варвашэні — у праспект Машэрава, а Старабарысаўскі тракт — у вуліцу Францыска Скарыны. Гэты крок уладаў (і рэакцыю ўладаў на грамадскую нездаволенасць гэтым icroкам) варта лічыць палітычным дзеяньнем, што разгортваецца ў межах палітычнага працэсу. Грамадзка-палітычная дыскусія з нагоды гэтага кроку ўкладалася ўсхему «палітычнае рашэнне — палітычная

рэакцыйя», пытаныні прававога характеристу ў межах дыскусіі знаходзіліся ў маргіналях. Перайменаваныне вуліцаў стала элемэнтам агітацыйнай кампаніі апазыцыі ў Менску, але статусу ключавых палітычных актораў у межах перадвыбарнага працэсу не зъмяніла.

2. Былі таксама зъмены ў заканадаўстве, якія ўскосна ці непасрэдна закраналі правілы палітычнага працэсу альбо зъмянілі статус палітычных суб'ектаў перад выбарамі. Яны дыставалі правілы палітычнай гульні, зъмянілі праваўы статус палітычных актораў. Зъмяненьне заканадаўства пра няўрадавыя арганізацыі (грамадзкія аб'яднаныні і фонды) і палітычныя партыі пэўным чынам адкарэгавала статус гэтых юрыдычных асобаў як палітычных суб'ектаў, але ў меншай ступені паўплывала на правілы іх палітычнага ўзаемадзеяння з іншымі суб'ектамі палітычнага працэсу. Сюды трэба залічыць зъмену ў Крымінальным кодэксе, якой устанаўлівалася крыміналізацыя дзейнасці незарэгістраваных ці ліквідаваных грамадzkіх аб'яднанняў і фондаў, устанаўленне новых крымінальных артыкулаў «Дыскрэдытацыя Рэспублікі Беларусь» і «Самавольнае прысваенне звання ці ўлады і службовай асобы, звязанае з удзелам на гэтай падставе у перамовах альбо іншых сустрэчах з прадстаўнікамі замежных дзяржаваў замежных ці міжнародных арганізацыяў альбо ў пасяджэннях міжнародных арганізацыяў», а таксама забарону Міністэрствам юстыцыі на ўтварэнні і дзейнасць незарэгістраваных перадвыбарных блёкаў і кааліцый.

Асобны блёк складаюць акты, якія вызначалі парадак узаемаадносін паміж слаямі кіруючай эліты — гэта заканадаўства аб барапбезкарупцыйнай і новыя мэханізмы вызваленяня ад крымінальнай ды эканамічнай адказнасці за эканамічныя злачынствы, новыя нормы аб памілаванні.

3. Важнае значэнне для ходу выбарчага працэсу маглі б' мець і зъмены ў самім выбарчым праве. Але зъмены ў гэтай сферы цяжка ацаніць аднозначна: палажэнныі ўласна выбарчага заканадаўства маюць выключна тэхнічныя характеристары і мала ўпłyваюць на характеристар палітычнага працэсу падчас выбараў. Фармальна напярэдадні гэтых презыдэнцкіх выбараў сама выбараў чae заканадаўства

не мянялася, аднак па некаторых кірунках адбылося зьмяненне праваўжывальной практыкі.

Удасканаленне мэханізмаў палітычных рэпрэсіяў

Напал палітычнай кампаніі 2006 году івідавочная пагроза пашырэння на Беларусь практык «каляровай рэвалюцыі» вымагалі ўвядзення новых, большжорсткіх ідасканалаў сродкаў абмежавання палітычнай актыўнасці. Найбольшзначнай з'іх было змененне зменаў у Крымінальны кодэкс, якімі была ўсталяваная крымінальная адказнасць за пэўныя праівы палітычнай і грамадзкай актыўнасці. 25 лістапада 2005 году ў першым чыганьні 2 снежня 2005 году ў другім чыганьні Палата прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Беларусі прыняла папраўкі ў Крымінальны і Крымінальна-працэсуальны кодэксы, што ўмацнілі адказнасць «за дзеянні, на-кіраваныя супраць чалавека і грамадзкой бяспекі». Гэты закононапраект быў унесены ў парламэнт 23 лістапада ад імя презыдэнта з адзнакай «тэрміновы», таму яго разгляд адбываўся ў паскораным парадку. У першым чыганьні 94 дэпутаты Палаты прадстаўнікоў падтрималі закононапраект, адзін прагаласаваў супраць. У другім чытаньні чацвёра дэпутатаў знайшлі ў сабе мужнасць прагаласаваць супраць адышнага законапраекту, а 97 падтрималі папраўкі. Неўзабаве Савет Рэспублікі зацвердзіў гэтую папраўку аднаголосна і практычна безабмеркаваныя. 2 студзеня 2006 году, пасыля падпісання презыдэнтам і старту выбарчай кампаніі, гэтыя папраўкі набылі моц.

Прадстаўляйцца гэты законапраект у парламэнце старшыня Камітэту дзяржаўнай бяспекі Сыцяпан Сухарэнка. Ён адкрыта заявіў, што галоўная задача гэтага закону — збіць хвалю масавых выступаў, якія апазыцыя быццам бырыхтую на час выбарчай кампаніі:

Лідэры апазыцыйных палітычных фармаванняў с'юль вядома даюць непраўдзівую інфармацыю па палітычных пракцэсаху Беларусі. Мэта такіх заяў — прымусіць заходнія палітычныя колы ўвесыці сан-

кцыі супраць Беларусі. Разбуральныя сілы жадаюць выкарыстаць кампанію, каб захапіць уладу і зымніць канстытуцыйны рэжым, арганізуючы рэвалюцыю накшталт грузінскай у 2003 годзе, украінскай у 2004 годзе ці кіргіскай у 2005 годзе.

Сухарэнка дадаў, што «насамрэч мы сутыкаемся з цэлай індустрый па падрыхтоўцы так званых “каляровых” баевікоў рэвалюцыі»: ЗША выкарыстоўваюць рэсурсы міжнародных і замежных недзяржаўных арганізацый для падрыхтоўкі спэцгрупу, якія мяркуе іца задзейнічаць для арганізацыі масавых вулічных выступлений у Беларусі. Асноўнымі арганізатарамі вулічных выступлений маглі стаць незарэгістраваныя моладзевыя арганізацыі «Малады фронт» і «Зубр». Паводле яго, на Крупічыне і Вялейшчыне дзейнічалі некалькі лягераў па падрыхтоўцы баевікоў для ўдзелу ў масавых беспарадках падчас презыдэнцкіх выбараў. Такія ж лягеры быццам бы існавалі за межамі Беларусі. Аднак канкрэтных доказаў іх існавання Сухарэнка не прывёў і падкрэсліў, што галоўнай пагрозай нацыянальнай бяспечы могуць стаць не выступленні апазыцыі, якая «расцягнула і не карыстаецца падтрымкай у грамадстве», а ціск збоку Захаду, які ўзмацняецца.

Крымінальны кодэкс дапоўніўся артыкулам 193-1 (незаконная арганізацыя дзейнасці грамадзкага аб'яднання, рэлігійнай арганізацыі ці фонду альбо ўдзел у іх дзейнасці). Яго норма прадугледжвае, што арганізацыя дзейнасці альбо ўдзел у дзейнасці арганізацый і фондаў, у дачыненіі да якіх набыло моц ражэньне або прыпыненні іх дзейнасці або закрыцці, будучы карацца штрафам, ці арыштам на тэрмін да шасці месяцаў, ці пазбаўленнем волі на тэрмін да двух год. Асоба, якая добраахвотна спыніла ўдзел у такой арганізацыі і заявіла аб гэтым адпаведным дзяржаўным органам, будзе вызвалена ад кримінальнай адказнасці, калі ў яе дзеяннях няма складу іншага злачынства. У артыкул 193 («Арганізацыя або кірауніцтва грамадзкім аб'яднаннем, рэлігійнай арганізацыяй, якія замахваюцца на асобу, права і абавязкі грамадзян») была ўведзена норма

ма, якая павялічвае памер адказнасці за гэтае злачынства, калі яно зьдзейсьнена ў форме незарэгістраванай грамадзкай арганізацыі (караецца арыштам на тэрмін да шасыці месяцаўці пазбаўленьем волі тэрмінам да трох год). Артыкул 293 «Масавыя беспараадкі» быў дапоўнены трэцій часткай, згодна з якой навучанье або іншая падрыхтоўка асоб для ўдзелу ў масавых беспараадках ці фінансаваныне падобных заняткаў маюць караецца арыштам на тэрмін да шасыці месяцаў або пазбаўленьем волі на тэрмін да трох гадоў. Артыкул 342 Крымінальнага кодэкса у быў дапоўнены палажэннем, якое прадугледжвае, што навучанье ці іншая падрыхтоўка асобаў для ўдзелу ў групавых дзеяньнях, якія груба парушаюць грамадзкі парадак, а таксама фінансаваныне або іншае матэрыяльнае забесьпячэнненетакой дзеянасці прымет больш цяжкага злачынства павінны караецца арыштам да шасыці месяцаў або пазбаўленьем волі да двух год. Узмацнілася адказнасць за публічныя за клікі да захопу дзяржаўнай улады ці гвалтоўнай зымены канстытуцыйнага ладу (артыкул 361 Крымінальнага кодэкса). За гэта прадугледжана пакаранье ад шасыці месяцаў арышту да трох год пазбаўлення волі. Крымінальны кодэкс таксама дапоўніўся новым артыкулем 369-1 — «Дыскрэдытацыя Рэспублікі Беларусь». Пад дыскрэдытацыяй разумеецца «дача замежнай дзяржаве, замежнай ці міжнароднай арганізацыі заведама не-праудзівай інфармацыі аб палітычным, эканамічным і сацыяльным, ваенным або міжнародным становішчы Рэспублікі Беларусь, прававым становішчы грамадзян Рэспублікі Беларусь або яе органаў улады». Такія дзеяньні маюць караецца арыштам на тэрмін да шасыці месяцаў альбо пазбаўлення волі на тэрмін да двух год. У артыкул 382 «Самавольнае прысваенне званья або ўлады службовай асобы» была ўведзена беспрэцэдэнтная кваліфікуючая прымета: «Самавольнае прысваенне званья або ўлады службовай асобы, звязанае з удзелам нагэтай падставе ў перамовах ці іншых сустрэчах з прадстаўнікамі замежных дзяржаў, замежных або міжнародных арганізацый альбо ў пасяджэннях міжнародных арганізацый». Наяўнасць такіх нормаў дазваляе

караць грамадзян Беларусі (ці нават замежнікаў!) за зьдзяйсьненыне дзеяньняў за межамі Беларусі, нават калі паводле заканадаўства краіны зьдзяйсьненія ўчынку яны ня будуць лічыцца злачыннымі.

Акрамя таго, новым крымінальна-працэсуальным заканадаўствам прадугледжана магчымасць затрымання асоб, што падазраюцца ў тэрарызме і зъдзяйсьненіні асабліва злоснага хуліганства, на тэрмін да 10 дзён да ўжываньня меры стрыманьня або вызваленія з-пад варты.

Практыка ўжываньня паправакне прымусіла сябе доўга чакаць. Першымі пад удар трапілі актыўсты грамадзянскай ініцыятывы «Партнэрства», што спэцыялізаваліся на ажыццяўленыні назіраньня за выбарамі. Пазней былі распачаты некалькі іншых крымінальных спраў па новых артыкулах, у тым ліку супраць моладзевых грамадзянскіх структур¹.

І новае заканадаўства супраць экстремісцкай дзейнасці, і заканадаўства супраць фінансаваньня тэрарызму² не знайшло свайго ўвасаблення ў рэальнай праваўжывальнай практицы падчас гэтай перадвыбарнай кампаніі. Аднаку якасці элемэнту перадвыбарнай рыторыкі пагрозы пакаранынем за экстремізм і тэрарызм неаднаразова адрасаваліся прадстаўнікам палітычнай апазыцыі падчас перадвыбарных баталій палітычнага сезона 2005—2006 гадоў. Асо бна ў гэтым шэрагу выдзялялася заява таго ж Сухарэнкі пра тое, што дзеяньні актыўных удзельнікаў несанкцыяновых акций 19 сакавіка 2006 году будуць кваліфікаваны паводле артыкулу аб тэрарыстычным акце.

¹ Законпраект «Аб процесіяне экстремізму», які 27 кастрычніка 2005 году быў прыняты Палатай прадстаўнікоў у першым чытанні, утрымлівае яшчэ больш жорсткія меры. Намесынік старшыні КДБ Васіль Дземянцей, прадстаўляючы законпраект, расказаў дэпутатам аб tym, што КДБ не хапае заканадаўчай базы, каб супрацьстаяць экстремісцкай дзейнасці ўкраіне, у той час як экстремізм і яго праявы атрымалі шырокое распаўсюджаньне ў Беларусі, а дзяржавы Захаду рыхтуюць інтэрвенцыю супраць нашай краіны.

² Падчас трэцій сесіі ўвосень 2005 году Палата прадстаўнікоў утрымала скліканыя дапоўніла Крымінальны кодэкс артыкулам 290-1 «Фінансаванне тэрарыстычнай дзейнасці».

Павелічэньне паўнамоцтваў спэцыяльных службаў і іншых сілавых структур

Напярэдадні выбараўбыла заканадаўча пашырана кампетэнцыя спэцслужбаў і асабліва Камітэту дзяржаўнай бяспекі, а таксама быў пашыраны межы выкерыстання спэцыяльных сродкаў і зброі.

З траўня 2005 году ў Беларусі пачаў дзеянічаць закон аб «Аб органах дзяржаўнай бяспекі» ў новай рэдакцыі. Яна надае больш шырокія права апэраторуным службам КДБ. Цяпер яны могуць пранікаць у жылыё грамадзяніна ці офіс арганізацыі, нават замежнай, ня маючы санкцыі пракуратуры. Да зволу праクурора ўвогуле не патрэбен, дастаткова будзе толькі на працягу сутак пайфармаваць праクурора, што пранікненне адбылося ў апэраторуных мэтах. Паводле артыкулу 14 гэтага закону, супрацоўнікі КДБ могуць пранікаць у службовыя памяшканні замежных дзяржаў, якія вядуць разведку і могуць нанесці шкоду інтэрэсам бяспекі Беларусі. Крытэрыі гэтай шкоды, натуральна, мае вызначаць сам КДБ. Другім істотным новаўядненнем закону з'яўляецца права спэцслужбаў укараняць у любую арганізацыю сваіх тайніх агентаў. Устаноўлена адказнасць за выдаваныне звестак пра супрацоўнікаў Камітэту дзяржаўнай бяспекі, якія негалосна працуюць у арганізацыях, аб'яднаннях і ўстановах. За іх рассакрэчваныне заюнам прадугледжана крымінальная адказнасць, пакаранье — да пяцігод турмы.

Адначасова новая рэдакцыя закону ўстанаўлівае новыя прынцыпы дзеяніасці КДБ. Яшчэ адной яго задачай вызначана забесьпячэнне презыдэнта, ураду, іншых органаў і арганізацый звесткамі, неабходнымі для прыняцця рашэнняў у палітычнай, эканамічнай, ваенай, інфармацыйнай, гуманітарнай і іншых сферах. Рэформа заканадаўства аб органах дзяржбяспекі і прыход на пасаду старшыні камітэту Сыцяпана Сухарэнкі быў адметнымашгабнымі кадравымі перастаноўкамі і ўзмацненнем тых аддзелаў, якія непас-

рэдна звязаны зрэалізацый палітычнага перасьледу ў выглядзе «аховы канстытуцыйнага ладу».

З 1 лютага 2005 году набылі моц папраўкі ў Закон «Аб Унутраных войсках МУСР эспублікі Беларусь». Адцяпер байць ўнутраных войскаў могуць ужываць спэцыяльныя сродкі, баявуютэхніку, а таксама зброю паводле загаду прэзыдэнта краіны³.

Разам з пашырэннем паўнамоцтваў сілавых структураў адбываліся праверкі на ляльнасць супрацоўнікаў дзяржапарата і службоўцаў. З красавіка па верасень 2005 году ўсе кіраўнікі ўпраўленняў, аддзелаў і падраздзяленняў МУС прайшлі пераатэстатцю. У выніку адбылося скарачэнне нізавога складу супрацоўнікаў, пры гэтым скарачэнні зусім не закранулі спэцпадраздзяленняў⁴.

Абмежаваньне дзейнасці недзяржаўных структураў

Згодна з новым загадам міністра юстыцыі Віктара Галаванава ад 21 красавіка 2005 г., аргструктуры грамадzkіх аб'яднанняў і палітычных партый павінны былі перарэгістраваць свае юрыдычныя адрады да 1 чэрвеня 2005 году (пазней гэты тэрмін быў нефармальна падоўжаны). Тыя аргструктуры, якія месціліся ў прыватных кватэрах грамадзян, мусілі перарэгістравацца ў адміністрацыйным фондзе ці іншых нежылых памяшканьнях. Пасля за-

³ Уартыкул «Закону аб унутраных войсках», які рэгламэнтуе выкарыстанне спэцпрадкаў і агнястрэльнай зброі, дададзены слова «і ўншых выпадках, якія ёсьць начаюцца прэзыдэнтам Рэспублікі Беларусь».

⁴ При паступленні на службу ў сілавыя ведамствы — КДБ, МУС, Раду Бясьпекі, органы праクратуры, службу аховы прэзыдэнта — патрабуецца запаўненне адмысловай заявы: «У сувязі з атрыманнем дзяпуску да дзяржаўных тайнаў даю згоду направідзеным органамі дзяржаўной бясьпекі Рэспублікі Беларусь адно сна мяне праверачных мер апрыем стваў, а таксама на часо вое абмежаваньне ўсіх звязаў з гэтым правана недальнайнасць асабістага жыцця». Запаўняць такую паперу цяпер трэба падчас прыёму напрацу, атаксама пры падаўжэнні контракту.

канчэннія гэтага тэрміну былі ліквідаваны некалькі соцень арганізацыйных структураў грамадзкіх аб'яднанняў і палітычных партый ў паўсёй краіне. Гэты крок зъменішыў магчымасыці дэмакратычных структур па іх вылуччэнні ў склад выбарчых камісіяў, хоць адгэтаі кампаніі пацярпела і каляўрадавая ЛДПБ.

19 ліпеня 2005 году Аляксандар Лукашэнка падпісаў новыя рэдакцыі законаў «Аб грамадзкіх аб'яднаннях» і «Аб палітычных партыйах», якія былі прыняты Палатай прадстаўнікоў у надзвычайнім рэжыме 29 чэрвеня, у апошні дзень веснавой сесіі. Супраць прыняцця законапраекту аб грамадзкіх аб'яднаннях прагаласаваў толькі адзін депутат (Вольга Абрамава).

Новая рэдакцыя заёну «Аб грамадзкіх аб'яднаннях» павялічвала пералік падстаў для іх ліквідацыі, заканадаўча замацоўвала забарону на двойнасць незарэгістраваных грамадзкіх аб'яднанняў, у складніла працэдуру рэгістрацыі, устанаўлівала магчымасць прыпынення дзейнасці грамадзкіх аб'яднанняў, уводзіла іх абавязак даваць штогадовыя справаздачы пра сваю дзейнасць у органы юстыцыі, забараняла ажыццяўляць прадпрымальніцкую дзейнасць (такая дзейнасць стала магчыма толькі праз заснаваньне грамадзкім аб'яднаннем асобнай камэрцыйнай арганізацыі). Зъмяніліся патрабаваныні да статутаў грамадзкіх аб'яднанняў — напрыклад, уведвена абавязкове пазначэнне ў статуте «прадмету дзейнасці арганізацыі». Тым арганізацыям, чые статуты не адпавядалі новым нормам, прыйшлося ўносіць зъмены ў свае ўстаноўчыя дакумэнты да жніўня 2006 году.

Новая рэдакцыя закону пра партыі зрабіла абавязковым стварэнне рэгіянальных структураў партый ў большасці абласцей краіны і горадзе Менску. Было забаронена членства адначасова ў дзвюх партыйах. Таксама была прадугледжана магчымасць прыпынення дзейнасці партыі на тэрмін да шасці месяцаў, хаця падчас выбарчай кампаніі ліквідацыя або прыпыненне дзейнасці партыі не дазваляецца. Партыям таксама давялося мяняць уласныя статуты пры стасоўваць іх да новай рэдакцыі закону.

1 ліпеня 2005 году Лукашэнка падпісаў указ № 302 «Аб некаторых мерах па ўпарадкованьні дзейнасці фондаў». Гэтым актам

быў прынцыпова зъменены прававы статус фондаў як юрыдычных асобаў, які да таго быў вызначаны Грамадзянскім кодэксам. З 1 верасьня 2005 году ўстанаўліваўся новы адзіны парадак утварэння, дзяржаўнай рэгістрацыі і ліквідацыі фондаў у Рэспубліцы Беларусь. Фонды зрабіліся падобнымі ў юрыдычным сэнсе да грамадзкіх аб'яднанняў, адно што іх можа стварыць нават адзін чалавек. Як і грамадзкія аб'яднанні, фонды адцяпер рэгістраваліся і кантраляваліся органамі юстыцыі, уводзілася паняцце тэрыторыі дзеянасьці фондаў (яны падзяляліся на міжнародныя, мясцовыя і рэспубліканскія), прадугледжваўся мінімальны памер сродкаў фонду (10000 даляраў для рэспубліканскіх фондаў, 1000 даляраў — для мясцовых). Была ўстаноўлена забарона на заснаванье фондаў для асобаў, што раней уваходзілі ў кіруючыя органы ліквідаваных судом грамадзкіх аб'яднанняў (!), а таксама шэраг іншых абмежаванняў. Толькі адна арганізацыя-прававая форма няўрадавых арганізацый — установы — ня трапіла пад зъяненне заканадаўства пра ~~дзяяльніцтва~~ прававы статус.

Далейшыя дзеяньні Міністэрства юстыцыі былі скір аванья супраць аб'яднаўчых працэсаў у апазицый і сталіся рэакцыяй на стварэнне кааліцыі Аб'яднаных дэмакратычных сілаў, а таксама ставілі на мэце выцясненіе з прававога поля незарэгістраваных структураў. 21 верасьня 2005 году была прынята пастанова Міністэрства юстыцыі, згодна з якой блёкі палітычных партый і прафсаюзаў, а таксама рухі, ініціятывы і кааліцыі грамадзян павінны мець дзяржаўную рэгістрацыю, а дзеянасьць незарэгістраваных грамадзкіх структураў на тэрыторыі Беларусі забараняецца.

Датаго ж грамадзкія структуры пазбавіліся некаторых апошніх крыніцаў легальнага фінансавання. 17 жніўня 2005 году выйшаў новы варыянт прэзыдэнцкага ўказу «Пра міжнародную тэхнічную дапамогу», у якім забаранялася атрыманьне і выкарыстаньне міжнародной тэхнічнай дапамогі ў «антыканстыгучых мэтах». Забаранялася атрымліваць міжнародную тэхнічную дапамогу «для захопу ці скідання дзяржаўнай улады, умяшання ва ўнутраныя справы Беларусі, для распальвання сацыяльной, нацыянальнай і рэлігійнай варожасці». Дапамога таксама ня можа выкарыстоўвацца для пад-

рыхтоўкі і правядзення выбараў рэфэрэндумаў масавых акцыяў, вырабу агітацыйных матэрыялаў. У прэс-службе Лукашэнкі паведаміл, што ўказ адносіць да міжнароднай тэхнічнай дапамогі ўтым ліку і бязвыплатную дапамогу ў форме арганізацыі і правядзення сэмінараў канфэрэнцыяў ды іншых грамадзкіх мерапрыемстваў⁵.

Адначасова з працэсамі ліквідацыі і заканадаўчага прызначэння незалежных грамадзкіх структураў рабіліся спробы стварэння псеўдаграмадзкіх утварэнняў. У 2005 годзе на веснавую сесію Палаты прадстаўнікоў быў унесены занопраект «Аб рэспубліканскіх дзяржаўна-грамадзкіх аўтарытэтах». Стварэнне такіх фармаванняў было распачата ўказамі прэзыдэнта яшчэ ў 2003 годзе, але дзяржаўныя грамадзкія аўтарытеты заставаліся адзінкавыя, і нават вядомы БРСМ фармальна заставаўся звычайнім грамадзкім аўтарытетам.

Ізоляцыя грамадзтва ад замежнага ўплыву і ідэалагічная індактрыванцыя

У лістападзе 2005 году Аляксандар Лукашэнка падпісаў дэктрэт, якім уносицца зымены і дапаўненны ў ягоны сакавіцкі дэкрэт «Аб некаторых мерах па проціўзейнні гандлю людзьмі». У ім адзначаецца, што арганізацыі, якія займаюцца працаўладкаваннем беларускіх студэнтаў за мяжой падчас летніх каникулаў, павінны атрымаць адмысловую дзяржаўную ліцензію. Пры гэтым неабходна згода Міністэрства адукацыі па южнай канкрэтнай студэнцкай праграме. Раней у сакавіцкім дэкрэце ўжо было замацавана пала жэнные, згодна з якім выезд студэнтаў на вучобу за мяжу можа адбывацца толькі са згоды Мінадукацыі. У новым жа дакумэнце рэгулююцца нават працэдура кароткагерміновых выездаў студэнтаў і навучэнцаў для ўдзелу ў спартыўных ці культурных мерапры-

⁵ 1 ліпеня 2005 году Лукашэнка падпісаў указ № 300 «Аб аказанні і выкарыстанні бязвыплатнай(спонсарскай) дапамогі». Указ выключочый палітычную і праваабарончую дзейнасць з мэтай аказання спонсарскай дапамогі і забарані ў яе выкарыстанні ў ўантыканстытуцыйных мэтах.

емствах. На іх цяпер таксама трэба мець дазвол Міністэрства адукацыі або мясцовых органаў выкананічай улады.

Вялікі розголос атрымаў ліст Міністэрства адукацыі за падпісам міністра А. Радзюва «Аб мерах па недапушчэнню спробаўцягнання навучэнцаў і студэнтаў у проціпраўную дзейнасць палітычнага толку», адрасаваны ўпраўленню адукацыі аблвыканкамаму і кіраунікам устаноў, якія забясьпечваюць атрыманьне вышэйшай і сярэдняй спэцыяльнай адукацыі, і датаваны 23 траўня 2005 г. Ён патрабаваў «нэйтралізацыі спробаўцягнання студэнтаў у проціпраўную дзвейнасць палітычнага толку». У прыватнасці, было прапанавана пашырыць практику стварэння ва ўстановах адукацыі нараді камісій па папярэджанні проціпраўных паводзін навучэнцаў і студэнтаў, арганізаваць улікі індывідуальную работу з навучэнцамі і студэнтамі, схільнымі да здзяйснення падобных учынкаў. На стаўнікам і выкладчыкам ВНУ ў лісце было загадана «зрабіць усё магчымае, каб у студэнцкіх аўдыторыях не было месцаў антыйдзяржайной рыгорыцы і крыгтыканству». Ліст усклаў на кіраунікоў навучальных установў персанальную адказнасць за факты ўдзелу студэнтаў і навучэнцаў у несанкцыянаваных мерапрыемствах, якія праводзяцца апазыцыйнымі арганізацыямі. Такіх студэнтаў і навучэнцаў рэкамэндуецца адлічваць з навучальных установоў⁶.

Абмежаваньні на распаўсяджванье інфармацыі

14 лістапада 2005 Савет Міністраў Беларусі прыняў пастанову, сутнасць якой заключаецца ў больш жорсткім дзяржаўным кант-

⁶ Па заканчэнні выбарчай кампаніі абсалютна ўдуху цыркуляру Радзікоў вялікага ўніверсытэту мелі месцаў пробы адвіціўсім ужо забытую практику «таварыскіх судоў».

⁷ Падчас прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году гэты працэс быў распачаты, але не даведзены да лягічнага завяршэння. Рэальна камісія пры Нацыяналінай акаадэміі навук нездзяйсняла заходаў па абмежаваньні магчымасцяў для дасылавання грамадзкай думкі.

роліза правядзеньнем сацыялягічных апытаńняў на грамадзка-палітычныя тэмы і публікацыяй іх вынікаў⁷.

Згодна з пастановай, усе сацыялягічныя дасъледаваньні палітычнага характару мае кантроліраваць Камісія па апытаńнях грамадзкай думкі пры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Яна мае займацца афэдтытацый юрыдычных асобаў, якія прэтэндууюць на правядзенне апытаńняў грамадзкай думкі, звязаных з рэфэрэндумамі, выбарамі прэзыдэнта і дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў ды Савету Рэспублікі, а таксама грамадзка-палітычнай сітуацыі ў краіне, і публікацыю вынікаў дасъледаваньняў у прэсе. Камісія мае паўнамоцтвы кантроліраваць дзеянасць сацыялягічных службай на любых этапах правядзення апытаńняў і ў выпадку выяўлення парушэнняў можа скасаваць афэдтытацый. Гэта стала цяжкім ударам па ўсёй незалежнай сацыялягіі ў Беларусі і практычна вывела сацыялягічную зброю (у тым ліку дасъледаваньні ў форме экзыг-полаў) з арсеналу палітыкі.

Прававы контракт дыктатара з правячай элітай

Напярэдадні выбараў беларуская эліта атрымала некалькі сыгналь, што сьведчылі пра парадакузаемадносін паміж ёй і Лукашэнкам. На фоне гучнай і сапраўды вядзёнай антыкарупцыйнай кампаніі адбылася фактальная дэкрыміналізацыя карупцыі — было зананадаўча ўстаноўлена вызваленне ад крыміナルнай адказнасці асобаў, якія здзейсьнілі эканамічныя злочынствы і добрахвотна кампенсавалі нанесенія дзяржаве страты. У 2005 годзе вялікі грамадзкі разглас атрымаў выпадак з былой кірауніцай спраў прэзыдэнта Галінай Жураўковай, якую суд прызнаў вінаватай у выкраданні з дзяржаўнай казны больш як мільёна даляраў. За гэтыя злоўжываныні пані Жураўкова была асуджана на чатыры гады зняволення з канфіскацыяй маёмасці. Але Аляксандар Лукашэнка памілаваў яе пасыля ўступлення прысуду ў законную сілу.

Пазней быў заканадаўча замацаваны парадак, згодна з якім прэзыдэнт (або адмысловы орган па яго даручэнні) можа памілаваць злачынца, які зъдзейсніў эканамічнае злачынства. 12 верасеня 2005 году прэс-служба прэзыдэнта распаўсюдзіла інфармацыю аб tym, што Аляксандар Лукашэнка падпісаў указ, якім пра-дугледжаны парадак выввалення кірауніком краіны адкрыміналь-най адказнасці асобаў, якія зъдзейснілі злачынствы, звязаныя з нанясеннем шкоды дзяржаўнай уласнасці. Згодна з указам, грамадзяніна могуць вызваліць адкрымінальны адказнасці, калі ён пакаяўся ў злачынстве, добраахвотна кампенсаваў страты, а так-сама перадаў ва ўласнасць дзяржаве прылады і сродкі зъдзейс-нення злачынства ды маёмысць, якую набыў злачынным шляхам. На думку выканавчага дырэктара Беларускага Хэльсынска-га камітэту Алега Гулака,

РУЧНАЯ ПОДПИСЬ

падобныя ўказы сведчаць аб tym, што кіраунік дзяржавы ўсё больш манапалізуе ўладу, у tym ліку судовую. Бярэ на сябе функцыі назна-чэння пакарання і вызвалення ад пакарання. З другога боку, гэты ўказ перш за ўсё скіраваны на чын оўнікаў. Гэта мэтад паставіць чы-ноўнікаў у большую залежнасць ад сябе: маўляў, добраахвотна ўсё вярні, будзь ляяльны да мяне — і я магу цябе памілаваць. Толькі я караю, я вызваляю, я бог, я — гаспадар. Гэта пэрсаніфікацыя судовай улады.

17 кастрычніка 2005 Аляксандар Лукашэнка падпісаў указ аб зменах у парадку вызвалення суб'ектаў прадпрымальніцкай дзея-насці ад эканамічнай адказнасці. Згодна з указам, рашэнне аб вывваленіі суб'ектаў гаспадарання ад эканамічнай адказнасці, уключаючы ўжо вызначаную судом, прымаецца выключна кірауні-ком дзяржавы. Прыгэтым пра-дугледжана магчымасць вызвален-ня ад эканамічных санкцыяў ня толькі за падатковыя, але і за іншыя парушэнні, у tym ліку ўгаліне будаўніцтва, мыгнай справы, ган-длю, банкаўскай дзеянасці.

8 сінтября 2005 году Палата прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Беларусі ў другім чытанні прыняла праект заюну аб унісеныі зъмяненняў у Крымінальны і Крымінальна-працэсуальны кодк-

сы, якія прадугледжваюць вызваленне ад крымінальнай адказнасці асобаў, што нанесылі эканамічную шкоду дзяржаве, пры пафрышыці гэтай шкоды і раскаянні. Унесенымі зыменамі, у прыватнасці, прадугледжваецца «вызваленне ад крымінальнай адказнасці ў сувязі з добраахвотнай кампэнсацыяй нанесенай шкоды». Падчас абмеркавання законапраекту было заяўлена, што ён распрацаваны ў сувязі з выданнем прэзыдэнтам Аляксандрам Лукашэнкам вышэйшага дадзенага ўказу.

Ляйльней рэжыму эліце быў дадзены знак, што зъдзейсьненая яе прадстаўнікамі злачынства застанутца беспакаранымі прызначаваныні палітычнай аднасці дыкгатару.

Эканамічна аснова беларускай палітычнай мадэлі

Аналіз эканамічнае мадэлі сучаснае Беларусі, якая мае істотныя спэцыфічныя асаблівасці, уяўляе сабой пэўную канцептуальную проблему. Улада ўрэжыме самаапісання інтэрпрэтуете гэтыя асаблівасці як фармаваныне ўнікальнае для рэгіёну «беларускае эканамічнае мадэлі», якой уласціва эфектыўнасць, пераемнасць, сацыяльная абароненасць і г. д. Адпаведныя вывады звычайна падмацоўваюцца афіцыйнымі статыстычнымі данымі, паразуальнym аналізам з краінамі постсавецкай прасторы, спасылкамі на «рэальнасць» і ідэалігічнымі камэнтарамі, гэта значыць утрымліваюць элемент палітыкі¹. Міжнародныя арганізацыі і недзяржаўныя аналітыкі звычайна кваліфікуюць беларускую сыгнальную як спазъненьне (перш за ўсё ўрэфармаваныні), тэхналягічнае адставанье і кансервацыю неэфектыўнай эканамічнай мадэлі. Пэўныя посьпехі

¹ Якнапрыклад, у падобных пропагандысцкіх паведамленнях: «Валавы́нутраны прадукт (ВУП) вырас на 43,1 працэнта (згодна з праграмай рост на 35—40 працэнтаў). Сярэднегадавы прырост ВУП у 2001—2005 гг. забясьпечаны на ўзроўні 7,4 працэнта. Тым самым па выніках сацыяльна-еканамічнага развіцця ў 2005 годзе ўзровень 1990 году па гэтым парамэтры перавышаны на 26,9 працэнта».

інтэрпрэтуюцца як вынік добрае эканамічнае каньюонктуры, пакінутага савецкага патэнцыялу (а не мэтанакіраванай палітыкі беларускага ўраду) і скажэння статыстыкі.

Мэты артыкулу дастаткова вузкая і прадугледжваюць толькі агульны аналіз структуры беларускай эканомікі ды асноўных формаў выкарыстання эканамічных мэханізмаў для ўплыву на палітычную ситуацыю. У аснову гэтага артыкулу пакладзена афіцыйная статыстыка як адзіна магчымая крыніца інформацыі пра эканоміку. Надзеянасьць гэтае крыніцы неаднаразова ставілася пад сумненне, што спалучалася з адэвнатай крэтыкай пэўных паказчыкаў і методыкі падлікаў, але альтэрнатыўныя статыстычныя даныя практычна адсутнічаюць. Трэба ўлічыць, што значная юлькасць палітолягаў абапіраецца ў сваіх вывадах на «здаровы сэнс» і ўласнае адчуванье ситуацыі, што спрыяе замацаванню розных стэрэатыпаў, толькі зрэдку адэватных рэальнаму становішчу².

Суадносіны прыватнага і дзяржаўнага

Палітыка ў сфэры ўласнасьці пераважна падпірадкована агульнай палітычнай лёгіцы. У сучаснай Беларусі дзяржава кантролюе 70—80 % нацыянальнай эканомікі, адпаведна прыкладна столькі ж працоўных рэсурсаў сканцэнтравана ў дзяржаўным сектары. Афіцыйная статыстыка дае трох іншых лічбы — у прыватнасьці, разьмеркаваныне працоўнае сілы ў 2004 годзе падаецца такім чынам: 52,4 % заняты на дзяржаўных прадпрыемствах, 46,4 % — на прыватных, доля прадпрыемстваў мяшанай формы ўласнасьці з замежным узделам складае 2,5 %, замежных прадпрыемстваў — 1,7 %. Але гэтыя звесткі маюць выключна фармальныя характар і не адлюстроўваюць рэальнага месца дзяржавы на рынку працы.

Дзяржайны сектар. Дзяржаўныя харктыэр эканомікі адкрывае вялікія магчымасці для кантролю над сітуацыяй і пераразмеркаваннем даходаў. Ва ўмовах аўтарытарнай улады розніца паміж

² Пар. сучасныя пісаныя Беларусік «агранай» або «аграна-індустрыйнай» краіны.

прыватным і дзяржаўным не настолькі значная (заўсёды існуюць мэханізмы ціску на ўласніка). Дамінаванье дзяржаўнае ўласнасці дазваляе прадухіліць многія палітычныя праблемы, асабліва зъяўленыне самастойных алігархічных групаў і, адпаведна, дэцэнтралізацыю кіруючай эліты. У такім выпадку, акрамя ўласна аўтарытарнай палітычнай вэртыкалі, звычайна зъяўляецца досьць аўтагонмая бізнес-эліта, што аўтаматычна не азначае страты палітычнага контролю, але стварае больш умоваў для яго аслаблення і ўнутраных канфліктав.

Палітыка ўсёфры ўласнасці мае для рэжыму спадчынны характар, гэта значыць яна была вызначана структурай эканомікі ў час узьнікнення сучаснага рэжыму, а не палітыкай па зъмяненіні эканамічнае прасторы. На пачатку 1990-х у Беларусі не адбылося буйной прыватваваніі; у той жа час дзяржаўныя характар эканомікі аказаўся вельмі эфектыўным для канструявання аўтарытарнага рэжыму. У гэтым выпадку адкрывалася магчымасць контролю за эканамічнай ісацыйльнай сітуацыяй праз стварэнне цэнтралізаване выкананіе вэртыкалі. Пры гэтым не было патрэбы ўліку палітычных інтэрэсаў бізнес-эліты, што беларускія ўлады актыўна выкарыстоўвалі, прадухіляючы яе фармаваныне і пакідаючы кіраваныне эканомікай у руках высокапастаўленых чыноўнікаў. У адпаведнасці з гэтай лёгкай уся мадэль эканамічнае палітыкі і мэнерджменту распрацавана як сістэма розных мэханізмаў дзяржаўнага контролю за буйнымі суб'ектамі гаспадарання (у прыватнасці, праз «залатую акцыю»).

Ва ўмовах палітычнай нестабільнасці 1996—1999 гадоў (калі, уласна, і адбылося афармленыне аўтарытарнага рэжыму) прыватваванія пагражала парушэннем пакуль недастатковая кансалідаванай дзяржаўнай сістэмы. Акрамя гэтага, прадстаўнікі бізнес-эліты разглядаліся як недастаткова надзейныя ў палітычным пляне. Адкрыгае абмеркаваныне прыватваванія ва ўмовах стабілізацыі аўтарытарнага рэжыму пачынаеца пасля выбараў 2001 году. Дыскусія ідзе пра спалучэнне дэзвіюх асноўных форм аўтаматычнага палітычнага контролю: на карысыцьця расейскіх кампаніяў (якія маюць вельмі актыўнае палітычнае любіз боку расейскага ўраду) і на карысыцьця новае,

якая склалася ва ўмовах сучаснага рэжыму, адміністрацыйна і палітычнае эліты. Абмеркаваньне розных праектаў прыватызацыі працягваецца і да гэтага часу, але практичнай рэалізацыі ня мае.

Якбыло адзначана, імкненуе аддзягнуць прыватызацыю мае пад сабой рацыянальную палітычную прыроду. Акрамя таго, дзяржаўнае дамінаваньне ў эканоміцы было ўзмоцнена за кошт дзяржаўнага інвеставаньня, таму пазыцыі дзяржавы захаваліся, нягледзячы на значнае зъмяненне структуры эканомікі. Ва ўмовах адсутнасці заўважнага аб'ёму замежных інвестыцый дзяржаўнае інвеставаньне стала асноўным мэханізмам забесьпячэння эканамічнага росту і стварэння новых суб'ектаў гаспадараньня, што яшчэ больш узмацніла пазыцыі дзяржавы.

Дзяржаўная ўласнасць робіць больш простым ажыццяўленіе не разнастайных палітычных і сацыяльных ініцыятыў (у тым ліку фінансаваньне выбараў і палітычных кампаній), пераразмеркаваньне фінансавых рэурсаў праз нарматыўныя акты і загады, а не праз складаныя працэдуры эканамічнага рэгулюваньня. Неабходнасць павышэння даходаў у такіх умовах запатрабавала далейшае дзяржаўнае канцэнтрацыі розных нішоўрынку, асабліватах, якія зьяўляюцца прыбыльнымі. У гэтым кантэксце з пачатку 2000-х гадоў для абазначэння пажаданай сацыяльна-эканамічнай мадэлі пачынае ўжывацца тэрмін «карпаратыўная дзяржава». Гэты тэрмін не ўвайшоў у палітычную мову ўлады, у прыватнасці, ён рэдка сустракаецца ў корпусе «ідralёгіі беларуское дзяржавы» (мабыць, празмагчымыя алігархічныя канатацыі), але, тым ня менш, стаў дастаткова папулярным у асяродзьдзі істэблішменту.

Прыватызацыя і прыцягненне прыватных інвестыцый да гэтага часу не зъяўляюцца элементамі стратэгіі эканамічнага развіцця Беларусі, нягледзячы на тое што праекты маштабнай прыватызацыі працягваюць абмяркоўвацца. У прыватнасці, шэраг аналітыкаў прагнавалі прыватызацыю адразу пасля презыдэнцкіх выбараў 2006 году. Беручы пад увагу адміністрацыйную трываласць рэжыму і афармленыне кансалідаванае эліты, уласнасць можна перадаць бяззначнае палітычнае рызыкі.

Прыватны сектар. Дамінаваньне дзяржавы і бюрократычнае

падпаратаванье розных галін эканомікі зъмяніла структуру, функцыі і палітычныя ўласцівасыці прыватнага сектару. На пачатку 1990-х бізнес разглядаўся ўладамі як сур'ёзна пагроза. Па-першае, яго структура была хаатычнай, недастаткова ўнормаванай, аўтагенмай і малападконтрольнай, а яго актыўнасць не супадала засноўнымі кірункамі дзяржаўнае палітыкі па павелічэнні адміністрацыйнага кантролю. У сваю чаргу, дзяржаўная палітыка пагражала эканамічным інтарэсам прыватнага сектару, таму ў другой палове 1990-х меркаванье пра тое, што бізнес у большай частцы настроены апазыцыйна, стала аксіёмаю. Па-другое, значная колькасць прадстаўнікоў бізнесу мела нелляльнае стаўленьне да новай улады, пашыралася практика стварэння розных палітычных праектаў, у нязначных памерах адбывалася фінансаванье апазыціі. Але за апошнія 10 гадоў палітычная атмасфера прыватнага сектару была зъменена радыкальнай, чаму спрыяла магчымасць ажыццяўленьня адміністрацыйнага ціску і наданьня прэфэрэнцый, а таксама ўсталяванье новых правілаў гульні, пры якіх пасыпхавасыць бізнесу непасрэдна залежала ад дэмансіраванья палітычнае лляльнасці і наяўнасці «выходаў» на адміністрацыйныя структуры. Васальныя структуры атрымліваюць у арэнду частку сацыяльнае і эканамічнае просторы «систэмы», за што ўносяць фармальныя і нефармальныя выплаты (якія часта спалучаюцца з корупцыяй), а таксама гарантуюць абязвязковую палітычную лляльнасць.

У асноўным умовы для развіцця сярэдняга і буйнога бізнесу ў апошніяе дзесяцігоддзе былі неспрыяльныя, таму адбывалася зъмена лёгікі працы ў прыватным сектары. Галоўным сродкам дасягненія эканамічнага посьпеху стала магчымасць выкарыстоўваць дзяржаўныя прэфэрэнцыі і наяўнасць адпаведнага адміністрацыйнага лобі («даху»). Новая лёгіка паступова мяняла складі съядомасць бізнес-эліты, якая пачала атрымліваць статус прац выкарыстаныне сучаснае палітычнае систэмы. Гэта пачягнула за сабой і набыццё эканамічнай залежнасці ад апошніяй (трансфармацыйныя систэмы можа пагражаць прывілеяванаму статусу). З гэтага боку дастаткова паказальнай зъяўляецца лёг-

кая адаптация многіх бізнес-структур да ўкаранення элемэнтаў дзяржаўнае ідэалёгіі і нават выхаваўчае работы Вартазазначыць, што жадаючых атрымаць васальны статус і з боку бізнесу, і з боку грамадска-палітычнага сектару значна больш, чым можа «ўмасціць» тая сацыяльная і эканамічная прастора льготаў, якую прапануе дзяржава. Таму ўключэнне ўадносіны патранажу адбываецца ў ходзе канкурэнцыі, і многія су б'екты гэтага поля вымушаны быць ляжальнымі, нават не атрымліваючы за гэта да-статковое колькасці «дывідэн даў».

Што да дробнага і дробна-сярэдняга бізнесу, то яго патэнцыял неляжынасці больш відавочны, але ён не ўтворае сур'ёзнае эканамічнае і палітычнае сілы— яго значэнне можна адчуваць толькі на лякальным узроўні³. Такая структура бізнесу не памянае, а стымуллю залежнасць ад«систэмы». Дробны бізнес не асабліва цікавы для рэжыму з пункту гледжання сацыяльнага контролю — страйкі гандляроў ніколі не выклікалі адчувальнае сацыяльнае дэстабілізацыі і грамадзкага рэзанансу, а месца саміх гандляроў у агульнай структуры насельніцтва не зьяўляецца значным.

Прыватны сектар выконвае шэраг важных сацыяльных і палітычных функцый: яго структурамі забясьпечваюцца дадатковыя даходы для розных узроўняў бюрократіі, праца для сваякоў і знаёмых, магчымасці для інвеставання назапашаных сродкаў, фінансавыя рэзервы для дзяржаўнае систэмы. У сучаснай беларускай эканамічнай і палітычнай мадэлі ён зьяўляецца дапаможнаю структурою.

³ Хоць у Праграме сацыяльна-еканамічнага разьвіцця на 2006—2010 гг. прадпрымальніцтву прысьвечены адзін з падраздзяленьяў, прадстаўленыяй ім заходы па разьвіцці малога і сярэдняга бізнесу хутчэй прывядуць да павелічэння дзяржаўнага контролю над гэтым сектарам і знижэння яго ролі ў эканоміцы. Пра дэкларатyныя характеристыкі ўсіх заяў ураду наконт неабходнасці разьвіцця бізнесу съведчыць як пастаяннае невыкананне пляну парасходаў бюджету на падрымку прадпрымальніцтва, такі апошніяе месца Беларусі па лёгкасці вядзення бізнесу ў сярод краін з пераходнай эканомікай(звесткі Сусветнага банку за 2004 год).

Палітыка ў галіне даходаў і «эканамічная стабільнасць»

Палітыка ў галіне даходаў звычайна разглядаецца ў якасці асноўнага мэханізму набыцця палітычнае папулярнасці: рост даходаў грамадзтва (ці яго асобных груп) павышае рэйтынг і наадварот. Гэтая залежнасць неабавязковая, але паказальная. У Беларусі тэмпы росту ўзроўню даходаў насельніцтва відавочна накладваюцца на электаральныя цыклы. Гэта нельга растлумачыць выключна эканамічнай каньюнктурай, што сведчыць пра актыўнае выкарыстаньне мэханізмаў папулісцкага эканамічнага палітыкі. У сучаснай Беларусі эканоміка выбараў мае і іншае вымярэнні. Напрыклад, перанос прэзыдэнцкай кампаніі, сярод іншага, быў выкліканы і жаданьнем зрабіць перавыбраныне прэзыдэнта таннейшым з фінансавага пункту гледжання.

У адпаведнасці з афіцыйнай статыстыкай, апошнім годам зыніжэння даходаў быў 1995-ы. У наступным, 1996-м (год другога рэфэрэндуму і фактычна пачатку стварэння аўтарытарнае систэмы), назіраўся рост на 13,5 %. 1997—1998 гады былі пэрыядамі нядрэннае эканамічнае каньюнктуры (рост даходаў на 21—26 %). Пэўная эканамічная стабілізацыя спрыяла паспехам кансалідацыі новага рэжыму. Першыя праблемы былі звязаны з валютным кризісам 1998 году — у 1999-м даходы ўпалі, паводле афіцыйных даных, на 2,5 %. У 2000 ситуацыя стабілізавалася: рост даходаў склаў 14 %. Але найбольш яўна палітыка даходаў прайвілася бе пасля 2000 году. У крэдычны для нацыянальнай палітыкі 2001 год (на пачатку юнга, за некалькі месяцаў да выбараў, рэйтынг прэзыдэнта быў надзвычай нізкі⁴) рост даходаў насельніцтва дасягнуў рэкорднага для незалежнай Беларусі паказчыку — 28,1 %. Такі рост дасягаўся відавочна папулісцкай эканамічнай палітыкай, накіраванай на павышэнне палітычнае падтрымкі. 2002—2003 гады былі пэрыядам значнага эканамічнага спаду, які супаў з палітычнай

⁴ Да 35 % і нават ніжэй, што пазней не паўтаралася.

пайзай і перапынкам у буйных выбарчых кампаніях (калі выклю-
чыць мясцовыя выбары), — рост даходаў быў каля 4 %. У наступ-
ным, 2004 годзе эканамічна сытуацыя значна палепшылася. Боль-
шасць аналітыкаў звязываюць гэта з павышэннем прыбылткай ад
продажу нафты ў Радсе і паўненнем ёмістасы і яе рынку пры
захаванні пратэкцыянісцкай палітыкі ўдачынені ды краін па-за
межамі СНД. У 2004 годзе рост даходаў склаў 9,8 %, у 2005-м —
16,1 %.

Калі гаварыць пра палітыку даходаў для асобных груп на-
селеніцтва, то тут таксама праглядаецца частковае супаденне з
электаральнымі цыкламі. Рост пэнсій звычайна назіраецца за год
да буйных палітычных кампаній. Максымальны рост быў у 2000
годзе — 43 %; у 1999 ён склаў 35 %, у 1995 — 30 %. Акрамя
гэтага, дастаткова значны рост назіраўся ў 1997 годзе (31 %). Ня-
дальнімі ўпльняе росту пэнсіяўбылі 1996 (5 %), 1998 (-24 %), 2002—
2003 (1—2%) гады. У 2005-м рост пэнсіяў быў памяркоўны —
13 %. Сяродні паказчык быў характэрны для выбарнага 2001 году
— 22 %.

Палітычна падтрымка, звязаная з палітыкай даходаў, у апош-
нія гады ўзмацняецца адчуваюнем стабільнасці, абумоўленым
папяшэннем макроеканамічных паказчыкаў, зняжэннем інфля-
цыі і дэвальвацыі, зняжэннем працэнтных ставак на крэдыгныя
рэсурсы і павышэннем інавацыйнае актыўнасці. У 2004—2005
гадах паўнічаюцца спажывецкія магчымасці значнае колькасці
населеніцтва (асабліва ў гарадах), у тым ліку і праз крэдыгаванье.
З псыхалагічнага боку найбольшае значэнне мела зняжэнне
інфляцыі: гэта з'ява не была характэрная для беларускай эканомікі
з пачатку 1990-х (рэальная зняжэнне інфляцыі пачалося толькі з
2004 году). Доўгі час Беларусь вызначалася сярод суседніх краін
дастаткова высокім узроўнем інфляцыі, што не спрыяла ўстойлі-
ваму развиццю, але ў пэўнай ступені стымулявала экспарт. У
1995 годзе рост спажывецкіх цэнаў склаў 244 %. У 1996—1997
гадах была дасягнута адносная (у параўнанні з папярэднімі га-
дамі) стабілізацыя, і рост цэн склаў 39,3 % і 63,1 % адпаведна. У
1998 годзе, калі адбыўся фінансавы крызіс у Радсе, інфляцыя зноў

набыла гіпэртрафаваныя формы і дасягнула 181,7 %, наступны, 1999 год быў яшчэ больш неспрыяльны — рост цэнаў склаў 251,2 %, што нават перавысіла ўзровень 1995 году. У 2000 годзе цэны вырасці больш чым удвая (107,5 %), і толькі з 2001 году інфляцыя пачала паступова зьніжацца: 46,1 %(2001), 34,8 %(2002), 25,4 %(2003). Памяркоўныя формы рост цэнаў набыў толькі ў 2004—2005 гадах, прыгэтым дасягнуты ўзровень інфляцыі стаўся самым нізкім за ўсю гісторыю незалежнай Беларусі. Пры тым, што ў 2004—2005 гадах адбываўся рост даходаў, яго спалучэнне зь мінімальнай інфляцыяй відавочна стымулювала псыхалагічнае пачуццё стабільнасці і эканамічнай устойлівасці, а таксама пашырэнне спажывецкіх магчымасцяў, у прыватнасці за кошт крэдыгавання.

Тэндэнцыі змен у структуре беларускай эканомікі

Структура ВУП, а таксама структура занятысці насельніцтва за апошнія 10—12 гадоў змянілася, і гэтыя змены наслідкі дастатковая важных ахтар, непасрэдным чынам упльываючы на сацыяльную структуру, а таксама прыярытэты палітыкі, у тым ліку і ў пляне забесьпячэння сацыяльнае стабільнасці ды эканамічнага росту. Галоўнай істотнай тэндэнцыяй было значнае зьніжэнне долі сельскай гаспадаркі (як па ўнёску ў ВУП, так і па колькасці занятых). Прыйгэтым доля прамысловасці (па ўнёску ў ВУП) і сферы паслугаў практычна не змянілася. Некаторае павышэнне ролі сферы абслугована зьяўлецца дастатковая «сучаснай» эканамічнай зявай і сведчыць пра пэўныя змены ў традыцыйным для БССР індустрыяльным ахтары эканомікі, але ў асноўным становішча тут змянілася да прыходу А. Лукашэнкі (1991—1995), а пасля практычна не мянялася. Трэба адзначыць, што часта для апісання эканомікі БССР ужываўся тэрмін «індустрыяльна-аграрная»: прамысловасць складала 49 % ВУП, сельская гаспадарка

— больш за 25 %. Нягледзячы на тое што съгуацый з 1990 году радыкальна зьмянілася, у літаратуры гэты тэрмін для вывзначэння беларускай эканомікі выкарыстоўваюць да гэтага часу, хоць гэта, відавочна, і не зьяўляеца адэкватным.

Сельская гаспадарка. Сельская гаспадарка выступае ў якасці дастатковая дзіўнага і складанага феномэну, асабліва паказальнай зъяўлецца дыспрапорцыя паміж ярэальным і сымбалічным значэннем. Сымбаль (у тым ліку і эканамічны) сельская гаспадаркі актыўна эксплюацецца ўладамі пераважна ў савецкім стылі («барыцьба за ўраджай» і г. д.), значная колькасць насельніцтва яшчэ памятае пра сваё вясювае паходжанье, а немалая частка людзей да гэтага часу лічаць краіну сялянскай. Пры гэтым эканамічнае і дэмографічнае значэнне сельская мясцовасці за апошнія гады кардынальна зьменшылася, функцыі і магчымасці сельская гаспадаркі таксама значна зьнізліся.

Доля сельская гаспадаркі ў структуры ВУП упала ўдвай — з 15,1 % у 1995 годзе да 7,5 % у 2005-м (гэта, тым ня менш, дастаткова высокі паказчык — у разывітых краінах доля сельская гаспадаркі ў ВУП звычайна меншая за 3 %). Пры гэтым тэндэнцыя да зьніжэння ролі сельская гаспадаркі — адна з найбольшустойлівых і відавочных. Доля занятых у сельской гаспадарцы таксама ўпала практычна ў два разы: з 19,1 % (1995) да 10,7 % (2005)⁵. Тут ня ўлічана значная колькасць сэзонных работнікаў, якія прыцягваюцца на сельскагаспадарчую працу (у тым ліку пашыраная практика адміністрацыйнага наўправання на сельскагаспадарчыя работы, інстыгут падшэфных калгасаў, калі частку свайго працоўнага часу работнікі іншых галін эканомікі вымушаны траціць на працу ў сельскіх гаспадарках). Але тым ня менш скарачэнне адэкватна адлюстроўвае сътуацию. Палітыка ўлады на ўзроўні дэкларацый ўбыла на кіравані на стабілізацыйную сътуацыі, у прыватнасці, на спыненіне адтоку працоўнае сілы, але заходы не былі пасъядоўнымі і эфектуўнымі.

⁵ Пры гэтым доля сельскага насельніцтва скрацілася на такрадыкальна — з 32 % да 28 %.

У гэтай сувязі назіраюцца агульнае зыніжэньне ўпльву сельска-гаспадарчага лобі на рэальную палітыку⁶ і яго палітычна фраг-мэнтацыя. Гэта асабліва заўважна ў параўнаньні з яго актыўнась-цю ў першай палове 1990-х. Аграрная палітычнае група досьць кансалдавана выступала на мясцовых і парлямэнцкіх выбараах 1995 году. У прыватнасці, Аграрная партыя мела дастатковая шырокаяе прадстаўніцтва як у парлямэнце, такі на лякальным узроўні. Але ў другой палове 1990-х упльбу аграрнага лобі паступова зьнікаўся, што можна вытлумачыць галоўным чынам аб'ектыўным зыніжэнь-нем эканамічнага і дэмографічнага (а значыць, і электаральнага) значэння. У гэтым жа ракурсе можна разгледзець палітыку ў сфэры кіраваньня сельскай гаспадаркай, у прыватнасці меры па скарачэнні непрыбытковых гаспадарак (у тым ліку празь перада-чу іх розным ведамствам), выключную залежнасць гаспадарак ад мясцовай вэртыкалі, систэму крэдытаваньня. Усе гэтыя меры абумоўлівалі (хутчэй нават канстатавалі) распад адвінага сельска-гаспадарчага лобі, зыніжэньне яго рэальнага палітычнага ўпльву. Асабліва ва ўмовах фармаваньня сучаснай электаральнай машыны і пашырэння магчымасцяў адміністрацыі на мабілізацыі ў гарадах.

Прыгэтым трэба памятаць, што сельская гаспадарка зьяўляецца шматфункциональным феноменам і таму захоўвае сваё палі-тычнае значэнне. Насельніцтва ў сельскай мясцовасці, нягледзячи на ўстойлівое скарачэнне, захоўвае свой важны электараль-ны патэнцыял (пры тым, што гэта дастаткова кансерватыўны і дыс-цыплінаваны электарат). Сельскае насельніцтва ў 1994 годзе скла-дала 32,1 % ад усёй колькасці жыхароў, за дзесяць гадоў яно скарацілася на чатыры пункты і склада 28 % (2004). Прыгэтым доля асабаў, маладзейшых за 18 гадоў, тут значная ніжэйшая, чым у гарадах. Развіццё сельскае гаспадаркі дазваляе падтрыміваць мінімальну інфраструктуру, сацыяльнае забесьпячэнне і палітыч-ную арганізацыю. Акрамя гэтага, сельская гаспадарка разгляда-еца як важны фактар забесьпячэння «харчовае бяспекі» (у сэн-

⁶ Дастатковая прыгадаць кансалдаванаасць у сярдзіне 1990-х фракцыя Аграрнай партыі ў парлямэнце і мясцовых саветах.

се самадастатковасці, хоць гэты падыход можна лічыць устарэльм), падтрыманьня ляндшафту, блякаваньня сацыяльнай і псыхалагічнай дэградацыі сельскага насельніцтва. На новую сацыяльную і эканамічную структурызацыю сельскага насельніцтва накіравана, у прыватнасці, праграма па разьвіцці аграрарадию ў іншыя заходы па інвеставаныні ў інфраструктуру сельскае мяццовасці, практика льготаў для сельскіх жыхароў (у тым ліку прыступленьні ў ВНУ), хоць гэта пакуль істотна не ўпльвае на склад эліты.

Прамысловасць. Доля прамыловасці ў ВУП за апошнія дзесяцігодзьдзе практична не зьмянілася. Пэўнае скарачэнненне прамыловасці мела месца ў 1991—1995 гадах, што была звязана з празмернасцю індустрый ў БССР, а таксама эканамічным кризисам і працэсамі дэіндустрыйлізацыі. Калі ў 1990 годзе доля прамыловасці складала 49 %, то ў 1995-м — ужо 27,6 % і прыкладна на такім узроўні захавалася да гэтага часу. Пры гэтым для Беларусі характэрны дастаткова значны ўзровень канцэнтрацыі індустрый, гэта значыць дамінаваныне буйных прадпрыемстваў. У прамыловасці таксама сканцэнтравана больш за 1/4 працоўных рэсурсаў краіны; тут значных зьменаў паразананыні з 1995 годам няма: 27,6 % (1995) і 26,8 % (2004). Прыгэтым Беларусь з'яўляецца краінаю зь нетыповай мадэльлю эканамічнага росту, які ў значнай ступені грунтуюцца на традыцыйнай прамыловасці.

Улічваючы эканамічнае значэнне і высокую ступень канцэнтрацыі, уплыў прамысловых групаў на палітыку застаецца значным. Пры гэтым дзяржава захоўвае практична поўны контроль над буйнымі прадпрыемствамі, абыднанымі ў канцэрны, якія адначасова з'яўляюцца гаспадарчымі і бюрократычнымі структурамі. Мэнеджмент прамыловасці па сваёй арганізацыі, паходжанні і культуры таксама можна лічыць часткай бюрократычнага апарату. Прамысловы сектар таксама працягвае выконваць важныя сацыяльныя функцыі. Акрамя прыцягнення значнае часткі працоўных рэсурсаў, падтрымка прамыловых прадпрыемстваў у сярэдніх і малых гарадах дазваляе забясьпечваць пэўную сацыяльную стабільнасць і захаваныне наяўных эканамічных і палітычных структур. Гэта дасягаецца ў тым ліку і праз адміністрацыйнае пера-

размеркаваньне даходаў паміж рознымі галінамі прамысловасці, а таксама ад большдынамічных да дэпрэсіўных рэгіёнаў.

Сфера паслуг. Рост долі сфэры паслуг у ВУП харектэрны для сучасных эканомік і лічыцца прыметаю перахаду ад індустрыяльнага да постіндустрыяльнага тыпу гаспадарання. У Беларусі на зіраеца паступовы рост долі сфэры паслуг ў ВУП, але за апошнія 10—12 гадоў павышэнне значэння паслуг для эканомікі не зьяўляеца істотным і мае супярэчлівыя харктары. Перад распадам Савецкага Саюзу доля сфэры абслуговуючай структуры ВУП БССР складала каля 30 %. У 1990—1995 гадах яна значна павялічылася, галоўным чынам у выніку падзення вytворчасці прамысловай прадукцыі — дасягнула ўзроўню 45—50 % у 1995 годзе і з гэтага часу колькасна амаль не мянялася. У 2005 доля паслуг у ВУП дасягнула, паводле розных мэтадаў падліку, 45—52 %. У развітых краінах гэты паказчык значна вышэйшы і складае 60—70 %. Такім чынам, сфера паслуг зьяўляеца дамінуючым сэктарам эканомікі, але не становіцца абліспонта дамінуючым (сучаснае эканамічнае развіццё Беларусі нават не дэманструе адпаведных устойлівых тэндэнций), што адлюстроўвае захаванье вялікага ўплыву традыцыйнае прамысловасці, значэнне якой для эканомікі і эканамічнага росту практычна не зынікаеца.

Унёсак сэктару паслуг у эканамічны рост цалкам супастаўны з прамысловасцю, але ў той жа час традыцыйна зьяўляеца трохі ніжэйшым⁷. На працягу 1996—2004 гадоў уклад сфэры паслуг у эканамічны рост складаў 47 %, у той час як прамысловасці — 50 %, пры гэтым іх суадносіны моцна адрозніваюцца па гадах. Прыйгэтым у сфэры паслуг сканцэнтравана асноўная частка эканамічнага патэнцыялу. Рост сфэры паслуг забясьпечваўся галоўным чынам праз павелічэнне сфэры гандлю і грамадзкага харчавання. Але доля іх у структуре ВУП вырасла за апошнія дзесяць годтолькі на 2,1 %.

З 1995 па 2005 год значна павялічылася доля чистых падаткаў

⁷ Падлік экспертаў Сусъветнага банку паводле даных Міністэрства статыстыкі і аналізу.

на прадукты. Рост гэтага паказыку ў структуры ВУП склаў 5,7 %. Падаткі на прадукты ўключаюць у сябе падатак на дабаўленую вартасыць, акцызы, адлічэнныі ў мэставыя бюджетныя фонды і іншыя падаткі, якія спаганяюцца працавальнай колькасцю або вартасыці тавараў і паслуг. Чыстыя падаткі на прадукты ўлічваюцца за міну- сам адпаведных субсьдый.

Эканамічны рост. Дастаткова складана асаніць пасыпховасыць Беларусі ўсфэры дасягнення дынамікі эканамічнага росту ітым больш адзначыць ролю ў гэтым дзяржаўнае палітыкі. Эканамічны рост у Беларусі зьяўляецца нетыповым дзеля высокай ролі ў ім прамысловасыці.

Такім чынам, канстатуючы асноўныя моманты эканамічнага развіцця Беларусі, трэба адзначыць дамінаваныне дзяржаўнае ўласнасці ў эканоміцы, што ва ўмовах аўтарытарнага рэжыму дазваляе цэнтралізавана вызначаць напрамкі развіцця і кантроліраваць эканамічную ситуацыю. Разам з тым за апошнія гады адбылося значнае пераўтварэнне сферы прыватнага бізнесу, якая стала значна больш ляйльнай, палітычна і эканамічна залежнай ад улады. Рост даходаў у апошнія гады супаўса з значным скарачэннем інфляцыі, што прычынілася да ўзмацнення адчуваనння стабільнасці. З большага Беларусь, паводле афіцыйных даных, дманструе пазытыўную дынаміку эканамічнага развіцця, але роля ў гэтым мэтанакіраванай палітыкі ўлады можа быць пастаўлена пад сумненне. Найбольш значнай зменаю ў структуры эканомікі Беларусі за апошнія 10 гадоў стала значнае зыніжэнне ролі сельскагаспадаркі і адпаведнае падзеньне ўплыву сельскагаспадарчага лобі, у той час як прамысловасыць ня толькі захоўвае свае пазицыі, але і робіць асноўны ўнёсаку эканамічнага росту. Дынаміка развіцця сферы паслугаў застаецца нізкай.

Ідэалягічная інфраструктура беларускае палітыкі

Ідэалягічная сфера не зъяўляецца самай дынамічнай часткаю палітычнай систэмы. Ейная эвалюцыя адываеца да статкова павольна, а змены часам не зъяўляюцца відавочнымі. Але афіцыйная ідэалягічная сферы Беларусі ў апошня некалькі гадоў перажывала перыяд бурнага росту, якія і колыханыя змены. Гэты артыкул накіраваны на паглыбленне нашых дасьледаваньняў гэтай сферы. У «Беларускай систэме...»¹ былі акрэсленыя асноўныя спробы канцептуалізацыі сучаснай Беларусі і самаапісаныя беларускага рэжыму, артыкул «Культурны фон беларускае палітыкі», у сваю чаргу, галоўным чынам аналізуваў мадэль ідэнтычнасці, якую пропануе новы ідэалягічны праект, і ідэалягічную эвалюцыю рэжыму². Гэты артыкул ставіць на мэце апісаныне інфраструктуры і ўмоваў разгортвання ідэалягічнага праекту, а таксама некато-

¹ Гл.: Казакевіч Андрэй. Беларуская сістэма: мэрфалогія, фізіялогія, генеалогія // ARCHE. № 4 (33). 2004.

² Гл. аднайменны артыкул у кнізе «Найноўшая гісторыя беларускага парламэнтарызму» (Менск: Аналітычны грудок, 2005).

рыя ягоныя вынікі. Такім чынам, аналізацца будзе пераважна інштытуцыйны бок гэтага фэномэну.

Вызначэнне таго, чым зьяўлецца ідэалёгія ў сучаснай палітычнай систэме Беларусі, — справа няпростая. У розных кантэкстах падгэтым паняцьцем разумеюцца розныя практыкі. З аднаго боку, гэта палітычныя канцепты і ідэі што да разуменія Беларусі, якія прапаноўваюцца ўладамі і замашоўваюцца ў выступах афіцыйных асобаў і праграмах, з другога — дастаткова эклектычны «навуковы» прадукт, што прапаноўваецца функцыянэрамі акадэмічнае сфэры. Акрамя гэтага, гаворка можа ісці пра сукупнасць рэкламных сымбалаў і лёзунгаў (накшталт дэвізу «За моцную і квітнеючу Беларусь»), самі практыкі рэкламавання рэжыму, прапагандысцкую, інфармацыйную і «тлумачальную» работу ды г. д. «Ідэалёгія» можа разумецца як «праект ідэнтычнасці» і спроба стварыць новае пачуцьцё нацыянальнага адзінства, а таксама як звычайны сродак утрыманьня ўлады і забесьпячэння ўласнае палітычнае будучыні³.

З практычнага пункту гледжаньня ідэалічны праект накіраваны на стымулюванье «пагрэстыўму», гэта значыць фармаванье пазыгтыўнага стаўлення да наяўнай палітычнай систэмы, ляйльнасці да ўлады, разуменія каштоўнасці карыснасці беларускай «мадлі разывіцца», таму рэклама систэмы займае тут цэнтральнае месца. Але разам з гэтым ідэалічнай работай лічыцца стымулюванье ў грамадзкай сувядомасці пэўных гістарычных вобразаў і сымбалаў, асабліватаых, што датычаць Вялікай Айчыннае вайны. Больш за тое, нават узнаўленыне гістарычных і стварэнных новых афіцыйных геральдычных сымбалаў можа разглядацца як дэйнасць у фармаваныні ідэалёгіі беларускае дзяржавы⁴.

Такім чынам, ідэалёгія ўяўляе сабою дастатково разнастайны набор практык, супольным для якіх зьяўлецца тое, што яны разглядаюцца як дзяржаўна-бюрократычная (а не проста палітычная) дэйнасць і ў любым выпадку накіраваныя на павышэнне легі-

³ Разгортванье праекту было ў тым ліку матываванае і сацыялягічнымі даследаваннямі.

⁴ Гл. Указпрэзыдэнта Рэспублікі Беларусь ад 4 студзеня 2005 году.

тымнасьці і ўстойлівасьці сучаснага палітычнага ўладкаваньня Беларусі.

Эвалюцыя праекту ідэалёгіі беларускае дзяржавы ўжо мае сваю гісторыю, але прынцыповых і эпахальных зьменаў (падобных да «ідэялагічнага павароту» пачатку ХХІ ст.) у апошні час не адбылося, і асноўныя пазыцыі ў канцепцыі разуменія Беларусі і практике нацыянальнай ідэнтычнасці, якія былі аформленыя ў 2003 г., засталіся. У той жа час назіраецца пэўнае зрушэнне акцэнтаў у гэтай сферы. Гэты артыкул будзе прысьвежаны апісанью асноўных структурных зьменаў у галіне дзяржаўнае ідэалёгіі, якія з 2003 г. зьяўляеца інстытуцыялізаванаю часткай палітычнай практикі ўладаў.

Дарма што «дзяржаўная ідэалёгія» функцыянуе ў якасці элементу палітычнага практэсу, вывчэнье гэтага паняцця застаецца даволі праблематычным. Ідэалёгія функцыянуе ў розных іпастасях і па-разнаму інгэрпрэтуюцца ўдзельнікамі ідэялагічных практик — гэта значыць тое, што разумеюць пад ідэалёгій работнікі выканкамаў і, напрыклад, універсытэцкія выкладчыкі, якія выкладаюць аднайменную дысцыпліну, можа значна розніцца. У акадэмічных і частковая палітычных тэкстах словазлучэнье «дзяржаўная ідэалёгія» ўжываецца ў адным сэнтэнциальным шэрагу з паняццямі «нацыянальная ідэя», «нацыянальная ідэалёгія», «нацыянальна-дзяржаўная ідэалёгія» і г. д.⁵. Такім чынам, яны адсылаюць да больш мяккае і легітимнае тэрміналёгіі, звыклай для сучаснай палітычнай мовы. З аднаго боку, у ідэалёгію ўключаюць розныя систэмы ідэяў, канцептаў, мадэль апісання Беларусі як унікальнага і своеасаблівага палітычнага феномену, схемы інгэрпрэтацыі мінуўшчыны. З другога — палітычная мова ўлады ўключае ў ідэалёгію ўзровень нацыянальнае культуры, каштоўнасцяў, рэлігійнай традыцыі і г. д.

⁵ Параён.: Идеология белорусской государственности: проблемы теории и практики: Материалы научной конференции (12 ноября 1998). — Минск, 1998; Мельник В. А. Государственная и идеология. — Минск, 2002; О состоянии идеологической работы и мерах по ее совершенствованию. — Минск, 2003.

У гэтай сувязі найбольшзначныя падзеі ў ідэялігічных практиках тычыліся суадносінаўтэарэтычнага і прагматычнага ўзроўню. На пачатку свайго разгортвання ідэябеларускае ідэалёгіі разглядалася ня толькі як інфармацыйная і прапагандысцкая работа, але і як важны інтэлектуальны проект, накіраваны на канцэптуалізацыю аўтарытарнае Беларусі, стварэнне пэўнага корпусу актуальных ідэяў і тэкстаў, самаапісанье ўласнае палітычнае асаблівасці і наданьне ўсюму гэтаму пэўнага надпбыговага значэння. У пэўны час на сывітанку ідэялігічнага проекту інтэлектуальная частка нават выносилася на першае месца, што мела праяву ў шматлікіх манаграфіях і артыкулах адпаведнае тэматыкі, а таксама ў рыгорычныя ўлады. Праект ідэалёгіі ўключаў у сябе пераутварэнні на акадэмічным узроўні: стварэнне навучальных курсаў, катэдраў, распрацоўку адпаведных дасыльедчых праграмаў з прэтэнзіяй на фармаванье асобнае акадэмічнае дысцыпліны з уласным прадметам і гіерархіяй статусаў. Але пасля першаснага назапашвання схема і мадэляў апісаныя су часнае Беларусі асноўная роля паступова перайшла да інфармацыйнае работы, гэта значыць з канцэптуальнага на сымбалічны ўзровень. Такая змена акцэнтаў з'яўляецца галоўным і чаканым фактам эвалюцыі ідэялігічнага праекту з 2003 па 2006 г.

Ініцыяцыя праекту ідэалёгіі на мэтадалягічным сэмінары 2003 г.⁶ сутыкнулася зъ дэзвома асноўнымі вэрсіямі разумення праблемы. Адна частка функцыянераў выступала супраць ужывання тэрміну «ідэалёгія» і пропаноўвала весьці гаворку пра «інфармацыю», «інфармацыйную работу». Другая частка разумела ідэалёгію якіяльку як інтэлектуальны праект, фармаванье пэўнае систэмы ідэяў унікальнасці існага рэжыму, нават фармуляванье культурнае і палітычнае місіі для Беларусі

⁶ Матрыялы сэмінару быў выдацены як асобнай кнігай, якая была разаспраная ў дзяржаўныя установы і стала першым падручным тэкстам для ідэялігічнага праекту: О состояниии идэологии и методике работы и мерах по ее совершенствованию. Материалы постоянно действующего семинара руководящих работников в республиканских и местных государственных органов.—Минск, 2003.

маштабах рэгіёну. Пры гэтым сярод прыхільнікаў другой пазыцыі, якая ў выніку аказалася больш моцнаю і вызначыла на першых этапах разгортваньне праекту, не было ні канцэртуальнаага, ні каштоўнаснага адзінства, а розныя групы і асобы выступалі як канкурэнтыза новыя фінансавыя і палітычныя рэсурсы, што адкрываліся ў выніку разгортваньня гэтага шырокага праекту. У выніку ідэялагічны праект зрабіўмагчымым пэўнае пераразмеркаванье статусаў на акадэмічным і частковым палітычным полі. Не аналізуячы гэты працэс дэталёва, трэба адзначыць, што з большага ідэялагічнага практикі прычыніліся да ўзмацнення «артадаксальных» асобаў і групай «аўтарытарнай арыентацыі»⁷ (асабіва ў гуманітарных навуках), а таксама да павышэння значэння палітычнае ляяльнасці (актыўнай падгрывкі) для акадэмічнай дзеянасці. Гэта спалучылася з наданьнем дзяржаваю гуманітарнай навуцы ідэялагічных функцыяў, а адсюль — з пачаткам абавязковай работы ў гэтым кірунку, прынамсі на ўзоруні інстытутаў, і нават зъяўленьнем адпаведнага паняцця — «ідэялагічная эфектыўнасць» (інстытуту, дысцыпліны). Мела месца таксама агульнае пагаршэнне клімату і пашырэнне палітычнага ціску. Такім чынам, ідэялагічны праект непасрэдна закрануў значную частку акадэмічнае супольнасці і палітыку ў сферы гуманітарнае навукі ўвогуле.

Канструяванье ідэі (ідэалёгія беларускай дзяржавы)

Ад пачатку стварэнні ідэалёгіі беларускае дзяржавы як ідэі інтэлектуальнага прадукту было дэцэнтралізаваным, а сам прадукт — разнастайным. Мела месца архаічнае ўзнаўленне савецкага канону (адпаведных палітычных паблёнаў, кішэ, інтэнцыяў рэабілітациі таталітарнай систэмы, сакральных фігураў савецкага пантэону) і спробы мадыфікацыі панрусісцкіх гістарычных і палітычных мітаў (трэба сказаць, дастаткова абмежавана). Але ўясноў

⁷ Гэтае азначэнне ўмоўнае.

ным атрыманы прадукт (гэта тычынца як асобных артыкулаў, такі манаграфіяў) ня меў супольнае стылістыкі, а тэматыка вагалася ад прапагандысцкае практычнасці да выкладання абстрактных тэарэтычных схемаў. Істотнай інтэлектуальнай падзеяй канструяваньне ідэі не зрабілася, прынамсі, ня ўзынікла тэкстаў, якія сталі б легітымнымі для ўсяго поля ідэялігічнае вытворчасці і тым больш цікавымі для шырэйшае аўдыторыі⁸. Большай часткай эфектуўнасці інтэлектуальнага боку ідэялігічнага праекту была нізкая, а змест адпаведных выданьняў не выклікаў асаблівых эмоцый у шырокіх колах ляльнай і тым больш наляльнай інтэлігенцыі. Галоўным здабыткам для практикі канструяваньня ідэі можна назваць толькі інтэграцыю ў палітычную мову і афіцыйныя акадэмічны ўжытак некалькіх канцептаў і схемаў: «беларуская мадэль (еканомікі, права, палітыкі)», «карпарацыя», «цывлізацыйны выбар», «ідэалёгія як элемэнт любой дзяржавы», «незалежнасць/суверэнітэт як каштоўнасць» і г. д. Асабліва можна адзначыць агульванне і цыркуляцию ў асяродках адміністрацыйнае эліты розных ідэяў пра Беларусь як «карпарацыю». Акрамя гэтага, можна згадаць самаапісанье і канцептуалізацыю феномену аўтарытарнае Беларусі, кадыфікацыю праекту новае беларускае ідэялігічнасці.

Праект распрацоўкі ідэалёгіі беларускае дзяржавы меў шэраг іншых істотных праблемаў сярод якіх варты адзначыць адсутнасць легітымных базісных тэкстаў, якія б не былі ўключаны ў дастатковая складанае поле канкурэнцыі на ідэялігічным полі. Спробы ўвесыці ва ўжытак такія тэксты ня мелі посьпеху. Як ужо было адзначана, сама па сабе ніводная праца на стала ўсеагульнай інтэлектуальнай падзеяй. Палітычная канкурэнцыя ў полі ідэялігічнае вытворчасці была дастаткова складанай, што не спрыяла творчасці, а ўерсіі ідэялігічнасці ідэалёгіі працапаноўваліся вельмі розныя — адрудымэнтаваныя саветызму да «грамадзянскага патрыятызму» ці ўвогуле імкнення адыхаць ад жорсткае ідэялігікацыі.

З'ясны 2003 г. працапаноўваліся розныя мэханізмы легітымацыі тэкстаў. Найбольш лягічнай зь бюракратычнага і палітычнага пун-

⁸ Паказальная ўвага да расейскіх крыйніцаў кнігу стыліЮ. Шаўцова.

кту гледжаньня падавалася прапанова стварыць канон ідэалёгіі з тэкстаў А. Лукашэнкі. Але, як вядома, прэзыдэнт аказаўся ня здольны на прадукаванье ўласных тэкстаў, нягледзячы на шматлікія прапановызы боку атачэнья⁹, таму далей за выданье розных эклектычных зборнікаў прамоваў і выступаў справа не пасунулася (пры тым што аўтарства прамоваў, відавочна, не належала прэзыдэнту ў поўнай ступені). Корпус «клясычных тэкстаў» зь мінультых эпох таксама адсутнічаў спробы рэзанімаць савецкую традыцыю выглядалі бездапаможна, а беларуская нацыянальная традыцыя адназначна апазнавалася як непрымальная. Адзіным легітымным корпусам ідэяў, сымбаляў і тэкстаў была героіка Вялікай Айчынай вайны, і ўмеру магчымага яна эксплюатавалася бязылітасна, але гэтага для стварэння ягоць бычастковая завершанага ідэалягічнага ўніверсу, відавочна, недастатковая. Пропановы зацьвердзіць базісныя ідэалягічныя тэксты праз рагшэнныі. Ў сінегорскага народнага сходу ці нарматыўныя акты прэзыдэнта або парламэнту не знайшлі падтрымкі¹⁰.

Акрамя дэфармацый афіцыйнай акадэмічнай сферы, праект канструйваньня ідэі непасрэдна паўплываў на систэму адукцыі і сумежныя практыкі. Асноўнае месца тут адводзілася выкладанью адмысловага курсу «Ідэалёгія беларускай дзяржавы». Курс быў уведзены для абязвязковага выкладання студэнтам усіх вышэйшых навучальных установаў з 2003/2004 навучальнага году, арганізацыя навучальнага працэсу была ўскладзеная на гуманітарныя катэдры, элементы курсу былі інтэгрываны ў систэму сярэдняе адукцыі. Акрамя гэтага, у межах кваліфікацыйнага экзамену пры паступленні на дзяржаўную службу быў ўведены пытанні з курсу «Ідэалёгія беларускай дзяржавы». Зъмест курсу часткова

⁹ Сваекнігі, як вядома, выдавалі многія прэзыдэнты постсавецкіх краінай: Л. Кучма, Н. Назарбаев, С. Ніязад (Туркмэнбашы) і г. д.

¹⁰ З бульшага гэтамела рацыйнальную юаснову. Малаверагодна, каб калектыўны орган мог прыняць «рэфлексіўны тэкст», — хутчэй гэтамог бы быць дакумент падобны да юракратычнай праграмы ці нарматыўнага акту (гэта значыць малазъмістуюны, нецікавы для чытання дакумент зь перавагаю агульных выразаў).

апісваўся вышэй і ў цэлым харектарызуецца эклектычнасцю, пры гэтым рэальны зьмест моцна залежыць ад выкладчыка. Самі падручнікі па ідэалёгіі беларускай дзяржавы ўяўляюць сабой дастаткова разнародную сумесь з заходняе паводле паходжаньня паліталаёгіі, краіназнаўства і назойлівых прапагандысцкіх тэкстаў (савецкага і сучаснага паходжаньня), з асобнымі дадаткамі фільзофскіх (з практична абавязковую данінаю марксізму-ленінізму), эканамічных і гістарычных фрагмэнтаў¹¹. У афіцыйных заявах на працыту 2004—2005 гг. неаднаразова гаварылася пра неабходнасць павышэння якасці падручнікаў і ідэялігічнай работы са студэнтамі ўвогуле.

У 2003—2004 гг. меў месца сапраўдны бум у галіне вытворчасці тэкстаў звязаных з выкладаньнем і даследаваньнем ідэалёгіі. Колькасць манаграфіяў, падручнікаў і артыкулаў была значнай, што адлюстроўвала, з аднаго боку, наяўнасць значнага дзяржаўнага заказу, з другога — зьяўленыне перспектывунае для кар'ернага росту і назапашвання палітычнага капітулу тэм. Папулярнасць тэм быў звязаная і з тым, што афіцыйнаму акадэмічнаму попо вытворчасці ідэялігічнае прадукцыі для акадэмічных структур у стала неабходнай дзеля захаванья статусу. У 2005 г. колькасць выданняў пачынае падаць, што адлюстроўвае перавытворчасць і агульнае згортаныне ідэалёгіі як інтэлектуальнага праекту; відаць, гэтая тэндэнцыя захаваецца і надалей.

«Вялікая Айчынная вайна савецкага народу»

Вялікая Айчынная вайна стала важным элемэнтам ідэалёгіі ў 2004—2005 гг., галоўным чынам з прычыны жаданьня ўладаў эксплоатаваць гэты сымбалічны пласт нацыянальнае съядомасці з дэманстрацыяй «вернасці памяці народу». Акрамя гэтага, у рамках ідэялігічнае кампаніі падкрэслівалася пагроза забыцця і перапісвання гісторыі ды страты набыткаў Перамогі (улада такім

¹¹ Гэта агульны кантэкт, які мае адпаведныя ўтарскія варыяціі.

чынам выступіла галоўным і адзіным абаронцам Перамогі). Фармальна падставаю для актуалізацыі памяці пра мінулу вайну стала святкаваньне 60-годзьдзя вызваленія Беларусі ад нямецкіх войскай у 2004 г. і заканчэння Другой сусветнай вайны (перамогі савецкага народу ў Вялікай Айчыннай вайне) у 2005-м. Празгод пасля зъяўлення курсу «Ідэалёгія беларускай дзяржавы», у 2004/2005 навучальным годзе, у школах і ВНУ быў уведзены абавязковы курс «Вялікая Айчынная вайна савецкага народу»¹², які адпачатку разглядаўся як ідэалагічны праект. Прадмет зъяўлецца да статтыва спэцыфічным прадуктам палітыкі «захаваньня памяці» ў Беларусі: з аднаго боку, ён прызначаны для выхаваньня патрыятызму і павагі, з другога — актыўна прывязвае беларускі кантэкст да «савецкага народу», што спалучалася з разнастайнай апалягетыкай палітыкі СССР.

«Беларусь — наша Радзіма»

Сярод іншых ідэалагічных акцыяў у сферы адукцыі варты адзначыць выданье кнігі «Беларусь — наша Радзіма. Падарунак Прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь Аляксандра Лукашэнкі першаклясніку». Калі «Ідэалёгія беларускай дзяржавы» і «Вялікая Айчынная вайна савецкага народу» прызначаліся для моладзі старэйшага ўзросту, то новая акцыя была разылічаная на пачатковую школу. Зъмест дапаможніка ўключае ідэалагічна стылізаваную кароткую інфармацыю пра Беларусь і накіраваны на выхаваньне адмысловага «патрыятызму і грамадзянскасасыці». Кніга складаецца з дваццаці тэматычных раздзелаў і пачынаецца са звароту А. Лукашэнкі да першакляснікаў, утрымліваеца таксама тэкст гімну, выявы афіцыйных сымбалаў, адміністрацыйная карта Беларусі з інфармацыяй пра асобныя рэгіёны, а таксама сцілья гістарычныя звесткі.

Упершыню акцыя распаўсюджванья каляровага ілюстраванага навучальнага дапаможніка для першакляснікаў прайшла ў 2004

¹² Былі выдадзены адпаведны падручнікі для школы і ВНУ. Рэцензію на іх гл.: Корбут, Віктар. Культуравайны // ARCHE. №2. 2005.

г. і была прызнана пасыпховай. Акцыя праводзілася 1 верасьня ва ўсіх школах краіны ўрамках тэматычнага ўроку «Я— грамадзянін Рэспублікі Беларусь»¹³. У 2005 годзе акцыя была праведвена паўторна (для больш чым 80 тысяч першакляснікаў). Была паставлена задача пашырэння праекту ў 2006 і на старшых школьнікаў.

Дамінаваньне сымбалічнага ўзроўню

Нягледзячы на імкненне ўпłyваць на працэсы сацыялізацыі беларусаў, а таксама на інтэлектуальнае поле, асноўны цяжар ідэялічных практык прыпадае на распрацоўку палітычнае рэкламы, лёзунгаў і інфармацыйную работу. Калі на першых этапах ідэялічнага праекту адчувалася пэўнае захапленне тэарэтычнымі канструкцыямі (канструяваннем ідэі), то імкненне да палітычнай эфектуўнасці прывяло да дамінавання на поўді ідэялічнай вытворчасці СМІ і пропагандысцкіх структураў. Напачатку частка ідэялічнага апарату спрабавала лябіраваць рэанімаванне традыцыйных савецкіх мэтадаў працы: сустрэчы ў калектывах, лекцыі адмысловых пропагандысцкіх таварыстваў — але сацыялічнія даследаваны звычайна паказвалі значную неэфектуўнасць такіх акцыяў. Яны захавалі сваё пэрыфэрыйнае значэнне (у прыватнасці, дзвейнасць таварыства «Веды»), але цэнтральная роля ўжо зканца 2003 г. надавалася СМІ, асабліва ў канцэксце палітычных кампаній 2004 і 2006 гг. Гэта суправаджалася ростам дзяржаўных фінансавых і іншых інвестыцый у інфармацыйныя праекты і павышэннем тэхналагічнага ўзроўню апошніх. Такім чынам, асноўная нагрузкa ў ідэялічных практыках кладзецца на вытворчасць палітычных сымбаліяў, лёзунгаў, кароткіх канцептаў і іншага прадукту, які можа быць хутка распаўсяджаны праз СМІ. Сымбалічны ўзровень у праекте ідэалёгіі дамінуе над канцепцыямі і тэорыямі, а тэхналёгія — над зъместам, што цалкам натуральна, зыходзячы з пазыцыяў палітычнай мэтазгоднасці. Такая сітуацыя

¹³ Гэты вобраз, дарэчы, адлюстраваны на плякатах «За Беларусь».

цалкам вызначаеца структураю сучаснага беларускага грамадзтва, кантроль над якім найбольшэфектыўна дасягаецца празъдзеянасць СМІ, а не празъ іншыя сродкі ідэалігічнае работы. Яшчэ разазначым, што такая сітуацыя з'яўляеца лягічнай, бо такое функцыянаванье ідэалёгіі ўласціва сучаснаму грамадзству.

Праект ідэалёгіі як канструяваньня корпусу ідэяў асноўным ня быў паспяховы, але на ўзоруні вытворчасці рэкламнага прадукту і прапаганды дазволіў дасягнуць прынамсі часовае палітычнае эфектыўнасці і забясьпечыць высокі ўзровень мабілізацыі адміністрацыйнага апарату дызначнай часткі насельніцтва. Паміжпалітычнымі кампаніямі рэйтынг улады быў высокі і стабільны, што ў пэўнай (амагчыма, ізначнай) ступені было прадвызначана шчыльнай ідэалігічнай кампаніяй у СМІ.

Дэлегаванье ідэалігічных функцыяў

У адпаведнасці з прынцыпамі дзяржаўнай палітыкі, аб'яўленымі ў 2003 г. ідэалёгія (ідэалігічная работа) пачынае разглядацца як важная функцыя дзяржаўных і ляяльных дзяржаве структураў. Фактычна ідэалёгія пачынае лічыцца неабходным і важным дадаткам да асноўнае дзейнасці, што аказвае свой уплыв на функцыянаванье дзяржаўнага апарату. Больш за тое, ідэалігічныя функцыі ўскладаюцца і на недзяржаўныя структуры. Такім чынам, ідэалігічнае практика сталася мэханізмам падтрымкі ўсёй беларускай систэмі важнай формай выказванья ляяльнасці да яе. Поруч з дэлегаваньнем ідэалігічных функцыяў практична ўсім дзяржаўным структурам, для каардынацыі адпаведнай дзейнасці былі створаныя спэцыялізаваныя інстытуты.

Структура ідэалігічнага апарату

Неабходнасць стварэння спэцыялізаваных дзяржаўных струк-

тураў для ажыццяўленыня ідэялігічнае і палітычнае дзеянасці ў інтарэсах уладнае групоўкі абміркоўвалася на базіным сэмінары ў сакавіку 2003 г., і адпаведнае рашэнныне было прынятае. Вызначэнне дакладнае арганізацыянае структуры новага ўтварэння і абмеркаваньне дэталю заняло практычна год. Першае абмеркаванье праекту ўказу прэзыдэнта «Аб удасканаленіні кадравага забесьпячэння ідэялігічнае работы ў Рэспубліцы Беларусь» адбылося ў жніўні 2003 г., другое — у лютым 2004-га, у выніку ўказу, з улікам заўваг і прапановаў, быў прыняты ў сакавіку 2004 г.¹⁴. Указ стаў дастатковая паказальным дакумэнтам, які забясьпечыў штатны патэнцыял і дзяржаўнае фінансаванье разгалінаванае систэмы, абавязкам якой зьяўлецца павышэнне папулярнасці і палітычных пазыцыяў улады, а таксама забесьпячэнне адпаведнае палітычнае рэкламы Адмоманту свайго стварэння ідэялігічнае вэртыкаль начала выконваць значныя палітычныя функцыі на месцах. Акрамя гэтага, указ вівначыў пэрсанальную адказнасць кіраўнікоў дзяржаўных і іншых арганізацыяў Беларусі за стан ідэялігічнае работы ў калектывах (фактычна за ўзровень палітычнае ляйльнасці), адпаведна непасрэдная арганізацыя ідэялігічнае работы была ўскладзеная на аднаго з намеснікаў кіраўніка, які зьяўлецца элемэнтам ланцуга ідэялігічнае вэртыкаля.

Штатная колькасць супрацоўнікаў ідэялігічных аддзелаў выканкамаў (уласна ідэялігічнай вэртыкалі) выглядае наступным чынам (без уліку тэхнічнага пэрсаналу). Упраўленьні ідэялігічной работы абласнога ўзроўню і г. Менску налічваюць 15 чалавек кожнае — у суме, такім чынам, 105 штатных адвінак. Аддзелы ідэялігічнай работы гарадзкіх іраённых выканкамаў у камплектаваныя трима — шасцьцю работнікамі (у залежнасці ад колькасці насельніцтва), аддзелы ідэялігічнай работы мясцовых адміністрацыяў раё-

¹⁴ Указ № 111 прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь аб удасканаленіні кадравага забесьпячэння ідэялігічнай работы ў Рэспубліцы Беларусь ад 20 студзеня 2004 г.

¹⁵ Менш за 20 тысяч чалавек — трох адзінкі; ад 20 да 50 тысяч чалавек — чатыры адзінкі; ад 50 да 100 тысяч чалавек — пяць адзінак; 100 і больш тысячи чалавек — шасцьць адзінак.

наў у гарадах — чатырма чыноўнікамі¹⁵. Такім чынам, колькасць работнікаў ідэалігічнае вэртыкалі «базавага ўзроўню» складае недзе 750—800 чалавек. Калі ўлічыць супрацоўнікаў адпаведнага ўпраўлення Адміністрацыі презыдэнта, агульная колькасць дзяржаўных чыноўнікаў, якія займаюцца выключна ідэалігічнай і палітычнай работай у мэтах павышэння папулярнасці, рэкламавання існага рэжыму, у краіне набліжаецца да тысячы чалавек. Пры гэтым тут ня ўлічаныя галоўныя рэдактары і супрацоўнікі дзяржаўных СМИ (якія таксама ўключаюцца ў склад ідэалігічных работнікаў), супрацоўнікі спэцыялізаваных ідэалігічных аддзелаў у міністэрствах і іншых дзяржаўных органах, на дзяржаўных прадпрыемствах і арганізаціях, што фінансуюцца зь дзяржаўнага бюджету. Таму агульная колькасць асобаў, засяроджаных на палітычнай работе па падтрыманні існае палітычнае систэмы, дзейнасць якіх фінансуецца зь дзяржаўнага бюджету, складае некалькі тысяч чалавек¹⁶.

Прызначэнне на пасады кіраўнікоў ідэалігічнае вэртыкалі таксама мае асаблівасці. Прывзначэнне кіраўнікоў па ідэалёгіі абласнога і больш высокага ўзроўню, уключаючы супрацоўнікаў ВНУ, галоўных рэдактараў нацыянальных СМИ, павінна ўзгадняцца з Адміністрацыяй презыдэнта. Кандыдатуры кіраўнікоў базавага ўзроўню, галоўных рэдактараў мясцовых дзяржаўных СМИ і, што паказальна, намеснікаў кіраўнікоў, якія арганізуюць ідэалігічную работу на прадпрыемствах з колькасцю работнікаў звыш тысячы чалавек, узгадняюцца забласнымі выканкамі і Менскім гарвыканкамам. Прывзначэнне кіраўнікоў у ідэалігічнай сферы больш нізкага ўзроўню абавязкова ўзгадняецца з раённымі (гарадзкімі) выкананчымі органамі.

Арганізацыяна ідэалігічныя структуры ствараліся на аснове інфармацыйных аддзелаў і ўпраўленняў, у назвах якіх слова «інфармацыя» заменялася на словазлучэнні «ідэалігічная работа». Уладамі неаднаразова падкрэслівалася, што стварэнне ідэалігічнае вэртыкалі не прывядзе да росту дзяржаўных выдаткаў, але маламаверна, каб гэта адпавядала праўдзе. Пры гэтым трэба

¹⁵ Трэба адзначыць, што частка зь іх сумяшчае ідэалігічную работу з выкананнем іншых функцыяў.

адзначыць, што дэ-факта выканану́чыя структуры займаюцца ідеалігічнай ды палітычнай работай і да гэтага часу, толькі ў менш цэнтралізаванай і спэцыялізаванай форме.

Іншыя ідеалігічныя функцыі

У адпаведнасці з сучасным станам палітычнае систэмы ідеалігічныя функцыі выконваюць ня толькі спэцыялізаваныя дзяржаўныя структуры, але і іншыя дзяржаўныя і напаўдзяржаўныя фармаваныні; вядзеньне такоё працы разглядаецца як важная праява ляйльнасці да існае систэмы ўлады і яе палітыкі. Акрамя гэтага, ідеалігічны праект выкарыстоўваецца для рэалізацыі палітычных і эканамічных інтарэсаў¹⁷.

Ідеалігічная функцыя СМІ неаднаразова падкрэслівалася ў афіцыйнай інфармацыі і промовах, таму ў пераважнай большасці выпадкаў такая функцыя для дзяржаўных газетаў, радыё- і тэлеканалаў у спрымаецца як натуральная і звыклая. У верасьні 2003 г. на сустрэчы з прэзыдэнтамі СМІ прэзыдэнтаб'явіў, што «сродкі масавае інфармацыі сёняння — гэта перш за ўсё інструмент правядзення дзяржаўнае ідалёгіі, і сваю дэйнасць яны павінны будаваць з улікам гэтых функцыяў». Падчас прызначэння на пасаду старшыні Белтэлерадыёкампаніі У. Мацвеевчuka быў адзначаны ягоны «неацэнны досьведу сферы ідалёгіі», якога ня мае ніводзін з дзейных членай ураду, і г. д. Разуменіне СМІ як элемэнту дзяржаўнае ідеалігічнае работы зьяўліеніем пер хутчэй стандартам і ня толькі не адмаўляецца, але і пастаянна падкрэсліваецца. Нават кадравыя змены ў кіраўніцтве агульнанацыянальных дзяржаўных СМІ называюцца прызначэннямі ў ідеалігічнай сферы¹⁸. Ідеалігічная функцыя СМІ таксама часта

¹⁷ Дэйнасць указу фармальнае пашыраесца на прыватныя структуры. Аднак і тут павінны выконвацца «дэйнія ў дзяржааве ідеалігічныя стандарты і каштоўнасці».

¹⁸ 22 снежня 2005 г.А. Зімоўскі быў прызначаны старшынём Нацыянальнай дзяржаўной тэлерадыёкампаніі, Ю. Казяйтка — генэральнымдырэкторам ЗАТ «Сталічнае тэлебачанне».

зывязваеца з інфармацыйным супрацьстаяньнем, «абаронаю» ва ўмовах інфармацыйнай вайны, якая вядвеца супраць Беларусі, што спалучаеца з заявамі, што роля ідэалёгіі ў жыцьці беларускай дзяржавы павінна павышацца¹⁹.

Акрамя СМІ, ідэалічныя функцыі дэлегуюцца і іншымі інстытутам, нават тым, якія фармальна ня звязаныя з прэзыдэнтам дачыненнямі падпрадкаваньяня (трэба адзначыць, што праект беларускае ідэалёгіі пазыцьянуеца як «агульнадзяржаўны», таму дзеянасць у ягоную падтрымку — абавязак усіх дзяржавных органаў). Правядзенне ідэалёгіі беларускае дзяржавы («а значыць, і забесьпчэнне сацыяльна-палітычнай стабільнасці грамадства») у войску і праваахоўных органах ускладаеца на афіцэрэв²⁰. У ідэалічную работу ўключаны галіновыя і іншыя прафсаюзныя арганізацыі. На з'ездзе БРСМ (верасень 2005 г.) прапаганды асноўваў ідэалёгіі дзяржавы была названа А. Лукашэнкам важным кірункам дзеянасці гэтае моладзевае арганізацыі. Паказальным зъяўлецеца ня тое, што гэтыя структуры выконваюць ідэалічныя функцыі (до-факта яны іх выконвалі і да гэтага), а адкрытае аб'яўленыне пра *абавязкі і адказнасць* за ніжнюю актыўнасць у гэтай сферы Адпаведная задачы ўскладаюцца на рэктараў ВНУ («выхаванне сталае асобы і наданне асаблівае ўвагі пытанням ідэалічнай работы»), міністэрствы адукацыі, культуры, інфармацыі і фактычна на ўсе дзяржавныя ўстановы²¹. Выключэннем не зъяўлецаі заканадаўчая галіна ўлады.

¹⁹ Паводле словаў прэзыдэнта, новыя кадравыя прывіначэнні не выпадкова закрнулі сферу ідэалёгіі: «Сённяня супраць Беларусі, і вы гэта выдатна ведаеце, развязванасці прайдная інфармацыйная вайна. Ролі і дэталёгіі ўншай дзяржаве будзе павышацца. Электронныя СМІ з'ёды былі ў эпіцэнтры барацьбы і процістаяння. Пакульмы не прайграём, алерэзэрвы вельмі вялікія. Трэба выходзіць на больш высокі ўзровень у работе. Думаю, мы вытрымаем ідэалічныя атакі, нападкі нанашу краіну».

²⁰ Выступад 5 ліпеня 2005 г.: Главаго сударства встрэгіліся с выпускнікамі военных учебных заведений. <http://www.president.gov.by/press/11592.print.html>.

²¹ «Аднак кіраўнік дзяржавы рэзка раскрытыкаваў некаторыя выпадкі фармальнагастаўлення дайнфармацыйна-ідэалічнай работы, калі реальная справа падмяняеца напісаньнем плянаў, тлумачэнні палітыкі, што праводзіцца ўкраіне, ператвараеца ў чыганьнебюракратычных лекцыяў».

У звароце прэзыдэнта да беларускага народу і Нацыянальнага сходу Беларусі за 2005 г., дзе даваліся ўказаныні фармальна незалежнаму органу, першай мэтаю было вывзначана ўдасканаленне зананадаўства, другой — «не забываць аб авязак перад народам і ўладай, якая іх падгрымала», і працаўца з насельніцтвам, што зьяўляецца дэпутацкай ідэялігчай работай²².

Статус ідэалёгіі ў палітычных тэкстах і праграмах

У якасці падсумаваньня разгляду феномену ідэялігчай работы ў сучаснай палітычнай систэме Беларусі акрэслім статус і ролю, якія адвовяцца ідэялігчнаму корпусу. Першае, што варта адзначыць, — легітымнасць ідэялігчнае тэрміналёгіі, якая практычна не выкарыстоўваецца ў суседніх краінах. Словы «дваржаўная ідэалёгія» ўжываюцца ў пазытыўным значэнні, а ідэялігчныя здольнасці (ці звязаныя зь імі факты ў біяграфіі) дадаюць магчымасць для кар'ернага росту. Калі на пачатку рэалізацыі праекту ў 2003 г. аднаўленне ідэялігчнае рыторыкі было дастатковая нязвыклым і яе часта абыходзілі, то ў сучаснай палітычнай практыцы гэта ўжо натуральная зьява, а ўлік ідэялігчных рамак зрабіўся, здаецца, прывычным стылем думкі ўцягнутых у афіцыйную сферу. Звычайна гэта аргументуецца тым, што ідэалёгія зьяўляецца абавязковым элемэнтам любое дзяржавы, толькі часам яна мае лягтэнтычныя характеристыкі, як у заходніх дэмакратыях.

Пытаныні ідэалёгіі пачалі ўключачца ў палітычныя праграмы і выступы, галоўным чынам у разьдзелы, якія тычацца культуры, духоўнага разьвіцця і г. д. Часам ідэалёгію адносяць да аднаса «сфераў жыцця і дзеяньні», грамадзтва і дзяржавы, разам з палітыкай, эканомікай і наукаю (тут «ідэалёгія» часта функцыянальна замяняе «культуру»). Дзяржаўная ідэалёгія фігуруе сярод «Галоў-

²² Зварот прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь А.Лукашэнкі з пасланьнем да беларускага народу і Нацыянальнага сходу, 19 красавіка 2005.

ных прынцыпаў дзяржаўнае палітыкі Рэспублікі Беларусь», у раздзеле «Сфера культуры і грамадзага жыцця». Такім чынам фармуецца адзін з прынцыпаў палітыкі ўграмадзкай ікультурнай сферы: «У краіне ажыццяўляеца пасъядоўны курс на фармаванье ідэалёгіі беларускага дзяржавы, крышталізацыю беларускае нацыянальнае ідэі»²³. Традыцію адносіць ідэалёгію «культуры» працягвае і выступ прэзыдэнта на Трэцім Усебеларускім народным сходзе (сакавік 2006 г.), дзе адзначаецца, што і надалей «асаблівая ўвага будзе надавацца духоўна-культурнай сферы грамадзтва, удасканаленню ідэалягічнай работы». «Гэтыя тонкія матэрыі не даюць непасрэднага ўкладу ў эканоміку, але менавіта яны вызначаюць клімат у нашым грамадзтве, вызначаюць яго адзінства і цэласнасць». У пасланні прэзыдэнта парламэнту (2004 г.) ідэалягічная праблематыка аднесеная да часткі, прысьвечанай «духоўнаму і фізычнаму раззвіццю».

Да гэтага мы адзначалі, што праект ідэалёгіі беларускага дзяржавы развязваецца ў двух вымярэннях: канструяванье ідэі/ідэнтычнасці і прапагандысцка-інфармацыйная работа. Першае вымярэнне ажыццяўляеца ў межах афіцыйнае акадэмічнае супольнасці, культурных установаў ды систэмы адукцыі і, на думку ўлады, інтэгруеца, а часам падмяняе і паплынае паняцьці «культура», «духоўныя каштоўнасці» і «духоўная сфера» (пра што сведчыць статус ідэалягічнай праблематыкі ў палітычных тэкстах). У акадэмічнай сферы, акрамя гэтага, ідэалёгія шчыльна інтэгруеца ў гуманітарныя дысцыпліны, асабліва паліталёгію. Другое вымярэнне рэалізуецца ў прасторы СМІ, палітычнае рэкламы, прапаганды і *public relations*. Тут паняцьці «ідэалёгія» і «ідэалягічная работа» падмяняюць і вышысцяюць паняцьце «інфармацыя». Паказальнайтут зьяўляеца рэарганізацыя ўпраўленньня і аддделаў інфармацыйныя выканаўчых органаў у структуры «ідэалягічнай работы». Гэтыя два фэномены дастаткова рэльефна ілюструюць значэнне, статус і накіраванасць праекту ідэалёгіі ў сучаснай Беларусі.

²³Канцэнтраванае выражэнненацыянальная ідэязнайшла ўлёзунгу прэзыдэнта «Замошную іквітнічую Беларусь».

Рэлігійнае поле сучаснай Беларусі

Пасьля прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году палітычны рэжым у Рэспубліцы Беларусь выявіў патрэбу ў фармаванні т. зв. дзяржаўнай ідэалёгіі. У рэлігійнай сфэры саюзнікамён убачыў Беларускую праваслаўную царкву, якая пры южнай магчымасці выказвала сваю ляяльнасць Лукашэнку, а таксама ўяўлялася занадта слабым палітычным гульцом, каб займаць самастойную адносіну дзяржавы пазыцыю. На гэтую ролю не надаваліся палітычна і ідэалічна ненадэйныя каталікі, якія былі звязаны перш за ўсё з польскай меншасцю і адзначаліся прапольскай арыентацыяй. Тое самае можна сказаць і пра пратэстантаў, якія дзяяко чы разгалінаванай арганізацыйнай структуры, актыўнасці сваіх прыхільнікаў, мабільнасці, а таксама выразнай арыентацыі на Захаднарошчвалі свой патэнцыял, застаючыся досьць аўтаномнімі ў *дачыненыні да дзяржавы*¹.

¹ Прыканцы 1990-хгадоў назірае ща большая ўстойлівасць у колькасным складзе прыхільнікаў розных ханфэсій, памяншае ща дынаміка і хросту і наогул адзначаецца спад рэлігійнасці: паводле даных Цэнтра сацыялягічных дасыедаванняў БДУ, у 2000 годзе колькасць рэлігійных людзей у Беларусі спыняе цца на адзнацы 47 % ад агульной колькасці насельніцтва.

Рэлігійнае жыцьцё робітца адным з прыярытэтных кірункаў ідэалалягічнага кантролю, які прайвіся перш за ўсё ў інфармацыйным і нарматыўным полі².

У гэты пэрыйду зрастает міжканфесійная напружанасць у беларускім грамадстве, якая часта правакуеца ўладамі — каб стварыць умовы, у якіх была б немагчымая салідарнасць асноўных

Інстытут сацыяллёгі Нацыянальнай акадэміі наукаў канстатаваў стабілізацыю рэлігійнасці наўзроўні 47—48% яшчэ ў 1998 годзе, хаты, паводле перапісу насельніцтва 1999 году, з гэтай ці іншай рэлігійнай традыцыі судно сяць сябе пад 80% грамадзян Беларусі. Што да росту рэлігійных суполак то за 2001 год іх колькасць вырасла ўсяго на 3,6 %. Вядучас месца паводле колькасці прыходаў належыць праваслаўнай царкве, зь якой, згодна з перапісам насельніцтва, асацыяюць сябе 80 % тых, хто вызначае сваю прыналежнасць да той ці іншай канфесіі. Высокая дынаміка росту пратэстанцкіх суполак прыводзіць да таго, што, хоць паводле таго ж перапісу з пратэстантызмам звязанае сябекаля 2 %, пратэстанты па колькасці суполак афганяюць традыцыйную для Беларусі каталіцкую царкву, зь якой сябе судно сяць каля 15 %. У 2001 годзе толькі аднапльне пратэстантызму — хрысціяневеры эвангельскай (п'ятідзясятнікі) — пераўышла каталіцкую царкву лікам суполак: напачатак 2002 году іх колькасць складаля 491 (усяго пратэстанцкіх больш за 900) пры 432 каталіцкіх; такім чынам, агульная колькасць пратэстанцкіх суполак перавысіла колькасць каталіцкіх у два разы. Такія тэндэнцыі не магліня выклікаць занепакоенасці ўтак звязных традыцыйных канфесій — праваслаўнай і каталіцкай цэркваў а таксама ў Камітэту пасправах рэлігіі нацыянальнасцяў.

* Межэтнические отношения и конфликты в постсоветских государствах. Ежегодный доклад Сети EAWARN, 2001.

² Прывінцые 31 кастрычніка 2002 новай рэдакцыі закону Рэспублікі Беларусь «Аб свабодзе сумлення і рэлігійных арганізаціях» стала, з аднаго боку, рэакцыяй на наяўную рэлігійную ситуацыю, аз другогабоку, мела на мэце паўплываць на яе. Беларуская праваслаўная царква настойвала на яго прыняцці. На сур'ечы Лукашэнкі з Сынодам БПЦ 18 снежня 2001 году мітрапаліт Філарэт звязаўся з просьбай паскорыць разгляд праекту новага закона, атаксама хадайнічаў наданы праваслаўнай царкве болышыроіх і заканадаўча гарантаваных магчымасцяў правядзення ў дзяржаўных навучальных установах факультатыўных заняткаў, лекцыйных курсаў і асьветніцкіх мерапрыемстваў. Праваслаўныя юрысты адзначалі, што наданыне пераваг праваслаўнай царкве атаксама ўвядзенне паняцця традыцыйнай рэлігіі неабходныя, бо падыход, які існуваў у старой рэдакцыі закона, прывёў да бесперашкоднага разъвіцця і пашырэння сект.

канфэсій. Хоць акцыі праводзіліся ня супраць праваслаўнай царквы, а супраць іншых цэркваў, гэта прывяло да дыскрэдытацыі ў грамадзкай думцы ўсіх канфэсій.

Пачнём з *праваслаўнай царквы* якнайбуйнейшай паводле юлькасыці вернікаў і інстытуцыйнага ўладкавання. Традыцыйна адзначаецца рэгіянальная нераўнамернасць рэлігійнасці беларускага насельніцтва, а таксама пашырэнныя рэлігійных суполак. На абшарах умоўна Захадній і Ўсходній Беларусі розны хараства рэлігійнасці. На заходзе захоўваецца пастаянны ўзровень рэлігійнасці (культавыя паводзіны харектарызвуючыя ўстойлівасцю, назіраецца высокі ўзровень культава-рытуальнай актыўнасці — хрэсьбінаў вянчанняў). Тут супольнасць досьцік кансалідаваная вакол культивай практикі і тэрыгарыяльнага прыходу, аднак прыгэтым назіраецца неразвітая літургічная съядомасць (удзел у споведі і прычасці — раз на год), невысокі ўзровень цывільной актыўнасці, невялікі місіянэрскі і катэхітычны патэнцыял: матывацыя праз традыцыю пераважае над матывацыяй праз веру. Што да ўсходніх часткі Беларусі, то тут узровень рэлігійнасці меншы, а масіў праваслаўных расслюйваецца. Ідуць два супрацьлепляя працэсы. Першы — павелічэнне колькасці «ўцарюўленых» праваслаўных, моладзі сяродвернікаў, моладзевых і цывільных арганізацый, рост колькасці маладых і адукаваных съятароў, вернікаў катэхітычнага ўзроўню: адываючыя выпускі катэхічных установ, напрыклад Менскай школы катэхізатараў, праводзяцца пастаянныя лекцыі для дарослых і моладзі, назіраецца ўзмацненне моладзевага і брацкага руху, што прывяло да стварэння ў лютым 2002 году АБ'яднання праваслаўнай моладзі Беларусі, а таксама пачынаючы праводзіцца штогадовыя агульнарэспубліканскія мо-

Дар ма што кагаліць зму новым законам адводзілася другаснай ролі, афіцыйныя Касыёл заняўдаволі нэйтральную пазицыю ўдачыненыі даяго. Кагаліць зму ўсё-такі адводзілася прырэлігійнай ролі, і кагаліці немаглі нябыць зацікаўленыі ў стрымліванні росту пратэстанцкіх супольнасці. Перад новым законам ставілася задача абмежаваць ушчу́піць і колькасць нэапраграмстанцкіх супольнасці і любых неградыцыйных хультатаў, для чаго закон вілікую ўвагу надаваў таю хараствастыці, як «*традыцыйнасць*», пры гэтым не ўключаючы лік «*традыцыйны*» канфэсійнэ пратэстанцкіх цэрквей.

ладзевыя праваслаўныя сустрэчы у прыватнасці злыёты праваслаўнай моладві. Другі працэс — гэта павелічэнне колькасці нецаркоўных праваслаўных, для якіх харктэрны спонтанны, нерэгулярны ўдзел у культавых практыках, а таксама ў несакрамэнтальных абрадах. Назіраецца значная тэндэнцыя да скарачэння хрэсцібінаў і вянчанняў — масавыя чэргі па асьвячаную воду на Вадохрышча і галінкі вярбы на Вербную недзелью без удзелу ўабрадзе асьвячэння.

Гэты працэс можна назваць «расцарюўленнем». За юштакіх неўцаркоўленых вернікаў царква стараецаў свой сацыяльны ўпльбі — у прыватнасці, спажуляваць лічбамі ў 80 % і прыналежнасць да царквы вывзначаецца не толькі паводле крыгера веры, культавых паводзінаў хрэсцібінаў, але і паводле «нацыянальна-культурнай традыцый». Такі падыход дазваляе, з аднаго боку, больш упэўнена адчуваць сябе ў міжканфесійным супрацьстаянні, упłyваць на палітычныя рашэнні, вызначаць сваю пераважнасць, але, з другога боку, ён размывае ідэнтытэтнасць самой праваслаўнай царквы, ставячыяе ў зваротную залежнасць ад сваіх мітычных 80 % вернікаў. Паказальна, што неабходную колькасць подпісаў для вылучэння кандыдатам на прэзыдэнцкіх выбарах 2001 году нават бліжана змог сабраць «праваслаўны» кандыдат Л. Калугін.

У Беларусі рэальна і легальна функцыянуе толькі адна праваслаўная структура — Беларускі экзархат Расейскай праваслаўнай царквы, які пасыля Архірэйскага сабору 2000 году (на якім таксама былі прыняты «Асновы сацыяльнай канцепцыі РПЦ») набыў новае найменніне — Беларуская праваслаўная царква (БПЦ), а прыняты новы Статут (прынамсі, фармальна) вызначае большую аўтаномію. Апроч афіцыйнай, нелегальнай дзвейнічаючай альтэрнатывы праваслаўнага структуры, якія адкалоўліся ад БПЦ. Перш за ўсё гэта групоўка сьвятара Леаніда Пляца зцэнтрам у вёсцы Забалацце Смалявіцкага раёну Менскай вобласці, які ў 2001 годзе разам са сваім прыходам адкалоўваецца ад БПЦ, якой быў пазбаўлены сану, а потым беспасыплюхова спрабаваў зарэгістраваць сваю суполку пад юрысдыкцыяй РПЦЗ ці РПЦ³. Па-другое, гэта розныя

³ гл. Царкоўнае слова, 2001, №№ 7, 8, 9, 11, 12, 2002.

групоўкі Беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царквы: групоўка падкіраўніцтвам сьвятара Яна Спасюка, таксама пазбаўленага сану ў БПЦ, у пасёлку Пагранічным Гарадзенскай вобласці, дзе на працягу 2000—2001 гадоў ішло супрацьстаяньне, якое скончылася разбурэннем уладамі неасвячанага храму БАПЦ і эміграцыяй Спасюка; групоўка сьвятара Леаніда Акаловіча, што належыць да Беларускай народнай праваслаўнай царквы пад кіраўніцтвам япіскапа П. Гушчы. Абедзьве групоўкі маюць цэнтар у ЗША⁴.

Што да фінансавання, то БПЦ галоўным чынам атрымлівае яго

⁴ У 2001—2002 гадах адбываюцца зъмены ў абедзівью частках БАПЦ у Паўночнай Амерыцы: памірае лідэр адной з частак — найбольш аўтарытэтны дзеяць БАПЦ мітрапаліт Мікалай Мацукаевіч, адбывае ўчаста ў новага япіскапа — мітрапаліта Барысаўскага і Гайлэнд-Парскага Аляксандра (Салагуба), да якога ўорысдыкцыю пераходзіць і Спасок саславаім прыхадам і які вызначае прыярытэтам дзеяцасці БАПЦ місію ў Беларусі, съцвярджаючы, што тут ужо ёсьць каля 70 прыходаў і 35 съвятароў. У хуткім часе япіскап Аляксандра дхіляе Канстытуцыя БАПЦ, але да яго дату чаесціца Спасюк, які эміграваў у ЗША. У выніку аўтакефальныя групоўкі маргіналізуюцца, тымні менш іх дзеяцасць на тэрыторыі Беларусі выклікае хваляваныні ў афіцыйнай праваслаўнай царкве, а таксама ў органаў дзяржавнага кіравання.

У сакавіку 2004 году ў Беларускай аўтакефальнай царкве з'яўляецца новы япіскап Баранавіцкі і Бруклінскі Васіль (Касцюк), які прызначаецца съцеражам мітрапалічага пасаду. Галоўнай мэтай новага япіскапа ёсць абароніць ідэнтытэт БАПЦ, расколагай і маргіналізованай у выніку дзеяцасці япіскапа Аляксандра (Салагуба). Аднак выбраў новага япіскапа выклікае новыя супяречнасці ў БАПЦ, частка якой яднаеца вакол Рады БАПЦ начаці з эмігрантскім царкоўным дзеячам Барысом Данілюком і пачынае перамовы з Кіеўскім патрыярхатам, а частка — вакол япіскапа Васіля, які знаходзіцца на тэрыторыі Беларусі пад цікам напасольства ЗША з боку Рады БАПЦ пяможа атрымаць візы на ўезд у ЗША. Расколатая, з непэўным кананічным статусам царкоўная структура БАПЦ страчвае магчымасці правядзення якой-кольве дзеяцасці на тэрыторыі Беларусі. У выніку пазыцыі альтэрнатyўнага аўтакефальнага праваслаўя ў Беларусі займае Беларуская (народная) аўтакефальная праваслаўная царква галоўным дзеячам якой у Беларусі становіцца съвятар Леанід Акаловіч. Але ігэтая структура, якая абвяшчае прасваю прыналежнасць то Кіеўскаму патрыярхату, то Сусветнаму амэрыканскому патрыярхату, застаецца цалкам маргіналійнай і палітыванай.

ад за межных экумэнічных арганізацый, лютэранской царквы (можа, менавіта з гэтым фактам звязана ўключэнне менавіта лютэранскага веравызнаннія ў ліктрадыцыйных у Заюне?), частківа — ад каталіцкай царквы, а таксама адбуйнога і сярэдняга капіталу ў Беларусі. Мінімальную частку фінансавых паступленьняў складаюць ахвяраванні прыкаджан, большая частка фінансавых паступленьняў зь беларускіх крыніц адбываецца за кошт нецаркоўных структур, што стварае залежнасць як прыходу і асобных съявтараў оў, так і ўсёй царквы ад спонсараў і прыводзіць да фінансавых скандалаў.

Паміж БПЦ і іншымі канфесіямі ў Беларусі — католіцкім касьцёлам, пратэстанцкімі дэнамінацыямі і юдэйскімі арганізацыямі — паглыбляюча супяречнасць. Супрацьстаянніе каталіцкай царквыз праваслаўнай было звязанае з візытам у ліпені 2001 году папы рымскага Яна Паўла II ва Украіну, калі ў той жа час адбыўся візыг патрыярха Маскоўскага і Ўсіх Русі Аляксія II у паўднёвую раёны Беларусі, і наданынем у лютым 2002 году статусу япархій апостальскім адміністратурам у Расеі ды стварэннем там каталіцкай правінцыі. Расейская праваслаўная царква выстаўляе Касьцёлу абвінавачаныні ў празлітызме і апэрацыянализме ў палітычным сэнсе паняцьце «кананічнай тэртыорыі» — яно нарматыўна праяўляеца таксама ў паняцьці традыцыйнасці. Дзяржава гуляе на гэтых супяречнасцях, выкарыстоўваючы іх у прапагандысцкіх мэтах: тاک, на экранах дзяржаўнага тэлебачання зьяўляеца фільм Ю. Азаронка «Душахваты», у якім каталіцкая царква прадстаўляеца як варожая для Беларусі і беларускага народу; газета «Вітебскій рабочы» заклікае забараніць будзінців «каталіцкіх устаноў», а Беларускае радыё перапыняе трансіляцыю папулярнай каталіцкай перадачы «Голос душы». (Аднак пасля сустрэчы презыдэнта А. Лукашэнкі з кардыналам Казімерам Сьвенткам адкрываеца вышэйшая духоўная сэмінарія ў Пінску, а з пачатку 2002 году па Беларускім радыё пачынае трансілювацца ранішняе нядзельнае богослужэннезь Менскага катэдральнага касьцёлу.)

Новая рэдакцыя закону «Аб свабодзе веравызнаннія...» уск-

ладніла становішча праваслаўнай царквы, а яе прывілеяваную пазыцыю паставіла ў залежнасць ад дзяржавы. Шмат цяжкасця выклікала патрэба перарэгістрацыі. Рэлігійныя суполкі ў выглядзе прыходаў звычайна рэгістраваліся прыходзкай радай, у якую ўваходзіла толькі такая колькасць вернікаў, яка я была неабходна для рэгістрацыі; цяпер узынікла патрэба пашырэння прыходзкай рады ў два разы. Скіравана я супраць сэктантаў забарона на правядзенне рэлігійных сходаў у съвецкіх навучальных установах спрацавала супраць праваслаўных: большасць прыходзкіх нядзельных школ, якія ня мелі свайго памяшканья і карысталіся ў выхадныя дні будынкамі агульнаадукацыйных школ, немаглі працягваць работу гэта далей. Хаця ў чэрвені 2003 году на падставе закона і было заключана пагадненіе аб супрацоўніцтве паміж БПЦ і Рэспублікай Беларусь, а таксама шэраг пагадненняў з асобнымі міністэрствамі і ведамствамі, найбольшую важнасць сярод якіх уяўляе пагадненіе ў сфэры адукцыі. У параўнанні з Расеяй ці Ўкраінай, дзе існуе вялікая колькасць праваслаўных гімназій, клясаў, рэлігійных факультатаў у Беларусі дзяржава не падтрымала такіх маштабных пераўтварэнняў, як на тое спадзявалася праваслаўная царква. Нарэшце, закон увайшоў у супяречнасць з новым Статутам БПЦ, паводле якога, напрыклад, брацтвы ствараюцца пры прыходах і маюць прыходзкія харектар, у той час як паводле Закону — толькі прырэлігійных аб'яднаннях і, такім чынам, могуць засноўвацца толькі на епархіяльным узроўні. Аб'яднанье моладзі БПЦ не магло быць зарэгістравана ні ў якасці рэлігійнага аб'яднання, ні ў якасці рэлігійнага брацтва і вымушана было юрыдычна афармляцца як структурнае падраздзяленне Беларускага экзархату.

У сакавіку 2004 году Нацыянальны цэнтар інгэлектуальнай уласнасці надаў БПЦ выключнае права на выкарыстаннне слова «праваслаўная» ў сваёй назіве і выключнае права на выкарыстаннне выявы крыжа Эўфрасіні Полацкай: без дазволу Беларускага экзархату ніводная арганізацыя ня можа мець у сваёй назіве гэтага слова і карыстацца гэтай выявай. І хоць перш за ўсё наданыне

таюга выключнага права было скіравана супраць камэрцыйнага выкарыстаныя гэтых «брэндаў», цяпер зынікла магчымасць для праваслаўных вернікаў зарэгістраваць альтэрнатывную рэлігійную арганізацыю. Рашэннне, згодна з якім у Беларусі можа існаваць толькі адна арганізацыйная форма праваслаўя — БПЦ, было скіраванае ў тым ліку супраць Беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царквы.

Важней падзеяй стала заключэннне 12 чэрвеня 2003 г. на аснове новага закону Канкардату — дамоўкі паміж Рэспублікай Беларусь і БПЦ. Хоць яна і надала пэўныя прэфэрэнцыі БПЦ, аднак, як адзначыў А. Калінаў, які на той момант быў старшынём Камітэту па справах рэлігій і нацыянальнасьцяў,

пагадненыне, у прынцыпе, рамачнае, дзедзяржава прызнае, што царква зьяўляецца важным сацыяльным інстытутам, што яе ду хоўныя і культурныя традыцыі зьяўляюцца гістарычным здабыткам беларускага народу. А канкрэтныя кірункі дзеянасьці ў рамках супрацоўніцтва царквы і дзяржавы будуть вызначацца пэўнымі праграмамі канкRETНЫХ ведамстваў міністэрстваў.

Каталіцкі касьцёл, да якога, паводле перапісу, адносяць сябе каля 15 % вернікаў, — гэта цэнтралізаваная, каардынаваная рэлігійная арганізацыя, з ідэалагічна і фінансава ўплывовым адзіным цэнтрам па-за межамі краіны. Каталікі харектарызујуцца высокім узроўнем арганізацыйнай, каардынаванасці і шырокім магчымасцямі да мабілізацыі⁵.

З'верасеньня 1997 да верасеньня 2000 году праходзіў Сынод беларускага касьцёлу. Ён сплінаваў пастарскую дзейнасць, вызначыў канцепцыю новай эвангелізацыі і актыўнай місіянэрскай дзейнасці ды прыцягненія ў храмы моладзі. У 1999 годзе Сынодам

⁵ У каталіцкім касьцёле назіраюцца і крызісныя зъявы: так, напрыклад, харызматичныя рухі, якія органічна прыжыўся яродом каталікоў ва ўсім свеце, у Беларусі прывёў да таго, што некаторыя суполкі так званай Школы новай эвангелізацыі (у прыватнасці, Менская супольнасць Яна Прадвесьніка) адкалоўліся ад каталіцкага касьцёлу і ўтварылі пратэстанцкую царкву.

была створана канфэрэнцыя каталіцкіх біскупаў у Беларусі, што абуровіла пэўныя зьмены ў кіраваныні касцёлам⁶.

Што да *пратэстанцкіх цэрквau*, то рост суполак пратэстанцкіх дэнамінацый шмат у чым штучны, таму што большасць іх непараўнальная меншыя за праваслаўныя і каталіцкія прыходы. Уладай вядзенца актыўная пропаганда супраць незапатэнцікіх пльняў, асабліва хрысьціян веры эвангельскай і поўнаэвангельскіх цэркvaў: у 2000 годзе быў паказаны фільм «Экспансія», газета «Рэспубліка» апублікавала артыкул Н. Яновіч «Беларусі пагражае перспектывы ператварыцца ў пратэстанцкую рэспубліку, альбо Нас настойліва падштурхоўваюць да зрады веры нашых продкаў», у красавіку 2001 году БТ паказала сюжэты аб нібыта маючых месца чалавечых ахвярапрынашэннях, якія ажыццяўляюць пяцідзясятнікі⁷.

Новая рэдакцыя закону «Аб свабодзе веравызнанняў...» уводзіла перарэгістрацыю рэлігійных арганізацый, каб штучна зменшыць колькасць суполак, асабліва пратэстанцкіх, якія цяжкай за ўсё паддаваліся кантролю. Многія палажэнні закону, такія, як павелічэнне патрэбнай для рэгістрацыі рэлігійнай суполкі колькасці вернікаў (абавязковы ліміт у 20 чалавек прырэгістрацыі

⁶ Сынод выявіў супяречнасці паміж дзівомачасткамі каталіцкага касцёлу ў Беларусі — заходнія, у выглядзе Гарадзенскай архідыяцэзіі, якую ўзначальваў біскуп Аляксандар Кацкевіч, і ўсходнія, якія ўключаюць сябе ў астотнюю частку Беларусі ў складзе трох дыяцэзій — Менска-Магілёўскай, Пінскай і Віцебскай. Яны прайвілісі ўтым, што Гарадзенскай архідыяцэзіі каталіцкі касцёл пераважна звязаны з польскай нацыянальнай групай, а таксама з рэлігійнай кансэрватыўнасцю. Ва ўсходнім жа арэгеназіраецца актыўная праца з моладзью, вялікі місіянэрскі патэнцыял, які рэалізуецца праз беларусізацыю, а ў нейкай ступені і русіфікацыю богаслужэнняў ды паводзягаслужбовых стасункаў.

⁷ Такая антыкаталіцкая і антыпратэстанцкая кампанія была падтрымана праваслаўнай царквой, якая ўзнагародзіла аўтара артыкула перадача, у якіх дзеяньні ў гэтых канфесій была паказана як дэструктыўная. У выніку палітычнага ідэалагічнага ўціску назіралася палітызацыя пратэстанцкіх цэркvaў. Пратэстанты бралі актыўны ўдзел у презыдэнцкай кампаніі 2001 года. Заўважыў пратэстанцкі фактар на ватыканскім расколу ў найбуйнейшай апазицыйнай моладзевай арганізацыі «Малады фронт» у 2001 г.

суполкі), абмежаваныні для стварэння рэлігійных аб'яднанняў, жорсткае тэрытарыяльнае абмежаваныне дзейнасці рэлігійных арганізацый і іх відаў, увядзеніне абавязковай дзяржаўнай экспертызы літаратуры, якая паступае з замежжа, абмежаваныне на рэлігійную дзейнасць для замежных грамадзян і інш. (права арганізоўваць рэлігійныя аб'яднанні, а значыць, запрашаць прапаведнікаў з-за мяжы і выдаваць пэрыядычную літаратуру ды інш. пры наяўнасці ня менш як 10 суполак адзінага веравізнання, якія ажыццяўляюць сваю дзеяньніцу на тэрыторыі Беларусі ня менш як 20 год) былі прынятыя для таго, каб перашкодзіць перш за ўсё распаўсюджванню і дзейнасці незапрэтэстанцкіх арганізацый. Заён выкрасылі з прывілеяўнага съпісу традыцыйных рэлігій усіх пратэстантаў, за выключэннем нешматлікай лютэранскай рэфармацкай царквы⁸.

Хаця пратэстанцкая дрэднінацый пасля 2001 г. і былі паставлены ў горшыя ўмовы, яны праявілі большую салідарнасць, сталі актыўней удзельнічаць у грамадzkіх працэсах, зрабіліся больш заўажнымі на рэлігійным полі. Іх «гістарычным аргументам» стала святкаваныне ў 2003 годзе 450 год рэфармацыі ў Беларусі. Як адзначыў япіска п Саюзу хрысьціян веры эвангельскай Сяргей Хоміч,

для эвангельскіх хрысьціян дата 450-годзьдзя Рэфармацыі ў Беларусі гаворыць пра наш гістарычны грунт, паказвае, што карані пратэс-

⁸ З сакавіка 2001 г. лідэры чатырохасноўных пратэстанцкіх цэрквеў Беларусі (Саюзэвангельскіх хрысьціян-баптыстаў, Саюз хрысьціян веры эвангельскай (пятнадцясятніку), Аб'яднаннесуполак хрысьціян поўнага Эвангельля, Канфэрэнцыя цэрквеў адзвінтыстаў) скіравалі ліст Лукашэнку, дзе выказалі сваю занепакоенасць «асабліва прывілеяванай пазыцыяй Рэспублікі праваслаўнай царкве». На працягу году ў 800 пратэстанцкіх суполках прайшлі адмысловыя набажэнствы за то, даба закон быў адменены. У прэзідэнт аналігічнай крытыкай закону выступілі прадстаўнікі крывашнай таўшчыны, шываітатаў, бахаяў, прагрэсіўнага даізму, грэка-каталікоў, грамадзкай інцыягіў «За свабоднае веравізнаннне», Беларускага Хэльсынскага камітэту, Цэнтра па правах чалавека. Аднак ні з дэпутатаў (акрамя двох — І. Пашкевіча і В. Абрамавай), ні сэнатораў, ні прэзыдэнта не прыслухаліся датакіх зваротаў.

танціх цэрквяўляжаць глыбокаў гісторыі краіны. Гэта асабліва важна сёняня, калі нас жадаюць па казаць як чужых для Беларусі.

Быўтвораны Нацыянальны аргкамітэт па съяткаваньні 450-годдзя Рэфармацыі ў Беларусі, куды ўвайшлі вядомыя грамадзкія і культурныя дзеячы. Была выдадзена кніга гісторыка Станіслава Акінчыца «Залаты век Беларусі», якая стала своеасаблівым ідралягічным падмуркам руху, адбылася міжнародная навуковая канферэнцыя «Рэфармацыя і грамадзтва. XVI стагоддзя», былі выдадзены «Катэхізіс» С. Буднага ў перакладзе на сучасную беларускую мову, кніга А. Грыцкевіча, прысьвечаная жыццю і дзеянасці «апостала Рэфармацыі» канцлеру ВКЛ Мікалаю Радзівілу Чорнага. Для папулярызацыі ідэй «залатога веку» быўтвораны шэраг інтэрнэт-рэсурсаў, напрыклад, [«ReformedBelarus.org»](http://ReformedBelarus.org) і «450 год Рэфармацыі»⁹, праводзіліся канцэрты і масавыя мерапрыемствы, удзел у якіх узяла значная юлькасць пратэстанцкіх супольнасцяў Беларусі.

Што да канфесійных груп юдэяў і мусульман, то яны амаль не выходзяць за межы этнічных супольнасцяў габрэяў і татар. Пры гэтым шырокі разгалас атрымалі антыюдэйскія кнігі выдавецтва «Праваслаўная ініцыятыва», заснавальнікам якога быў і Беларускі экзархат РПЦ. Выпрабаванынем для юдэяў таксама стала шырокое распаўсюджанье руху мэсіянскіх габрэяў, якія ставілі на мэце прававеданье хрысціянства сярод юдэяў. Пасыль тэрарыстычных актаў у ЗША 11 верасня 2001 году адной з галоўных задач для ісламскіх вернікаў пад кірауніцтвам муфція І. Канапацкага зрабілася адмажоўванье ад сусьветнага тэрарызму і ісламскага фундамэнталізму.

Сучасная сітуацыя

Праваслаўная царква па-ранейшаму зьяўляецца найбуйнейшай канфесіяй у Беларусі. Пасыль прыняцыя закону, Канкардату, а таксама галіновых пагадненій з міністэрствамі і ведамствамі

⁹ www.beliefarm.org

шмат разоў выказвалася асьцярога, што праваслаўе зробіцца «дзяржаўнай рэлігіяй», а праваслаўныя праз съвецкія адукацийныя ўстановы будуць пашыраць свой уплыў. Менавіта пагадненне з Міністэрствам адукациі¹⁰ выклікала найбольшы рэзананс. Чаго толькі вартая назва аднаго згэтых артыкулаў («Школьнікаў прымусаць маліцца?») або съцверджанье, што «за школу праваслаўная царква возьмечца ўсур’ёз».

У выніку падпісанага пагаднення была прынята праграма, якая ўтрымлівала шэраг заходаў на 2004—2006 гады, звязаных і з увядзеннем пэўных курсаў сярэдніх і вышэйшых навучальных установах, і з прынцыпам палажэння аб праваслаўнай гімназіі дыг. д. Аднак реалізацыя гэтай праграмы прадугледжавала нерэлігійную, а культурную і выхаваўчую дзеянасць. Новы парадак істотна абмяжоўваў у паруінанні з папярэднім часамі дзеянасць царквы ва ўстановах адукациі, у прыватнасці, гэта тычылася правядзення сумесных мерапрыемстваў (напрыклад, у складнілася працэдура наведвання школсъвятарамі: для гэтага патрэбна рэзлюція вышэйстаячых органаў кіравання ў галіне адукациі). Нават пад ціскам бацькоў амаль немагчыма ўвядзенне факультатываў, у Беларусі няма ніводнай праваслаўнай гімназіі, хача стварэнне таюй прадугледжана вышэйгаданымі пагадненнямі. Штогод прагнозы аб увядзенні з новага навучальнага году прадмету «Пачаткі праваслаўнай культуры» застаюцца няспраўданымі. Пры гэтым СМІ штурчна наглятаюць атмасфэру, публікуючы артыкулы падназвамі накшталт «Беларусь перестае быць съвецкай дзяржавай», «У беларускіх школах будуць вывучаць Закон Божы» або «Беларускія СМІ стануть праваслаўнымі».

БПЦ ў асобе вышэйшых ярархau па-ранейшаму акавае падтрымку існуючаму палітычнаму рэжыму — гэта мела месца і пе-радрэфэрэндумам 2004 году, і напярэдні презыдэнцкіх выбараў 2006 году. Вялікі скандал выклікала ўзнагароджанье царкоўным

¹⁰ Праграмасупрацоўніцтва паміж Міністэрствам адукациі Рэспублікі Беларусь і Беларускай праваслаўнай царквой на 2004—2006 гг. была падпісаная 31 сакавіка 2004 г. мітрапалітам Філарэтам і міністром адукациі А. Радзьковым.
— Рэд.

ордэнам Дз. Паўлічэнкі, які падазраецца ў кіраваныні такзванымі «эскадронамі съмерці». Аднак пры гэтым БПЦ выйшла са складу заснавальнікаў «Праваслаўнай ініцыятывы» — выдавецтва, вядомага выданынем антысэміцкай і іншай ксэнофобскай лігаратуры, а таксама адмовіла Ю. Азаронку, рэжысёру антыкаталіцкіх, антыпратэстанцкіх і антыапазыцыйных дакументальных фільмаў з праваслаўнай рыторыкай, ва ўдзеле ў праваслаўнай выстаўцы «Вербны кірмаш» у 2006 годзе.

Палітыка дзяржавы ў дачыненіні да рэлігійных арганізацый бেзадносна да іх канфэсійнай прыналежнасці не апраўдвае згаданых чаканыняў праваслаўнай царквы. Дзяржава пайшла на закрыццё недзяржаўнай ВНУ, адным зсузаснавальнікаў якой была БПЦ і ў складзе якой знаходзіўся адзіны ў Беларусі бағаслоўскі факультэт. Перамоўы паміж дзяржавай і БПЦ сюнчыліся тым, што кіраўніцтва БПЦ на стала ўмешваецца ў канфлікт вакол ЭГУ, а замест гэтага факультэт атрымаў новы статус — Інстытуту тэалёгіі БДУ, што паставіла тэалёгію пад бульш пільны контроль.

У 2005 годзе ў Беларусі з'явілася новая, адзінаццатая, япархія БПЦ — Бабруйска-Асіповіцкая. У Віцебскай япархіі было створана вікарыйства, быў паставлены новыя піскап зь ліку беларускіх сьвятароў — Стэфан (Нешчарэц), а таксама адбыўся некаторыя кадравыя перастаноўкі: япіскап Тураўскі Пётар (Карпушук) спачатку быў пераведзены на новаутвораную Бабруйскую катэдру, а потым на Друцкую катэдру ў складзе Віцебскай япархіі. Такім чынам, назіраецца разьдзяленыне адміністрацыйных адзінак ва ўсходніяй частцы Беларусі, звязанае з павелічэннем юлькасці прыхадаў.

Адвначаецца ўзмацненне рэпрэсій супраць пратэстанцкіх цэрквей, прычым улады ціпер не абмяжоўваюцца толькі штрафамі і ліквідацыяй суполак (так, былі ліквідаваны дзіве беларускамоўныя пратэстанцкія суполкі — кальвіністская, на чале з пастарам Л. Ліпенем, і Беларуская эвангельская царква, дзе пастарам быў Э. Сабіла), але і прысуджаюць адміністрацыйныя арышты за несанкцыянаваную рэлігійную дзейнасць. Так, першым вязнем, які атрымаў дзесяцідзённае пакаранье за правядзенне богослу-

жэныняў у сябе дома, стаў па стар рэфармаванай суполкі Г. Вязоўскі¹¹.

Поўнаэвангельская царква «Новае жыцьцё» зведала значны ўціск збоку ўлады, прычынамі якога сталі і палітычная пазыцыя краінства царквы, і актыўны ўдзелу пратэстах супраць прынядзяцца новай рэдакцыі рэлігійнага закону, і актыўная місія юрская дзеянасць, часта несанкцыянованая, і актыўны ўдзелу пратэстных акцыяў.

Паміж уладамі і каталіцкім касцёлам у Беларусі працягваоць існаваць супярэчнасці, звязаныя з tym, што ўлада спрабуе элімінаваць уплывы як з боку польскай дзяржавы, так і з боку польскай нацыянальнай меншасці ў Беларусі на каталіцызм (праз прымус да больш шырокага выкарыстання беларускай мовы замест польскай, высылку польскіх съвтароў, а таксама праз шэраг іншых заходаў, напрыклад, закрыццё Баранавіцкага катэхічнага калегіуму). Аднак назваць стасункі паміж краінствамі каталіцкага касцёлу і рэжымам напятым нельга — адбываліся рэгулярныя сустрэчы Лукашэнкі і старшыні Канфэрэнцыі каталіцкіх біскупаў Беларусі Казімера Сьвентка, дзяржава выдзеліла гроши на рэстаўрацыю Катэдральнага касцёлу ў Менску.

Перадпрэзыдэнцкімі выбарамі 2006 быў створаны два рухі, звязаныя з палітызацый хрысьціянства, — гэта «Рушэнне» У. Мацкевіча і Беларуская хрысьціянская демакратыя. «Рушэнне» плянавала выкарыстаныне пратэстнага рэсурсу пратэстанцкіх цэркваў у ажыццяўленыні палітычных мэтаў, а таксама намагалася стварыць упльывовых хрысьціянскіх рухаў і актуалізаваць «хрысьціянскае пыганье» ў рамках грамадзянскай супольнасці. Праект Беларускай хрысьціянскай дэмакратыі меў выразнай канфесійнай афарбоўкі: у арганізацыйны камітэт па яе стварэнні, каардынатарамі якога сталі П. Севярынец, А. Шэйн і М. Арцюхоў, увайшлі прадстаўнікі і каталіцкага, і праваслаўнага, і пратэстанцкага веравызнанняў.

¹¹ Камітэт па спраўах рэлігіі і нацыянальнасцяў заклікаў органы ўнутраных спраў да практичнага ўжывання новых нормаў закону, уадпаведнасці з якімі любая несанкцыянованая ўладамі рэлігійная дзеянасць, утым ліку малітўных сходынезарэгістраваных груп на прыватных кватэрах, можа перасылавацца якімі ністрацыямі правапарушэнне.

Палітычны аспект функцыянавання СМІ і Інтэрнэту ў Беларусі

Інфармацыянае поле Беларусі, паводле стану на 1 сакавіка 2006 году, было прадстаўлена 1232 друкаванымі перыядычнымі выданьнямі, 51 праграмай тэлевяшчаныня, 154 праграмамі радыёвяшчання. Большым дзіве трэці ўсіх зарэгістраваных у Беларусі выданьняў быў недзяржаўнымі. Аднак гэта не азначала, што ў СМІ Беларусі прадстаўлены шырокі спектар палітычных поглядаў. Большасць недзяржаўных СМІ альбо не заіранаюць грамадзка-палітычнай тэматыкі, альбо выконваюць прапагандысцкую функцыю. У аснове іх функцыянавання ляжыць мадэль СМІ, што ўжывалася ў СССР, харацэрнымі рысамі якой зьяўлююцца: поўнае панаванье ў інфармацыйнай прасторы краіны, дамінаванье ў зьмесце эканамічнай, сельскагаспадарчай, будаўнічай, ваенна-патрыятычнай, выкryвальнай у дачыненіі да наваюльных краін тэматыкі. Для ажыццяўлення эфектыўнай пропаганды ўлады выключаюць магчымасць знаёмства насельніцтва з альтэрнатyўнымі пункгамі гледжання на значныя грамадзка-палітычныя падзеі, выціскаючы з рынку інфармацыйных паслуг незалежныя СМІ, а таксама прыводзячы змест і спосабы падачы інфармацыі ў падкантрольных СМІ ў адпаведнасць з канкрэтнымі задачамі, якія вырашае пропаганда ў бягучы момант.

Разгледзім мэдыйныя рэсурсы беларускага рэжыму, а такса-ма стратэгію яго дзеяньняў у дачыненіі да канкурэнтаў і аўдыторый з мэтай узмацненьня ўплыву на палітычныя паводзіны беларусаў.

Тэлебачаныне як аўдыёвізуальная па дысцэмба СМІ аказвае найбольшы ўплыву на насельніцтва. Агульнанацыянальнае і рэгіянальнае тэлебачаныне ў Беларусі цалкам кантролюецца дзяржавай. Перадачы беларускіх агульнанацыянальных каналуў БТ і АНТ можа прымаць практычна ўсё насельніцтва краіны, каналу «Лад» — дзьве трэці, СТБ — Менск і Менская вобласць (адна трэць). Расейскі канал РТР маюць магчымасць глядзець тры чвэрці насельніцтва Беларусі, НТБ — прыблізна трэць. На гэтых каналах няма адмысловых перадач, прысьвечаных Беларусі, але ў блёках навін паведамленні зь Беларусі сусьеветнага значэння ці тыя, што закранаюць беларуска-расейскія адносіны, прысутнічаюць.

У прылеглых да Польшчы абліспарах пры дапамозе звычайнай антэны даступны таксама каналы TVP 1 (са штотыднёвой перадачай «Беларусь сёньня») і TVP 2, якія пачалі суправаджаць паведамленні навін беларускім субцітрамі, а ў сумежных з Літвой — таксама літоўскі канал LRT, на якім выходзяць штодзённыя інфармацыйныя перадачы на расейскай мове і ў суботу — перадачы для нацыянальных меншасцяў па-беларуску і па-расейску. У некаторых раёнах по ўдзяце Беларусі прымаюцца ўкраінскія тэлеканалы «1+1», «Інтэр», «Украіна».

Некалькі працэнтагаў насельніцтва маюць магчымасць глядзець замежныя тэлеперадачы праз спадарожніковую антэну ці пры дапамозе кабэльнага тэлебачання. Карыстальнікі кабэльных сетак звычайна маюць доступ да тэлеканалу «Эўраньюс» на расейскай мове, а ўшэрагу выпадкаў і да RTVi, CNN, BBC, «TVPolonia», «Інтэр».

Дынаміка выбару насельніцтвам Беларусі тэлевізійных каналуў для прагляду адлюстравана ў прыведзенай табліцы¹:

¹ Новости НИСЭПИ. 2005. № 1. С. 37.

Варыянты адказу	Жнівень 2000 г.	Жнівень 2001 г.	Красавік 2002 г.	Сынежань 2002 г.	Сакавік 2005 г.
Другі беларускі канал (АНТ)	—	—	—	80,5	69,7
Першы канал (былос ГРТ)	89,8	93,1	95,1	62,3	41,6
БТ	71,9	77,1	67,7	77,5	39,6
РТР	77,1	80,7	77,0	76,4	41,6
НТБ	56,1	54,9	50,5	56,9	39,2
"Лад"	—	—	—	—	12,4
СТБ	—	—	—	—	10,4
"Эўраньюс"	—	—	—	—	3,7
"Дыскаверы"	—	—	—	—	3,0
Місцовае ТБ (гарадзкое, абласное)	37,2	39,0	32,4	40,6	0,6
Кабальнае тэлебачаньне	—	—	9,3	18,4	—
Польскае ТБ	—	—	—	11,6	1,6
Спадарожнікае ТБ	10,0	9,7	5,3	7,0	0,7
Іншае	7,5	7,4	4,9	4,8	2,6

Разъмеркаваньне адказаў на пытаньне «Якія тэлеканалы Вы гледзіце?», %. У сакавіку 2005 году пытаньне гучала так: «Якія тэлеканалы Вы лічыце за лепшае глядзець?»

Паводле стану на 1 лютага 2006 году ў Беларусі было зарэгістравана 154 праграмы радыёвяшчаньня, з якіх 134 — дзяржаўнай формы ўласнасці, 19 — недзяржаўной формы ўласнасці.

Дзяржава кантролюе палітычны змест усіх беларускіх радыёстанцый. У прыватнасці, найбольш запатрабаваныя насельніцтвам станцыі, што вяшчаюць у FM-дъяпазоне, фармуюць інфармацый-

ную карціну дня на аснове навін, якія прысылаюцца ім зь Міністэрства інфармацыі.

У сферы радыё, які тэлебачаныня, беларускімі ўладамі праводвіща палітыка выцісана інфармацыйнага складніку расейскіх СМІ. У адпаведнасці з пастановай ураду ад30 сіння 2002 году да 40 % этру расейскіх радыёстанцыі, якія рэтранслююцца на тэрыторыі Беларусі, павінна быць аддадзена беларускім навінам, музыцы і праграмам беларускай вытворчасці. Фактычна ўлады выкарыстоўваюць брэнды вядомых расейскіх радыёкампаній для ўласнай прапаганды.

Заходнія СМІ для беларускай аўдыторыі ў першую чаргу прадстаўлены радыёстанцыямі кароткавага дыяпазону: беларуская служба радыё «Свабода», расейская служба ВВС, расейская служба «Нямецкай хвалі» (з лістапада 2005 году выходзіць перадача «Беларускія хронікі» на расейскай і беларускай мовах), расейская служба «Голасу Амэрыкі», беларуская і расейская службы радыё «Палёнія». Таксама ў прыграñчых раёнах даступнае радыё «Беласто», першая праграма Літоўскага радыё (са штодзённай беларускамоўнай перадачай), расейскамоўныя перадачы латвійскага радыё «Домская плошча», украінскае радыё «Прамень». Паводле ацэнак НІСЭПД, коль касць ць людзей, якія хоць бы не калькі разоў на тыдзень слухаюць заходнія радыёстанцыі, у Беларусі складае 3—4 %. Зусім заканамерна, што высокі практык прадстаўнікоў эліты і простых грамадзян з'ведалі цяжкасці прыгадказе на пытаньне, ці праўдзіва замежнае радыё асьвятляе жыцьцё ў Беларусі².

Гэтая структура вяшчаныня не адпавядае патрэбам грамадзтва Беларусі. Палавіна жыхароў Беларусі (49,9 %) хочуць мець магчымасць рэгулярнага прыёму незалежных радыё- і тэлепраграм з суседніх краін³.

Прэса з'яўляецца адзінай падсястэмай беларускіх СМІ, у якой яшчэ існуюць незалежныя выданыні, хоць назіраеца тэнденцыя да іх паступовай ліквідацыі. Напрыклад, на 1 студзеня 2006 году ў Беларусі налічвалася 1187 друкаваных пэрыядычных СМІ, у тым

² Новости НІСЭПИ. 2005. № 4.С.28.

³ Там же. А пыганыне ажыццяўлялася ў канцы лістапада — пачатку сінажня 2005 году.

ліку 748 газэт, а яшчэ ў кастрычніку 2005 зарэгістраваных СМІ было 1266, у тым ліку газэт — 779. Такім чынам, за апошнія трох месяцаў 2005 году колькасць друкаваных выданьняў у Беларусі зменшылася на 79, у тым ліку газэт — на 31⁴.

Усё большая колькасць жыхароў Беларусі карыстаецца *Інтэрнэтам*. За апошнія пяць годіх колькасць павялічылася ў два разы (на чэрвень 2005 году — каля 2 млн карыстальнікаў). Сутачная аўдыторыя Інтэрнэту ў Беларусі ацэньваецца ў 5 % насельніцтва (пад 500 тысяч чалавек). Больш за 50 % зь іх выходзяць у Інтэрнэт зь Менску, 20 % — з абласных цэнтраў. Колькасць карыстальнікаў з астатніх гарадоў паступова расыце. 40 % карыстальнікаў маюць вышэйшую, 25 % — сярэднюю адукацыю, 30 % з'яўляюцца студэнтамі ВНУ і меншчым 10 % — школьнікі. Карыстальнікі ад 17 да 22 год складаюць пад 40 %, 30 % карыстальнікаў маюць ад 23 да 29 год, узрост 15 % карыстальнікаў складае 30—39 год. Доля пэнсіянэраў налічвае некалькі працэнтаў, дзеяй і асоб узростам 40—55 год адноўляючая колькасць — каля 6 %⁵.

Улада адкрыта канцэнтруе Інтэрнэт пакуль толькі падчас знач-

⁴ У сінеге 2005 году Палатай прадстаўнікоў Нацыяналінага сходу РБ прыняты попраўкі ў Крымінальны кодэкс, якія прадугледжваюць пакараньне за распаўсядваныне інфармацыі, што дыскрэдытуе Рэспубліку Беларусь. Нязнасць паняцця «заведама непраўдзівая інфармацыя» дазваляе ў крымінальным парадку перасъедаваць людзей за крывацьку існуючай улады. У маі 2005 году недзяржаўным СМІ *Заканадаўча* было забаронена мець назве слова «беларускі» і «нацыяналінны». З мэтай адсеяння часткі чыгачоў ад недзяржаўных СМІ з пачатку 2004 году былі павышаны цэны на публікацыю незалежнымі газетамі програмы *перадач БТАНТ, «Ладу», СТБ* з 40—150 да 2300 даляраў (у эквіваленце) штомесяц. Паводле звестак Беларускай асацыяцыі журналістаў, сённяня можнанапісць трох і больш за 30 беларускіх грамадзка-патрыйных выданьняў (сярод заснавальнікаў якіх хняма дзяржавных органаў), якія працягваюць з рознай перыядычнасцю выходзіць і трапляюць дачыгота. Каля 25 з іх працягваюць у рэгіёнах. Іх супольны тыднёвы тираж складае пад 100 тысячабнікай. Каля ўлічыцца то, што адну газету чыгаюць 3—4 чалавекі, то тыднёвая аўдыторыя незалежных СМІ складае 300—400 тысяч чалавек.

⁵ Даклад генэральная дырэктарапарталу «Tut.by» Кірыла Валошына 18 чэрвеня 2005 году на трэцій міжнароднай інтэрнэт-канферэнцыі ў Амстэрдаме // www.osce.org/item/15280.html

ных палітычных падзеяў у Беларусі — апазыцыйныя сайты блякующца, узломваюцца, ажыццяўляеца так званы «шэйпінг інфармацыі», які заключаецца ў тым, што канал доступу да асобных IP-адрасоў штучна завужаеца і да 75 % пакетаў даных не даходзіць да карыстальнікаў. Сайты «нібыта працуяць», але загрузка старонкі адбываеца толькі пасля шматлікіх няўдалых спроб.

У цэлым насельніцтва Беларусі атрымлівае інфармацыю знапустных крыніц⁶:

Варыянт адказу	Пра Беларусь	Пра краіны ЭС і ЗША
З дзяржаўных СМИ	85,7	48,2
З расейскіх СМИ	56,6	40,3
З недзяржаўных СМИ	35,4	20,2
З заходніх СМИ	13,3	13,0

Разъмеркаваньне адказаў на пытаньне «Зъ якіх крыніц Вы атрымліваеце інфармацыю?», %. Апытанье праводзілася ў студзені 2005 году.

Валодаючы значнымі інфармацыйнымі рэсурсамі, дзяржава мае магчымасць маніпуляваць грамадzkай думкай беларусаў. Адметнасць беларускай прарапаганды ў тым, што яна вядзеца прымітывымі, але ва ўмовах абмежаванага доступу да альтэрнатыўных пунктаў гледжання дэйснымі мэтадамі і ажыццяўляеца ў першую чаргу пры дапамозем энэджэм энт у навін. Усе грамадзка-палітычныя падзеі падаюцца з ідэяльгічнай падаплёкай. З гэтай мэтай выкарыстоўваеца прамая падтасоўка фактаў як, напрыклад, раскіданьне бутэлек, шпрыцаў і парнаграфічных часопісаў у палацавым гарадку 24 сакавіка 2006 г. ці зияўленыне каля будынку, у якім праходзіў Кангрэс дэмакратычных сіл увесень 2005 году, быццам быпрадстаўнікоў сексуальных меншасцяў.

Праводзяцца інсцэнаваныя мерапрыемствы, у першую чаргу

⁶ Новости НИСЭПИ. 2005. № 1.С.37.

прэс-канфэрэнцыі, калі службовыя асобы адказваюць на загадзя вядомыя ім пытаныні, выкарыстоўваючы загадзя падрыхтаваныя адказы. Журналістам ставіцца задача зрабіць рэпартаж пэўнай даўжыні па пэўным сюжэт (напрыклад, сяўба) ці напісаць артыкул аб'ёмам у пэўную колькасць слоў, што дазваляе стварыць у насельніцтва ілюзію значнасці якіх-небудзь падзеяй. Каб пазбегнуць «раскручвання» каго-небудзь як патэнцыяльнага палітыка, зьяўленыне ў СМИ значных постацяў, за выключэннем Лукашэнкі, абмежаванае па часе. Стварэнніе ілюзіі ўзвелу ў інфармацыйным праце сасягаецца шляхам фальшывых звонкоў у студыю, тэлефоннага галасавання ў прямым эфрыці лістоў у рэдакцыю.

Абмежаваныя магчымасці функцыянаваньня незалежных СМИ ў Беларусі засведчыла міжнародная арганізацыя «Freedom House», зъмісьціўшы ў 2005 годзе Беларусь на 186—187 месцы (поруч з Суданам дзявятая—дзясятая краіна з канца сьпісу) са 195 зъмешчаных у рэйтынгу краін згодна з крытэрамі свабоднага доступу да інфармацыі.

Раздзел II

Унутраная палітыка рэжыму: кастрычнік 2004 — сакавік 2006 году

Голая дыктатура

Вынікі рэфэрэндуму, які адкрыў Лукашэнку шлях да трэцяга прэзыдэнцкага тэрміну, не быў прызнаны Захадам. Аб іх фальсифікацыі актыўна заяўляла апазыція. У гэтых умовах для Лукашэнкі асабліва актуальнай была задача забесьпячэння ляльнасці дзяржаўных службоўцаў, ліквідацыі пагрозы збояў у работе дзяржаўнага апарату, урэшце, ліквідацыі пагрозы «ўдару ў сьпіну» з боку якіх бытам ні было групаў у складзе кіруючай эліты.

Першая кадравая ракіроўка, якая адбылася пасьля рэфэрэндуму, сведчыла пра захаваныне дамінуючага становішча ў складзе кіруючай эліты дэльюх групаў — шклоўска-магілёўскага клану і групы сілавікоў на чале з В. Шэйманам. 20 кастрычніка загадам Лукашэнкі быў «да адмысловага распарааджэння кіраўніка дзяржавы адпраўлены ў бестэрміновы водпуск» старшыня КДБ Леанід Ерын. Выконваючым абавязкі старшыні КДБ быў назначаны Сыцяпан Сухарэнка. Надумку незалежных палітычных аглядальнікаў, «апала» Л. Ерына была выклікана яго дзеяньнямі 18 каст-

рычніка 2004 г.: ён выйшаў для размовыз удзельнікамі акціі пратэсту і тым самым быццам бы даў падставу меркаваць аб сваёй не利亚льнасці¹.

З аднаго боку, гэтая ракіроўка съведчыла пра новы харктар патрабаванняў да старшыні КДБ і яго ведамства. На месцы выкананіць Л. Ерына ўсъвяtle новай сітуацыі была патрэбна значна большінствы туўнай і нават творчаяў пошуку мэтадаў барацьбы з апазыцый асоба. З другога, прызначэнне фігуры, якая займае важнае месца ў сістэмэ ўлады, было «лякмусавай паперкай» харктару ўзаемадносінаў паміж патрон-кліентнымі групамі, якія ў сукупнасці ўтвараюць персанальны склад улады. Прывзначэнне С. Сухарэнкі, вядомага як чалавека Шэймана, прайшло пры адсутнасці спробаў нейкіх высокіх службовых асоб прасунуць свайго чалавека на пасаду старшыні КДБ і тым самым расчысьціць шлях да ўзмацненя свайго кантролю над фінансавымі патокамі.

У пэрыяд з верасня 2001 да каstryчніка 2004 году выклікам Шэйману былі спробы яго нядобрачыліцца, кіраўніка АП Урала Латыпава, стварыць сваю, незалежную ад уплыву генэральнага пракурора, группу. З гэтай мэтай Латыпаў паспрыяў пашырэньню ўплыву і ўзмацненню пазыцыі старшыні КДК Анатоля Тозіка і кіраўніцы спраў презыдэнта Галіны Жураўковай. Тоё, што пасля моцных удару Шэймана па патэнціяльных саюзніках Латыпа ва гэты былы кадэбіст не зрабіў спробаў пастаўіць на чале камітэту свайго вылучэнца, красамоўна паказвала на набліжэнне значнага пераразмеркавання ўплыву ў Лукашэнкавым атачэнні.

Прыкметай гэтых зьменаў стаў таксама пачатак разгляду ў Вярхоўным Судзе спраў Г. Жураўковай і члену́е групы — начальніка

¹ Фантастычнымі былі вэрсіі, што адстаўка Л. Ерына была выклікана дзеяйнасцю КДБ па раскрыліванні спраў зыніктых, якія вяліся на пракінтарэсам Лукашэнкі, а таксама тым, што КДБ быццам бы зьбіраў інфармацыю аб фактах фальсифікацыі вынікаў рэфэрэндуму і выбараў складаў дасяна асобаў, якія мелі дачыненінеда фальсифікацыі. Прывзначэнне Сухарэнкавага папярэдніка адбылося пасля таго, як Шэйман «заваліў» У. Мацкевіча і А. Бажэлку (якія аддалі загад аб загрыманні Дз. Пайлучэнкі), і, натуральна, не могло адбыцца без узелутагачаснага кіраўніка Рады Бяспекі.

замежнагандёвага ўпраўленъня КСП Юр'я Матусевіча, генэральнага дырэктара дзяржаўнага вытворча-гандёвага ўнітарнага прадпрыемства «Белая Русь» Віктара Асіпенкі, яго намесыніка Аляксандра Мурашкі і начальніка аддзелу нафтапрадуктаў Сяргея Сыцяпанава.

У той жа час у Вярхоўным Судзе разглядалася справа былога старшыні Нацыянальнай дзяржаўнай тэлерадыёкампаніі Ягора Рыбакова. Рыбакоў ня быў членам нейкай групы ва ўладзе. Але гэтая справа была вельмі паказальная. Віна вылучэнца самога Лукашэнкі Рыбакова палягала ў тым, што ён не зразумеў сапраўдных інтарэсаў свайго патрона ўчастцы арганізацыі атачэнья. Неасыярожныя выказваныя маладога, надвленага вялікім амбіцыямі, упэўненага ў асабістай недатыкальнасці Рыбакова на адрас шэрагу высокіх службовых асобаў съведчылі, што ён не «камандны» гулец. Нежаданьне гуляць па правілах, праяўленыне амбіціяў, непавага да наяўнай гіерархіі ўлады (а гэта адна з умоў яе трываласыц) пагражалі калі не дысфункцыяй, то непатрэбным Лукашэнку ростам напружанаасыці ў асабістых узаемадносінах паміж чальцамі атачэнья. Інфармацый аб тым, што куратарам справы Рыбакова быў сам Шыйман, яшчэ раз паказвала на яго статус «шэрага кардынала» з пайнамоцтвамі наглядаць за атачэннем. Значыць, і тады, калі Латышаў узначальваў АП, рэальная рычагі ўпльзву на кадравую палітыку рэжыму знаходзіліся ў Шыйманавых руках.

У пачатку лістапада 2004 г. Шыйман нанёс апошні і самы моцны ўдар па пазыцыях калісці схільнага граць самастойную ролю старшыні КДКА. Тозіка. Па асабістым указаныні генэральнага прокурора была ўзбуджана крымінальная справа ў дачыненьні да начальніка Галоўнага упраўленъня па кантролі за сферай матэрыяль-най вытворчасці КДК Мікалая Чараднічэнкі. Гэтае ўпраўленье давала да 40 % аўтому працы КДК. Факт узбуджэння крымінальнай справы ў дачыненьні да «правай руکі» Тозіка, чалавека, які неаднаразова асабіста адзначаўся Лукашэнкам, атрымаў з яго рук мэдаль «За працоўныя заслугі», па съмешнай для такога буйнога чыноўніка прычыне (быццам бы да працы ў КДК, узначальваочы рэспубліканскæ аўтаданьне «Белгэлеком», той з парушэннем

заканадаўства атрымаў ільготны крэдyt на будаўніцтва жыльля) паказваў як на рэальныя магчымасці Шыймана, так і на тое, хто займае другое пасылі Лукашэнкі месца ў гіерархii ўлады. Гэты крок падвёў тлу стую рысу пад усімі спробамі А. Тозіка і КДК увогуле адлыгрываць юлькі-небудзь незалежную ад Шыймана ролю. А. Тозік і яго група ператвараліся ў паслухмяных васалаў адданага васала Лукашэнкі. Быўскончаны працэс канцэнтрацыі ў Шыйманавых руках рычагоўкантролю над дзейнасцю чыноўнікаў і рычагоў сілавога ўзы́дзеяньня на іх.

29 лістапада 2004 г. указам Лукашэнкі Ўрал Латыпаш быў адпраўлены ў адстаўку. Шэйман быў назначаны кіраўніком АП. Яго рэальны ўплыў і сапраўдны статус «другой асобы ў дзяржаве» быў фармалізаваны. Выход Шыймана зь ценю напярэдадні прызначэння даты прэзыдэнцкіх выбараў меў шэраг палітычных наступстваў.

1. Пацярпела паразу і сышла група «юнгравізведчыкаў», «дыпляматаў», інтэлектуалаў на чале з Латыпавым. Зынікла нават слабая (асабліва ў апошні перад адстаўкай Латыпава пэрыйд) супрацьвага групе сілавікоў, якую ўзначальваў Шыйман. Гэта азначала адпаведны стиль як арганізацыі і правядзення прэзыдэнцкіх выбараў, такі дзеяньня ў паслабілізацыі сітуацыі пасылі абавязчэння вынікаў «народнага волевыяўленення». Стаяўка была зроблена не на майстэрства інтрыгі, тонкай гульні, а на прымітывнае запалохванье, гумавы інфармацыйны дручок. З прызначэннем разшучага, схільнага да выкарыстання сілы, жорсткага вайскоўца Шыймана выбары прэзыдэнта Лукашэнкі ператвараліся ў ваенную аперацыю — з адпаведнай арганізацыяй, жорсткай, па ваенных законах, адказнасцю за выкананыя любых загадаў зверху. А таксама з адпаведнымі ваеннымі законамі і сьветапогляду вайскоўцаў дзеяньнямі супраць ворагаў — апазыцыі. Нават прынятая ў інтэрэсах захавання аўтарыгарнага ржыму заканадаўчыя акты трацілі значэнне нейкіх арыенціраў для вызначэння характеристу дзеяньня ў супраць апанэнтаў. На вайне ўсе сродкі добрыя. Галоўнае — не адпаведнасць нарматыўным актам, а эфектыўнасць.

2. Патрабуючы жорсткасці і дэмансстрацыі асабістай адданасці,

бок Лукашэнкі прыбіраў з систэмы ўлады і кіраваньня мэханізмы, якія ўсё-такі дазвалялі стрымліваць ініцыятыву прэтарыянцаў, прымушаць іх аглядацца на магчымасць прыцягнення прынамсі да службовай адказнасці ў выпадку праяўленыя непатрэбнай, неадпаведнай сітуацыі жорсткасці. Прыбраўшы з пасадаў старшыні КДБ і генэральнага пракурора У. Мацкевіча і А. Бажэлку, Лукашэнка съядома стварыў сітуацыю, пры якой занадта жорсткія дзеяньні прэтарыянцаў ня меў вынікам прыцягненне іх да крымінальнай адказнасці. Але дзеянасць органаў МУС правяралі ня толькі камісій, створаныя падэгідай пракуратуры (В. Шыймана). Іх правяралі і камісій, створаны АП. Група Латыпава въконвала ролю экспертнага цэнтра, які даваў ацэнку дзеянасці сілавікоў, і мела пэўныя, хаця і вельмі абмежаваныя, магчымасці ўздейнічаць на падначаленых Шыймана.

3. Прывзначэнне Шыймана, якога называюць адным з галоўных заказчыкаў зынкнення вядомых палітыкаў, прадвызначала ня толькі харкатар патрабаванняў да службовых асобаў (выкананьне любых загадаў, крэн у бок жорсткасці) і строгую адказнасць за неналежнае выкананыне загадаў (нават не гаворачы пра адказнасць за праўныя нелязальнасці). Гэтае прывзначэнне паказвала і на крытэрыі руху па службовай лесьвіцы. З набліжэннем да найвышэйшых прыступак у службовай гіерархіі расло значэнне асабістай адданасці «кіраўніку дзяржавы» і багажу выкананых падчас палітычных кампаніяў загадаў, што патрабуюць жорсткасці і рапущасці выкананыць. Пры гэтым адзначэнне ў адпаведным съягле ў публікацыях замежнай і незалежнай беларускай прэсы, матэрыялах праваабаронцаў становілася чыннікам службовага росту.

4. Кожная систэма мае інэрцыю руху, разывіцця. Прывзначаючы Шыймана ўканцы лістапада, з «прыцэлам» на прэзыдэнцкія выбары, Лукашэнка меў на ўвазе неабходнасць пэўнага часу для адпаведнай настройкі систэмы ўлады і кіраванья, каб яна была ў поўнай гатоўнасці ў момант выважэння тэрміну выбараў. Але, настроіўшы і даўшы сыгнал руху систэме, што складаецца зь вялікай колькасці элемэнтаў, Лукашэнка нават прыжаданы ня змог бы дастаткова хутка падкарэгаваць яе дзеянасць. Даўшы загад,

арыенцір праца ваць на падаўленыне апанэнтаў, Лукашэнка прывёў у дзеяньне мэханізм, які мае і сваю ўласную лёгіку руху ды развіцьця.

5. Сілавікі становіліся ўсё мацнейшай карпарацыяй, важным элемэнтам систэмы ўлады. Перапампоўка рэурсаў у сілавы блёк за кошт іншых сэгментаў грамадзтва, заднаго боку, стварала сітуацыю, пры якой Лукашэнку было бужо дастаткова цяжка, нават пры жаданыні, пераразмеркаваць рэсурсы, абмежаваўшы апэтыты сілавікоў. З другога боку, перапампоўка рэурсаў была яквынікам вялікага ўплыву сілавію, групы Шэймана, так і прычынай, фактарам далейшага ўзмацнення гэтай групы.

6. Прызначэнне Шэймана было съведчаньнем і чынныкам трасфармацыі ня толькі систэмы ўлады і кіраванья. Гэта вельмі дакладна паказвала на характеристар трансфармацыі самой асобы Лукашэнкі. Ён ўсё больш хіляўся прыслухоўвацца да меркаваньня не майстроў інтрыгі, інгэлектуалаў, а тых, хто заклікаў не цырымоніцца з «наймітамі Захаду», якія «вылазяць напярэдадні выбараў са сваіх бамжатнікаў». Заявы Лукашэнкі адлюстроўвалі ня толькі яго съветапогляд, але і настроі, устойлівия выказваныні яго асяроддзьдзя, яго «вачэй і вушэй».

Надзвычайнае ўзмацненне ўплыву Шэймана і яго статус другога чалавека ва ўладзе не стваралі пагрозу інтарэсам і пазыцыям Лукашэнкі. Шэйман ня можа ўтрымаць першую ролю. Па-першае, вельмі немнагаслоўны, суровы Шэйман ня мае якасцю публічнага палітыка. Роля «шэрага кардынала», другой асобы цалкам адпавядзе яго інтарэсам, яго самавызначэнню ў систэме ўлады. Па-другое, Шэйман, «карнымеч» Лукашэнкі, мае занадта шмат ворагаў у Беларусі. У складзе кіруючых вярху, галоўным чынам сярод эканамічнай эліты, ёсьць шмат асобаў груповак, якія прыстасаваліся да існаваньня і дзеянасці пры Лукашэнку, але выхад на першыя ролі Шэймана азначае канец іх дастатковава ўгульнаму існаваньню. Існуе пагроза досыць кансалідаванага выступлення супраць «Лукашэнкавага Берыі» ў выпадку яго спробы выйсці на першае месца.

Вызначаючыя характеристары развіцьця систэмы ўлады і кіраваньня

на пэрспектыву як мінімум да прэзыдэнцкіх выбараў (акарэцыі гэтай систэмы пасля выбараўмагчымыя толькі такія, якія адпавядаюць лёгіцы яе разьвіцця), Лукашэнка вырашаў вельмі важную для сябе задачу — забясьпечваў ляльнасць дзяржаўных службоўцаў. Але, ствараючы перадумовы для забесьпячэння стабільнасці палітычнай сытуацыі на кароткага мінузовую пэрспектыву дзеля абраўніні на трэці тэрмін, Лукашэнка разам з тым уласнаручна ствараў пагрозы разбурэння аўтарытарнай систэмы. Актуалізацыя гэтых пагрозаў была справай часу.

1. Ствараліся перадумовы для выкарыстання ўладай сілы, абсалютна неадпаведны патрэбам сытуацыі, для праяўлення беспрэцэдэнтнай для постсавецкай Беларусі жорсткасці. Ствараліся перадумовы для ўласнаручнага і моцнага ўдару Лукашэнкі па сваім іміджы. У сытуацыі, якую ўлада, пазбаўленая значнай часткі сваіх прадстаўнікоў, адпаведна, значнай часткі «мазгоў», магла вызначыць як экстрэмальную, разбаланансаваную систэму кіравання была асуджана даць збоі на ўсіх узроўнях — на ўроўні прыняцця палітычных рашэнняў, іх выканання, іх інфармацыйнага асвятлення. Шырма, якая хавала дыктатуру, яе праявы і вынікі ад вока значнай часткі грамадзтва, мусіла ўпасть. Дыктатура рабілася голай, відавочнай любому хоць трох і неабыкаваму воку.

2. Узмацненне ўпльыву, пашырэнне шэрагаў магутнай карпаратыўнай сілавікоў і разам з тым моц пазыцыяў шклоўска-магілёўскай групоўкі — усё гэта толькі да пэўнай мяккы азначала ўзмацненне пазыцыяў самога Лукашэнкі. З часам, калі пачаліся падзеі, ня дужа прыемныя Лукашэнку, якія яму, пры ўсёй моці яго здараўя, прыходзіліся перажываць, вытрымліваючы вялікае псыхалагічнае напружаныне, гэтая мяжы становілася відавочнай. Рэурс пабудаванай Лукашэнкам систэмы ўлады і кіравання быў абмежаваны яго ўласным фізычным рэурсам. Пабудаваная систэма была систэмай экспансіі ўпльыву, сілы. Ва ўмовах, калі юрыдычныя, інстыгуцыйныя мэханізмы пераемнасці ўлады наўмысна разбураныя, аслабленыя ключавой асобы ў любы момант можа прывесці да вельмі хуткіх і фатальных зменаў.

Настройка мэханізму: расстаноўка фігураў, «бізун» і «пернік»

Пляны без эксплікаціі правесыці Лукашэнку на «трэці тэрмін» патрабавалі вываду зь ценю фігураў рэальны ўпльў якіх ужо даўно не адпавядаў зайнай пасадзе. 17 лістапада старшынёй ППНС быў «выбраны» Лукашэнка сябар дзяцінства Ўладзімер Канаплёў. Кандыдатура Канаплёва прапаноўвалася дэпутагамі яшчэ папярэдняга склікання, але тады Лукашэнка палічыў неабходным занадта не афішаваць рычагі канцэнтрацыі ўлады ў сваіх руках. Знаходзячыся ў цені, Канаплёў выконваў функцыю перадатчнага мэханізму паміж прэзыдэнтам і парламентам, вырашаючы пытаныні разьмеркавання месцаў у камісіях, забясьпечваючы хуткае прыняцце распрацаўных АП законапраектаў, увогуле наглядаючы за парламентам.

18 лістапада другі «наглядчык» — С. Сухарэнка ў КДБ — быў пазбаўлены ўказам Лукашэнкі ад прыстаўкі «выконваючы абавязкі». На пасаду генэральнага пракуора быў прызначаны Пётар Мікашэвіч, які пакінуў крэслу першага намесніка старшыні Вярхоўнага Суду. Удзельнік «пашыраных пасяджэнняў», што адбываліся пад кіраўніцтвам Шэймана, Мікашэвіч добра сябе зарэкамэндаваў, рэгулярна адхіляючы скаргі дэмакратычных сілаў. Гэтыя прывначэнныя павінны былі прадманстрраваць рашучасць Лукашэнкі ня толькі дэмагратам і Захаду, якіх падтрымліваў, але і Расеі. Масква павінна была пазбавіцца ілюзіі адносна магчымасці згуляць сваю гульню на прэзыдэнцкіх выбарах у Беларусі.

У сувязіле «аранжавай рэвалюцыі» ва Ўкраіне Лукашэнка палічыў патрэбным растлумачыць характеристар сваёй кадравай палітыкі. Прадстаўляючы новага кіраўніка АП 12 снежня 2005 году, ён заявіў: «Захаднія краіны ўзялі курс на тое, каб раскалоць уладу ў Беларусі. Адкалоць прэзыдэнта адусёй вэртыкальнай ўлады. Стаяка робіцца на вэрбоўку ў шэрагі апазыціі прадстаўнікоў структураў улады». Лукашэнка абазначыў проблему, а Шэйман выступіў са сваім бачаньнем яе вырашэння. Ён заявіў аб намеры ўзмацніць кант-

роль над дзейнасцю «вэртыкалі», «працаваць на папярэджваныне праяў ваганьня, пасіўнасці і слабасці ўлады».

Важным чыннікам уздзеяныня на службовых асобаў зьяўляўся «бізу» — «квайна з карупцыяй». У дадатак да антыкарупцыйных падраздзяленняў у складзе КДБ, МУС, КДК, рэспубліканскай прокуратурывыбыла створана апэратыўна-съедчая інспэкцыя. Фармальна яна знаходзілася пры прокуратурывы, але падпрадкоўвалася непасрэдна кірауніку АП. На яе ўкладалася задача каардынацыі дзейнасці ўсіх антыкарупцыйных падраздзяленняў. Такім чынам, «бізу» застаўся ў руках Шэймана.

Разам з тым была працягнута практика прыярытэтнага фінансавання структур «прэзыдэнцкай вэртыкалі», сілавых структур, органаў судовай улады. Найбольш важныя для контролю над сис্থацый структуры дзяржайнага апарату стаялі ў першай чарзе пры разьмеркаваныні паступаючых у краіну фінансавых патоўкаў. Факт істотнага павелічэння дабрабыту дзяржаўных службоўцаў адзначыў лідэр руху «Воля народу» А. Казулін: на працягу сямі гадоў (да 2003 году), займаючы пасаду рэктара БДУ, ён захоўваў асабістую адносіны з прадстаўнікамі вышэйшай намэнклатуры².

Легальны заробак ня быў адзіным, а ў меру набліжэння да вышэйшых эшалёнаў — галоўным даходам дзяржайных службоўцаў. Пабудаваная мадэль «бюраўратычнага капіталізму» дазваляла атрымліваць даход згодна з месцам ва ўладнай гіерархіі, канвертаваць уладу — магчымасць «вырашыць пытаныні» — ва ўласнасць, прасоўваць сваіх людзей у камэрцыйныя структуры.

² Доўгатэрміновыя тэндэнцыі напампоўаньня сродкаў «прэзыдэнцкую вэртыкаль» ісцігавы блёкі падзначенай грамадзкай думкай. Згодна вынікамі праведзенага ўверасеньні 2005 году дасъследавання НІСЭПД, на пытаньніе, як зъмянілася загады Лукашэнкавага кіраваныня станоўніцтварозных сацыяльных групаў, 72% апытаных адзначылі, што палепшилася становішча (у першую чаргу) прэзыдэнцкай «вэртыкалі» (12,2% — «не зъмянілася» і толькі 1,8% — «пагоршылася»). 65% адзначылі паляпшэнне (у другую чаргу) становішча супрацоўнікаў «праваахоўных» структур (20,5% — што не зъмянілася і 3% — што пагоршылася). Пры гэтым пра становішча «такіх людзей, як Всь», 28% сказаў, што яно «палепшилася», 41,4% — што «не зъмянілася», 25,9% — «пагоршылася».

Антыкарупцыйная кампанія пэрыядычна выяўляла маштаб такіх магчымасцяў. Як устанавіла съледзтва, за два гады экс-кірауніца спраў прэзыдэнта Г. Жураўкова скрала больш за 1,75 млн даляраў, толькі адзін забвінавачваных кіраунікоў КСП А. Мурашка — 806 тыс. даляраў. У канцы лістапада 2005 году пачаліся судовыя слуханыні па справе былых прадстаўнікоў Фонду прэзыдэнцкіх праграм. Выканаўчы дырэктар Уладзімер Шурманаў, начальнік крэдытна-фінансавага аддзелу Аляксандар Сукала і экспедытар Канстанцін Церахаў зъдзейснілі крадзеж 1 млн даляраў.

У барацьбе за доступ да фінансавых патокаў тъя, хто прайграў, саступалі месца групоўкам, надзеленым больш моўным упльвам. Прыінаваныні самых спрыяльнных умоў для бізнесу «сваіх» судовыя прыгаворы ў дачыненіі да іх маглі афармляць толькі зъдзейснены перадзел сферы упльву — і нічога больш. 11 лютага 2006 году Г. Жураўкова была прыгаворана Вярхоўным Судом да чатырох гадоў пазбаўлення волі. Г. Жураўкова не прысутнічала ў судзе ў момант вынікення прыгавору. Не апынулася яна і за кратамі. Гэты факт красамоўна сьведчыў, што ва ўмовах жорсткага аўтарытарнага рэжыму барацьба з карупцыяй зъяўляецца перш за ўсё палітычнай і інфармацыйнай кампаніяй, сродкам пераразмеркавання ўпльву паміж групоўкамі ў складзе кіруючай эліты. Такі рэжым трymаеца на карупцыі. Чыноўніцтва мае магчымасць «карміцца» адпаведна рангу. Калі ўлада і ўласнасць сканцэнтраваны ў адных руках, рэалізацыя магчымасцяў «вырашаць пытанні» і атрымліваць адгэтага дывідэндыробіцца звычайнім бізнесам і ўзнагародай за асабістую адданасць.

Зъяўлялася інфармацыя і аб сферы фінансавых інтарэсаў фаварытаў ды пераможцаў у барацьбе за кантроль над фінансавымі патокамі. Зъ ліквідацыяй кампаніі «Гандальекспа» і «Фонду Махмуда Эсамбаева» ў сярэдзіне 1990-х магчымасці «вяршкоў» беларускага чыноўніцтва атрымліваць надзвычай высокія дывідэнды ад кантрабандных паставак цынкавых тавараў на расейскім рынку зменшыліся, але не былі ліквідаваныя. Падчас судовага разгляду спраў у дачыненіі прадстаўнікоў ДМК прыціснуты да съценкі былы начальнік упраўлення арганізацыі мытнага кантролю ДМК

Сяргей Дэмітрыёў заяўіў, што «дах» транзыту кантрабандных гру-
зяў праць літоўска-беларускую мяжу забясьпечвалі начальнікад-
нага з упраўленыня КДБ і высокі чын з МУС³. У верасьні 2005
году адбыўся скандал. У Смаленску расейскія мытнікі *спраба-
валі* затрымаць тавар — 340 скрыняў высакаякаснага француска-
га віна, якое належала фірме «Дартурсэрвіс». Першым намесын-
кам генэральнага дырэктара гэтай фірмы зьяўляецца Любоў Гапе-
ева, жонка былога кіраўніка Беларускай чыгункі, а цяпер віцэ-
прэм'ера⁴.

Інтрыга прызначэння даты прэзыдэнцкіх выбараў

16 сінегня 2005 г. ППНС вызначыла дату правядзення прэзы-
дэнцкіх выбараў — 19 сакавіка 2006 г. Яна толькі агучыла ра-
шэнне, прынятае Лукашэнкам. Паюлькі папярэднія, другія ўгісторы
Беларусі прэзыдэнцкія выбары адбыліся 9 верасьня 2001 году,
існавала імавернасць, што выбары будуть назначаны на другую
полову 2006 году. Перанос тэрмінаў прэзыдэнцкіх выбараў быў
выкліканы сумнівам Лукашэнкі ўсвой здольнасці кантроліраваць
сыгуацыю пасля выбараў: аказыцца не змагла арганізація маса-
вых выступленын супраць фальсифікацыі вынікаў рэфэрэндуму і
парламэнцкіх выбараў.

Яго заява ў верасьні 2005 г. аб tym, што яго кандыдатуру ў
выпадку правядзення прэзыдэнцкіх выбараў падгрываюць больш
з 80 %, з аднаго боку, сведчыла аб цвёрдым намеры аб'явіць
гэтыя лічбы. З другога, пэрыядычна заяўляючы аб сваім высокім
рэйтывінгу, Лукашэнка імкнуўся задўгода выбараў унушыць гра-
мадзянам, што высокая папулярнасць «кіраўніка дзяржавы» —
такая ж натуральная і нязменная зява, як узыход сонца шторані-
цы. Прагназуючы сытуацыю падчас выбараў бок Лукашэнкі паві-

³ Белорусская деловая газета. 2005. 10 июня.

⁴ Белорусская деловая газета. 2005. 13 сентября.

нен быў кіравацца рэальнымі лічбамі. Як паказвалі дасыледаваныні НІСЭПД, у пэрыяд з сакавіка да сінегня 2005 году Лукашэнкаў рэйтынг вырас, але быў далёкім ад абвешчанага (каля 53 %).

Лукашэнку было важна ня толькі мецьмагчымасць аб'явіць аб сваёй перамозе ў першым туры з вялікай перавагай і ўпэўненна кантраляваць сітуацыю. Яму было вельмі важна прадэманстраваць беларускай і міжнароднай грамадзкасці, палітычным колам Захаду і Рэсей адсутнасць альтэрнатывы сваёй асобе, прадэманстраваць моц сваёй улады, падтрымку збоку значнай часткі электарату. Трыумфальная шэсцце на «трэці тэрмін» было магчымае толькі пры той умове, што для кантролю надсітуацыяй не давялося б выкарыстоўваць сілу і сілавікі засталіся б бяз працы. Дзеля перамогі з фальсифікацыяй вынікаў выбараў, але без выкарыстання сілыпрэзыдэнт і пайшоў на перанос датывыбараў.

Лукашэнка сівядома ствараў сітуацыю самага жорсткага цэйгноту для выбранага «адзіным кандыдатам» 2 каstryчніка 2005 году Аляксандра Мілінкевіча. Улада атрымала дастаткова інформацыі, што А. Мілінкевіч набывае рэальный статус «адзінага кандыдата» — зьяўляецца гатоўнасць значнай часткі дэмакратычных арганізацый працаўцаў у выбарчай кампаніі на яго. У выпадку правядзеньня прэзыдэнцкіх выбараў другой палове 2006 году апазыцыямагла б загітаваць вялікую колькасць людзей прагласаваць за «адзінага кандыдата», а таксама пераканаць іх выйсці на вуліцы супраць фальсифікацыі вынікаў прэзыдэнцкіх выбараў.

Лукашэнка быў цалкам упэўнены, што ў сакавіку 2006 году выбары пройдуць у поўнай згодзе з яго сцэнаром. Чарговая «электантная перамога» разглядалася як задача-мінімум. Хацелася большага. 23 лістапада 2005 году Лукашэнка заяўіў:

Што мянечешыць: навату Амэрыцы вельмі моцныя сілы, і ў Эўропе, нават у Вялікабрытаніі, заяўляюць аб tym, што, калі Лукашэнка на гэтых выбарах перамагае, мы яго прызнаём дэ-факта: хопіць на Беларусь ціснушць, гэта цэнтар Эўропы. Я такую тэндэнцыю заходніх краінаў вітаю.

Палітычны нагляд і ідэялігічная апрашоўка

Восеньню 2004 году быў распачаты разгортаўнік систэмы ідэялігічнай работы. У прадпрыемствах як дзяржавай, так і прыватнай формы ўласнасці была створана пасада намесніка дырэктара па ідэялігічнай работе. Задача кантролю і каардынацыі дзеянасці шараговых працаўнікоў «ідэялігічнага фронту» была даручана намеснікам старшынь выканкамаў па ідэялігічнай работе.

Ускладаныне ідэялігічных функцый наступаючай адміністрацый прадпрыемстваў з невялікай колькасцю працуемых не адбілася на атмасфэры ўзаемаадносінаў у адпаведных калектывах. Задача стварыць сетку платных паведамляльнікаў і палітычных інфарматараў тут не была вырашана, таму што прызначаныя «ідэялігі» не жадалі ў дадатак да звычайнай працы выпонваць сваё новыя функцыі: невялікія калектывы маюць сваю спэцыфіку, адносіны ў іх не настолькі фармалізаваныя.

Але дастаткова важнае значэнне мела стварэніе адпаведнай пасады на вялікіх прадпрыемствах. Праз увядзеніе пасады прафесійнага агітатора, даносчыка (абавязанага адсоўчаць факты нелляльных паводзінаў, нэгатыўныя выказванні ў адрас с уладаў і «прымась меры», г. зн. паведамляць у «камітэтэнтныя органы») бок Лукашэнкі атрымаў дадатковы інструмент палітычнага кантролю над сътукацый на вялікіх прадпрыемствах⁵.

Тагальнае запалохванье

— У снегі 2005 — студзені 2006 году была праведзена шырокая

⁵ Вывікі дзеяньня систэмы палітычнага нагляду былі адлюстраваны ў дасыльданьнях грамадзкай думкі. Згодна з данымі НІСЭПД, толькі 14 % апытаных у снегі 2005 году палічылі, што ў Беларусі нікто не бацца выказваць свае палітычныя погляды. Большасць аптыганных адзначылі ту ці іншую ступень страху. 27,1 % сказаў, што толькі нямногія людзі баяцца, 41 % — што «многія людзі баяцца». На думку 10,7 %, «усе баяцца».

камаштабная кампанія прымусу да падпісаныня дакумэнтаў за вылучэньне Лукашэнкі кандыдатам у прэзыдэнты. На прадпрыемствах, ва ўстановах адукатыўнай працоўны час рабочых і студэнтаў зьбіралі для таго, каб яны распісаліся ў падпісных лістах. Тым, хто выказваў нездавальненіе прымусам, пагражалі звольненнем, адлічэннем зь месцаў навучанья.

З пункту гледжаныя права кампаніяня мела ніякага сэнсу — адно марнатраўства паперы і грошай. ЦВКУ любым выпадку аб'явіла б лічбы, неабходныя для вылучэнья Лукашэнкі кандыдатам у прэзыдэнты. Намесынік кіраўніка выбарчага штабу А. Мілінкевіча Віктар Карняенка выказаў слушную думку, што, атрымаўшы інфармацыю пра пляны дэмакратаў сабраць мільён подпісаў, улада прывяла ў дзэйніе свой «махавік» з мэтай сабраць значна большую іх колькасць. Так ці інакш, не дапусціўшы прадстаўнікоў грамадзкасці ў склад выбарчых камісіяў і правёўшы кампанію прымусовага збору подпісаў, улада яшчэ раз пацвердзіла меркаваныне аб тым, што вынікі прэзыдэнцкіх выбараў будуть сфальсифіканыя.

Але больш істотнае значэнне гэтай кампаніі палягала ў іншым. Улада імкнулася прадэманстраваць як прымусова падпісаным грамадзянам (каля 27 % ад агульнай колькасці выбарцаў пад 40 % ад эканамічна актыўнага насельніцтва), так і, празь сетку іх контактаў, усім выбарцам нэгатыўныя вынікі ўзбелу ў акцыях пратэсту супраць фальсифікацыі выбараў. Калі людзям намякнулі на тое, што будзе ў выпадку адмовы паставіць подпіс у падтрымку кандыдатуры Лукашэнкі, больш ужо ня трэба было папярэджаць пра вынікі затрымання падчас акций пратэсту.

Ізаляцыя апазыцыі

Пасыля рэфэрэндуму ўлада прадоўжыла дзейнасць, накіраваную на ізаляцыю апазыцыі ад іншых сэгмэнтаў грамадзтва — эканамічнай эліты, прафсаюзаў, прадпрымальнікаў. Прайшла чарговая хвала чысткі дырэктарскага корпусу. Па абвінавачанынях у ка-

рупцыі ўлістападзе—сънежні 2004 году былі прыцягнуты да крымінальной адказнасы і прадстаўнікі адміністрацыі аднаго з самых рэнтабельных прадпрыемстваў Беларусі — нафтаперапрацоўчага завода «Нафтан» на чале з генэральным дырэктарам Канстанцінам Часнавіцкім. У студзені 2005 году былі арыштаваныя генэральны дырэктар Менскага падшыпнікаўага завода Валёры Пенза, былы генэральны дырэктар Менскага прыладабудаўнічага завода Міхаіл Крывамаз, дырэктар прадпрыемства «Гомельэнэрга» Алег Рыхтэр. У красавіку 2005 году «антыкарупцыйная хваля» накрыла Менскі завод куловых цягачоў: за кратамі апынуўся генэральны дырэктар МЗКЦ Генадзь Сінягоўскі... Шэраг прадпрыемстваў «антыкарупцыйная хваля» закранала неаднаразова. За краты адправаўляліся прызначаныя на месцы арыштаваных папярэднікам.

Ва ўмовах абумоўленага прыто кам нафтаадаляраўканамічнага росту адсутнічала пагроза № 1 — выступленыя працоўных. Ужо па інэрцыі ўлада імкнулася «дабіць» апошнія незалежныя прафсаюзы. Трэба было ўсталяваць татальны кантроль надарганізацыямі, якія гіпатэтычна могуць вывесці рабочых на вуліцы. Выступаючы ўверасні 2005 году на пятym з'ездзе ФПБ, Лукашэнка даручыў прызначанаму на «прафсаюзны фронт» былу му намесніку кіраўніка АП Л. Козіку пакончыць запошнімі астраўкамі незалежнага прафсаюзнага руху. Яны на той момант заставаліся толькі ў дастатковая далёкіх ад сталіцы рэгіёнах Беларусі.

Прэвэнтыўны ўдар быў нанесены і ў бок прадпрымальніцкага руху. На працягу сакавіка 2005 году, пратэстуючы супраць рашэння ўладаў павялічыць падаткі, каля 80 тысяч прадпрымальнікаў па ўсёй Беларусі ўзялі ўдзелу страйку. Лукашэнка выкарыстаў, мабыць, адмыслова ініцыяваны ім жа канфлікт прадпрымальнікаў з Міністэрствам па падатках і зборах для моцных крапкавых ударава па актыўістах прадпрымальніцкага руху. На нездаволеных абрывалася хваля адміністрацыйных арыштгаў, шматлікіх праверак. Ціск быў учынены і супраць ГА «Пэрспектыва», якое арганізавала забастоўку. Яго старшыня Анатоль Шумчанка быў прысуджаны да адміністрацыйнага арышту.

Напэўна, дапускалася магчымасць выступлення на баку апа-

зыпці прадстаўнікоў польскай нацыянальнай меншасыці. На працягу 2005 году ўлада мэтанакіравана «прасавала» Саюз палікай на Беларусі.

Дэманстрацыя гатоўнасці да рэпрэсіяў

Улада зрабіла ўсё дзеля таго, каб для кантролю над выбарамі ў 2006 годзе выкарыстаныне фізычнага гвалту не спатрэбілася. Быў шырока выкарыстаны псыхалагічны іск. Афіцыйным бокам увесь час трансъляваліся сыгналы: у выпадку ўдзелу ў акцыях пратэсту людзі зь вельмі высокай імавернасцю могуць трапіць пад самае жорсткае ўздзеяньне. Страх павінен быў выціснуць усе думкі абмагчымасці рэвалюцыі накшталт «аранжавай».

Важнае значэнне для пашырэння меркавання аб тым, што ўлада выкарыстае сілу для разгону акцыяў пратэсту ў 2006 годзе, мелі і першыядычныя выказваныні Лукашэнкі на гэтую тэму. У прыватнасці, выступаючы ў эфіры дзяржаўных тэлеканалаў 27 студзеня 2006 году, Лукашэнка ў чарговы раз заявіў:

Любы руху бокдэстабілізацыі сітуацыі... Мы скруцім шыю тым, хто гэта паспрабуе зрабіць, і тым, хто іх падтрымлівае. Заходнія пасольствы вылецяць ад сюль за адзін дзень.

Рэпрэсіі

«Візітоўкай» рэжыму ўжо даўно сталі тэлевізійныя кадры разгону акцыяў пратэсту. Эканамічны рост, які назіраецца з 1996 г., меў вынікам зъмяншэнне колькасці рабочых, якія ўдзельнічаюць у акцыях пратэсту. Чым менш масавымі і больш «інтэлігенцкімі» паводле складу ўдзельнікаўбылі акцыі, тым большую агрэсію праяўлялі супрацоўнікі сілавых структураў.

Улада шырока выкарыстоўвала сілу і тады, калі ў Лукашэнкавым атакчэнні мелі ўплыў кадравыя контрразьведчыкі — група

Латышава. І ўсё жтады ўлада выкарыстоўала ня толькі сілу, але і інтырігі, падштурхоўала апазыцыю да расколу высоцакваліфікаванай культаурнай гульнёй. Ніколі раней у гісторыі аўтарытарнага рэжыму рэпрэсіі ня мелі такога яўнага, дэмантрельнага, празмернага і непрадуманага характару, як пасыля рэфэрэндуму 2004 году. Шэйман і яго група, якія ўзначанай ступені вызначалі хакартар дзеянняў рэжыму ў дачыненьні да апанэнтаў, цалкам пацьвердзілі сваю рэпутацыю цвердалюбых сілавіў.

Перасъед з'ведалі кандыдаты ў дэпутаты Нацыянальнага сходу ад апазыцыі і члены іх ініцыятывных груп. Ужо на 1 лютага 2005 году з 40 чалавек, што балітаваліся ў парламэнт ад партыі БНФ, былі звольнены з працы шасьцёра, ад АГП — пяцёра, ад ПКБ — троє. У Белаазерску і Палацку страцілі працу давераныя асобы кандыдатаў у дэпутаты Юрася Губарэвіча і Леры Сом. Тры кандыдаты ў дэпутаты (кіраунік менскай гарадзкой арганізацыі АГП Марына Багдановіч, Людміла Краснасельская і Аляксандар Цыганкоў) выклікаліся ў прокуратуру ў сувязі з магчымым узбуджэннем супраць іх крымінальных спраў.

Былі сфабрыкованыя крымінальныя справы супраць шэрагу грамадзкіх дзеячаў. У дачыненьні да лідэра ГА «Пэрспэктыва» Анатоля Шумчанкі і заснавальніка Саюзу палякаў на Беларусі Тадэвуша Гавіна былі ўзбуджаны крымінальныя справы ў сувязі з тым, што яны, адбываючы адміністрацыйныя рышт за арганізацыю несанкцыянаваных сходаў, быццам бы зблілі сукамэрнікай. Пры гэтым ў ролі «гацярпелых» выступалі крымінальнікі-рэцыдыўсты.

Для запалохванья праціўнікаў рэжыму быў выкарыстаны шэраг судовых працэсаў. 30 сінегня 2004 году былы міністар замежнажанамічных сувязяў Міхаіл Марыніч быў прыгавораны да пяці гадоў пазбаўлення волі з канфіскацыяй маёма сці за... крадзеж у пасольства ЗША шасьці кампутараў. Асаблівым цынізмам і жорсткасцю вызначалася акцыя ў дачыненьні да Антона Кішкурны, сына старшыні Менскай гарадзкой арганізацыі партыі БНФ Уладзімера Кішкурны. 8 сінегня 2005 году ён быў прыгавораны да васьмі гадоў пазбаўлення волі з канфіскацыяй маёма сці.

31 траўня 2005 году былы старшыня БСДП (НГ) Мікалай Статкевіч і лідэр «Маладога фронту» Павал Севярынец былі асуджаны да трох гадоў прымусовай працы, так званай «хіміі». 10 чэрвеня 2005 году быў прыгавораны да 1,5 году прымусовай працы Андрэй Клімаў. Судовым прыгаворам удачыненыні да арганізатарап акцыяў пратэсту ў каstryчніку 2004 году і 25 сакавіка 2005 году ўлада давала зразумець, што чакае арганізатарап акцыяў пратэсту ў сакавіку 2006 году.

Улада прадманстравала ўвесь спектар рэпрэсіўных заходаў, якія могуць быць выкарыстаны ўдачыненыні да людзей, што возьмуць удзел у дзеянасці апазыцыі: адзвальненія з працы да вялікага тэрміну пазбаўленія волі зканфіскацый маёмыні па сфабрыкаванай крымінальнай справе. При гэтым па сфабрыкованых крымінальных справах могуць быць кінуты за краты і сваякі, дзеці «ворагаўрэжыму».

Прапагандыстыкі бруд і інфармацыйная зашмарга

Паніжэнне якасці «работы з апазыцыяй» пасля адстаўкі Ляштава не датычылася інфармацыйнага кірунку дзеянасці ўлады. БТ ужо вельмі даўно давала прыклады няякаснага інфармацыйнага прадукту. Гледачу ня трэбабыло нават уключачы адпаведны канал на тэлепрыёмніку: ён ужо даўно ведаў, што там могуць сказаць. Аднабаювая інфармацыя, якая до сышць добра спажывалася вёскай, у найбольш важным, цэнтральным рэгіёне краіны толькі падсілкоўвала цікавасць да альтэрнатывнай інфармацыі.

У пачатку чэрвеня 2005 году Лукашэнка адзначыў начальніка прэс-службы рэспубліканскай пракуратуры Юр'я Азаронка спэцыяльнай прэміяй у намінацыі «кіно і тэлебачаньне» «за стварэнне аўтарскай праграмы “Кансыпіралёгія”». Аўтар «шэдэўраў» «Няявісьцы: дзеці хлусыні», «Тайныя спружыны палітыкі» быў

прызначаны намесынікам старшыні Нацыянальнай дзяржаўнай тэ-
лерадыёкампаніі.

Для таго каб беларускі глядач і чытач добра спажываў тое, што
яму гатуюць на «інфармацыйнай кухні» ўлады, трэба было ліквіда-
ваць крыніцы альтэрнатывнай масавай інфармацыі. У канцы 2005
— пачатку 2006 году зь дзяржаўнай систэмы распаўсюджванья
друкаваных СМИ былі выключаны ўсе асноўныя незалежныя вы-
даныні. Былі прыкладзены намаганні і каб ліквідаваць магчымасці
распаўсюджвання незалежнай прэсы ў камэрцыйных крамах. Зь
іх уладальнікамі правялі адпаведную работу намесынікам старшынъ
выканкамаў па ідэалёгіі.

Але інтрыга захоўвалася: якінстыпут, пры ўсіх сваіх хібах, апа-
зыція была мацнейшая за адну асобу, няхай нават тая ўтрымлівае
рычаг і ўлады.

Ужытага скарачэнні:

АПІ — Аб’яднаная грамадзянская партыя

АП — Адміністрація прэзыдэнта

ГА — грамадзкае аб’яднанне

ДМК — Дзяржаўны мыгныкамітэт

КДБ — Камітэт дзяржаўнай бясьпекі

КДК — Камітэт дзяржаўнага кантролю

КК — Крымінальны кодэкс

КПК — Крымінальна-працэсуальны кодэкс

МУС — Міністэрства ўнутраных спраў

ПКБ — Партия камуністаў Беларускай

ППНС — Палата прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу

КСП — Кіраўніцтва спраў прэзыдэнта

ФПБ — Федэрація прафсаюзаў Беларусі

ЦВК — Цэнтральная выбарчая камісія

Сымболіка палітычных працэсаў 2004—2006 гадоў

Палітычная дзеянасць патрабуе ўжываньня пэўных прынцыпаў яе арганізацыі, якія маюць улічваць каньюонктуру палітычнага рынку і характар змененняў палітычных прыхільнасцяў электарату. Ужываная ў палітычным працэсе сымболіка закліканана выконваць перш за ўсё *дэмакратычныя* функцыі для абазначэння і пацвярджаць самога факту палітычных зъмен. Напрыклад, захопу ўлады можа спадарожнічаць стварэнне новых сымбаліяў ці прысваенне старых, іх адаптацыя да новых сацыяльна-палітычных умоў. Калі ўлады не імкнутца да ажыццяўлення радыкальных рэформаў або сымулююць іх, яны абапіраюцца на *кампенсаторную* функцыю сымбаліяў. Тады сымбаль выступае заменяйкам рэальных пераўтварэнняў. У такім разе можа быць ініцыявана, напрыклад, перайменаванне вуліц ці гарадоў разбурэннене ці аднаўленне будынкаў і манументаў, правядзенне пазаурочных съяўтаў і да т. п.

Сымбалі могуць праектавацца на сам суб'ект, і тады сымбаль рабіцца яго пайнапраўным прадстаўніком на палітычным рынке. Такім чынам адбываецца *канвертация*, сымбалічны абмен рэальнага суб'екта рэпрэзэнтациі на сымбалічнага «рэпліканта», які цяпер можа абыходзіцца і без самога арыгіналу і выступаць у якасці аднаго з найважнейшых элемэнтаў рэкламнага іміджу. Менавіта ў

такім рэдукаваным выглядзе, калі ад суб'екта можа заставацца толькі першая літара яго прозвішча, што выкарыстоўваецца ў якасці *лягатыпу* (якгэта адбылося, напрыклад, з А. Мілінкевічам у выбарчай кампаніі 2006 году), ён можа выкарыстоўвацца для замацавання створанага іміджу палітычнага суб'екта. Таму нядзіва, што барацьба ўсімбалічнай прасторы на этапе прысвяенія імён і назваў вядзеца літаральна за южную літару і лічбу: так, у патрабаваннях грамадзкасці вярнуць цэнтральным праспектам гораду Менску іх ранейшыя імёны (Скарыны і Машэрава) пасля перайменавання 7 мая 2005 году (у праспэкты Незалежнасці і Пераможца адпаведна) выкарыстоўваюцца фатаграфіі, на якіх адрес корпусу «а» дому нумар 3 па праспэкце Скарыны прачытваецца як «За праспект Скарыны». Новая інгэрпрэтацыя нумару 3 за рэалізуецца ў якасці дэнамінацыі, прысвяенія ўжо ня *нумару*, але *імя*, выражанага ў выглядзе новага слова «За», якое да ранейшага лічбавага індэксу ўжо ня мае ніякага дачынення.

Аналагічны эфект мы бачыму дачыненыі да самога Мілінкевіча, калі робіцца спроба перавызначэння і прысвяенія літаратуры «М» (дакладней, яе сымбалічнага рэурсу), на якую, здавалася б, у гэтай прэзыдэнцкай кампаніі ён безагаворочна прэтэндаваў, у рэкламе сумеснай акцыі-канцэрту «Мыразам!» беларускіх і расейскіх зоракэстрады 14 сакавіка. Дзякуючы намаганням тэлевізіі нават расфарбоўка арнамэнту літары была зроблена ідэнтычна з агітацыйным лягатыпам, узнаўляючы колеры ўжо ня бела-чырвона-белага сцягу, але лукашэнкаўская з расейскім. Гэта мікраўзорвень перайменавання і новай графічнай інтэрпрэтацыі, які ажыццяўляўся як адказ улады на пераймо лёзунгу «За Беларусь!», да таго зроблены апазыцый. Прыгэтым назіраецца *сэмантычны і графічны паралелізм*, сугучча і пераклічка імён — гэта жа, як рабілася і ў рэкламе БТ «Выбираем лепшага!» («Выбираем лучшего!»), дзе пры дапамозе складу «лу» ажыццяўляўся намёк на Лукашэнку. Падобная сітуацыя назіралася перад выбарамі 2001 году, калі за гроши «Лукойлу» быўарганізаваны канцэрт на Кастрычніцкай плошчы і паўсяоль прысутнічай лягатып «ЛУК», падштурхованыя нас да выбару на несьвядомым узроўні.

Асноўныя стратэгіі арганізацыі і рэгуляцыі сымбалічнай прасторы

Датакіх стратэгій можна аднесыці наступныя працэдуры ў сис-
тэме палітычнага маркетынгу:

— *намінацыя*: стварэнне канцэптаў (імён і назваў, а таксама
пэўных значных дат), якія выступаюць у якасці інфармацыйнай
нагоды для ажыцьцяўлення тых ці іншых акций і служаць аб-
грунтаваннем для правядзеньня пэўнай палітычнай стратэгіі рэгу-
лявання сацыяльнага жыцця. Так, 7 мая 2005 году Аляксандар
Лукашэнка выдаў указ, згодна з якім у адпаведнасці са
«шматлікім пажаданнемі вэтэранаў вайны» галоўныя менскія
праспекты Скарыны і Машэрава былі перайменаваны ў праспэкты
Незалежнасці і Пераможцаў адпаведна. Тут уладай ажыцьцяўля-
еца тактыка дэнамінацыі, «*съціраўня*» імя, зьнішчэння індыві-
дуальнасці або яе съядомага прынёсэння ў адпаведнасці з маш-
табам новых вуліц. Усё настойлівей на рынак сымбалічных рэпрэ-
зэнтацый пранікае далёка не выпадаюче імя «Аляксандар», якое
робіцца брэндам улады. Так з'яўляецца «Александрыя» (новы га-
тунак піва «Крыніца»), узводзіцца «Аляксандраў пасаж» (бізнес-
цэнтар на скрыжаванні вул. Філімонава і цяперашняга пр. Неза-
лежнасці), будуецца Аляксандраўскі аграгарадок інш. Тым са-
мым адбываецца перахад адканкрэтнай асобы да абстрактнасці
магіі імя «Аляксандар». Замест сцёртых з культурнай (симбаліч-
най) карты гораду Менску імён праспектаў («разжаліваних» да
статусу звычайных вуліц) з'яўляюцца абеекты зрэканструяванымі
імёнамі і назамі, якія ўтрымліваюць імя Сталіна: у рэчышчы той
жа сацыяльна-симбалічнай палітыкі намінацыі ксьяткованню
Вялікай Перамогі аднаўляецца «лінія Сталіна» (комплекс абарон-
чых збудаванняў, што не адигралі спадзяванай ролі ў вайне і зра-
біліся ня толькі помнікам мінуўшчыне, але і своеасаблівым сым-
балем умацавання новага рэжыму ўяго пераемнасці са сталінс-
кай камандна-адміністрацыйнай систэмай), рэстаўруеца Сувораў-

сказаеннае вучытішча з імёнамі Леніна і Сталіна (а таксама Маркса і Энгельса) на фасадзе, якія прысутнічаюць тут поруч зь іменем самога Суворава і ягоны «навукай перамагаць»;

— *сымбалізацыя*: стварэнне перцэптаў (вобразу, сымбаляў, мэтафар) у іх сувязі з канцэптамі. Найбольшую цікавасць тут выклікаюць ужываныя палітыкамі мэтафары, якія могуць разглядацца як маркеры дзеянасці, што рэгулююць працэсы канструявання вобразу сацыяльнай рэальнасці з дапамогай выяўленчых сродкаў палітычнага дыскурсу. Так, прэзыдэнт Аляксандар Лукашэнка ў сваім тэлевізароце да беларускага народу 7 верасьня 2004 году з нагоды надання яму магчымасці перавыбірацца на трэці тэрмін паразаўнаў Беларусь з «хрустальным сасудам», які ў сілу яго крохкасці мае патрэбу ў пастаяннай апецы збоку Аляксандра Рыгоравіча. Адказваючы на пытаныні журналістаў падчас паездкі 10 лютага 2006 году па Магілёўшчыне, Лукашэнка падкрэсліў, што нас нельга ізаляваць ад іншых краін: «Беларусь знаходзіцца ў цэнтры Эўропы — гэта сэрца Эўропы, а як можна ізаляваць сэрца ад арганізму?» Тут адбываецца перанос уласцівасцяў мэтафарычнага вобразу («сэрца») на аб'ект рэальнасці («Беларусь»), апраўданы толькі ў якасці рытарычнай стратэгіі па пераюнванні аўдыторый: сэрца ў арганізме сапраўды ізаляваць нельга, а краіну ў якасці суб'екта міжнародных адносін — цалкам можна.

Апазыцыйныя канцыдаты ў прэзыдэнты таксама выкарыстоўвалі мэтафарычныя вобразы ў сваіх прамовах, калі выступалі па Беларускім тэлебачанні. Так, у сваім другім выступленні на Першым нацыянальным тэлеканале 2 сакавіка 2006 году А. Казулін гаварыў пра Беларусь як пра «храм» і заклікаў: «Давайце разам знойдзем дарогу да храму, які завецца Радзіма!» — а ў цытаце з малітвы «Войча наш» праводзіў прамую асацыяцыю імя «Лукашэнка» зь «нічыстым» («лукавым»), ад якога і «просяць пазбавіць хрысьціяне ўжо больш за тысячу год». А. Мілінкевіч у сваім другім тэлевізароце да выбарнікаў паразаўнаў Беларусь з Паўночнай Карэй, лёс якою мы можам паўтарыць у выпадку перамогі на выбараў Лукашэнкі, і тадына нас «можа спусыцца палярная нач».

Сваю ж перамогу ён сымбалічна атаясамліваў з узыходам сонца: «Наша перамога непазъбежная, як сьвітанак!»;

—*легітимацыя*: абгрунтаванье працэдуры ўсталівання сэнсавай сувязі паміж канцэптамі і пэрцэптамі і наданыне ёй афіцыйнага статусу. Тут найлепшым прыкладам застасенца выпадак выкарыстаныя А. Лукашэнкам у сваёй прамове вобразу Беларусі як «хрустальнага сасуда», які містычным чынам увасабляеца ў выглядзе празыстага шара і прадстаўлены на агітацыйных плякатах «Давер. Стабільнасць. Рэфэрэндум», а таксама «Беларусь. Рэфэрэндум. Захаваем разам!» напярэдадні рэфэрэндуму 17 кастрычніка 2004 году. Ён таксама фігураваў у якасці асновы для сюжету рэкламнага роліка на АНТ, дзе ў кантэксьце інфармацыі пра будучы рэфэрэндум усталёўваліся дадатковыя сэнсавыя сувязі паміжмэтафарай у прамове презыдэнта і створаным візуальным вобразам Беларусі. Ужыванье мэтафары съведчыць пра імкненіне ўлады легітымізаваць гэты вобраз у якасці сродку структураванья сымбалічнай прасторы. У рэкламных плякатах і роліках ён ужываецца як сымбалічная праекцыя абрываў Беларусі, афарбаванай у колеры дзяржаўнага сцягу (чырвона-зялёныя). Сам хрустальны шар зымешчаны на адкрытую далонь мужчынскай левай рукі, а зверху прыкрыты другой рукою;

—*арганізацыя*: стварэнье падзеяў у прывязцы да значных дат іх падача як палітычных акций, здольных аказаць уплыў на лёс усяго народу і дзяржавы. Прышыгненіне палітычнай сымболікі і яе актыўнае выкарыстаныне ў якасці мабілізацыйнага рэсурсу дазваляе сканцэнтраваць увагу грамадзтва на той ці іншай «крупней» даце і арганізаваць яе съяткаваныне як усенародна значайнай падзеі. Да ліку таяуга роду падзеяў, што адбыліся ў пэрыяд з 2004 да 2006 году, можна аднесці перайменаваныне праспектаў Скарыны і Машэрава к пяцідзесяцігоддзю перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне, правядзеньне параду 9 мая 2005 году, прымеркаванае да той жа даты, і параду ў гонар пяцідзесяцігоддзя вызваленія Беларусі 3 ліпеня 2004 году, правядзеньне Трэцяга Ўсебеларускага народнага сходу 2—3 сакавіка 2006 году (усе яны ініцыяваныя дзяржавай), а таксама арганізаваныя апазыцыйнай масавая акцыя

«Дзесяць год з Лукашэнкам» зь мітынгам і канцэртам у парку Дружбынарадаў 21 чэрвеня 2004 году, прымеркаваная да дзесяцігоддзя кіравання А. Лукашэнкі, няўдалая спроба рэвалюцыі, арганізаваная А. Клімавым на Каstryчніцкай плошчы 25 сакавіка 2005 году, «Чарнобыльскі шлях» 26 красавіка 2004 і 2005 гадоў, а таксама Кангрэс дэмакратычных сіл 1—2 каstryчніка 2005 году, на якім А. Мілінкевіч быў выбраны адзіным кандыдатам на пасаду прэзыдента ад апазыцыі. Асаблівай увагі тут заслугі ўвае правядзеніне парадаў Перамогі на 9 мая 2005 і 3 ліпеня 2004 году, якія можна трактуваць як своеасаблівы «антыхарнавал». Галоўная функцыя парадаў — замацаваныне існуючага парадку празымбалічную адсылку да савецкай «герайчай мінуўшчыны»;

— *стымуляцыя*: уцігваныне прадстаўнікі розных сацыяльных групаў у адмысловыя падзеі і акцыі ў якасці непасрэдных удзельнікаў шляхам актывізацыі іх сымбалічнай прыналежнасці да таго, што адбываецца («Будзьце патрыётамі!», «Разам!» і інш.), дзе і ажыццяўляеца іх прамое падштурхование да дзеяньня (напрыклад, галасавання). Тады лёзунг «За Беларусь!» ператвараецца ў рэкламны слоган проматуру агітацыйнай кампаніі Лукашэнкі з удзелам беларускіх поп-артыстаў, «вялікія дыскатэкі», арыентаваныя на моладзь і арганізаваныя АНТ, акупуюцца БРСМ з заклікам аддаць свае галасы «за Бацьку!», съвяткованыне Дня Незалежнасці праходзіць пад дзяржаўнымі сцягамі і ўсё тым жа лёзунгам «За Беларусь!».

Часам адбываецца выкраданыне чужога сымбалю і яго выкарыстаныне ў мэтах дыскрэдытацыі апанэнта ці маскаваныня пад прыкільніка. Падпрыкryццём брэнду «Советской Белоруссии» ажыццяўляеца падрыхтоўка фальшывага нумару газеты з матэрыяламі аб праекце ўстанаўлення ў Беларусі канстытуцыйнай манархіі, пад сымболікай БРСМ распаўсюджваеца адозва да моладзі пра парушэнні ўходзе перадвыбарнай кампаніі, «Чарнобыльскі шлях» робіцца назвой дзяржаўных праектаў па рэабілітацыі пацярпелых раёнаў, а са значкамі «За свабоду» ходзяць агенты КДБ падчас мітынгаў.

Канкурэнтная барацьба на рынку сымбалічных рэпрэзэнтацый у пэрыяд 2004—2006 гадоў

Сымбалі моладзевых палітычных арганізацый і грамадзянскіх ініцыятыў

Чырвона-зялёны сцяг з буйным ярка-жоўтым надпісам «БРСМ» выступае ў якасці афіцыйна зацверджанай сымболікі Беларус-кага рэспубліканскага саюзу моладзі — грамадзка-палітычнай моладзевай арганізацыі, утворанай у выніку зыўцца «даччыных прадпрыемстваў» (БПСМ і БСМ), што дзеянічалі ў рамках адвінай моладзевай палітыкі, якую праводвіла дзяржава.

БПСМ афіцыйна абвішчаў сваю пазыцыю як актыўную і зацікаўленую падтрымку ўсіх пачынанняў палітычнага рэжыму А. Лукашэнкі. Антыподам БРСМ у грамадзянскім і палітычным жыцці Беларусі выступае моладзевая арганізацыя «Малады фронт», сымбalem якой зьяўляецца вялікі чырвоны крыж, упісаны ў контуры Беларусі на фоне геральдичнай выявы ўшыгі з двайным чорным крыжам меншага памеру. Вывяга сымбалізуе прыхільнасць да каштоўнасцяў хрысціянства ў рамках адзінства ўсходне-еврапейскай культуры, паўнацэннай прадстаўніцай якой лічыцца і Беларусь.

Сымбалъ другой апазыцыйнай моладзевай арганізацыі — «Зубр» — вызначае ўса своеасаблівым мінімалізмам і ляканічнасцю ў выяўленчым вырашэнні: гэта цёмны абрый легендарнай жывёлы ў баявой стойцы, якая нахіліла галаву і ўпіраецца заднімі нагамі, што стварае ўражанье напруженага, упартага процівеяньня воінаваму ўпльву. Прыгэтым яна процістайць заходу (які рыцар на «Пагоні») і абапіраецца на буйныя чырвоныя літары, што складваюцца ў надпіс «Зубр». Зубр зьяўляецца (поруч з буслам) адным з найбольш традыцыйных жывёльных сымбаляў Беларусі, можа лічыцца яе своеасаблівым татэмам і сымбалізуе моц, упартасць і выскарбоднасць. Сэмантычны патэнцыял прапанаванага вобразу выка-

рысто ўваеца прадстаўнікамі гэтай арганізацыі ў якасці сымбалічнага рэурсу для выражэння стратэгічнай лініі «Зубра» і прыцягненія новых прыхільнікаў: заклік «Стань зубром!» мае на ўважэня толькі ўступленне ў рады ўдзельнікаў арганізацыі (як гэта было ў пэрыяд папярэдніх прэзыдэнцкіх выбараў), але першза ўсё — актыўную жыццёвую і грамадзянскую пазыцыю, супраціў любым прайавам гвалту і свавольства збоку ціперашняй улады.

Арыгінальны варыянт выкарыстання бела-чырвона-белых матаўваў пры стварэнні сваёй сымболікі прапанавала сацыял-дэмакратычная арганізацыя «Маладая грамада». Іх эмблема ўяўляе сабой відарыс карты Беларусі чырвонага юлера, стылізаванай пад ружу, што падкрэсліваеца таксама асобнымі дэталямі створанага вобразу: абрысы Беларусі замацаваны на чорным сцябле зь лістком і шыпамі. «Левізну» ідэялягічных прыхільнасцяў арганізацыі выказвае слоган «Тваё сэрца зълева!», а тлумачэнне на сайдзе гаворыць, што «ружа (ружа ўруцэ) — сымбал міжнароднай сацыял-дэмакратыі, часткай якой з'яўляецца “Маладая грамада”».

Сымболіка новых «брэндаў», выпушчаных на палітычны рынак адмысловы к прэзыдэнцкім выбарам

Знак-іонка «стоп», які абазначае на вэб-сторонцы спыненіне ці адмену дзеяньня, стаў сымболікай грамадзянскай інфармацыйнай кампаніі «Хопіць!» у выглядзе першай літары яе назвы, напісанай чырвоным юлерам. Гэтая акцыя-ініцыятыва, рэалізаваная як інгэрнэт-праект, была арыентавана на незалежнае ад дзяржавы інфармацыйнае забесьпячэнне перадвыбарнай кампаніі і процідзеяньне афіцыйнай пратагандзе¹. Першая літара стала своеасаблівай гіпэртэкстуальнай спасылкай ад назвы акцыі «Хопіць!» да яе ініцыятаркі — «Хартыі-97».

Сымбал Дня салідарнасці з усімі палітычнаволенымі і ахвярамі Лукашэнкавага рэжыму прадстаўлены ў выглядзе ліку «16» у цэнтры круга, прычым сам лік і круг могуць быць сьветлых

¹ <http://wwwxopic.info>

тонаў, якія выдзяляюцца на цёмным фоне. Паказвае на канкрэтную дату — шаснаццаты дзень жнівня месяца, пачынаючы з 16 кастрычніка 2005 году, калі гэтая акцыя праводзілася ўпершыню. Арганізавана яна была па ініцыятыве жонкі зынілага палітычнага дзеяча Анатоля Красоўскага Ірыны Красоўскай і аднаго з каардынатораў руху «Зубр» Мікіты Сасіма. Мае на ўзвеze непасрэдную акцыю-жэст, якая дзейнічае паводле прынцыпу флэшмобу і іншыюе аб'яднанне ўсіх зацікаўленых і спачуваючых руху людзей у адзінную супольнасць супраціву. Для далучэння да гэтай супольнасці неабходна запаліць у 20.00 указанай даты «свечку памяці» і паставіць яе на падаконнік, прадэманстраўшы тым самым свае перакананыні ўсім астатнім суграмадзянам. Самая значная акцыя адбылася 16 лютага 2006 году, калі на Кастрычніцкую плошчу сталіцы выйшлі сотні чалавек, зь якіх каля 20 былі затрыманы.

Чырвоныя крылы на белым фоне — сымбалі акцыі «За свабоду!» ў падтрымку свабодных дэмакратычных выбараў 19 сакавіка 2006 году ў Беларусі². Сымбалі крылаў як выяўленыне ідэі свабоды́ ўясабляе сабой імкненіне да барацьбы супраць цяперашняга палітычнага рэжыму і аб'ядноўвае моладзёвых супраціву. Праект «Песні свабоды»³ як альтэрнатыва пралукашэнкам шоў-канцэртам «За Беларусь!», арганізаваным АНТ і БТ-1, выкарыстоўвае гэту сымболіку для раскруткі дыску са зборнікам песен альтэрнатывай музыкі і рок-музыкантагаў, якія выступілі ў падтрымку А. Мілінкевіча. Усе выкананіцьці гэтага зборніка лічацца «нефарматнымі» і, як правіла, не раціруюцца на дзяржаўных радыёстанцыях.

Сымбалі акцый і мерапрыемстваў

Кангрэс дэмакратычных сіл Беларусі, які адбыўся ў Менску 1—2 кастрычніка 2005 году, сабраў 843 дэлегаты з усіх рэгіёнаў Беларусі, а агульная колькасць удзельнікаў кангрэсу перавысіла 1250 чалавек. У якасці сымбалю кангрэсу выступіў вобраз дрэ-

² <http://wwwaza-svabodu.org>

³ <http://music.fromby.net/sliberty>

ва, абрывы кроны яюга супадаюць з контурамі тэрытарыяльных межаў Беларусі⁴. Дрэва імкненца да росту і съвяты, таму пры-няцьце яго ў якасці сымбалю гэтага мерапрыемства магло сым-балізаць імкненне да свабоды і незалежнасці. Выкананае ўчыр-воным колеры дрэва на белым фоне адпавядает колеравай гаме бела-чырвона-белага сцягу, падкрэсліваючы пераемнасць памкнення ўдземакратычных сіл з традыцыяй палітычнай бараць-быапошніх дваццатігоддзя.

Своеасаблівым «ходам у адказ» з боку дзяржаўнай улады можа служыць правядзеніне Трэцяга Ўсебеларускага народнага сходу, які адбыўся ў Менску праз пяць месяцаў — 2 і 3 сакавіка 2006 году, напярэдадні выбараў — і сабраўблізка 3000 удзельнікаў. Сымбаль сходу паўстае як варыянцыя дзяржаўнай сымболікі і выкананы ў той жа колеравай гаме (чырвона-зялёны), дзе на чырвонай частцы сця-гу буйнымі жоўтымі лігарамі напісаны «Трэці Ўсебеларускі народны сход», пад сцягам пайкругам выдзелена дадатковае жоўтае поле, у якое ўпісаны абрывы Беларусі, запоўненыя зялённым колерам, з вы-лучанай сталіцай (Менскам), а ўніжнай частцы гэтага поля красуецца год (2006) у аблямоўцы жоўтых каласоў, што падкрэслівае да-датковую сувязь з дзяржаўным гербам.

Дзяржаўная пропагандысцкая машына не абмяжоўвалася на-ціянальным узроўнем, і для ўзмацнення эффекту яна выходзіла на эўрапейскі і сусветны ўзровень. Гэта дазваляла ёй уключыць у свой арсенал магчымасці ня толькі палітыкі, але і поп-музыкі (конкурс «Эўрабачанье»), а таксама спорту (зімовыя Алімпійскія гульні ў Турыне). Важнай пропагандысцкай акцыяй сталася правядзен-не адборачнага туру міжнароднага конкурсу поп-музыкі «Эўраба-чанье» 10 лютага 2006 году. Жывая трансляцыя з Палацу Рэ-

⁴ Сымбаль дрэва абрывамі Беларусі з 2002 году таксама фігураваў якасці лягатып грамадзянскай ініцыятывы «Партнэрства», што плянавала ладзіць назіраныне за выбарамі ў 2006 годзе. Гэтыя лягатыпы былі відавочна ўзыходзіць да плякату мастака Уладзімера Крукоўскага, што прысьвячаліся гадавіне вызвалення Беларусі ад фашысткіх захопнікаў і дзесяцігоддзю Чарнобыльскай катастрофы (напрыклад, трэptык «Дзенікс» 1996г.) — Рэд.

публікі канцэрту фіналісташа рэспубліканскага адборачнага турніру ў эфіры Першага нацыянальнага тэлеканалу і прыцягнула ўвагу вялікай тэлеаўдыторыі. Яе цікавасць падагравалася фактам перамогі нашай суайчынніцы К. Сітнікнадзіцячым конкурссе «Эўрабачанье-2005», якая расцэнвалаася як заслуга ўсёй краіны. Што-тыхнёвік «Обозрэватель» у нумары за 2 снежня 2005 году ўрубрышы «Героі тыхдня» пісаў:

Ксюша Сітнік. Беларусь трывомфуе! Дзес яцігадовая выканаўца з Мазыра пакарыла Эўропу. Маленъкая беларуска стала пераможцай дзіцячага конкурсу песні «Эўрабачанье-2005». Такога бліскучага поспеху на песьеннім конкурсе такога ўзроўню нашы выканаўцы дамагліся ўпершыню. Затое мы даказалі ўсім, што Беларусь багатая на маладыя таленты. А ўсё чаму? Ды проста МЫ РАЗАМ!

Вываду зацемцыробіцца ў форме слогану, якія проста адсылае да слоў песьні — пераможцы «Эўрабачанье», але і здольны стаць палітычнай асновай перадвыбарнай кампаніі Лукашэнкі. Дзяўчынку ўключылі ў агітацыйнае турнэ АНТ «За Беларусь!», а яе фатаграфія зьявілася і на рэкламных плякатах ды бігбордах у суправаджэнні слогану «За таленавітую Беларусь!».

Апазыцыя, яя могуць арганізаваць мерапрыемствы таюга ўзроўню, абмяжоўвалася на нацыянальным узроўні стварэнні рок-альбому «Песьні свабоды», выпушчанага спэцыяльна к выбарам⁵, а таксама кампаніяй «Музыкі за Свабоду», арганізаванаю камандай А. Мілінкевіча. Аднак на эўрапейскай сцэне апазыцыя ўжо ня здолела прапанаваць альтэрнатывы.

Так здарылася і зі зімовымі Алімпійскімі гульнямі ў Турыне, для прыцягнення ўвагі да якіх на дзяржаўным узроўні быў арганізаваны так званы «перадалімпійскі тыдень», што пачаўся 11 лютага ў спарткомплексе «Сілчы» і затым прайшоў па ўсёй краіне. Пры складаньні пляну правядзення спаборніцтваў прыярытэт адпачатку аддаваўся камандным дысцыплінам іным відам спорту, якія не

⁵ Свободныя песьні всвободном доступе // <http://charter97.org/bel/news/2006/03/14/dostup>

патрабавалі спэцыяльнай падрыхтоўкі ад удзельнікаў: спаборнічалі ў асноўным лыжнікі, канькабежцы, хакеісты і біятляністы. Якадзначалі ўсе безвыключэння дзяржаўныя СМІ, спаборніцтвы насліп масавы характар (у адным толькі Менску ўдзелу іх узялі 120 тысяч чалавек), што дазваляе разглядаць іх як сродак мабілізацыі насельніцтва напярэдадні прэзыдэнцкіх выбараў, спосаб трэніроўкі яго гатоўнасці адгукнуцца на заклік з боку ўлады.

Гэтую ж мету мела і «Усенароднае» інтэрактыўнае галасаваныне прывызначэнны пераможцы ў рэгіональным конкурсе «Эўрабачаньня». Гэта быў свайго роду масавы трэнінг ва ўмовах мадэляваныя сытуацыі прэзыдэнцкіх выбараў: галоўная ролі ў вынісеныі рашэння адвоздзілася адмысловай камісіі, якая выбірала пераможцу ўжо з ліку тык, каму аддаў свае прыхільнасці народ. Дзяржава не абмінула скарыстаць сваю манаполію на прысваенне спартыўных дасягненняў як дадатковага сымбалічнага рэсурсу для ўмацаваныя сваіх пазыцый. Што да «перадалімпійскага тыдня», то тут, які ў выпадку з «Эўрабачаньнем», ажыццяўляеца выхадна міжнародны ўзровень (але ўжо сусьветнага маштабу) за кошт аб'яднаныя дзяржаўнай і алімпійскай сымболікі ў эмблеме беларускага Нацыянальнага алімпійскага камітэту, дзе агульная сымболіка алімпійскіх спаборніцтваў (пяць счэпленых кольцаў рознага колеру, якія ўвасабляюць адзінства пяці кантынэнтаў) суседнічае з дзяржаўным сцягам Беларусі ў аблімоўцы ляўроваага вянка — сымбалу трофею і перамогі Лукашэнкі.

А пазыція ня ў стане канкуруваць з дзяржавай у гэтыя галіне, але памеры сваіх магчымасцяў ўсё ж спрабуе арганізоўваць нешта падобнае — намаганьнямі першза ўсё «Маладога фронту», які, апрача вулічных акцый і маніфэстаций, займаецца і правядзеннем штогадовых «альтэрнатыўных алімпіяд» рэгіональнага і гарадзкога ўзроўню, а ў 1998 годзе нават спрабаваў арганізаваць Нацыянальную алімпіяду ў стылі «палітычнага съёбу».

«Джынсавая рэвалюцыя». «Джынс» — насычаны цёмна-сіні колер, які выступаў у якасці сымбалю рэвалюцыі. Ён адсылаў да сымболікі колеру сцягу Эўрапейскага Саюзу (жоўтая зоркі на сінім фоне) і ў такой якасці пачаў выкарыстоўвацца пасля 16

верасьня 2005 году, калі падчас акцыі «Мы памятаем» міліцыя адбрагала ў людзей усе съязгі. Тады адзін з лідэраў «Зубра» Мікіта Сасім зрабіў палотнішча са сваёй джынсавай кашулі. Гэты брэнд атрымаў нечаканае падмацаванье за кошт зьяўлення зусім непрадказальных сэнсавых «перазоваў» сымболікі рэвалюцыі з вядомымі брэндамі, такімі, як МТ Сіяго тарыфныя пляны «Джынс», рэкламу якога стала магчыма выкарыстоўваць у якасьці дадатковага сымбалічнага рэсурсу прыягло прасоўваньні.

Барацьба за прысваенне і пераразъмеркаваньне новых рэсурсаў у сымбалічнай прасторы Беларусі прыводзіла да сутыкнення на *агульнацыянальным* (дзяржаўнай сымболікі СССР і РБ ды бела-чырвона-белага съязгу і «Пагоні»), *рэгіональным* (сутыкненне праз сымбалі арганізацыйных мерапрыемстваў і інстытутаў — напрыклад, Трэці Ўсебеларускі народны сход і Кангрэс дэмакратычных сіл) і *міжнародным* узроўні.

На *індывідуальным* жа ўзроўні гэтае проціборства рэалізавалася ўмэтафарычным полік «сутыкненне вобразаў» і «канфлікт інтэрпрэтацый». Трохі іншая лёгіка ўжывалася ў выпадку перайменавання як *дэнамінацыі*: аднаасобна даючы новыя імёны вуліцам і праспэктам, Лукашэнка прыпісваў сабе на іх права, рабіў іх сваімі, бо гэта ж ён цяпер, як аўтар назвы, рабіцца гаспадаром імені і (паводле магічных традыцый) валодае самім аб'ектам на-*мінацыі*. Сымбалічна маркіруючы вуліцу, ён tym самым прысвойваў усю тэрыторыю.

Дзяржава стараецца прысвоіць сабе любую сымболіку, да якой звязвартагаецца і якую выкарыстоўвае ўсваіх мэтах, у tym ліку міжнародную (Алімпіяды і «Эўрабачаньне»). Гэта дае ёй права напаўняць гэтыя сымбалі новым зместам, пераключаючы іх на сябе (эмблема Нациянальнага алімпійскага камітэту, сымболікага *рэгіональнага «Эўрабачання»*), дакладней — ствараць дадатковы, «дабавачны» сымбалічны эфект, «прышпільваючы» лукашэнкаўскую сымболіку да сусветнай і эўрапейскай. Рэальнай жа канкурэнцыі на рынку сымбалічных рэпрэзэнтацый, паміжапазыцый і дзяржавай пакуль няма.

Замежны кантэкст беларускае палітыкі ў 2004—2005 гг.

Уводзіны

2004—2005 гады можна ахарактарызаць як пэрыйд, насычаны важнымі для Беларусі замежнапалітъчнымі падзеямі. Перадусім гэта тычынца адносінаў з усходнім суседам, якія мелі зыгзагападобныхарактар, зымняючыся ададкрыта варожых да сяброўскіх і саюзныцкіх. Прайшоўшы чарговы крызіс у 2004-м, беларуска-расейскія дачыненіні ў наступным годзе ўступілі ў новую паласу інтэграцыйных памкненняў, якая працягвалася да выбраныя Аляксандра Лукашэнкі на трэці тэрмін.

У 2005 годзе мы сталі съведкамі небывалай актыўнасці ў адносінах паміж презыдэнтамі саюзных краін. Толькі за першае паўгодзідзе адбылося шэсць сустрэчаў паміж Лукашэнкам і Пуціным, прычым ужо красавіцкая сустрэча прынесла афіцыйнаму Менску пачуцьцё задаволенасці, бо расейскі лідэр асабіста паабяцаў захаваць цэны на газ у 2006 годзе на ўзроўні 2005 г.

Краіны Захаду і міжнародныя арганізацыі ў 2004—2005 гг. у дачыненьні да Беларусі дэмантравалі яўную тэндэнцыю да паніжэння інтэнсіўнасці адносінаў. У сувязі з канстытуцыйным рэф-

рэндумам 2004 году адбылося абвастрэньне стасункаў з Эўрапейскім Саюзам і ЗША, якія нават уялі санкцыі ў дачыненіі да нашай краіны.

Многія заходнія краіны і міжнародныя структуры з самага пачатку заяўлялі аб сваім нэгатыўным стаўленні да магчымага рэфэрэндуму ў Беларусі, бо яго правядзенне непазбежна ўзмоцніць міжнародную ізоляцыю Беларусі. Аднак такая пазыцыя Захаду прывяла толькі да таго, што беларускія ўлады ўзмацнілі антызаходнюю рыгорыку.

Нягледзячы на агульнае пагаршэнне адносінаў Беларусі з практична з усімі найважнейшымі акторамі заходняй палітычнай супольнасці, назіраўся няўхільны рост іх увагі і цікавасці да нашай краіны. Прадэмансстратраную ў 2005 годзе ўвагу да яе з боку Захаду можна безь перабольшаньня назваць беспрэцэдэнтнай.

Адносіны з Расеяй

2004 год быў пэрыядам значнага пахаладання ва ўзаемадачыненых паміж Беларусью і Расеяй, калі яны зноў наблізіліся да ўзроўню газавага скандалу восені 2002 году. Прадметам сутыкнення зноў стала «блакітнае паліва» і праблема невыканання Лукашэнкам абавязанняў, якія ён нібыта даў Пуціну (у прыватнасці, стварыць сумеснае прадпрыемства для транспартавання газу, перадаць расейскаму капіталу аб'екты беларускай прамысловасці і г. д.). Паміж двумя саюзнікамі разгарэлася сапраўдная інфарматычная вайна, якая супрададжалася рэзкімі выказваннямі і ўзаемнымі абвінавачаннямі. 19 лютага 2004 году ў сувязі са спыненнем паставак газу ў краіну Міністэрства замежных спраў Беларусі выказала абурэнне дзеяннямі «Газпрому», абвінаваціўшы расейскую краініцтва ў парушэнні Венской канвэнцыі і міжурядовых пагадненняў 2002 году. У гэты ж дзень МЗС Расейскай Фэдэрацыі назвала заяву прэзыдэнта Лукашэнкі пра паставкі расейскага газу ў Беларусь «абуральнаі» («вызывающей») і абвінаваціла беларускі бок у съядомым правакаванні газавага кризіса.

су. Пасьля гэтага МЗС Беларусі адклікала свайго пасла ў Менск для кансультаций. Пасьля набыцця нязначных аб'ёмаў газу ў незалежных расейскіх паставакрасейскага газу ў беларускім напрамку беларускі бок зноў адмовіўся падпісаць кантракт на паставку і транзит газу з «Газпрамам». Кантракт быў заключаны толькі ў чэрвені.

Абвясціўшы пераходу адносінах зь Беларусью на новыя прынцыпы, заснаваныя на прагматычнай канцепцыі «ўзаемавыгаднага супрацоўніцтва» (маніфестацыяй чаго стала «газавая вайна»), Расея так і ня здолела дамагчыся рашэнняў, прымальных для абодвух бакоў. Гэтак жа і Беларусь ня здолела або, дакладней, не захацела ні перагледзець генэральны плян інтэграцыінага будаўніцтва, ні прыстасавацца да новых умоваў.

Засяродзвішы ўвагу на іншых аб'яднаных ініцыятывах (СНД, АЭП), свае адносіны зь Беларусью Расея пераводзіць у спэцыфічны двухаспектны фармат. З аднаго боку, Беларусь па магчымасці далучаецца да ўсіх буйных палітычных і эканамічных ініцыятывы Расеі шляхам «альтэрнатуўных» інтэграцыйных праектаў, а з другога боку, Расея ўсё часцей практикуе прынцыпы, якія ЭС ужывае ў дачыненых да Беларусі, — спускае адносіны на большнікі, ведамасны ўзровень.

На працягу 2004 г. палітычнае ўзаемадзяяньне ў межах Саюзу было фактычна замарожана: Вышэйшы Дзяржавет не склікаўся, праца Парлямэнцкага сходу была спынена з нагоды парлямэнцкіх выбараў у абедзівую краінах, пасяджэнні саюзнага Савету Міністраў праводзіліся выключна з мэтай заключэння газавага кантракту. Урэшце, Канстытуцыйны акт, адвіная валюта і газатранспартнае СП — «трыкіты» інтэграцыі — атрымліваюць негалосны статус адкладзеных праектаў. Разам з тым ніводзін з бакоў не адмаўляўся ад рыторыкі інтэграцыі. Саюзныя праграмы і саюзныя інстытуты працягвалі фінансавацца.

Пра СНД таксама нярэдка гавораць як пра «непрацуючу» структуру, аднак досьвед дае дзейнасці на працягу апошніх некалькіх год дастаткова яснава прадэманстраўваў яе функцыональную вартасць. Па-першае, СНД захоўвае сваю значнасць у пляне каар-

дынацыі дзяяньняў постсавецкіх эліт на міжнароднай арэне. Падругое, што яшчэ больш важна, СНД выконвае ролю цэнтральнага інстытуту легітымацыі выбараў і рэфэрэндумаў на прасторы постсавецкай эўразіі. Якраз СНД уяўляе сабой альтэрнатыву інстытутам міжнароднага назіраньня за выбарамі. Яна зьяўлецца той міжнароднай інстанцыяй, якой належыць кампенсація крызіс легітымнасці ў постсавецкіх дзяржавах.

«Саюзная дзяржава» наў ўстане рэалізаваць нават такі абмежаваны набор функцыяў з прычыны сваёй эксклюзіўнай прыроды. Яна зьяўлецца свайго роду двайнай альтэрнатывай — альтэрнатывай вонкавым аб'яднаным працэсам, але таксама і альтэрнатывай унутраным працэсам падэгідай СНД, ЭурАзЭС, АДКБ, АЭП, якія скіраваныя на захаваныне вядучай ролі Рэспублікі на постсавецкай прасторы. У той жа час Саюзная дзяржава прынцыпова аспречвае гэтую ролю, бо яе сэнс — у нівеліваньні палітычных патэнціялаў, у раўненыні «адна краіна — адзін голас». З гэтага пункту гледжання зразумела, чаму ўсе іншыя інтэграцыйныя структуры постсавецкай прасторыробяцца аб'ектамі жорсткай крыгыкі з боку афіцыйнага Менску.

Для Беларусі партнэрства больш важнае, чым для Рэспублікі¹, бо апошняя зьяўлецца фактычна адзіным паставшчыком энэргарэсурсаў для нашай краіны, краініцай стабілізацыйных крэдытгаў і абаронцай ад нападак «дэмакратызатараў» на міжнароднай арэне.

У 2005 г., пасыль палітычных зъменаў у Грузіі, Украіне і Кыргыстане, у парадку дня беларуска-расейскіх адносінаў зноў зъяўляюцца пытаныні аб прыняціі Канстытуцыйнага акту, увядзеныні адзінай валюты і канстытуцыйным рэфэрэндуме. Пасыль канстытуцыйнага рэфэрэндуму 2004 году міжнародная ізаляцыя Беларусі паглыбілася, што стала важнай прычынай паляпшэння адносінаў

¹ Важнасць саюзніцкіх адносінаў зь Беларусью для Рэспублікі на варта недаацэньваць. А прача добравядомых вайсювых візворчыкаў пэкгаў, больш як палова расейскай нафты ідзе на Захад праз Беларусь; да ўводу ў эксплюатацыю Паўночнай азурапейскага газаправоду беларуская газатранспартная сістэма будзе таксама мець для Рэспублікі стратэгічнае значэнне.

з усходнім суседам, дапамога якога заставалася жыцьцёва неабходнай і падчас прэзыдэнцкіх выбараў 2006 году.

Адносіны з ЗША і Эўропай

Напярэдадні прэзыдэнцкіх выбараў адносіны нашай краіны са Злучанымі Штатамі Амэрыкі і Эўрапейскім Саюзам заставаліся напружанымі з тэндэнцыяй да пагаршэння. У стасунках з ЗША 2004 год вылучае ўрад сім ухваленым Кангрэсам «Акту аб дэмографіі ў Беларусі», які бываў аднаго сна прыняты 4 кастрычніка 2004 г. Палатай прадстаўнікоў Кангрэсу ЗША, зацверджаны Сэнатам і 20 кастрычніка падпісаны Дж. Бушам. Ён утрымліваў пяць патрабаванняў да лукашэнкаўскага рэжыму: вызваліць вязняў, зняволеных з прычыны іх палітычных ці рэлігійных перакананьняў, адкликаць палітычна матываваныя юрыдычныя абвінавачаныні супраць усіх апазыцыйнераў і незалежных журналістуў, даць поўнае тлумачэнне зынікненію беларускіх апазыцыйных дзеячаў і журналістаў (Віктара Ганчара, Анатоля Красоўскага, Юр'я Захаранкі і Дзмітрыя Завадзкага), а таксама назваць людзей, вінаватых у іх зынікненіі; спыніць усе формы запалюхвання і рэпресіі супраць незалежных СМИ, незалежных прафсаюзаў, няўрадавых і рэлігійных арганізацый, а таксама палітычнай апазыцыі; правесці ў краіне свабодныя і сумленныя прэзыдэнцкія і парлямэнцкія выбары².

Аляксандар Лукашэнка, камэнтуючы прыняцце закона праекту

² У выпадку невыканання гэтыхумоваў Кангрэспрапанаваў ужыць дачыненіе да Беларусі санкцыі: па-першае, «пазыкі, крэдыгныя гарантні, страхоўкі, фінансаванні або іншыя віды фінансавай дапамогіня могуць быць выдзелены ўраду Беларусі ніякім у радавым агенцтвам Злучаных Штатаў... за выключэннем выпадкаў, звязаных з дастаўкай гуманітарных тавараў і сельскагаспадарчых хабо мэдыцынскіх прадуктаў»; па-другое, «ніякія сродкі, якія маюцца наўясці Агенцтву гандлю разынкыя можуть быць прызначаны для дзяржавы або Агенцтву Беларусі для Беларусі». Прадстаўнікам ЗША ў тых міжнародных арганізаціях, якія Міжнародны валютны фонд, Сусветны банк і іншых фінансавых структурах прадпісваецца галасаваць супраць аказання любой дапамогі Беларусі.

Кангрэсам, заявіў: «Лепшага падарунку ўладзе ў Беларусі ня трэба. Калі вы мяне папракаецце, што я шукаю ўнутранага і вонкавага ворага, то навошта вы даященагоду для таго, каб я знаходвў гэтага ворага па-з межамі краіны? Навошга вы падкідаецце нам гэтыя шанцы?».

Прыняцьце «Акту...» канчаткована заканадаўчым узроўні зама-
цавала палітыку «сэлектыўных кантактаў» у дачыненіях Амэрыкі
з нашай краінай. Яна зьяўляеца больш актыўнай і пасъядоўнай,
чым эўрапейская стратэгія, да таго ж яна больш адпавядзе жадань-
ням беларускай апазыцыі. ЗША пастаянна дэкліраваті, што не пад-
даюць сумневу будучыню Беларусі як патэнцыйнага члена Эўраса-
юзу і Паўночнаатлянтычнага альянсу, ня ставілі пад пытаньне пэрс-
пэктыву існаваньня Беларусі як незалежнай эўрапейскай краіны.
Аднак імкненіе амэрыканцаў по ўнасьцю засяродзіцца на працы з
канкрэтнымі мэставымі групамі ўнутры Беларусі выклікала ўтварэнне
так званага «паралельнага грамадзтва» — маргінальнай праслойкі
людей, якія карыстаюцца замежнай дапамогай і праводзяць пэў-
ную дзеянасць, будучы ізаляванымі ад астатніх часткі грамадзтва і
ня маючы адчувальнаага ўплыву ў маштабах краіны.

ЗША разам з ЭС, АБСЭ і Радай Эўропы не прызналі вынікаў
парлямэнцкіх выбараў і рэфэрэндуму 17 кастрычніка 2004 году
ў Беларусі і выказалі намер падтрымліваць дэмакратычныя сілы
ў краіне. У канцы 2004 — пачатку 2005 году адбываеца рэжая
актывізацыя цікавасці да Беларусі з боку вышэйшых афіцый-
ных асобаў Злучаных Штатаў і заходненеўрапейскіх краін. Увесну
адміністрацыя Джорджа Буша-малодшага перахапіла ініцыятыву

Паводле Акту, на працягу 90 дзён пасля ўступлення закону ў сілу прэзыдэнту
ЗША было даручаны перадаць адпаведным камісіям Кангрэсу спраўядчу аб
пастаўках і продажы Беларуссю зброя або ваенных тэхналёгій краінам-
ізゴям, а таксама спраўядчу аб пэрсанальных актывах і матэрыяльных
каштоўнасцях Аляксандра Лукашэнкі ды іншых беларускіх раёнкоў. Апроч
гэтага, закон прадугледжваў выдзяленыне неабходнай дапамогі для
недзяржайных харганізацый незалежных СМІ, уключаючы радыё- і тэлевізійнае
вяшчаньне на Беларусь, а таксама пашырэнне міжнародных абменаў.
Адзначаныя санкцыі маюць дзеяніцаць да той пары, пакуль прэзыдэнт ЗША
«не пацвердзіць адпаведным камітэтам Кангрэсу, што ўрад Беларусі
зъдзейсніў значны прагрэс» па ўсіх пяці пазыцыйах, пералічаных дакумэнце.

ніжэйшых выканануých структур і Кангрэсу, а дакладней, Хэль-сынскай камісій Кангрэсу. У лютым 2005 году Джордж Буш падчас міжнароднай канфэрэнцыі «Новы паход за дэмакратыю», якая праходзіла ў Браціславе напярэдадні расейска-амэрыканскай сустрэчы на найвышэйшым узроўні, сустрэўся з прадстаўнікамі беларускай грамадзянскай супольнасці і выказаў сваю падтрымку дэмакратычным сілам у Беларусі. Беларускаму пытанню на перамо-вах Дж. Буша з У. Пуціным была нададзена нязначная ўвага, хаця сам факт яго ўключэння ў парадак дня перагавораў можна тракта-ваць як пэўны дыпляматычны прарыў беларускай апазыцыі і як інды-катар жаданья амэрыканскага боку працаваць у гэтым кірунку.

19 красавіка 2005 году ў Вашынгтоне падчас брыфінгу для журналістаў перад сваёй паездкай у Москву, адказваючы на пы-таныне журналіста пра заплянаваную сустрэчу з прадстаўнікамі беларускай апазыцыі, дзяржсакратар ЗША Кандаліза Райс называ-ла Беларусь «апошняй дыктатурай у Эўропе»:

Беларусь адкінута назад праз прыроду ці пешняга рэжыму і яе немаг-
чыма куды-небудзі нтэграваць... Рэфармаваная, дэмакратычная, замож-
ная Беларусь напэўна ж будзе болыш карысная для Расеі, чым для каго
іншага, дзякуючы патэнціяльнym гандлёвым і эканамічным выгадам...

21 красавіка 2005 году дзяржсакратар ЗША Кандаліза Райс пад-
час візиту ў Вільню для ўдзелу ў двухдзённай нефармальнай сустрэ-
чы міністраў замежных спраў краінаў-членоў НАТО заявіла:

Прыйшоў час для пераменаў ў Беларусі... Беларускія ўлады павінны
ведаць, што за іхнімі паводзінамі сочыць міжнародная супольнасць,
што гэта на цёмныку ток, дзе могуць адбывацца рэчы, якія не залу-
жаць, пра якія нічога не скажуць, быццам Беларусь — на частка эўрапейскага
кантынэнту³.

³ Насустрэчы з дэмакратычнымі сіламі Беларусі Кандаліза Райс заклікала іх да пашырэння дэмкааліцыі за юштсілаў грамадзянскай супольнасці, стварэння агульнацыйнага грамадзянскага руху, выпучэння адзінага кандыдата ў прэзыдэнты, які б «увасабляў сабенадзею людзей на перамены да лепшага і мог стаць агульнацыйным лідэрам».

Беларуская тэма зноў была ўзынята Джорджам Бушам 4 траўня 2005 году ў Вільні, дзе ў інтэрв'ю дзяржаўнаму тэлебачанню Літвы ён агучыў тактыку ўзьдзеяння на беларускія падзеі ў 2006 годзе праз суседнія зь Беларусью дэмакратычныя краіны:

Перш за ёсё мы плянуем працаваць з вамі, краінамі-суседкамі, вольнымі краінамі съвету, каб настойваць на вольных выбарах і дамагчыся вольных выбараў... І калі надыдзе паравыбараў, пераканацца ў вольных выбарах, мець нагляд і міжнародных назіральнікаў. Ва Украіне, як вы ведаеце, гэта мела вынік.

21 ліпеня большасцю галасоў Палата прадстаўнікоў Кангрэсу ЗША ўхваліла законапраект аб фінансаванні замежнапалітычнай дзейнасці ЗША на працягу бліжэйшых двух гадоў. Кангрэс ЗША прыняў рашэнне аб дадатковым выдзяленьні 10 мільёнаў долараў для пашырэння свайго тэле- і радыёвяшчання на Беларусь. Акрамя таго, Палата прадстаўнікоў пастанавіла выдаткаваць 24 мільёны долараўна прасоўванні дэмакратыі, развязыцё палітычных партый, грамадзянскай супольнасці і незалежных СМИ ў Беларусі⁴.

На 2005 год прыпадаюць дэбаты на контракт магчымай рэвалюцыі ў Беларусі. На наш погляд, варыянт арганізацыі «аранжавай» (ці любой іншай) рэвалюцыі, інсыпіраванай ЗША і ўвогуле Захадам, быў малаймаверным з наступных прычынаў.

⁴ У законапраекце раскрывалася, якіх канатах будзе павілічвацца вяшчаные на Беларусь. Сродкі праходзілі па партыкуле фінансавання дзейнасці Рады ўпраўляючых замежным вяшчаннем якая адказвае за працу «Голосу Амерыкі» і радыё «Свабода». (Для параўнання: на вяшчаныне на Кубу на працягу бліжэйшых двух гадоў быў прадугледжаны сродкі ў памеры 7 мільёнаў долараў на глушэнні радыёстанцыі «Свабодная Азія». Віетнаму выдаткоўвалася больш за 9 мільёнаў долараў). Паводле дакументу, у 2006 і 2007 фінансавых гадах прадугледжвалася выдаткаваць па 12 мільёнаў долараў для спрыяньня развязыцю дэмакратыі ў Беларусі, уключаючы свободны сумленны выбарчы працэс, развязыцё палітычных партый і няўрадавых арганізацый, развязыцё дэмакратыі, павагу даправоў чалавека і вяршністазакону, незалежныя СМИ і міжнародныя абмены, а таксама на выучальныя праграмы для лідэраў дэмакратычных сіл, якія ўмацоўваюць грамадзянскую супольнасць. Як бачым, Кангрэсам быў выдзелена даволі нязначная сума фінансавай дапамогі.

Па-першае, Беларусь не знаходілася непасрэдна ўсфэрыінтэрсаўЗША, што магло бытабумовіць замежнапалітычную актыўнасць апошніх, накіраваную на змену палітычнага ладу ўкраіне.

Па-другое, ня варта перабольшваць ступень актыўнасці цікаўасці ЗША да беларускіх проблем. Падаецца, што ніякіх прынцыпова новых элемэнтаў у палітыцы ЗША ў дачыненіі да Беларусі не зявілася. Кіраўніцтва Злучаных Штатаў раней рэзка выказвалася адносна Беларусі. Афіцыйны Мінскадказваў таксама німенш рэзка. Беларускія апазыцыйныя лідэры дастатко ва рэгулярна выступаюць на вельмі прадстаўнічых сходах з удзелам членаў заходніх урадаў і ўпльковых міжнародных арганізацый.

Па-трэцяе, Беларусь не стварала Захаду ніякіх адчувальных проблем у сфэры бяспекі, транзыту расейскіх энерганосібітаўці рэгіянальнага супрацоўніцтва. Замежнапалітычная дзеяльнасць ЗША была сканцэнтравана на стабілізацыі Блізага Ўсходу і пытаннях барацьбы з міжнародным тэрарызмам, а єўрапейскім проблемам была адведзена нязначная роля.

Па-чацьвёртае, бадай ніколі раней улада не была такай моцнай, а апазыція такой слабай, як напярэдадні трэціх прэзыдэнцкіх выбараў. Да таго ж выключна спрыяльная замежнаэканамічная і замежнапалітычная каньюнктура перашкаджала стварэнню сітуацыі, якая б абумовіла рост пратэстных настроў у грамадзтве.

Мадэль узаемадзеянняў афіцыйнага Менску з Эўрапейскім Саюзам крыху адрознівалася ад стылю паводзінаў у дачыненіі да ЗША. У єўрапейскім напрамку надзвычай аптымістычная рыторыка рэжыму нязменна супраджалася канкрэтнымі дзеяньнямі, якія мелі цалкам супрацьлеглыя харектар. Напрыклад, у красавіку 2004 году ў сваім штогадовым пасланні да парламэнту Аляксандар Лукашэнка ўпершыню даў пазытыўную ацэнку будучаму пашырэнню ЭС і сказаў пра неабходнасць пабудовы «ня проста добрых, а вельмі добрых» стасункаў заб'яднанай Эўропай. А ўсяго праз некалькі тыдняў у Менску было забаронена правядзенне падрыхтаваных эўрапейскімі пасольствамі ўрачыстых мерапрыемстваў з нагоды прыніцця ў Эўрасаюз дзесяці новых краін.

Галоўнай прычынай авбастрэннія адносінаў заходненеўра-

пейскімі краінамі сталі парлямэнція выбары і канстытуцыйны рэфэрэндум, праведзеныя ў Беларусі ў каstryчніку 2004 году. У адказ на іх Рада Эўрапейскага Саюзу прыняла рашэньне (22—23 лістапада 2004 году) увесыці дадатковыя санкцыі ўдачыненіі да беларускіх уладаў. ЭС па шыры ё сьпіс пра адстаўнікоў кірауніцтва Беларусі, якім забаронены ўезд на тэрыторыю Эўрасаюзу, а таксама часова спыніў кангакты на ўзроўні міністэрстваў паміжкраінамі ЭС і Менскам. Эўрапейская камісія не ўключыла Беларусі, у адрозненіі ад Малдовы і Украіны, у праграму «Но-вае суседства»⁵.

У сакавіку 2005 году Эўрапейскі парлямэнт прыняў новую рэзолюцыю па Беларусі. Яна заклікала Раду Эўропы і ўрады краін-удзельніц замарозіць персанальныя рахункі прэзыдэнта Лукашэнкі і тых з галоўных фігур рэжыму, што забяспечваюць стабільнасць дыктатуры, а таксама беларускі ўрад — вызваліць Міхаіла Марыніча, Валер'я Леванеўскага, Аляксандра Васільева і ўсіх астатніх палітычных вязняў. 7 ліпеня дэпутаты Эўрапарлямэнту амаль аднаголосна прынялі яшчэ адну рэзолюцыю па Беларусі, якая заклікала Эўракамісію і Раду ЭС падтрымаць праект стварэння радыёстанцыі, якія будуть вэсці трансляцыю незалежных праграм на Беларусь з Польшчы і Літвы, а ў будучыні і з Украінай. Дэпутаты Эўрапарлямэнту таксама заклікалі кірауніцтва Эўрасаюзу прыняць праграму падтрымкі незалежных беларускіх СМІ, якая б прадугледжвала дапамогу незалежным журналістам і выданням, фінансавую падтрымку інтэрнэт-праектаў, стварэнне ўсумежных зь Беларусью краінах тэле- і радыёвяшчання на Беларусь. Калі ж беларускія ўлады не палепшаць ситуацыю са свабодай слова, структурам Эўрапейскага Саюзу было прапанавана

⁵ Яшчэ ў верасні 2004 году, адразу пасля абвяшчэння рашэння пра правядзенне рэфэрэндуму, эўрапейскія структуры выказалі сумнёў тым, што парлямэнція выбары і рэфэрэндум у Беларусі будуть свабоднымі і справядлівымі ды папярэдзілі беларускія ўладынаконт магчымых санкцыяў. У канцы верасня ЭС зрабарані ў міністру замежных спраў Беларусі Ўладзімеру Навумаву, генэральному прокурору Віктару Шайману, міністру спорту Юр'ю Сівакову і афіцэрус пэцназу Дзмітрыю Паўлючэнку ўезд на тэрыторыю Эўрасаюзу. Падобную мерупавыней прынятай ЗША.

пашырыць съпіс беларускіх чыноўнікаў, якім забаронены ўезд у краіны ЭС. На падставе гэтай рэзалюцыі Эўрапарлямэнту Эўрапейская камісія выдатковала 2 мільёны эўра на радыё- і тэлевяшчаныне ў Беларусі.

Яшчэ адной прычынай пагаршэння адносінаў з Эўропай стаў канфлікт беларускіх уладаў з Саюзам палякаў Беларусі ўлетку 2005 г. Канфлікт пачаўся яшчэ ў сакавіку 2005 году пасьля таго, як Міністэрства юстыцыі Беларусі не прызнала вынікаў VI зъезду Саюзу палякаў. На гэтым зъезі дзе замест ляяльнага ўладам Тадэвуша Кручюўскага Саюзы выбраў старшынёй арганізацыі Анжаліку Борыс. Адмова Міністэрства юстыцыі прывнаць перавыбраныне лідэра арганізацыі выклікала пратэст польскіх актывістаў які быў падтрыманы Польшчай. 28 ліпеня міністар замежных спраў Польшчы Адам Ротфельд заявіў, што ў адносінах паміж Беларусью і Польшчай насыпей «сур’ёзны крызіс», пасьля чаго польскі бок адклікаў свайго пасла Тадэвуша Паўляка зь Менску. Гэтым рашчымым дзеяннем папярэднічалі ўзаемныя акцыі па высылцы дыпламатаў.

У адказе Лукашэнка заявіў, што не пацерпіць умяшання Польшчы ва ўнутраныя справы Беларусі, карыстаючыся «надуманым пытаннем» аб Саюзе палякаў. Пасыля гэтага Беларусь закрыла паветраны калідор для самалётаў ваенна-паветраных сіл Польшчы, які вёз урадавую дэлегацыю ў Москву, а ўначы з 27 на 28 ліпеня байцы АМАПу захапілі офіс Саюзу палякаў у Горадні. Зь Беларусі былі высланы суправоўнікі польскай дыпламатычнай місіі, а з Польшчы — беларускія дыпломаты. Шасьцёра актывістаў Саюзу палякаў былі арыштаваны за «правядзеньне несанкцыяванага пікету». Усур’ёз паўсталая пагроза разрыву дыпламатычных сувязяў.

Прычынай польска-беларускага канфлікту стала спроба беларускіх уладаў падначаліць сабе напярэдадні прэзыдэнцкіх выбараў другое па колькасці членаў грамадкае абаўяднаніе ў Беларусі, якім быў Саюз палякаў Беларусі. Згодна зь іншымі меркаванынямі, А. Лукашэнка інсіпіраваў канфлікт з Саюзам палякаў у мэтах яшчэ большай ізоляцыі Беларусі ад Захаду і мабілізацыі беларускага грамадзтва. Якбы

там ні было, але гэты інцыдэнт прывёў да пэўнай канвэргенцыі эўрапейскага і амэрыканскага падыходаў у дачыненьні да нашай краіны.

Для паўнаты карціны адносінаў з краінамі-ўдзельнікамі Эўрасаюзу варты яшчэ нагадаць пра скандал, які разгарэўся вакол праекту пабудовы ў Літве могільніку ядзерных адходаў. У адказ на на-мер суседніх краін пабудаваць побач зь беларускай мяжой сховішча для адпрацаваных матэрыялаў з Ігналінскай АЭС (а не для адпрацаванага ядзернага паліва, як было пададзена беларускай прэсай) беларускі бок аб'явіў пра пляны стварэння дзвіюх гіганцкіх съвінафэрмаў у непасрэднай блізкасці ад тэрыторыі Літвы. Прэм'ер-міністар Літоўскай рэспублікі Альгердас Бразаускас асудвіў гэтыя пляны, сказаўшы, што «пабудова съвінагадоўчага комплексу ў басэйне Нёману была б барбарствам». Адначасова з гэтымі заявамі ў беларускіх дзяржаўных сродках масавай інфармацыі разгарнулася сапраўдная антылітоўская кампанія.

Падзеі 2004 і 2005 гадоў прадэмансіравалі, што ранейшыя стратэгіі ў дачыненыні да Беларусі былі неэфектуны. Эўрапейскі Саюз на працягу апошніх гадоў кіраваўся ў адносінах з нашай краінай «пакроўскай» палітыкай («step by step approach»), згодна зь якой Беларусь фактычна разглядалася як дзяржава, якая ўваходзіць у сферу ўплыву Рэспублікі. Незалежнасць краіны ў межах гэтай канцепцыі разглядалася як нешта часовае, таму контакты зь ёю былі абмежаваныя. Праблемы ў адносінах, паводле гэтага падыходу, павінны былі вырашанца шляхам перамоў і ўзаемных саступак⁶.

⁶ Перагляд гэтай канцепцыі адносінаў наў і павышэньніцікаўасці ЭС да «беларускага пыгання» звязаны з наступнымі фактарамі:

- усьведамленненезалежнасці і самастойнасці Беларусі. Беларусь паступова пачала ўспрымаша як суб'ект (няхай сабе і своеасаблівы) эўрапейскіх міжнародных адносінаў з якім трэба лічыцца і ўдачынены даякога трэба выбудоўваць пэўную лінію паводзінаў;
- пашырэнне ЭС звязанынегатакім чынам супольнай мяжы зь Беларусью;
- нядача «пакроўскай» стратэгіі, якая паказала бессенсуюнасць перамоў з Менскам. Сярод палітычных дзеячаў Эўрасаюзу пачынае пашырацца разуменне неабходнасці ўмацоўваць контакты зь Беларусью на розных узроўнях і праз разнастайныя праграмы, якія могуць стаць каналам для пераменаўва ўнутранай палітыцы краіны.

Хоць ЭС у 2005 годзе стаў галоўным гандлёвым партнэрам Беларусі, насамрэч ён ня меў эфектыўных рычагоў уздзейнення на беларускі ўрад. Больш таго, ва ўмовах фактычнай адсутнасці кансалідаванай замежнай палітыкі Эўрапейскі Саюз у прынцыпе быў ня ў стане выпрацаваць эфектыўную адвіную стратэгію адносна Беларусі і кіравацца ёю ў сваёй замежнапалітычнай дзейнасці⁷.

Беларусь і міжнародныя арганізацыі

2004 год пачаўся для Беларусі забавастрэнням адносінаў з Парламэнцкай асамблéй Рады Эўропы. У значнай ступені гэтуому паспрыяў даклад «Зынклья людзей Беларусі», падрыхтаваны спэциалістыкам ПАРЭ Хрыстасам Пургурьдэсам⁸.

У красавіку 2004 году ПАРЭ прыняла па сітуацыі ў Беларусі адну з найбольш жорсткіх рэзалюцыяў сваёй гісторыі, якая прызнала немэтазгоднымі любыя контакты зафіцыйнымі ўладамі Беларусі, а таксама ўдзел краіны ў міжнародных пагадненіях і канвенцыях да той пары, па кульне будзе дасягнуты істотны прагрэс у рассяльедаванні зынкнення людзей.

Незадоўга да абвешчанага ўладамі Беларусі канстытуцыйнага

⁷ На ўрад ці ЭС меўнамер усур'ёўзаняцца вырашэннем беларускай проблемы. Для эўрапейскіх краін рэжым Аляксандра Лукашэнкі ня быў крыніцай такой вонкавай патрэзы, як, напрыклад, аўтарытарны рэжым Славадана Мілошавіча ўздзевяностыя гады мінулага стагодзьдзя. Усе прэтэнзіі да беларускага прэзыдэнта абмяжоўваюцца аўбі навачаньнямі ў падаўленні дэмакратыі. Лукашэнкаўрэжым успрымаецца ў Еўрапейскім Саюзе як «адносна бяскрайдны казус, наякі звыртаюць увагу толькі час ад часу» (Аляксандар Сушко). Таму ЭС, хутчэй за ўсё, і надалей будзе вельмі асыярожна паводзіцца ёю ў «беларускім пытанні» і абмяжоўвацца рэзалюцыямі з асуджэннем беларускага рэжыму.

⁸ У дакладзе быў зробленая ўказаваная, што беларускія ўлады ня толькі не правялі незалежнага рассяльедавання фактаў зынкнення апазыцыянераў, але, наадварот, перашкоджалі та кому рассяльедаваны ю. У 2005 годзе Парламэнцкая асамблéя Рады Эўропы працягвала абмяжоўваць «беларуское пытанне» і ўкастрычніку аднаголосна прыняла рэзалюцыю падакладзе Х. Пургурьдэса, прысьвечаным проблеме зынкльых людзей у Беларусі.

рэфэрэндуму Вэнэцыянская камісія Рады Эўропы ўхваліла «Меркаваньне аб рэфэрэндуме 17 кастрычніка 2004 году ў Беларусі», у якім яна съцвердзіла, што прапанаванае Аляксандрам Лукашонкам пытаньне гэтага рэфэрэндуму не адпавядае эўрапейскім стандартам.

Бадай што адзінай міжнароднай арганізацыяй, зь якой Беларусь захавала ранейшы ўзровень адносінаў і на ват дасягнула пэўнага прагрэсу ў іх разьвіцці, трэба прызнаць Паўночнаатлянтычныя альянс⁹.

Кіруючыся ў сваёй дзеянасці больш стратэгічнымі ўстаноўкамі, чым палітычнымі, Альянс не прад'яўляў беларускім уладам прэтэнзіяў у сувязі з парушэннямі правоў чалавека і недахопам дэмакратыі, а засяроджваў увагу на практычных аспектах двухбаевых адносінаў. Зьявітае на сябе ўвагу і адсутнасць у сёныяшній рыгорыцы беларускага кіраўніцтва рэзка негатыўных аіэнак дзеянасці НАТО, як гэта было раней. Нікіх рэзкіх заяваў у сувязі з новым раёндам пашырэння НАТО з боку рэжыму не прагучала. Беларусь зрабіла некалькі канкрэтных прапаноў, накіраваных на паширэнне практычнага супрацоўніцтва з Альянсам (забесцячэнні вучэбнага палігона для грамадзянскай абароны і выратавальных каманд, распрацоўка рэгіянальнага пляну дзеяньняў па паширэнні супрацоўніцтва ў пытаннях памежнай бясьпекі, нелегальнай міграцыі, транзыту ўдзерных, хімічных і біялягічных рэчываў, кантрабанды зброі і г. д.). У сакавіку 2004 году афіцыйна ўступіла ў сілу Індывидуальная праграма партнёрства Рэспублікі Беларусь і НАТО на 2004—2005 гады. Новая праграма прадугледжвала паширэнне (праўда, даволі нязначнае) галін супрацоўніцтва ў параўнанні з праграмай на 2002—2003 гады павелічэнне колкасці мерапрыемстваў. У пэўным сэнсе можна ка-

⁹ Укастрычніку 2004 году АБСЭ разам з Эўрасаюзам, Вэнэцыянскай камісіяй і ЗША заявіла пра неадпаведнасць выбараў у Беларусі міжнародным стандартам і прызнала невыкананыя неабязважаў ўзятых на сябе Беларусью ў якасці краіны-члена АБСЭ. Пагаршэнне сытуацыі з правамі чалавека было адзначана і падчас штогадовай нарады АБСЭ, якая праходзіла ў верасьні 2005 году ў Варшаве.

заць, што ў 2004—2005 гадах адносіны Беларусі з НАТО выйшлі на новы віток, паколькі Беларусь вылучыла спэцыяльны кантынгент для падрыхтоўкі да ўдзелу ў міратворчых апэрацыях¹⁰.

Высновы

У замежнапалітычнай дзейнасці Беларусі ў 2004—2005 гадах у адносінах з краінамі блізкага і далёкага замежжа, таксама як і ў адносінах зь міжнароднымі структурамі, праблемы сталі глыбейшымі. Замацавалася тэнденцыя да самаізоляцыі краіны і кансалідацыі грамадзтва шляхам пошуку ворагаў за мяжой. Відавочнай зрабілася адсутнасць гатоўнасці да дыялёгу з боку беларускіх уладаў.

У меру набліжэння прэзыдэнцкіх выбараў у Беларусі назіралася беспрэцэдэнтнае павышэнне цікавасці да «беларускага пытання» з боку міжнароднай супольнасці; Беларусь стала крыніцай інфармацыйных нагод для сусветных інфармацыйных агенцтваў і сродкаў масавай інфармацыі.

З боку Эўрапейскага Саюзу, не безулькуву Злучаных Штатаў Амэрыкі, назіралася пасыльдоўнае стаўленне да Беларусі якда самастойнага і незалежнага палітычнага суб'екта імкненіне абазначыць сваю пазицыю ў дачыненіні да беларускай праблемы. Падзеі 2004—2005 гадоў прадъманстравалі կрызіс папярэдніх падыходаў ЭСУ дачыненіні да Беларусі, але новай эфектульнай стратэгіі такі не было сформулявана.

Насённяшні момент у сваіх адносінах зь Беларусью Эўропа вымушана таксама лічыцца з фактам наяўнасці дастатково моцнай унутранай падтрымкі беларускага рэжыму і фактам стабільнага эканамічнага росту ўкраіне, што не спрыяе хуткаму стварэнню

¹⁰ У лістападзе 2005 году Парлямэнцкая асамблэя НАТО ўё-такі прыняла рэзолюцыю пабеларусі, якая заклікала беларуское кірауніцтва «неадкладна вызваліць з-за кратайусіх палітычных паскерыць расseyледаваныі палітычных звычайненняў, а таксама спыніць рост колыхасці міліцэйскіх падраздзяленняў у Беларусі».

нюўмоваў для зьменысытуацыі ў краіне. Няпэдзячы на гэта, эўрапейскі падъход да «беларускага пытання» набываў больш канкрэтныя і выразныя абрысы і наблізіўся да амэрыканскага. Прыгусім гэтым варты прызнаць, што і Злучаныя Штаты і Эўрапейскі Саюз мелі вельмі абмежаваныя рычагі ўздзеяння на кіраўніцтва Беларусі і былі вымушаныя для гэтага звязратацца да Рәсей як да пасярэдніка.

Раздзел III

Перадвыбарная кампанія Лукашэнкі

Прыаналізе падзеяў, звязаных з правядзеннем прэзыдэнцкіх выбараў у Беларусі ў 2006 годзе, увага звязртасца на ўзаемныя адносіны і параўнаныне дзеяньняў палітычнай апазыцыі і ўладаў. Абодва гэтыя суб'екты часцей за ўсё фігуруюць у якасці адабленых і кансалідаваных гульцоў на палітычным полі, што ставяць перад сабою канкрэтныя мэты, ажыццяўляюць пэўныя стратэгіі іх дасягнення, рэагуюць на дзеяньні адваротнага боку і ўносяць апрапаведныя карактывы ў свае пляны. Але пры аналізе перадвыбарнай кампаніі дзеючага прэзыдэнта часцяком вылучаецца тэзіс пра немагчымасць разглядаць гэту кампанію ў рамках клясычнай выбарчай кампаніі аднаго з прэтэндэнтаў на выбарную пасаду. Гавораць не пра выбарчу кампанію, а пра «палітычную кампанію», акцэнтуюць увагу на шырокім выкарыстанні пануючай групоўкай так званага «адміністрацыйнага рэсурсу», дасылаваюць скіраванасть і ўплыў рэпрэсіўных захадаў супраць альтэрнатyўных прэтэндэнтаў. Часта гавораць пра несупастаўнасць выбарчых кампаніяў дзеючага прэзыдэнта і апазыцыйных кандыдатаў: непараўнальныя фінансавыя, інфармацыйна-прапагандысцкія і матывацыйныя рэсурсы, даступныя для

кожнага з баю́ ў розную прастору магчымага і нарматыўна дазволенага ў гэтых актораў, мэты, што палягалі ўрозных вымірэньнях уплыву на палітычную сывядомасць, амаль дыямэтральна про цілеглыя падыходы да самога канструяванья дзеяньняў у межах выбарчай кампаніі.

Большыня спроб аналізу дзеяньняў уладаў падчас гэтых выбараў акцэнтавалі ўвагу на адміністрацыйным харктары гэтай працэдуры. Маўляў дзяя беларускай адміністрацыі было неістотна, што праводзіць — кампанію ўборкі збожжавых або выбарчую кампанію Лукашэнкі. Мэханізм адпаджаны, нормы дзеянічаюць адныя і тыя ж, дастаткова толькі паставіць перад систэмай мэту і запусыціць праграму. Гэткі падыход ацэнывае сукупнасць выбарчых дзеяньняў кіруючай групоўкі фрагмэнтарна. Лукашэнкава кампанія не была аднастайнай і простай адміністрацыйной працэдурай — адміністрацыйнымі метадамі нельга было дабіцца легітымнасці кандыдата, які страйхарызвматычную легітымнасць, або нэйтралізаваць абвешчаны апазыцыйны рэвалюцыйны праект. Абапірацца выключна на адміністрацыйную систэму фальсифікацыі выбараў пагражала б паўтарыць лёс усіх быльх дыктатараў, што быў скінуты ў выніку «каляровых рэвалюцый». Як беларуская кіруючая эліта з выгляду здаецца кансалідаванай, але ўнутры не пазбаўлена кланава-кліентэльных падзелаў і адасобленых галіновых інтарэсаў, такі Лукашэнкава перадвыбарная дзеянасць была даволі разнастайнай. У ёй можна выдзеліць прынамсі трыслай, ці структурныя блёкі.

Адміністрацыйная кампанія. Гэты блёк дзеяньняў ляжыць на відавоку, хоць фактычны матэрый для яго аналізу маладаступны. Гэта традыцыйныя для лукашэнкавскай адміністрацыі дзеяньні па выкананні задачы, пастаўленай прэзыдэнтам. Менавіта гэтым спектрам дзеяньняў прадукуюцца ўражаныне, што забесьпячэнне перамогі А. Лукашэнкі на выбарах цяпер перайшло зразраду палітычных у разрад адміністрацыйных задачаў.

Антырэвалюцыйная кампанія. Яе задача — любымі сродкамі прыдушыць у зародку рэвалюцыйны праект беларускай апазыцыі, незважаючы на яго реальнасць або нерэальнасць. У вырашэн-

негэтай задачы былі ўключаны ў першую чаргу сілавыя структуры, спэцслужбы і некаторыя кантраляваныя грамадзкія ўтварэнні.

«Палітэхналагічна» кампанія. Нягледзячы на адсутнасць тэлезваротаў ад сябе як кандыдата ў прэзыдэнты і публічную адмову ад правядзення сваёй уласнай выбарчай кампаніі, Лукашэнка ажыццяўляў кампанію, звязаную з выбарамі. Яе задача — зрабіць грамадзка-прынятай перамогу, здабытую ў выніку дзвюх вышэй згаданых кампаніяў, ня проста перамагчы на выбарах, а зрабіць гэта лёгтымна¹.

Адміністрацыйная працэдура

Адміністрацыйна-камандная сістэма забесьпячэння патрэбнага выніку выбараў засталася ў часе прэзыдэнцкай выбарчай кампаніі нязменнай: у парадканаўні з 2004 г. не змянілася ні яе нарматывнае рэгуляванье, ні персанальнае напаўненьне. Адзіным адразыннем была дэклараваная неабходнасць дасягнення яшчэ больш высокага ўзроўню падгрымкі дзеючага прэзыдэнта.

Адбылося пэўнае перафармаванье структураў Адміністрацыі прэзыдэнта. Галоўную ролю адыгрывала зъмяненне пазыцыі В. Шэймана, які зрабіўся кіраўніком перадвыбарнага штабу кандыдата А. Лукашэнкі. Гэтае прывначэнне цягнула за сабой павелічэнне ролі лукашэнкаўскага перадвыбарнага штабу ў парадканаўні

¹ Рэальный дзеяніні ў межах гэтых кампаніяў былі супяречлівыя. Забесьпячэнне вызначанага рэзультату падліку галасоў працэс адміністрацыйны і ціск на дзяржаўных прадпрыемствах магло пашкодзіць легітымнасці афіцыйна агучанага выніку, та сама як і прэс-сіўная актыўнасць шкодзіла палітычнай кампаніі. Пры гэтым дзеяніні ў рамках палітычнай кампаніі магла стварыць уражанье, быццам у краіне на самай справе адбываюцца канкурэнтывыя выбары на альтэрнатыўнай аснове, што таксама супярэчыла ўстаноўкам двух першых вэктараў дзеяньня. Стратэгія пралукашэнкаўскіх сіл аўтаратуравала сяня столыкі ў канкурэнтні з палітычнай апазыцыяй, колькі ў канкурэнтнай барацьбе розных праектаў унутры пралукашэнкаўскага лагеру ў рамках дасягнення адзінай мэты рознымі сродкамі.

з выбарамі 2001 году, калі штаб Лукашэнкі ўзначальваў парлямэнтар, пісьменык дэтэктыўнага жанру М. Чаргінец. У той час адміністрацыйныя мэханізмы дасягненыя патрэбнага выніку таксама былі сканцэнтраваныя ўнутры Адміністрацыі прэзыдэнта, але знаходзіліся па-за кампэтэнцыяй штабу, які з большага быў выкананычым органам першай. У 2006 жа годзе менавіта штаб пераняў функцыі па дасягненіі патрэбнага выніку: яму была падпрададавана адміністрацыйная вэртыкал. Вялікая ролі адводзілася выкананычай вэртыкалі на месцах, а таксама такім грамадzkім аб'яднанням, як БРСМ, ФПБ, прадваржайная вэтэрранскія і жаночыя арганізацыі, казацкія аб'яднанні і суполкі нацыянальных меншасыц, што бралі на сабе мабілізацыйную і арганізацыйную функцыю.

Ролю Цэнтральнай камісіі па выбарах і правядзеніі рэспубліканскіх рэфэрэндумаў у межах пазначанага адміністрацыйнага мэханізму нельга ацаніць як значную. Ёсьць звесткі, што Цэнтральная камісія фальсифікацыямі выбараў не займалася, але яна пільна сачыла за тым, каб нормы Выбарчага кодэкса і іншага заканадаўства не заміналі заплянаваному ходу выбарчай кампаніі. У выпадку непажаданых экспансаў, прававых калізій, спрэчных і непрадугледжаных ситуацый (як у выпадку заканадаўчай забароны кандыдату Лукашэнку балітавацца на трэці тэрмін паўнамоцтваў)²,

² Выйграшы рэфэрэндум-2004, лукашэнкаўская каманданічога не дабілася ў прававым сэнсе. Рэфэрэндум толькі вывёў пытаныне пра дазволеную колькасць прэзыдэнцікіх тэрмінаў сферы рэгулювання Канстытуцый, пры гэтым пакінуўшы нязменнымі іншыя акты заканадаўства, утым ліку Выбарчыкодэкс і Закон Рэспублікі Беларусь «Аб прэзыдэнту», ужо забаронена на трэці прэзыдэнцікі тэрмін засталася бязъзывменаў Наваткалі дапусціць законнасць рэфэрэндуму, прававы статус кандыдата Лукашэнкі застаўся нязменным: рэфэрэндум дазволіў першаму прэзыдэнту толькі ўдзельнічаць у выбараў, прычым не ўдакладнялася, у якім годзе ўказаты раз, але непасрэдна не дазволіў быць прэзыдэнтам трэці тэрмін запар. Паколькі аблежаваныне ў два прэзыдэнцікія тэрміны, згодна артыкулам 8 Закону Рэспублікі Беларусь «Аб прэзыдэнту», не было скасаванае цягам пяці месецоў пасля рэфэрэндуму і дзейнічала на момант выбараў аў пытаныні, вынесенным на рэфэрэндум, не было прамога ўказання на зьмененіне гэтага аблежавання, значыць, прашэнне, прынятае на рэфэрэндуме, не цягнула за сабою скасавання згаданага аблежавання.

Цэнтральная камісія сваімірашэнныямі і тлумачэнныямі вяртала ход выбарчай кампаніі ў раней заплянаванае адміністрацыі нае рэчышча, прадухіляючы непажаданае абвастрэнныне палітычнай барацьбы³.

Падпрадкаваныя Цэнтральнай выбарчай камісіі ніжэйшыя выбарчыя камісіі рэальна кантр аляваліся празъ мясцовыя структуры вэртыкалі і кірауніцтва дзяржаўных прадпрыемстваў ды ўстаноў, што ў сваю чаргу былі непасрэдна падкан-

Такім чынам, рашэнье аб рэгістрацыі Аляксандра Лукашэнкі ў якасці кандыдатасу пірэчыла нормамартыкулу 8 Закону Рэспублікі Беларусь «Аб прэзыдэнту» і, адпаведна, з'яўлялася незаконным.

Спрыбываўрнуць увагу на незаконнасць рэгістрацыі А.Лукашэнкі кандыдатам у прэзыдэнты рабіліся Беларускім Хэльсынскім камітэтам і юрыстам Гарым Паганяйтам.

Каманда кандыдата А. Казуліна спрабавала палітычна выкарыстаць і іншы юрыдычны праліклужэнкаўскай каманды, таксама звязаны з неўяжысеннем зъменаў у Выбарчы кодэксе у пасыялефэрэндумны пэрыяд. Так, згодна з артыкулам 77 Выбарчага кодэкса, «пасыля рэгістрацыі кандыдаты ў Прэзыдэнты Рэспублікі Беларусь (акрамя Прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь, якія балятуеца на другі тэрмін), кандыдаты дэпутаты Палаты прадстаўнікоў (акрамя Старшыні Палаты прадстаўнікоў) вызваляюцца ад выканання вытворчых пісці службовых хабавізкаў здня рэгістрацыі да дня выbaraў без захавання заработка платы. Падставай для таягавізвалення з'яўляецца рашэнне адпаведной камісіі аб рэгістрацыі кандыдатам ізаява кандыдата найманльніку аб дачы яму водгуску без захавання заработка платы для ўдзелу ў прэзыдэнцкіх мерапрыемствах». Такім чынам, кандыдат Лукашэнка, якія быў прэзыдэнтам Рэспублікі Беларусь, што балігіраваўся надругі тэрмін, мусіў быць вызвалены ад выканання службовых хабавізкаў здня рэгістрацыі. Натуральна, у рэальнім палітычным жыцці гэтага не было зроблена, нягледзячы навідавочнае парушэнне закону Цэнтральнай выбарчай камісіі і А.Лукашэнкам. Сэнскаментароўна ўсе гэтыя парушэнны закону з боку старшыні Цэнтральнай выбарчай камісіі Ярошынай зводзіўся наступнага: «Ну, падумаеш, забыліся памяцьцейкі тамзакончык... xi-xi-xi... у наступны разабавязкова памяняем».

³ Падобную ролю выконвалі і іншыя дзяржаўныя органы, якія прынягта адносіць да выкананія улады, — міністэрствы адукацыі, інфармацыі, юстыцыі. Сілавыя ж міністэрствы, таксама якія падначаленія Міністэрству юстыцыі суды, былі пераважна заангажаваны ўрэалізацыю антырэвалюцыйнай дзеяйнасці.

трольныя адміністрацыі. Фармаваньне гэтых камісіяў праз су-
польныя ра шэнны мясцовых выканкамаў (адміністрацыяў ра-
ёнаў у гарадах з раённым падзелам) і мясцовых саветаў даз-
валяла зрабіць усю систэму нізовых выбарчых камісіяў пад-
кантрольнай адміністрацыі без аніякага ўмяшання Цэнтраль-
най камісіі. Прадстаўніцтва апазыцыйных палітычных парты-
яў і дэмакратычных грамадзкіх аб'яднаніяў у гэтых орга-
нах было мізэрным, грамадзкая ініцыятыва па разгортаўніні
масавага вылу чэнья грамадзянаў ва ўчастковыя выбарчыя
камісіі (найніжэйшы ўзровень) праз збор подпісаў выбарні-
каў таксама была блакаваная: з большым чым тысячамі вылучач-
ных у рамках кампаніі «Народныя выбары» ў склад камісіяў
былі ўключаны толькі шэсць чалавек, альбо менш за 0,6 %
ад агульнай колькасці вылучаных.

У асноўным участковыя камісіі, складзенія з вылучэнцаў пра-
цоўных калектываў (як правіла, пэдагагічных і мэдыцынскіх ра-
ботнікаў), шараговых прадстаўнікоў выканкамаў і ўрадавых гра-
мадzkіх аб'яднаніяў, не займаліся фальсифікацыяй выбараў. Ад
іх сяброў патрабавалася толькі займаць крэсла члена камісіі, не
задумвацца над тым, што адбываецца, іалі нейкая асоба маніпу-
люе прагаюламі ці стосамі блогетэня, фармуючы выніовыя лічбы
падліку галасоў. Роля выбарчых камісіяў была амаль цалкам звяз-
заная з камуфляжам сапраўднага адміністрацынага механізму
дасягнення патрэбнага выніку.

Важным элемэнтам адміністрацынага блёку было забесьпячэн-
не беспрэцэдэнтна маштабнай кампаніі па зборы подпісаў на ка-
рысыць вылу чэнья Лукашэнкі кандыдатам у прэзыдэнты. Было
заяўлена пра мэту сабраць у ягоную падпрымку больш за тры мільё-
ны подпісаў (амаль паловы беларускіх выбарнікаў!). Ніколі яшчэ
ў краіне адміністрацыйны рэсурс на быў задейнічаны так адкры-
та, пасъядоўна і жорстка: плян па подпісах быў даведзены да кожнага
прадпрыемства, навучальнай установы, арганізацыі. Агуль-
ная колькасць подпісаў за Лукашэнку, прызнаных Цэнтральнай
камісіяй пасъля праверкі сапраўднымі, склала 1 903 069 штук —

гэта ў дзесяць зь лішкам разоў болей, чым было ў ягонага найбліжэйшага суперніка Аляксандра Мілінкевіча.

Усё астатніе рабілася паводле раней адпрацаваных схем. Праз адміністрацыйную вэртыкаль пры спрыяльнym стаўленыні выбарчых камісіяў быўствораны структуры, адказныя за забесьпячэнне патрэбнага выніку на асобным участку — ажно да замацавання за южным участкам персанальнага адказнага з ліку органаў выбірчай улады, спэцслужбаў альбо кіраунікоў прадпрыемстваў і ўстановаў. Адладжаны мэханізм дэтрміновага галасавання і непразыстага падліку галасоў дазваляў дамагчыся паставленай задачы звыклымі тэхнічнымі сродкамі.

Антывалюцыйная кампанія

Хоць заканадаўчая база правядзення выбараў фармальна засталася нязменнай, сам парадак функцыянування палітычнай систэмы зазнаў вялікія зьмены, якія можна абагульніць пад назвай «антывалюцыйных законаў». Важным ірокам у антывалюцыйным напрамку стала рашэнне правесыі выбары ў сакавіку 2006 году, а ня ўліені, як гэта чакалася (апошні магчымы тэрмін згодна з законадаўствам — 16 ліпеня 2006 году). Афіцыйна гэтае раешэнне прымалася пасыя абмеркавання на ўзоруні адміністрацыі і вэртыкалі, сярод дэпутатаў а таксама на дыпламатычным(!) і грамадzkім узоруні⁴. Сяродпрычынаў называлася непажаданым правядзенне выбараў у час, калі адміністрацыяныя мэханізмы кан тролю за насельніцтвам аслабленыя (сэзон адпачынкаў і канікулаў), таксама як аслабленыя магчымасці і для мабілізацыі «вертыкальных» рэурсаў (менавіта яўка зьяўлялася адной з асноўных задачаў, што стаялі перад адміністрацыйным складнікам кампаніі). Таксама ў якасці прычыны агучвалася і неабходнасць распачаць у канцы 2006 году кампанію па выбарах дэпутатаў мясцовых саветаў.

⁴ Выборы-2006 (некоторые аспекты избирательных технологий). Минск, 2005. С.4.

Гэтыя тлумачэнныі цяжка назваць шчырымі. Гэты крок павінен быў нядаць апазыцыі выйсьці на ўзгоднены рэвалюцыйны праект, стварыць «інфраструктуру надзеі», выйсьці на патрэбны для рэвалюцыі ўзровень камунікацыі з грамадствам.

Справа не абмежавалася выключна дэмантральным прыняцьцем тэрарыстычных (гэта значыць скіраваных на запалохванье) і карных законаў. Шэф КДБ С. Сухарэнка, прадстаўнік кліентэлы Шаймана, зрабіўся публічным сылікам антырэвалюцыйнага праекту. Ён публічна запалохваў апазыцыю, заяўляючы, што гэтыя законапраекты прымаюцца пад канкрэтных фігурантаў апазыцыйнага поля. Сухарэнка ведамства пазыцыянувалася як галоўны суб'ект, што каардынуваў антырэвалюцыйную актывістку ўсіх астатніх органаў — пракуратуры, Міністэрства ўнутраных спраў, судоў і г. д. Роля Рады Бясыпекі, якая займалася гэтым у часе мінулай кампаніі, гэтым разам аказалася нязначнай.

Самым харектэрным прыкладам гэтай стратэгіі была крымінальная справа супраць грамадзянскай ініцыятывы «Партнэрства». 21 лютага 2006 году адбыўся ператрус у кватэрах актывістаў «Партнэрства» ў некалькіх гарадах Беларусі і ў офісах гэтай структуры, што спэцыялізувалася на ажыццяўленні маніторынгу выбарчага працэсу і назіраныні за ходам галасавання. У другой палове 2005 году актывісты «Партнэрства» чарговы раз спрабавалі правесыці ўстаноўчае мерапрыемства змэтай зарэгістраваць сваю арганізацыю — вынікам гэтай спробы былі арышты некалькіх дзясяткаў чалавек і афіцыйная канфіскацыя съпісаў сяброў гэтай грамадзкай структуры. Чатыры краінкі «Партнэрства» (М. Астрэйка, Ц. Дранчук, Э. Браніцкая, А. Шалайка) 21 лютага 2006 году былі арыштаваны ў рамках расцесьледавання чарговай справы аб знявазе прэзыдэнта (так званая справа «пра мульцікі» бліжай да Казуліна моладзевай ініцыятывы «Трэці шлях»). Па дзяржаўным тэлебачаньні былі прадэманстрраваны нібыта заранёў падрыхтаваныя пратаколы вынікаў апыганьня ўна выхадзе з участкамі для галасавання, якія сведчылі пра паразу Лукашэнкі. Было заяўлена, што актывісты ініцыятывы рыхтаваліся абавязыціць гэтыя вынікі адразу пасля выбараў, усылед за чым павінны былі пачацца масавыя пратэсты

грамадзкасці на ўзор украінскага «майдану», падчас якіх быццам бы плянавалася ўзварваць выбуховыя прыстасаваньні. Шырокая агучаныя ў дзяржаўных сродках масавай інфармацыі, гэтыя звесткі былі спалучаныса справай «дохлых пацукоў», раскрученай на падставе съведчаньня ўневядомых асобаў пра намер беларускай апазыцыі разам зь неўстаноўленымі грузінскімі тэрарыстамі здзейсьніць напярэдадні і падчас выбараў тэрарыстычныя акты ў выглядзе падрыву школаў і атручваньня водаправоду ў беларускай сталіцы⁵.

Улады актыўна выкарыстоўвалі і іншыя артыкулы Крымінальнага юдэксу ў палітычных мэтах. Напісаныне палітычных графіці на будынках кваліфіковалася як хуліганства ці злоснае хуліганства, таксама стандартным было абвінавачаныне ва ўхіленні ад вайсювой службы. Са сінегня 2005 году і да моманту галасавання крымінальная справы па палітычных матывах былі ўзбуджаны сама меней супраць 23 грамадзка-палітычных актыўістаў. Адні з іх на дзень выбараў ужо быў асуджаны на 5 месяцаў арышту (Зыміцер Касыяровіч), а 9 чалавек знаходзіліся ў СІЗА пад вартай да разгляду справы ў судзе (у тым ліку згаданыя актыўісты «Партнэрства», што былі зъмешчаны ў съледчы ізялятар КДБ, а таксама Артур Фінкевіч, Сяргей Ляшкевіч, Юры Радзівіл, Мікалай Разумай, Іван Крук). Таксама пад крымінальным перасъедам апы-

⁵ Прадэмантраваныя па тлебачаныні блянкі рэзультатаў экзыг-полаў былі падрыхтаваны непісменна і непрафэсійна — замест тэрміну «экзыг-пол» (у літаральным перакладзе з англійскай «апытаныне на выхадзе») тут выкарыстоўвалася слова «экзыг-пул» (якое можна было б перакласці як «басэн на выхадзе»). Пры гэтым насыцярохвае, што менавіта памылковы тэрмін «экзыг-пул» выкарыстоўваўся ва ўнутраных дакументах кампаніі Лукашэнкі, у прыватнасці, у мэтадычным дапаможніку «Выборы-2006 (некаторыя аспекты избирательных технологий)». — Минск, 2005. С. 22.

Пазыней прадстаўнікі «Партнэрства» былі асуджаны да крымінальнага пакарання ў выглядзе арышту і пазбаўлення волі, аднак сярод дусіх выплучаных супраць іх абвінавачання ў засталася адна толькі дзейнасць у складзе незарэгістраванага грамадзкага аб'яднання «Крымінальная справы па гэтым артыкуле» былі ўзбуджаныя таксама супрацьшэрагу лідэраў актыўістаў «Маладога фронту» дынекагорых іншых грамадзкіх аб'яднанняў.

нуліся Аляксандар Казаю́ ў Зыміцер Зубро, Павал Красоўскі, Уладзімер Хоміч, Максім Кокараваў, Аляксандар Казулін (пляменьнік кандыдата), Яўген Сувораў, Настася Азарка, Тацяна Процька, Андрэй Панасік, Мікіта Сасім, Эдвард Зелянкоў, Сяргак Лісічонак⁶.

Калі крымінальныя справы былі з большага сродкам дэманстратыўнага запалохвання масаў і канкрэтных дзеячаў, то адміністрацыйны перасъед стаўся шырокайжывальнym сродкам рэальний ізаляцыі адграмадзвіва западозраных у непадпрадкаваныні асобаў. Супраць іх вылучаліся абвінавачаныні па розных артыкулах Адміністрацыйнага кодэкса, аднак найбольшынствічным і масавым было выкарыстаньне абвінавачанья нецензурнай лаянцы, за якое накладаўся арышт ад 5 да 15 сутак (сведкамі выступалі амаль выключна міліцыянты). К дню выбараў па падобных абвінавачаньнях былі прэвэнтыўна асуджаны больш за тысяччу грамадзянаў у Менску і іншых гарадах. Падчас масавых пратэстаў у цэнтры Менску былі затрыманы адміністрацыйна асуджаны па артыкулах «Дробнае хуліганства» і «Парушэнне парадку правядзення масавых мерапрыемстваў» таксама каля тысячи чалавек. Паводле агульных ацэнак праваабарончых арганізацый, колькасць кінутых за краты актыўістаў апазыцыі ў пэрыяд выбарчай кампаніі склала ад дзясятка да дзясятка з паловай тысячай чалавек.

⁶ Крымінальная справа ЮР'я Радзівіла, бадай найлепш съедчыць пра парадак правядзення гэгай выбарчай кампаніі. Юры Радзівіл, вадзіцель кандыдата ў прэзыдэнты Аляксандра Казуліна, быў затрыманы асобамі ўцывільнім 2 сакавіка 2006 году. Перад гэтым яго ная машынабыта абрастраляна з пісталега «людзьмі ўцывільнім» — гэтынай высьветлілася што гэта быў супрацоўнікі і камандзір спэцпадраздзялення «Алмаз». Яны перасъеда волі фота карэспандэнтаў, якія зафіксавалі сцэны зьбіцця журналістаў прадстаўнікамі спэцслужбаў ЮР'я Радзівіла абвінавацілі ў супраціўленні супрацоўнікамі міліцыі ўтварэнне ўдачынення да іх. Справа была ўбджана па ч.2 арт.363 ККРБ («Супраціўленненесупрацоўніку міліцыі ці іншай асобе, якая ахова грамадzkі парадак»). Присуд быў вынесены 18 мая 2006 году судом Маскоўскага раёну г. Менску — 3 месяцы арышту. Такім чынам, Ю. Радзівіл, які быў абрастраляны і невядомым і для яго асобамі, пасыясам быў пратвораны беларускім судому злачынца.

Гаворачы пра антырэвалюцыйны праект, нельга не адзначыць актывізацыю падкантрольных лукашэнкаўскім спэцслужбам антыбеларускіх экстремісцкіх груповак, такіх, як незарэгістраваныя АКМ і НБП, РНА і г. д. Задача, паставлена перад імі, была звязана з дыскрэдагацый апазыцыі, акцыямі запалохваныя апазыцыйных актывістаў дый простымі актамі гвалту. Да таго ж яны павінны былі прыцягваць і акумуляваць у бяспечным для ўлады кірунку найболыш радыкальную ісхільну юда акцыяў непасрэднага палітычнага дзеяньня частку грамадзтва, асабліва моладзі. Ёсьць звесткі, што ім дапамагалі таксама легальныя структуры БРСМ: у прыватнасці, прынамсі адна зь неlegalных экстремісцкіх арганізацый ў дзейнічала пад шыльдай раённай арганізацыі БРСМ і яе фізкультурна-спартовага клубу. Магчыма, у гэтую схему таксама ўкладаюцца факты распаўсяджваныя заяваў пра абвяшчэнне вайны лукашэнкаўскуму рэжыму ад імя Беларускага вызвольнага войска ўвесну 2006 году і рэальныя выбухі самаробных бомбаў у Віцебску ў восень 2005 году.

Палітычная кампанія

Лукашэнкаўскі рэжым быў заклапочаны зусім не электаральным перамогай, а ўтрыманьнем улады пасля выбараў:

Варта кантраліваць увесь цыкл прасоўваньня кандыдата, пачынаючы з да съедаваньня электаральных настроў і канчаючы на днём выбараў, а некалькімі тыднямі пасля іх. Неабходна ня толькі дамагчыся пажаданага выніку, але і зацьвердзіць яго ў грамадзкай сіядомасці, каб не заставалася сумненіньяў у легітымнасці презыдэнцкіх выбараў-2006⁷.

Палітычная кампанія ўладаў уключала ў сябе пазытыўную кампанію, якая была важным складнікам праекту прасоўваньня Лу-

⁷ Выборы-2006(некоторые аспекты избирательных технологий).— Минск, 2005. С. 67.

кашэнкі на трэці тэрмін. Яна ажыцьцяўлялася як дыялёг па важных для грамадзтва пытаньнях, падчас якога назойліва прапагандаваўся курс, абраны дзеючым лідэрам краіны, і тлу мачылася рацыянальнасць усіх ягоных дзеяньняў. Дыялёг адбываўся па правілах карпаратыўнага прадстаўніцтва грамадzkіх інтэрэсаў — з выбранымі грамадzkімі суб'ектамі. Дзяржаўная прапаганда рэагавала на крыгыку збоку апазыцый, якая таксама спрабавала згуляць на балочых для грамадзтва проблемах (кепская дэмографічная сітуацыйя, жылыёвая праблема, жорсткасць і «перагібы» ў пашырэнні кантрактнай систэмы найму), хоць яе пазыцыя замоўчалася⁸.

Кампанія Лукашэнкі была арыентаваная на эксплюатацыю хар্যзвітычнага іміджу кандыдата, які яшчэ заходоў сваё гіпнатачнае ўздзейніне на частку электарату. Лукашэнка пазыцыянаваўся як чалавек, якога можна ацэніваць на падставе зробленых справаў (пабудаваў бібліятэку, адрадзіў вёску, саджаета за краты карупцыянэраў), у той час як ягоныя апанэнты маглі быць ацэнены пераважна толькі па абяцаньнях. Грамадзтву нагадвалі, што да таго, як кандыдат прыйшоў да ўлады, у краіне панавалі бязладзідзе і хаос. У 2006 пропаганда актыўна палівала брудам усе без выключэння суседня краіны, Злучаныя Штаты Амерыкі і Эўрапейскі Саюз у цэлым.

Ключавымі пунктамі лукашэнкаўскай пропаганды сталіся наступныя праблемы: захаваныне і ўмацаваныне здароўя нацыі (развіццё масавай фізyczнай культуры); развіццё сельскай гаспадаркі (праз выкананыне дзяржаўнай праграмы адраджэння вёскі, у тым ліку праз стварэннене аграгарадкоў, газіфікацыю і г. д.); паскораны рост і мадэрнізацыйя прамысловасці; інвестыцыі ў турыстычную сферу; аптымізацыйя вырашэння чарнобыльскай праблемы; мадэрнізацыйя дзяржаўнага апарату і арміі (з прыярытэтам

⁸ Капіштаб Мілікесі чабісці ў праразгортванні сеці грамадzkіх прыёмных (гэты праект так і не быў реалізаваны), лукашэнкаўская ініцыятыўная група ўзялася за паралельную працу. У выніку на працягу некалькіх тыдняў у інфармацыйнай прасторы фігуравалі паведамленія пра ту юдаламогу, якую можа аказаць грамадзянам грамадзкая прыёмная ініцыятыўной групы ў падтрымку кандыдата Лукашэнкі.

на дэбюра��ательцаць); пашырэнне сувязяў зь беларускай дыяс-парай.

У адразыненне ад палітычнай праграмы 2001 году, кандыдат Лукашэнка і ягоныя памочнікі ўстрымаліся ад уключэння ў праграму канкрэтных перадвыбарных абіцанняў. Рэжым дъялёгу па надвённых праблемах (ва ўмовах поўнага контролю за СМІ) дазваляў пазбегнуць гэтага абавязковага для звычайных выбарчых кампаній ў элемэнту. Напрыклад, пытаньне эканамічнай лібералізацыі пасля выбараў непасрэдна не закраналася прапагандай, як гэта было пры абмеркаваныі перадвыбарнай праграмы Лукашэнкі ў 2001 годзе⁹.

У адразыненне ад 2001 году, калі Лукашэнка праграма вельмі сур'ёзна праццацоўвалася і ўтрымлівала масу канкрэтных палітычных абавязанняў, у кампаніі 2005—2006 гг. да яе паставіліся больш фармальна. Здаецца, калі б прадстаўленыне народу праграмы не пра-
ду плеђжалася Выбарчым кодексам і не лічылася важным для грамадзкай съядомасыці, яе б увогуле не рыхтавалі. Больш важнымі і красамоўнымі ў палітычным сэнсе былі праграмныя выступленыі Лукашэнкі часу выбараў. Трэці ўсебеларускі народны сход, што адбыўся 2—3 сакавіка ў Менску, дэкларыраваў падтрымаў праграмныя палажэнні кандыдата Лукашэнкі, якія былі загадзя, да правядзення галасавання, прынятая ў якасці арыенціраў для разыўцыя краіны на перыяд 2006—2010 гг. («Праграма сацыяльна-еканамічнага разыўцыя Рэспублікі Беларусь на 2006—2010 гг.»)¹⁰.

Публічным актам пропаганды на карысыць Лукашэнкі стала пра-

⁹ Натуральна, замоўчаліся якія-никаму Лукашэнкам перадвыбарныя абіцанні, напшгалт зафіксаванага ў праграме 2001 году ўвядзеныя пасады амбудсмена.

¹⁰ Дэлегаты гэтага сходу вызначаліся структурамі мясцовай эартыкалі па складанішмага ступенчатай схеме. На сходзе трапілі кіраунік ЦВК Лідзія Ярошына, міністры, вэртыкальныя дыіншыя — агульная юлькасць дэлегатаў складаладзіве з паловай тысячы чалавек, плюс каля пяцісот запрошаных гасцей, пераважна з краінаў блізкага замежжа. З кандыдатаў прэзыдэнты і іх прадстаўнікоў на сходзе быў Сяргей Гайдукевіч, кіраунік ягонай ініцыятыўнай групы Уладзімер Карунасі яшчэ дранацца сяброў ЛДП. У залі сходу вісіў Лукашэнкаў перадвыбарны лёсунг «Замоцную і квітнечую Беларусь!» — гэтае мэрапрыйемства стала асноўным публічным шоў у рамках пропагандыскай кампаніі Лукашэнкі.

вядзеньне канцэртаў пад лёзунгам «За Беларусь!». Гэтыя акцыі арганізоўваліся БРСМ у кантакце са структурамі лукашэнкаўскага штабу. Дэкларавалася, што гэтыя мерапрыемствыня мелі агітацыйнага характару і праводзіліся артыстамі добраахвотна на бязвыплатнай аснове. Аднак пазней высьветлілася, што артыстам плацілі немалыя ганарары зь перадвыбарнага фонду Лукашэнкі. Цэнтральная камісія па выбарах адмовілася аб'ектыўна ацэньваць характар гэтай акцыі: паводле слоў яе сакратара М. Лазавіка, акцыя «За Беларусь!» была скіравана на тое, каб «павысіць палітычную актыўнасць грамадзян і іх цікавасць да выбарчай кампаніі, што праходзіць у краіне», і не магла быць расцэнена як агітацыя на карысць Лукашэнкі.

Колькасць пропагандысцкіх матэрыялаў і друкаванай працуць, выпушчаных у рамках гэтай кампаніі, на некалькі парадкаў пераўзыходзіла афіцыйна дазволеную колькасць агітацыйных матэрыялаў кандыдатаў у прэзыдэнты. Асабліва відавочнай была дыспрапорцыя ў рэпрэзэнтацыі кандыдатаў у аўдыёвізуальнай сферы. У Лукашэнкі ў мэдыйнай прасторы была амаль манаполія. Згодна з маніторынгам БАЖ, праведзеным з 16 па 27 студзеня 2006 году, гэта значыць на заключным этапе кампаніі па зборы подпісаў за вылучэнне кандыдатаў у прэзыдэнты, на АНТ дзеючаму прэзыдэнту было прысьвечана 90 % эфіру на тэму выбараў. Пра яго гаварылася толькі станоўча (66 прамых або непрамых характарыстык такога кшталту) або нэйтральна (13). Газэта Адміністрацыі прэзыдэнта «Советская Белоруссия» прысьвяціла Лукашэнку 80,2 % матэрыялаў, у якіх ішла гаворка аб палітычных суб'ектах выбарчага працэсу.

Стратэгія прапаганды на беларускім тэлебачаньні напярэдадні выбараў 2006 году

Асноўныя прынцыпы «жорсткай» пропаганды

Выпучаюць два варыянты пропагандысцкага ўздзеяньня — разыкальны («жорсткі») і ляяльны («мяккі»): у выпадку «жорсткай» пропаганды ўплыв ажыцця ўляеца без уліку і незалежна ад ужо наяўных у адресата каштоўнасцых пераваг, а «мяккая» спрабуе падстроівацца і нават маскавацца пад іх, неназойліва дэманструючы перавагу свайго пункту гледжаньня. Лукашэнкаўская тэлебачаньне, ня лічачы патрэбным нават імітаваць свою аб'ектыўнасць і выхваляючыся ўласнай ангажаванасцю з боку дзяржавы, пасыядоўна прыгрымліваеца прынцыпамі клясычнай «жорсткай» пропаганды. Яно выкарыстоўвае тыя мэтады ўплыву на масавую съядомасць, якія дазваляюць літаральна гвалтаваць грамадzkую думку. Такіх мэтадаў з большага трох: 1) выпустрошваныне любой інфармацыі да прымітыўнай схемы, што расфарбоўваець свет у чорна-белыя тоны, ня церпіц нікіх кампрам-

ісаў і разважае паводле прынцыпу бінарызму «свой-чужбы», «сябар-вораг», «дабро-зло» і да т. п.; 2) настойлівы паўтор гэтай схематычна прадстаўленай інфармацыі датуль, пакуль яна ня будзе ўспрымана як нешта само сабой зразумелае; 3) падача гэтай інфармацыі ў суправаджэнні ацэначных меркаваньняў, што нязменна скочваюцца да наклейваньня ярлыку ўсім апанентам рэжыму.

Першы з трох названых мэтадаў жорсткай пропаганды прадугледжвае стварэнне спэцифічнай наўнай карціны съвету, г. зн. вобразу рэальнасці ў чорна-белай гаме бяз колераў і паўтонаў, заснаванай на выключна маралізтарскіх меркаваньнях і ацэнках. Гэтае маралізтарства абапіраецца на ўтылітарныя перадумовы, якія можна выказаць у выглядзе немудрагелістай формулы: «Усё, што ідзе на карысць Беларусі (=рэжыму), — добра, а ўсё, што на шкоду, — дрэнна». Зразумела, што такога роду карысць, якая трактуецца па-ўтылітарысцку, можа супярэчыць агульным уяўленням пра маральнасць і гуманнасць (напрыклад, даходы ад продажу зброі), але пропагандыстаўгэта ні ў якай меры не турбуе, паюлькі «так робяць усе», а «мы самі ведаем, што для нас лепш». Натуральным вынікам такога падыходу робіцца татальны падзел усяго навакольнага съвету на «сваіх», ці «сяброў» (тык, хто падзяляе наш пункт гледжаньня), і «чужых», ці «ворагаў» (г. зн. тых, хто яго не падтрымлівае). Цікава, што пры зъмяненіі замежнапалітычнай ці эканамічнай ситуацыі могуць мяняцца і կрытэрыйяе ацэнкі, і тады прыярытэты адносін зь іншымі краінамі таксама мяняюцца, часам на проста процілеглыя, калі «сябры» «здраджваюць» і тут жа робяцца «ворагамі». Пасыля спынення паставак у Беларусь расейскага газу ў лютым 2004 году ў адказ пачуліся даюры ў нежаданьні лічыцца з патрэбамі сваіх «братоў-славян», якіх Расея хоча «кінуць на волю лёсу» і «пакінуць на здабычу зімовым маразам».

Другі мэтад татальнай пропаганды — сэрыйнае ўзнаўленне паведамленняў рэжыме настойлівага паўтору — прадугледжвае данісеньне ўсіх звестак у рэжыме інфармацыйнага апавядчэння і бясконцых камэнтароў да яго, у выніку чаго выбудоўваецца ўстой-

лівыланцужок этапаў пасълядоўнага насаджэння інфармацыі ў масавую съядомасыць: адзгадваныя якой-небудзь навіны ці падзеі — да *перакананьня* нас у тым, што менавіта гэтая навіна (а не якая-небудзь іншай) заслугоўвае ўвагі, а затым яе *прадстаўленне* і *замацаваныя* ў адвольна выбраным раўкурсе для выпрацоўкі «адзіна правільнага» пункту гледжаньня. Самі ж выпускі навін на БТ перад выбарамі ператвараюцца ў «справаздачныя даклады» са зводкамі «датэрмінова перавыкананых» паказыкаў, якія пацьвярджаюць слушнасць палітыкі, што праводзіцца дзяржавай. Дэманструецца пераканаўчыя эканамічны рост, павышэнне ўзроўню дабрабыту насельніцтва, павелічэнне ўзроўню даходаў, аб'ёмаў валявога ўнутранага прадукту і г. д. — але самі падзеі, што адбываюцца, застаюцца ўбаку. Фактычна навіны робяцца падвядзеным вынікаў презыдэнцкай пяцігодкі, а не асьвягленнем падзеі. У выніку такога інфармацыйнага ціску нават скептычна настроены абывацель съярша адмаўляе прадстаўлене паведамленне, затым успрымае яго як «натуральную неабходнасць», пасъля чаго застаецца аднін icrok да прыняцця яго як ісцінны апошній інстансці. Для рэалізацыі гэтай мадэлі беларускі агітпроп пасълядоўна выбудоўвае жанравую гіерархію тэлевізійных праграм, дзе съярша ідуць інфармацыйныя выпускі («Навіны» па БТ-1 і «Ладзе», «Наши навіны» па АНТ, «24 гадзіны» па СТБ), затым — падвядзеныне вынікаў дня («Панарама» і «Камэнтар дня» па БТ-1, «Асаблівая думка» па АНТ), далей ідуць штотыднёвия агліды навін (««Панарама» ў суботу» і «Ў цэнтры ўвагі» па БТ-1, «Контуры» па АНТ, «168 гадзін» па СТБ), інфармацыйна-«аналігічныя» праграмы («Правы чалавека. Погляд у съвет», «Палітычныя тэхналёгіі» і «Грамадзкая бяспека» па БТ-1, «Эксперт» па РТР, якое перакрывае цца Беларусьсю) і нават ток-шоў («Выбар» па АНТ, «Асабісты інтрас» па СТБ).

Да нядаўнага часу на вытворчасці праграм, якія сымулююць аналітыку, спэцыялізуяўся толькі Першы нацыянальны тэлеканал, але ўмеру набліжэння выбараў на экранах замільгалі новыя праекты, якія захоплівалі час трансляцыі і расейскіх тэлеканалаў. Так, з 21 лютага за юшт часу каналу РТР у аўторкі, серады і чацвяртагі

пачала выходзіць «Палітыка» з Ю. Казіяткам (пасъля выбараў амежаваная адной суботай), АНТ з 25 лютага запусьціла ў эфір пасуботах «Вялікую палітыку» з В. Ялфімавым (шляхам эканоміі часу АРТ), а БТ-1 вырашыла дадаць да ўжо наяўнага аб’ёму палітасьветы яшчэ і «Жорсткую размову» А. Зімоўскага. Калі ўлічыць, што «Палітыка» і «Жорсткая размова» яшчэ і паўтараліся ранішай наступнага дня, дык робіцца зразумела, што агульны аб’ём прапагандысцкай «каналітыкі» ў беларускім тэлеэфіры вырас перад выбарамі амаль у тро разы.

Асобная тэма — дакумэнтальна-публіцыстычныя тэлефільмы, створаныя ў фармаце сэрыялаў. Гэтую практику ініцыяваў канал БТ-1, даўшы Юр'ю Азаронку стварыць «тэлешэдру́ръ» накшталт «Кансыпра́лэгі», а да выбараў-2006 — пяці сэрый скандальнай «Духоўнай вайны», якая запомнілася сваімі намёкамі на падабенства Лукашэнкі да Хрыста. Вуснамі левага расейскага публіцыста А. Праханава ў пятай сэрыі пад назвай «Сакральнасць улады» ўславіліяцца архаічная мадэль улады, заснаваная на міталигізацыі постасці правадыра як пасланца «найвышэйшых сіл» і «тонкіх энэргій», цалкам арганічнага «чалавека адсахі», які ўлоўлівае гэтыя энэргіі з дапамогай адданага яму народу і накіроўвае іх у патрэбнае рэчышча. У выніку фільм быў неадназначна ўспрыняты нават лукашэнкаўскай камандай, якая вырашыла ўстрымацца ад дэмантрацыі пятай сэрыі ў намечаны тэрмін (4 і 5 сакавіка) і выпусыці яе ў эфір толькі праз два тыдні пасъля выбараў, а на тэлеканале «Лад», дзе таксама дэмантраваўся гэты сэрыял, яна так і не зьявілася.

АНТ працягнула сваю прапагандысцкую дзеянасць стварэннем музычных фільмаў, дзе зоркі сучаснай беларускай поп-музыкі сцывярджалі правільныя духоўныя прыярыгеты: к 9 мая 2004 году дэмантраваліся «Дарогі і песні далёкай вайны», к 3 ліпеня 2004 году — «Беларусь. 60 мірных гадоў», к 9 мая 2005 году — «Маленькаі канцэрты вялікай вайны». На гэтым прапагандысцкая актыўнасць АНТ ня скончылася: к дзесяцігоддзю Лукашэнкавага кіравання ў 2004 годзе былі выпушчаны 12 сэрый «Найноўшай гісторыі Беларусі» (паўторанай па РТР з прыходам на яго Ю. Казіяткі ўжо перад сёлетнімі выбарамі), у 2005 годзе кішасці дзесяці-

годзьдю перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне стваралася 10-сэрыяная «Гісторыя Перамогі», к гадавіне ўступленыня ў Эўрасаюзных краін-удзельніц на тэлеэкран выйшлі 10 сэрый «Разлучаных штатаў Эўропы», а ўжо к выбарам 2006 году зьявіліся 15 сэрый фільму «Пятнащаты» пра горкі лёс быльх савецкіх рэспублік(плюс чатырохсэрыйны выразна антыамэрыканскі фільм «Амэрыка бяз грыму», паказаны з 13 да 17 сакавіка, г. зн. літаральна напярэдадні выбараў). Калі да гэтага дадаць яшчэ і арганізаваны па ўсёй Беларусі ўрамках агітацыйнай кампаніі «За Беларусь!» музычныя канцэрты, што трасыліваліся па БТ -1 і АНТ ў найлепшыя рэйтынгавы час нядзельнага эфіру (з наступным паўторам), а таксама «фірмаўя» спэцыялісты на тэму выбараўтакіх (звычайна апалітычных) праграм, як «Менск і менчукі» на СТБ, «Дэярка» па БТ -1 і інш., то робіцца відавочна, што ўперадвыбарны пэрыяд для ўзмацнення агітацыйнага ціску на масавую аўдыторыю былі задзейнічаны ўсе рэсурсы беларускага тэлебачання. Гэта прывяло да фактычнага сцірання жанравых межаў паміжтэлепраграмамі: усе яны ў аднім момант ператварыліся ў агітацыйна-прапагандысцкую прадукцыю, заклікаючы аддаць нашы галасы «за Беларусь» для захавання дзеючай систэмы ўлады.

Што да трэцяга мэтаду «жорсткай» прапаганды, то менавіта дакументальная-публіцыстычныя сэрыялы мелі цягну да экспрэсіўна-ацэнкавай клясыфікацыі апанентаў кіруючага рэжыму. Апроч гэтага, калярытныя прыклады наклейвання ярлыкоў прадстаўлены ўшэрагу аналітычных і публіцыстычных праграм — «Міжнародная панарама», «Правы чалавека. Погляду съвет», «Вялікая палітыка», але найярчайшыя ўзоры жанру мы знаходзім у цыклі «Беларусь. Погляд звонку», які дэманстраваўся ў лютым—сакавіку 2006 году па «Ладзе» і Першым нацыянальным тэлеканале. Гэты публіцыстычны сэрыял аб'ёмам у дзесяць паўгадзінных сэрый уяўляў собой «нарэзку» цытат розных аўтарытэтных (з пункту гледжання афіцыйных структур) грамадкіх і палітычных дзеячаў, палітыкаў, вучоных блізкага і далёкага замежжа. Нярэдка цытаты ішлі ўразнабой, а іншым разам былі вырваныя з контэксту. Але яны заўсёды складаліся з толькі пазытыўных, часцяком не-

прыкрыта хвалебных водгукай у адрас Беларусі і крытычных — у адрас ЗША і Захаду ў цэлым. У канцы южнай сэрыі анансавалася наступная, і ко жны анонс падаваўся ў выглядзе «саўнданбайтая» (sound bite) — кідкіх ярлыкоў у духу інфармацыйных «бомбаў», што патасна зачытваліся напружаным жаночым голасам. Напрыклад, анонс пятага фільму зыкуту пад агульнай назвай «Інвестарыхаосу вачыма кантынэнту» ўтрымліваў такія загалоўкі, што выступалі ў якасьці пропагандысцкіх слоганаўці ідэалагічных маркераў: «Новы парадак ідзе на Ўсход. “Крыжовыя набегі” падсыягамі дэмакратіі і “агульначалавечыя каштоўнасці”, якія разбураюць гарады і краіны», «Таталізатар на галечы постсовецкай прасторы», «Краіны, якія “загуляліся” ў амэрыканскую дэмакратыю, і галоўны інвэстар, які ўжо акупіў свае ўкладанні», «Час, калі з асколкаў роўнай і пладкай савецкай систэмы складзены маўзалей нацыянальных інтарэсаў» і г. д.¹.

Тэхнікі візуальнай рэпрэзэнтацыі ў прапагандзе на БТ

Можна выпучыць спэцыфічныя прыёмы «канструявання» віда-
рысаў змэтай стварэння патрэбнага візуальнага вобразу і яго
далейшага выкарыстання беларускім тэлебачаннем у якасьці
пропагандысцкага «мэсыджу». Тэлепрапаганда карыстаецца на-
ступнымі тэхнікамі візуальнай рэпрэзэнтацыі:

¹ Галоўнай пропагандысцкай асаблівасцю да камп'ютальнага публіцыстычных сэрыялаў АНТ і БТ-1 зьяўляецца татальнай дамінантнай невэрбалльнага тэксту, які адмаўляеца ад сваіх функцый камэнтара да тэлекарцінкі і пачынае дыктаваць сваё ўмовы відарысу, што выконвае другарадную ролю ілюстрацыі датэксту. Акурат у тэксцах зъмяшчаеца асноўныя зарад пропагандысцкага пасланніяда публікі, і акураттэксты (якія будоўна абыходзяцца без карцінкі) да фільмаў на самі фільмы ўзнайлоўца на сайце АНТ:

История победы// http://www.ontby/index.php?id_project=38; Новейшая история Фильм первый.«Независимость» // http://www.ontby/index.php?id_history=1; Развеяненные штаты Европы. Фильм первый. Часть 1// http://www.ontby/index.php?id_policy=1

1) *інсцэніроўка*, якая мае на ўвазе своеасаблівую рэканструкцыю сітуацыі, пра якую ідзе гаворка, шляхам сцэнічнай пастаноўкі, што разыгрываецца пры ўдзеле спэцыяльна запрошаных актораў. У асноўным такі прыём выкарыстоўваецца ў тэлерэкламе і дакумэнтальна-публіцыстычных сэрыялах, але сустракаецца і ў «спэцыяльных рэпартажах». Так, 17 лютага пасыля «Панарамы» на тэлеканале БТ-1 паказвалі рэпартаж «Польскі ДАСТ», дзе дыскрэдытацыя польскага консула ажыццяўлялася з дапамогай інсцэніроўкі паводзін п'янага чалавека, у ролі якога выступала зусім іншая асоба;

2) *візуалізацыя* як «экранізацыя» карцінкі са спасылкай на архіўныя матэрыялы (пісьмовыя дакумэнты, відэазапісы, фатаграфіі, эпізоды з мінульых рэпартажаў і інш.). Візуальны вобраз тут патрэбен толькі для большай пераканаўчасці выстаўленых тэзісаў і ўзмацнення эфекту іх праўдападобнасці, дзеля чаго і выкарыстоўваецца *адсылка да традыцыі (архіву)*. Спадарожныя відарысу камэнтары могуць амаль не судносіцца зь ім, як у праграмах «Правы чалавека. Погляду съвет», «Міжнародная палітыка», «Беларусь. Погляд зонку», «Вялікая палітыка», і асабліва — у сэрыялах Юр'я Азаронка, цалкам пабудаваных як мантажны экспромт, які цудоўна абыходзіцца бяз здымак з натуры;

3) *сымбалізацыя* зэтай стварэння цалкам віртуальнага вобразу (як правіла, пры дапамозе камп'ютарнай анимацыі). Сымбалізацыя практична пастаянна выкарыстоўваецца пры стварэнні вобразаў у застайках розных тэлепраграм і сэрыялаў (лік 15, які ўзынікае ў выніку трансфармацыі сярпа і молата ў «Пятнаццаці», тынкоўка з відарысам карты ЗША, што асыпаецца і агаляе шэрую, непрыгледную сіяніну, у «Амерыцы бяз грому» і інш.)².

² На Першым нацыянальным тэлеканалене па срэдняперад выбарамі быў запушчаны антыамэрыканскі блёк: падбіраліся дакумэнтальныя фільмы з яскрава выражанай антыамэрыканскай насыцю і дэманстратыўнай пыдзеньню у вячэрні час (у 23:00) для стварэння нэгатыўнага міяджу ЗША і Нэйтралізациі іх «агрэсіўнага інфарматычнага ўплыvu» на Беларусь: 4 сакавіка — «Двойная порція», 11 сакавіка — «Жанцы» (1-я сэрыя), 11 сакавіка — «Боулінг для Калумбіны», 15 сакавіка — «Дылісія невыканалыная», 18 сакавіка — «Жанцы» (2-я сэрыя), 18 сакавіка — «Фарэнгейт 9/11».

Таксама можна адзначыць выкарыстаныне анімацыі ў «Асобнай думцы» ў якасці сродку прыніжэння, іранічнага асьмейваннія намаганняў апазыцыі і яе дыскрэдытацыі ў вачах публікі.

Менавіта інсцэніроўка і *пастановачнасць* (сигуацыя, што разыгрываецца паводле пэўнага сцэнара, як імітацыя рэальнасці, якая замяняе і вышысьнія саму рэальнасць) паступова робіцца асноўным прапагандысцкім прыёмам беларускага тэлебачанні і актыўна выкарыстоўваецца ледзьве не ва ўсіх жанрах ТБ-прапаганды.

Таксама спэцыфічнай асаблівасцю беларускай прапаганды на тэлебачанні ў перадышарны перыяд стала яе ананімнасць, г. зн. прынцыпавае нежаданьне называць імёны кандыдатаў у прэзыдэнты РБ. Альтэрнатыўныя кандыдаты на гэтую пасаду да экрана папросту не падпускаліся, а агітацыя вялася «за Беларусь», ане за Лукашэнку. Таму перад выбарамі адкрыта прапагандаваўся толькі «наш лад жыцця», сам жыццёвы ўклад беларусаў у тых сацыяльных парамэтрах, якія ўжо даўно атаясамліваюцца зь «беларускім стылем кіраваннія» і маюць на ўвазе каналізацыю грамадзянскай актыўнасці ў вузкае рэчышча прыватных інтарэсаў: дом, сям'я, работа, забавы і г. д. Адным словам, «за» здаровы лад жыцця «супраць» нездаровай цікавасці да палітыкі, якая застаецца цалкам у сфэры кампетэнцыі дзяржавы.

Прыватны маніпулявання грамадзкой думкай пры дапамозе тэлебачанні

БТ ужывала цэлы арсенал сродкаў для апрацоўкі і падачы інфармацыі ў выгадным уладзе выглядзе. Так, напрыклад, *фабрыкавалася* інфармацыя пра спробы гвалтоўнага зрынання апазыцыі

Дагэлага «фірмавага набору» БТ неабходна дадаць дакументальны сэрыял «Амэрыка бяз грому» па АНТ з 13 да 17 сакавіка (4 сэрыі), у якім так ці інакш фыгураваліся як формы дзяржаўнага кіравання інстытуты дэмакратыі, так і сам лад жыцця амэрыканцаў.

дзяржаўнагаладу. Асабліва шумна падаваліся звесткі (нават расылаўся SMS для абантэнтаў «Vélcom») пра выбухі на Каstryчніцкай плошчы, якія нібыта рыхтуюцца ў дзень выбараў. 1 сакавіка пра гэта было заяўлена на прэс-канфэрэнцыі кіраўніцтва КДБ з нагоды арышту прадстаўнікоў няурадавай арганізацыі «Партнэрства», якая нібыта і рыхтавалася зьдзейсьніць гэты пераварот, съведчаньнем чаго выступала мноства канфіскаваных грошай і мабільных тэлефонаў, якія дэманстраваліся па тэлебачаныні ў гэты дзень па ўсіх беларускіх тэлеканалах і ва ўсіх выпусках навін. А 13 сакавіка ў вячэрній «Панараме» (21.00 па БТ - 1) паведамілі пра зрыў чарговай правакацыі, ужо з боку Грузіі, якая нібыта хацела на-кіраваць на выбары пад выглядам назіральнікаў сваіх баевікоў — пры гэтым называліся імёны вядучых палітыкаў гэтай краіны.

На *сказэньне* інфармацыі мэтанаіравана арыентаваліся дакументальна-публіцыстычныя сэрыялы БТ - 1 і АНТ «Беларусь. Погляд звонку», «Разлучаныя штаты Эўропы» і «Пятнаццаць», дзе ў дачыненіні да далёкага і блізкага замежжа вышукваліся толькі адмоўныя факты, якія падаваліся як агульная нэгатыўная тэндэнцыя (накшталт высновы, што «здаровае дзіця за адзін месяц ня змогуць вынасіць нават дзеяць цяжарных жанчын» у дачыненіні да Эўрасаюзу).

Вельмі вольнае абыходжанье з фактамі выразна прасочвалася 22 лютага ў паведамленінях пра публікацыі скандальных карыкатураў на прапрока Мухамэда ў газэце «Згоды», якім спадарожнічалі «прапроцтвы» аўтара і вядучага праграмы «Палітыка» на «беларускім» РТР Ю. Казяцкі і ягонага госьця Леаніда Гулякі, старшыні камітэту па спраўах рэлігій і нацыянальнасцяў пры Савеце Міністраў пра імкненіне апазыцыі справакаваць расюю у грамадстве, выклікаць міжканфесійныя супяречнасці і рэлігійныя канфлікты, каб «вывесыці людзей на вуліцы».

Каб прайлюстраваць *прасейваныне* інфармацыі, спашлёмся толькі на выпадак з Галінай Волчак, апісаны ў расейскай газэце «Коммерсанты» і на сайце «Хартыі-97», калі яе зусім нэйтральнае выказваныне пра Менск як чысты горад было прадстаўлена ў спэцвыпуску праграмы «Менск і менчукі» 17 сакавіка на канале СТБ

у мантажнай апрацоўцы і выкарыстана безь яе згоды як съведчанье на карысцьць Лукашэнкі і дзеючай улады.

Утойваньне важнай інфармацыі таксама не зьяўляецца асаблівай проблемай для дзяржаўных тэлеканалаў. Так, ні на вадным з'іх не прагучала ніводнага паведамлення пра заінтысцё Эўрапейскага гуманітарнага ўніверсытету ўжніні 2004 году; ні разу ня згадваўся адбыты 1 і 2 кастрычніка 2005 году Кангрэс демакратычных сіл, на якім у якасці кандыдата ад апазыцыі на пасаду прэзыдента быў выбраны А. Мілікевіч, і г. д. Непасрэдна ж у пэрыйяд перадвыбарнай барацьбы тэлебачаньне няўкільна прыгрывалася тактыкі замоўчваньня ўдачыненых і да апазыцыйных кандыдатаў. Забаранялася любая згадка пра іх, нават у прысьвечаных ім спэцрэпартажах і нават у крыгічным тоне, каб зьнеслаўленнем не ствараць (антны)рэклімы канкурэнтам цяперашняга рэжыму (як гэта было ўрэпартажы ўсёй жа праграмы «Палітыка» пра «скандальную дзеяніні» А. Казуліна, каліён спрабаваў праравацца ў Нацыянальны прэс-цэнтар і наладзіць там канфэрэнцыю для журналистаў у дэнь афіцыйнай рэгістрацыі кандыдатаў у прэзыдэнты).

Кіруючыся прынцыпам выбарачнай увагі да падзеяў і фактаў, беларуская тэлевізія пастаянна падавала інфармацыю пра паездкі Лукашэнкі па краіне. Часам гэта прыводзіла да абсурду: 10 сакавіка, у дэнь адкрыцця зімовых Алімпійскіх гульняў у Турыне і ў момант, калі беларуская зборная па вялікім тэнісе атрымала пераканаўчую перамогу ў двух апошніх паядынках са зборнай Гішпаніі ў чвэрцьфінальным матчы Кубку Дэвіса і выйшла наперад з лікам 2:0, а ў адным з цэнтральных раёнаў Менску адбыўся буйны пажар, падчас якога амаль цалкам згарэла мэблевая фабрыка, у выніковым выпуску «Нашых навін» у 20.30 А. Аверкаў спачатку коратка згадаўшы пра перамогу беларускіх тэнісісташаў упэўнена абвясціў: «А цяпер — пра галоўную падзею дня», — і далей ішоў рэпартаж пра візит прэзыдэнта ў Магілёўскую вобласць, у ходзе якога ён наведаў шклозавод «Ялізава» па вытворчасці шклатарами... Тым самым у дэнь, калі мелі месца галоўная падзея чатырохгоддзя (адкрыццё зімовай Алімпіяды), галоўнае дасягненне

не беларускіх спартоўцаў гэтай зімой і нават надзвычайнае здэрэныне ў цэнтры гораду, бутэлькі і слоікі на экране здолелі засланіць усе гэтыя неардынарныя падзеі!

Прыпісаныне якіх-небудзь дзеяньняўці заяўчалавеку, які ніколі іх не рабіў, таксама зьяўляецца добра адпрацаваным способам дыскрэдыгациі. 20 лютага патэлеканале БТ -1 у фільме «Тэорыя змовы. Кіраваны хаос» гаварылася, што А. Лябедзька «хоча пас прабаваць вывесыці на вуліцу ашалелынатоў», а таксама заяўлялася пра тое, што апазыцыя «ня спыніцца перад тысячамі ахвяр». Лябедзька нават падаў у суд пазоў пра абарону гонару, годнасці і дзялавой рэпутацыі, расцаніўшы гэтыя заявы як паклённіцкія і неадпаведныя рэчаіснасці, але судкваліфікаваў іх як асабістое меркаванье журналіста.

Заягваныне часу для таго, каб абнародаваць праўдзівую інфармацыю, калі яна ўжо страціць свою актуальнасць, ажыццяўлялася непасрэдна ў працэсе перадвыбарнай кампаніі, калі ўсяляку той-валася съгуацця ёсь пераговорамі з нагоды павышэння цэнз боку «Газпрому», паколькі гэта малю пазбавіць Лукашэнку важнага козыра (еканамічная і сыравінная падгрывка Рasei) у барацьбе за прэзыдэнцкую пасаду. І толькі калі выбары ўжо адбыліся і Аляксандар Рыгоравіч быў перавыбранны на трэці тэрмін, высьветлілася, што ўвесь гэты час «Газпром» настойваў на сваіх умовах па раашэнні газавай праблемы.

Прыёмам недакладнага цытаваньня злоўжывалі рэдактары цыклу «Беларусь. Погляд звонку», які распісваў дзівосы беларускага жыцця са слоў замежных прыхільнікаў Лукашэнкавага рэжыму. Тут можна сустрэць часам зусім нечаканыя выказванні накшталт «адкрыцця» народнага дэпутата Ўкраіны Леаніда Грача: «Я ня думаю, што Лукашэнку такужо соладка былю, бо ягоны шлях — гэта шлях да церняўпраз шыпы» (3-я сэрыя) ці Г. Зюганава, лідэра камуністаў Рasei: «У вас няма ня толькі бяздомных дзяцей, але і амаль няма бяздомных сабак!» (1-я сэрыя) і да т. п.

На зъмешваныні сапраўдных фактаву здомысламі і чуткамі спэцыялізуецца ўсваіх дакументальн-публістычных сэрыялах Юры Азаронак. Згодна зь ім, у сусветнай змове супраць Беларусі і

асабіста прэзыдента Лукашэнкі ўдзельнічаюць ня толькі ўсе значныя палітыкі «сатанінскай імпэрыі» ЗША начале з Джорджам Бушам-малодшым, але і, напрыклад, «масон найвышэйшай ступені пасьвічэння» Ўолт Дыснэй.

Сярод іншых прапагандысціх стратэгій беларускага тэлебачанню можна вылучыць такія, як перанос дасягненняў СССР на праекты сучаснага рэжыму, які працягвае «слаўныя традыцыі мінулага», у спробе прысвоіць сымбалічны капітал СССР («Гісторыя Перамогі», «Пятнаццаць»), «прымушэнне да выказвання» (заклікі «за Беларусь» на агітацыйных канцэртах і апыганьні грамадзян на вуліцах ва «Уладзе народу»), пераключэнне ўвагі і адыхад ад предмету спрэчкі пры сутыкненні зкрытычнай заўвагай («Жорсткая размова», «Выбар», «Палітыка»).

Якія ж асноўныя стратэгічныя мэты, перасъедаваныя беларускай тэлепрапагандай? Апрача стварэння пазытыўнага вобразу ўлады гэта с(т)ымуляцыя грамадзкой думкі. У Беларусі яе не існуе як аўтаномнай адзінкі грамадзкага жыцця ў сілу таго, што на яе выказваньне заўсёды прэтэндуе сама ўлада. Грамадзкая думка абавязковая павінна супадаць зафіксыраванай пазыцыяй і прыгэтым апраўдаць яе, надаючы ёй легітымны статус.

18 сакавіка, непасрэдна напярэдадні выбараў, у праграме «“Панарама” ў суботу» на Першым нацыянальным тэлеканале было праведзена інтэрактыўнае галасаванье «Каму выгадныя абвінавачаньні ў фальсифікацыях:

- міжнародным арганізацыям, якія хочуць кантроліваць выбарчы працэс?
- кандыдатам, якія апасаюцца заставацца без падтрымкі народу?
- дзеючай уладе?»

Гэта яскравы ўзор пытаньня, якое прыдапамозе ўбідуванага ў яго камэнтара з самага пачатку наводзіць на патрэбны адказ. Калі «міжнародныя арганізацыі» і «апазыцыйныя кандыдаты» апісаны нэгатыўна, то «дзеючая улада» падаецца гранічна нэйтральна, без камэнтара, што на фоне астатніх варыянтаў выглядае як пазытыўная альтэрнатыва.

I, нарэшце, апошняя стратэгія — гэта ўцягванье аўдышторыі ў

дзеяньне шляхам правядзенія масавых акцый (яку выпаджу канцэртаў поп-музыкі адАНТ у рамках туру «За Беларусь!» ці сьвяткавання Дня Незалежнасці на Кастрычніцкай плошчы 3 ліпеня 2005 году), якія патрабуюць непасрэднага ўдзелу тэлегледачоў, але ўжо ў іншым статусе — як актораў у палітычным спектаклі, чыя актыўнасць у спажываныні забаваў падаецца як грамадзянская актыўнасць. Тут дзейнічае *пэрфарматыўны складнік* пропаганды, які актуалізуе ўсю тэлебачаныню, што выступае ўжо ў ролі прадусара і прамоўтэра, а не проста крыніцы інфармацыі. Бо тэлебачаныне на гэтым этапе пераадольвае ўласныя вузкатэхнічныя рамкі: не чакаючы запрашэння, яно зрабіла крокі нам насустрач, выйшла на вуліцы і плошчы, ахопліваючы ўжо не толькі інфармацыйную, але і ўсю сацыяльную простору. БТ прасъледуе нас усюды, і абараніцца ад гэтага ўплыву «вулічнай мэдиякратыі» робіцца ўсё цяжкай.

Рэклама і піяр-тэхналёгі ў выбарчай кампаніі-2006

Радавы беларускі выбарнік з пыбінкі, які нерэгулярна звяртается да тэлебачаньня ірадыё, можа і ня мець дастатковай інфармациі пра кандыдатаў на пасаду презыдэнта, што ўдзельнічалі ў гэтай кампаніі. Але, прыйшоўшы на выбарчы ўчастак і знайшоўшы там вялікі плякат з фатографіямі кандыдатаў, на першай зь якіх прадстаўлены дзеючы презыдэнт, а потым ужо ўальфабетычным парадку — усе астагнія прэтэндэнты, ён напэўна зробіць свой выбар на карысць Лукашэнкі. Подпіс пад Лукашэнкам партрэтам «Презыдэнт Рэспублікі Беларусь» фактычна ператварае яго ў прысуд, які абскарджањню непадлягае.

Прасоўваныне асноўнага прэтэндэнта (А.Лукашэнкі) праводзілася праз адсутнасць згадак аб ім у якасці такога. Ён заўсёды падаваўся як ужо прэзыдэнт (ня проста цяпер дзеючы, а як адзіна магчымы, раз і назаўсёды дадзены). Лукашэнка адсутнічаў у перадвыбарнай кампаніі як суб'ект намінацыі, але прысутнічаў на сэнсавым гарызонце як адвіная палітычная постаць — і ў дзяржаўнай агітацыі («За Беларусь!», ане «За Лукашэнку!»), і ў апазыцыйных акцыях і плякатах «Достал!» (хто «дастаў», ня ўказваецца, але і такусім зразумела, пра каго ідзе гаворка). Будучы скры-

тым рэфэрэнтам, ён стаўся тайным агентам інфармацыйнай палітыкі дзяржавы і апазыцыі.

Стварэньне пазытыўнага іміджу Лукашэнкі забясьпечвалася праз усюсную рэкламу: пастаяннае згадваньне ў навінах, цытаваньне ўказаў, прывядзенне рэйтынгаў папулярнасці і інш., якая ахоплівала ўсю сацыяльную простору праз СМІ, транспарт, публічныя акцыі і г. д.¹.

Адразу пасля Новагагоду з'яўляюцца першыя рэкламныя плякаты на бігбордах са старой сэрыі «За Беларусь!», выпушчанай яшчэ да рэфэрэндуму. Новыя сэрыі фотаплякатаў «За ... Беларусь!» з'яўляюцца на вуліцах значна пазней — к сярэднінелютага 2006 г.²; канцэртныя агітацыйныя туры артыстаў айчынай і расейскай эстрады «За Беларусь!» стартуюць у Горадні (канцэрт драмструеца па АНТ ўжо 5 лютага, яшчэ да афіцыйна дазволенага тэрміну агітацыі); рэкламныя ролікі на рэспубліканскіх тэлеканалах з'яўляюцца ў самым канцы лютага (АНТ) і пачатку сакавіка (БТ -1, СТ Б). 15 сакавіка выходитць адмысловы агітацыйны выпуск газеты «Советская Белоруссия», прымеркаваны да Дня Канстытуцыі, але прысьвячаны выбарам.

Прапаганда і ўлады, і апазыцыі ўключала ў сябе дыскрэдытацыю апанэнтаў. Найбольш паказальнай выпадкі — фальсифікацыя «гвалтоўнага захопу ўлады», які нібыта плянаваўся з боку апазыцыі, але быў даблесна раскрыты КДБ, а таксама фальшивы нумар «Советской Белоруссии» з праектам усталяваныя ў Беларусі манархіі Алякс-

¹ Транспартнікі не абмяжоўваліся размыяшчэннем плякагаўтолькі ўсалёнах і на шыбах пасажырскага транспарту, але нават знадворную паверхню аўтобусаўмаршруту №100 у Менску цалкам дэкаравалі ў якасці нагляднай агітацыі: па верхнім краі надвонкамі наўсю даўжынёю аўтобусу зъмяшчаўся надпіс «19 сакавіка — выбары прэзыдэнт Рэспублікі Беларусь», ніжэй, пад вокнамі на пярэдній частцы аўтобуса, — Лукашэнкаўслоган «Замоцную і квітнеючу Беларусь!», на задній, прычапной сэкцыі — заклік «За Беларусь!», наклеены большбуўйнімі літарамі.

² Агульныаб'ём папітычнагаплякатау вырасу трывалы ўпераўнаны з 2004 г.: сэрыя «За Беларусь!», якая была створана ў краёвэрэндуму і ўключала ў сябе каля 10 варыянтаў пабудовы вобразу, была дапоўнена сэрыямі «За ... Беларусь!» (13—15 варыянтаў) і «Беларусь...» (6 варыянтаў).

сандра Лукашэнкі. 1 сакавіка 2006 году на прэс-канфэрэнцыі з нагоды арышту прадстаўнікоў няўрадавай арганізацыі «Партнэрства» старшыня КДБ РБ С. Сухарэнка заявіў, што гэтая арганізацыя рыхтавала ся да ажыццяўлення перавароту і захопу ўлады гвалтоўным шляхам пасля таго, як 19 сакавіка на Кастрычніцкай плошчы г. Менску будуць узарваны выбуховыя прыстасаванні, калі людзі, што збяруцца там, будуць чакаць папярэдніх вынікаў галасаванья:

Зъяўленьне крыві і ахвяр развязвае руکі арганізатарам акцыі пратэсту, пасля чаго пачынаецца захоп будынкаў органаў улады, вакзалу, перакрываюцца чыгуначныя каляіны з мэтай поўнага спынення функцыянування дзяржавы.

Адказам з боку апазыцыі стаўся выраб у Смаленску тыражом у 60 тысяч экзэмпляраў фальшивага нумару газеты «СБ — Беларусь сегодня», перапраўленага цераз граніцу ў суправаджэнні намесніка партыі БНФ А. Міхалевіча і затрыманага ў Мсьціслаўскім раёне. Гэта быў тэматычны нумар, цалкам прысьвечаны абмеркаваннюмагчымасці ўсталявання ў Беларусі канстытуцыйнай манархіі на падставе звестак пра нібытага ўстаноўлення сваяцкія сувязі А. Лукашэнкі з царскай дынастыяй Раманавых. Нумар утрымліваў у сабе ўнікальныя матэрыялы, цалкам узнаўляючы ўсе вонкавыя прыметы істылістыку арыгіналу, ажда подпісу галоўнага рэдактара³.

За трыдні да выбараў тэма «дваржаўнага перавароту» была прададжана спэцслужбамі пры дапамозе рассылкі SMS-паведамленняў па мабільных тэлефонах усім абантэнтам «Velcom» зь незарэгістраванага нумару +375-29-692-00-27: «Увечары 19 сакавіка 2006 году праваката ры рыхтуюць кровапраліцце. Беражыце сваё жыццё і здароўе». Нарэшце, у Інтэрнэце адразу пасля выбараў была зроблена спроба фальсифікацыі іх вынікаў з дапамогай сайту «Цэнтральнага народнага выбарчага камітэту РБ», які імітаваў сайт Цэнтральнай выбарчай камісіі. Павыніках апытаньня на гэтым сайце з'явіліся рэзультаты галасаванья, якія съведчылі пра

³ Стародуб П. Нет проблем?.. Создадим! //СБ—Беларусь сегодня. 2006. 16 марта.

перамогу А. Мілінкевіча, за якога нібыга аддаті свае галасы 51,03 % выбарнікаў што ўзялі ўдзелу выбараў⁴.

Па выніках выбараў можна вылучыць наступныя піяр-стратэгіі падводзін прэтэндэнтаў на прэзыдэнцкую пасаду. Лукашэнка выводзіцца з гульні ў якасці кандыдата, дыстанцыюецца ад «брудных разборак» і дыктуе правілы гульні на электаральным полі, знач одзначыся як бы «убаку» ад усяго, што адбываецца. Гайдукевіч цалкам прыме пазыцыю Лукашэнкі, пачынаючы ад лёзу нгу «За Беларусь!» і канчычыкімогім пунктамі перадвыбарнай праграмы. Ён стараецца ўпісаць сябе ва ўжо складвеную традыцыю палітычнай культуры і зарэзэрваваць сабе месца на будучыню ў дзяржаўных структурах. Мілінкевіч, надзелены статусам адзінага кандыдата ад усіх дэмсіл, прэзэнтаваў сябе як адзінага сувымернага Лукашэнку апанента, які засяродзіў максымум альтэрнатыўных рэсурсаў і процістаяць яму ў прасторы палітычнай альтэрнатывы. Аднак асноўны Мілінкевічай слоган «Свабода. Праўда. Справядлівасць» уяўляў сабой набор канцептаў, блізкіх да лёзунгаў, зъякімі Лукашэнка прыходзіў да ўлады ў 1994 годзе, крытыкуючы дзяяньні ўраду, што прывёў народ да зьбліжэння, і абвішчаючы неабходнасць барацьбы з карупцыяй. Казулін заставаўся толькі тактыка прыцягвання ўвагі да сваёй персоны. Ён пасылядоўна прыгрываліўся тактыкі скандалу, каб любой цаной заслужыць упамінання ў СМИ (прамовапрыгістрацыі, прарыў у прэс-цэнтар, публікацыя карыкатур у «Згодзе», бойкапры спробе зарэгістравацца ў дзяржавным ТРЭЦІГА ў міліцыйскім участку і інш.). Урэшце Казулін дамогся таго, што пра яго даведаліся ўсе⁵.

⁴ Электронноеование на пост Президента Республики Беларусь // <http://www.belarus2006.com/index.html>

⁵ Напрыклад, 17 лютага, расказваючы пра рэгістрацыю кандыдатаў прэзыдэнты, увянчанім выпуску «Панарамы» паведамілі пра дзбошткі ўчыніў А. Казулін, калі паспрабаваў сабраць журналістаў Нацыянальным прэс-цэнтрам і нападзіць прэс-канфэрэнцыю, несанкцыянаваны пікетля Палацу Рэспублікі пры хільнікаў Мілінкевічай спазненне ўсіх кандыдатаў (апароч Лукашэнкі) на лёсаванні чарговасці выступленняў нарады ёсць ітэлебачаныні. Гэтая «антырэкліма» была на руку А. Казуліну як сіядомавы карыстоўца ў тактыку скандалу, каб прымусіць згадваць пра сябе дзяржаўныя СМИ.

Сэмантыка рэкламнага вобразу

Вобраз Беларусі быў прадстаўлены ў двух вымірэннях, якія адлюстроўваюць яе ў якасці радзімы (неафіцыйны погляд) і дзяржавы («моцная і квітнеючая Беларусь»). У першым выпадку і ўладай, і апазыцыйай прапануецца, як правіла, атаясамліванье з прыродай, прычым калі дзяржавай пропагандуецца агульная традыцыя прыродакарыстання праз мабілізацыю пачуцьця адказнасці (як у грандыёзным трывтыху фотаплякатаў на фасадах жылых дамоў па былым праспэкце Машэрава), то ў выпадку з Мілінкевічам вобраз прыроды выступае як яркі фон, што адціняе асобу самога прэтэндэнта⁶.

У другім выпадку маркіроўка рэкламнага паведамлення застаўлена нязменнай у выглядзе дзяржаўнай сымболікі (як правіла, чырвона-зялёны фон у адпаведнасці з афарбоўкай дзяржаўнага сцяга, часам — пазалочаны герб РБ у суправаджэнні закліку «Квітней Беларусь» (менавіта так, бязкоскі), які тут, відаць, трэба ўспрымаць як пэрфарматуру і трактаваць літаральна, г. зн. як пажаданье вярнуцца ад казённай пазалоты да жывых і натуральных фарбаў).

Вобраз будучыні Беларусі, як правіла, немудрагелісты і прадстаўлены (як у дзяржаўнай, такі ў апазыцыйнай рэкламе) у выглядзе стэрэатыпнага атаясамліванья з дзецимі і моладзьдзю, якім гэта самая будучыня і належыць паводле азначэння. Так, у А. Мілінкевіча выкарыстоўваецца вобраз будучыні як слабага, безабароннага, якое мае патрэбу ў апесцы, дзяцінства (ці нават маленства), што і сымбалізуе дзіцячая рука ўдалоні сталага мужчыны ў

⁶ Мілінкевіч у сваім касыцюметрохі ня ўпісваўся ў ўвядковы пэйзаж і часам адкрыта «раствараў» яго ў сабе, як у выпадку з разгулам воднайстыкі на іншайфаграфіі, дзе дзякуючы мантажу Мілінкевіч выступае ў ролі Пасійдана (гл.<http://by.milinkovich.org/>). Вобразы вады ў Мілінкевічавых плякатах адсылаюць дамітаненнага вобразу «сінякоўкай Беларусі». Адзначым таксама атаясамліванье ўладай «радзімы» з «дзяржавай» прыдапамозе вобразу прыроды наплікаце БелТА «Зямля падбелымі крыламі» і БРСМ «Залюбую Беларусь!».

суправаджэнні надпісу «З клопатам пра будучыню..». Дзеці фігуруюць на «лукашэнкаўскіх» плякатах «Квітней Беларусь!» (зноў жабяз коскі) і ў гібрыдным вобразе, што спрабуе абазначыць будучую перспектыву радзімы здапамогай маленькай дзяўчынкі са зьдымутым мячыкам на плякаце «Гэта мая Радзіма!». Больш стаяла ўзроставая катэгорыя прадстаўленна на бігбордах адной і той жа групай мададых людзей, што прагульваюцца вуліцамі Менску, але чамусыці пад рознымі слоганамі і заклікаюць нас аддаць свае галасы «за Беларусь», а потым ужо ісці «ў будучыню». Нават плякаты з маладымі мамамі на роліковых канъках пазначаны чырвона-зялёным колерам. Апрача гэтага, яшчэ ўтрох роліках АНТ маладыя сем'і выступаюць у якасці «рэфэрэнту сымуляцыі», сведчачы пра няўтомную апеку і клопат дзяржавы пра будучыню самімі сваімі дзеяньнямі ў рамках крайне пазытыўных сцэнароў — засяленне ў новую кватэру, выбар месца адпачынку (прычым, натуральна, у Беларусі, як і належыць у адпаведнасці з патрыятычнай устаноўкай), наведанне лядовага палацу.

Рэкламная фотапрадукцыя ў падтрымку Мілінкевіча мела рэферэнтныя групай амаль толькі моладыя, прадстаўленую ўдастতкована розных тыпажах: гэта брунэтка зь няўдала размешчаным проста ў яе пад носам надпісам «М: адзіны выбар», доўгавалосы хлопец у суправаджэнні надпісу «М: гэта мой выбар!», дзяўчына ў чырвонай футболцы са спробай аб'яднаць прапанаваныя раней варыянты надпісу «М: гэта мой выбар. Адзіны выбар», такі жварыянт прадстаўлены ў суправаджэнні яшчэ адной дзяўчыны, але ўжо у пінжаку і кепцы, а таксама адасоблены ад іншых варыянтаў з дзяўчынай у мэтро, дзе ўперспектыве руху цягніка праглядаеца надпіс «Свабода. Праўда. Парадак», зроблены нібы на фоне плятформы. Можна зрабіць высьнову, што сучаснасць адзінага кандыдата нік не задавальняе і ён арыентаваны на будучыню, звязваючы ўсе свае надзеі толькі з традыцыйна актыўнай у палітычным жыцці моладзьдзю.

Вобраз беларускага народу ў Мілінкевічавым рэкламным варыянце цалкам аблежаваны моладыдзю, толькі ў радыкальным пракце «Мы хочам новага!» дапаўняючыся вобразамі іншых «мэта-

вых груп» — такіх, як малодышыя шульнікі, прадстаўнікі альтэрнатывай субкультуры (байкеры) на фоне скульптуры зубра, група лекараў (чамусыці з блакітнымі паветранымі шарамі), натоў рабочых у будаўнічых касках і нават дзяўчата-міліцыянэры, што маршыруюць строем. Апошні прыклад выключны, бо робіцца спроба прэзэнтаваць інтарэсы прадстаўнікоў дзеючай улады, а не дыстанцыявацца ад іх ці актыўна ім процістаяць. Ён прэтэндуе на «пераймо голасу» канкурэнтаў па барацьбе за прадстаўленыя розных груп насельніцтва, ітым самым за права гаварыць адіхняга імя.

Прыярыгэтным у кампаніі Лукашэнкі можна лічыць імкненне ахапіць усе магчымыя электаральныя групы, у тым ліку дзяцей. Нафатаграфіях у рэкламных плякатах «За Беларусь!» прадстаўлены ўсе ўзроставыя і асноўныя прафесійныя групы насельніцтва Беларусі, а заклік, якія ім спадарожнічаюць, выступаюць у ролі карэктараў, што замацоўваюць працэс ідэнтыфікацыі групы з пропанаваным вобразам пры дапамозе галасаванья «за такую і такую» Беларусь: «гераічную» — для вэтэранаў і вайскоўцаў, «шчасльовую» — для моладзі, «працоўную» — для рабочай клясы, «щодругую» — для працаўнікоў вёскі, «творчую» — для інтэлігенцыі і інш. (Часам варыяントаў больш: на трох вэрсіях плякату «Беларусь за стабільнасць!» прадстаўлены дзеці, студэнты, рабочыя сяродняга ўзросту і пэнсіянэры, што дазваляе ахапіць усе ўзроставыя слоі насельніцтва.) У тэлевізійных роліках таксама рабілася спроба задзейнічаць абсалютна ўсе групы насельніцтва, нават іншаземцаў.

Вобраз улады, які навязваўся рэжымам, — гэта не Лукашэнка або чыноўнікі Адміністрацыі прэзыдэнта, але перш за ўсё армія і міліцыя, якія, хоць і закліканы падгриміцца існуючыя сацыяльныя парадак, самі зьяўляюцца складовай часткай народу (як гэта падкрэслівалася ў роліку АНТ, дзе маці прывыніка тэрміновай службычытае ўголос яго бацьку ліст, у якім ён выказвае жаданыне зastaца на звышэрміновую). Армія была прадстаўлена ўвідзіце групавых партрэтавай вайскоўцаў (як правіла, усе яны сытуацыйна абмежаваныя адно ўзделам на парадзе Перамогі ў сэрыі плякатаў «За Беларусь!» і «Беларусь забяспеку!», выключэнне складае

толькі буйны плян паставога зроты ганаровай варты ў Берасьцейскай қрэпасьці на плякаце «За герайчную Беларусь!»), што дазваляе гаварыць пра яе «адзінства і зяднанасыць» і адмаўленыне інды-відуалізму. Іміджміліцыі складаецца засобных тыпажоў, што персаніфікуюць вобраз «вартаўога парадку» ў яго ўзаемадзеяньні з народам (вясковы ўчастковы гутарыць збабуляй, а яго напарнік падносіць букет маленъкай дзяўчынцы на плякатах «Зайсёды побач!», прадстаўнік інспекцыі па справах непаўналетніх у абкружэнні хлапчукоў са слоганам «Служачы заюну, служым народу», сумесны патруль міліцыянера і трох прадстаўнікоў народнай дружыны — хлопец і дзівее дзяўчыны — «разам за бяспеку і правапараадаю», дзяўчына звыглядам фотамадэлі на рэкламе тэлефону даверу ўвасабляе «аблічча» ГУУС Менгарвыканкаму). На плякаце «Вы — адстаялі, мы — абаронім!» нават адлюстраваны «дъялёг пакаленьняў» паміж прадстаўнікамі або дзвух сілавых ведомстваў — вэтэрана-франтавіка з маладжавым капітанам міліцыі.

Нэгатывнае аблічча ўлады было прадстаўлена ў апазыцыйнай рэкламе, прычым у наклейках з сэрыі «Достал!» яно адназначна асацыюеца зь дзеючым презыдэнтам РБ. Так, ён можа фігураўваць у ролі дыктатара, калі ўцэнтар фатаграфіі вылучаецца рука, сціснутая ў кулак, твар застаецца за кадрам, а пад відарысам размышчаецца цыгата зь вядомага Лукашэнкавага выказваньня пра вартасыц «гітлераўскага падыху» да кіравання нацысцкай Германіяй. Або фатаграфія вітрыны магазіну, застаўленая тэлевізарамі, па кожным зь якіх транслюеца выступленыне прэзыдэнта, і да т. п.

Вобразы дзяржаўнай рэкламы паказваюць на значнасць адпачынку, забавы, рэляксациі (а зусім ня працы, работы, напружанага намагання для будаўніцтва «съветлай будучыні») у сучаснай пропагандысцкай стратэгіі. Мабілізацыя і стымуляцыя «яднання народу» тым самым адбываюцца не праз сумесную калектыўную дзейнасць па перадольваныні цяжкасцяў і вырашэнні проблем, аскетычнае стрымліванье сваіх эмоцый і патрэбаў але ў сумесным съяткаваньні, празадпачынак, радасць і геданістычнае захапленыне жыццём, бясконцае здавальненіне ад спажываньня і

трактаў на бесклапотнае, шчаслывае жыцьцё. Так выбудоўвалася мадэль ладу жыцьця, якую ўлады спрабавалі падаць як тыповую для ўсіх групаў беларускага насельніцтва.

За аснову фотарэкламы ад дзяржавы бярэцца момант выключны — свята (якое аб'ядноўвае ўсіх у момант экстазу і расслаблення), якое выдаецца за зраз штодзённасці, за натуральны і само собой зразумелы стыль жыцьця беларусаў. Менавіта гэта настойліва ўнушалі перад выбарамі агітацыйныя ролікі на АНТ, аснову сюжету якіх складалі топасы свята і адпачынку: наведаньне Беларусі французамі, якія пераюнаюцца, наколькі тут гасцінныя людзі і як хochaцца сюды вяртацца (нягледзячы на трагічную Напалеонаўскую правду церазь Бярэзіну), свята ўлазінаўу мнагадзетнай сям'і, што прыехала ў вёску і атрымала катэдж, прыезд дзяўчыны-паштальёна да адзінокай пэнсіянэркі для ўручэння павышанай пэнсіі, засяленыне маладой мнагадзетнай сям'і ў новую кватэру, пабудованую дзякуючы льготнаму крэдыту, дзядуля на ранішні ку ва ўнука ў дзіцячым садку і г. д. На БТ -1 таксама некаторы час дэманстравалі агітацыйныя ролікі, зробленыя ў форме бліц-інтэрвю з прадстаўнікамі самых розных сацыяльных слаёў (як «зорак», так і «простых людзеў»), якія съведчылі, што жыць нам робіцца «ўсё лепей і веселяй», падагульны слоган: «19 сакавіка — выбары Прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь. Выбіраем найлепшага!» Першы нацыянальны тэлеканал адмовіўся ад рэкламных ролікаў (застаўся толькі адзін, які інфармаваў нас пра тое, што «19 сакавіка — выбары Прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь»), затое «раскручваў» эксплюзіўны праект «Беларусь. Радзіма. Песьня», насычаны адмыслова напісанымі агітацыйнымі песьнямі «за Беларусь» і «За бацьку».

Таксама неабходна згадаць шэдэўр глянцева-лякіраванай працдукцыі беларускага агітпропу — фотаальбом «Рэспубліка Беларусь: гады тварэння і прагрэсу»⁷, дзе сабраны ўсе здымкі фотожурналістаў БелТА, што сталіся асновай (у якіх і адсылкі да реальнасці) для рэкламных плякатаў у перадвыбарнай кампаніі

⁷ Рэспубліка Беларусь. Годысозидання і прогрэсса. —Мн., 2006.

2006 году, а таксама для выстаўкі «Беларусь — мая Радзіма», якая праходзіла з 14 да 20 сакавіка ў Палацы мастацтваў Менску. Усе выкарыстаныя ўагітацыйных плякатах вобразы прадстаўлены ў гэтым фотаальбоме, які фактычна выступае як афіцыйна зацверджаны каталог (*канон*), з дапамогай якога і канструюеца пазытыўны імідж Беларусі.

Стылістыка рэкламных паведамлеńняў улады і апазыцыі

Рэкламны імідж А. Мілінкевіча ствараўся шляхам каляжу (яго фігура зъмяшчалася на пэўны фон). Гэты прыём выдае пэўную штучнасць образу, яго робленасць. Уражаныне падмацоўваецца іроніяй слоганаў, калі надпіс можа зусім па-авангардыску зъмяшчацца ў розныя ўчасткі відaryсу, інтывныя часткі (твар) і інш. Малазразумелай выпльдае наяўнасць самаіроніі і пэўнай двухсэнсоўнасці (на адным з плякатаў ёсьць надпіс «Міля да свабоды»). Присутнасць на Мілінкевічавым сайце фатографіяў з сэрыі «Гэта мой выбар» найперш моладзі (у асноўным дзяўчат) у вобразе электарату звужае кола патэнцыяльных выбарнікаў, а іх адвінокія постаці (няма ніводнага групавога партрэту) выдаюць схільнасць да індывідуалізму.

У процівагу Мілінкевічаваму іміджу вобразы, што ствараюцца на плякатах сэрыі «За Беларусь!». Іх вылучае знароочыстая пастановачнасць і тэатралізацыя, арганічнасць стылю (няхай на выгляді «тапорнага»), бязъмерны аптымізм і патэтыка выказванняў, таўгаялігічнасць і маніякальна ўпартая адданасць ідэі калектывізму.

Інфарматыўнасць Мілінкевічавай рэкламы, якая паведамляе ўсе неабходныя звесткі пра кандыдата (імя, выгляд, прынцыпы), сутыкаеца з просталінейнай пропагандысцкай практыкай улады, якая ўвесь час паўтарае адно і тое, але нават ня лічыць патрэбным выразна раслумачыць нам, хто жхаваеца за шыльдай «Беларусі».

Гэта нефігура канкрэтнага палітыка і ўвогуле суб'екта сацыяльных адносін, але МЫ САМІ, наша сям'я, сябры, наша Радзіма, звышлы ўклад жыцьця і г. д., і да т. п. Пры гэтым Галоўнае/Вышэйшае імя (Беларусь) можа адпавядаць толькі аднаму аб'екту апісання, але атрыбутаў што апісваюць яго ўласцівасці, можа быць колькі хочаш — «працоўная», «самабытная», «адукаваная», «інтэлектуальная», «стабільная», «шчаслівая», «шчодрая», «алімпійская», «герагчыя» і іншая. Сэмантычнае кадаваньне ажыцьцяўлялася з выкарыстаннем канцэптаў «незалежнасць», «стабільнасць», «бяспека», «самабыгнасць», «разныццаць» і «дастатаю».

Галасуючы «за Беларусь», мы быццам бы павінны мець на ўвазе ня столькі Лукашэнку, колькі сваю краіну і народ, г. зн. перш за ўсё саміх сябе. Галасуючы «за Мілінкевіча (Казуліна, Гайдукевіча)», мы галасуем толькі за яго, а зусім не за сябе. У выніку атаясамліваньня Беларусі з Лукашэнкам адбываецца радыкальная зьмена напрамку нашай выбарчай актыўнасці: мы альбо галасуем за сябе (г. зн. «нашага» кандыдата), альбо аддаём свой голас «чужому», «прышламу» збоку, які ня мае нічога супольнага з інтарэсамі беларускага народу і краіны. Невыпадкова Мілінкевіч быў пададзены ў прапагандзе як чужак, у якім не пазнаюць «свайго» нават землякі-аднавяскуюцы (у інтэрвію з жыхарамі Гарадзенскай вобласці, паказаным у «Панараме» на БТ-1 уnoch падвядзеньня вынікаў выбараў).

СМИ і Інтэрнэт у кампаніі па выбарах прэзыдэнта Беларусі 2006 году

Задачу стварэнняя станоўчага іміджу кандыдата ў прэзыдэнты РБ ад улады і адмоўнага іміджу кандыдатаў ад апазыцыі рэжым вырашаўшляхам павелічэння колькасці прапагандысцкіх матэрыялаў у падконтрольных дзяржаве СМИ і акананія ціску на незалежнуюю пресу з мэтай пазбаўлення, у ідале, насельніцтва альтэрнатыўных крыніц інфармацыі.

22 сінегня 2005 году былі зроблены кадравыя перастаноўкі. Кіраўніком Нацыянальнай дзяржаўной тэлерадыёкампаніі зрабіўся Аляксандар Зімоўскі, а кіраўніком каналу СТБ — Юрый Казіятка. Абодва ў свой час вялі перадачы, у якіх з прымненнем прыёмаў, далёкіх ад прынцыпаў журналісцкай этикі, асьвятлялі ўнутраную і замежную палітыку Беларусі.

Доступ да тэлебачаньня кандыдаты ў прэзыдэнты А. Мілінкевіч, А. Казулін і С. Гайдукевіч атрымалі толькі ў аб'ёме адной гадзіны, столькі ж доўжыліся іх выступленыя па радыё. Кандыдаты мелі таксама магчымасць разъясняць свае перадвыбарныя праграммы ў кантрольных дзяржаўных газетах — «Советская Белоруссия», «Республика», «Народная газета», «Знамя юности», «Звязда» і «7 дней».

Прамовы кандыдатаў трансляваліся ў запісе. Цэнтрыбаркам не дазволіў трансляцыі ў прамым эфіры, каб улада мела магчымасць ажыццаўляць цэнзуру выступленняў якую яна і выкарыстала. Са звароту А. Казуліна на БТ цэнзура выразала 9 хвілін (2 сакавіка), на радыё— 7 хвілін (6 сакавіка). Зы Мілінкевічавага выступлення на радыё (6 сакавіка) было выразана больш за 2 хвіліны¹.

Выступленні кандыдатаў не анансаваліся па тэлебачаныі, перадвыступленнем кожнага была паказана застаўка, зъ якой вынікала, што зараз будзе выступаць кандыдат у прэзыдэнты, без упамінаўня яго прозывіща. Неабходна адзначыць, што на тэлебачаныі ўвогуле падчас выбараў лічылі за лепшыя выкарыстоўваць зборны вобраз «кандыдатаў прэзыдэнты» і падкрэсліваць асобасна афарбованую пасаду прэзыдэнта Беларусі. Студыя, у якой адбываўся запіс выступленняў, была вытрымана ў ѥёмна-сініх тонах, што пакідала змрочнае ўражанье.

Кандыдат у прэзыдэнты А. Лукашэнка адмовіўся адналежнага яму часу выступленняў і ад перадвыбарных дробатаў.

Спосаб падачы матэрыялаў і памер газэтнай плошчы, адведзенай пад праграмы трох кандыдатаў — ЦВК адмовіла ў публікацыі перадвыбарнай праграмы А. Мілінкевіча ўсувязі з парушэннем тэрміну яе падачы, — істотна адрозніваліся ў згаданых дзяржаўных газетах. Праграма А. Лукашэнкі, як правіла, друкавалася на першых старонках, з вялікай фатаграфіяй, на якой пры дапамозе мантажу яго постаць была зроблена вышэйшай і большай, чым постаці акаляючых яго людзей. Праграмы А. Казуліна і С. Гайдукевіча друкаваліся не на першых старонках, з «пашпартнымі» фатаграфіямі, а газэтная плошча, адведзеная ім, была значна меншай, чым адведзеная А. Лукашэнку.

Пасля 2 сакавіка на Беларускім тэлебачаныі, пасля 6 сакавіка на Беларускім радыё непадзвільна панаваў А. Лукашэнка. Амаль усе дзяржаўныя газеты апубліковалі перадвыбарныя праграмы А. Казуліна і С. Гайдукевіча да 3 сакавіка, і два тыдні да выбараў

¹ Для выступленняў быў адведзены час з 8.00 да 9.00 і з 18.00 да 19.00, калі большасць выбарнікаў ужо на працы або знаходзяцца ў дарозе на яе ці калі яны толькі прыйшли з працы і вячераюць.

у дзяржаўных СМІ прысутнічалі толькі матэрыяльныя, якія нэгатыўна харектарызавалі апазыцыю і пазытыўна — А. Лукашэнку. Апошні не пайшоў у водпуск і атрымаў магчымасць легальнай прысутнасці ў дзяржаўных СМІ як дзеючы презыдэнт².

На працягу афіцыйнага пэрыяду перадвыбарнай агітацыі ў зводках навін, што выходзілі ў найбольш рэйтынгавы час на тэлеканалах БТ, АНТ, СТБ, і ў ранішняй праграме «Радыёфакт» на Першым нацыянальным канале Беларускага радыё, усім чатырох кандыдатам, разам з узятым, было прысьвечана 5 гадзін 22 хвіліны, 5 гадзін 7 хвілін, 4 гадзіны 3 хвіліны і 46 хвілін часу адпаведна, зь яюганам А. Лукашэнку прыпадала 99 % на АНТ, 93 % на БТ, 96 % на СТБ і 99 % на Беларускім радыё³.

Улада стварала інфармацыйныя падзеі, найбольшхарактэрнымі прыкладамі якіх з'яўляюцца так званы Трэці Ўсебеларускі народны сход, выжыгая КДБ змова супраць Беларусі і сэрыя канцэртаў «За Беларусь»⁴.

17 сакавіка, за дзень да выбараў, А. Лукашэнка выступіў са зверотам да выбарнікаў, які транслюваўся па трох тэлеканалах і

² Згодна з 77 артыкулам Выбарчага кодексу РБ, дзеючы презыдэнт можа не ісці ў водпуск, калі балітуецца другі тэрмін. А. Лукашэнка балітуваўся на трэці тэрмін.

³ Маніторынг місіі па назіранні за выбарамі БДПЧ АБСЭ.

⁴ Журналісты, атрымаўшы заданыне даць матэрыялы пра Трэці Ўсебеларускі народны сход, калі месца запаўнялі эфір і газэты аднаўлялі матэрыяламі пра то, як дэле гаты сходу ганарацца сваім вылучэннем на сход, падтрымліваючы існуючы палітычны курс, ухваляючы дзеянні ўладаў. Каб унесці нейкую разнастайнасць, журналісты паведамлялі пра адзенне, прычоскі, партфелі дэлегатаў, пра то, як іх павязаць у Менскі дзепасляць. На самім сходзе выступлены дэлегатаў зробленыя паводле шаблону з неялікімі варыянцыямі, адыгрывалі ролю фону, на якім реалізоўвалася асноўная мэта сходу — выступленыне А. Лукашэнкі, уходзе якогаён фактычна агучыўся пра перадвыбарную праграму, дапускаючы зыняццёў і выказванні ў адрас іншых кандыдатаў. Выступленыне працягвалася амаль дзіве гадзіны і транслювалася ў прымым эфіры беларускім тэлевізійнымі каналамі і радыё. Прыкрываючыся Днём Канстытуцыі (15 сакавіка), улады надрукавалі пропагандыстычкі выпуск «Советской Белоруссии», звычайны тираж якой складаў каля 500 тысяч экзэмпляраў трыражом 3 мільёны 200 тысяч экзэмпляраў.

радыё Беларусі. У звароце ён падкрэсіл ў посыпехі, дасягнутыя краінай за мінулыя гады, і прыграzi «некаторым кандыдатам».

19 сакавіка, у дзень выбараў, зранку карэспандэнты беларускіх тэлеканалаў бралі інтэрвю ў грамадзян, якія адказвалі, што прагласавалі за стабільнае, квітнеючае жыццё, паўтараючы лёзунгі перадвыбарнай кампаніі А. Лукашэнкі.

Апазыцыйныя кандыдаты ў прэзыдэнты таксама стваралі і выкарыстоўвалі інфармацыйныя нагоды. Варта вылучыць праваку-ючую тактыку А. Казуліна — яго выступленыне ў ЦВК пасля рэгістрацыі, сустрэчы звыбарнікамі, прарыбую Нацыянальны прэзідэнтар, спробу ўдзелу ў Троцім Усебеларускім нацыянальным сходзе, удзелу мітынгу 2 сакавіка, удзел у акцыях пратэсту 19—25 сакавіка. А. Мілінкевіч сустракаўся з выбарнікамі, арганізоўваў мітынг 2 сакавіка, удзельнічаў у акцыях пратэсту 19—25 сакавіка. Дзейнасць Казуліна асьвятлялася ў першую чаргу незалежнымі і расейскімі СМІ, Мілінкевіча — незалежнымі і заходнімі СМІ. С. Гайдукевіч ніяк не прайвіў сябе ў СМІ.

У меры набліжэння да выбараў нарастала колькасць прапагандысцкіх перадач на беларускіх тэлеканалах, што ішлі ў найбольш рэйтынгавы час. Некаторыя перадачы транслюваліся некалькі разоў па розных каналах.

А. Зімоўскі і Ю. Казяята ў «Жорсткай размове» і «Палітыцы» праводзілі інтэрвю з людзьмі, якія займаюць высокія статусныя пазиціі ў розных сферах, і падводзілі да высновы аб tym, што галасаваць трэба за А. Лукашэнку. У перадвыбарны пэрыяд транслюваўся праект «Найноўшая гісторыя», які бываў спробай стварэння афіцыйнай «кананічнай» версіі гісторыі Беларусі зь дзеяностык гадоў і быў знакаміты tym, што пры яго стварэнні быў да непазнавальнісці парэланы выказваныні беларускіх дэмакратаў, якія пагадзіліся ў ім удзельнічаць. Цыклы перадач накшталт «Пятнаццаці» і «Беларусь: поглядзвонку» былі закліканы паказаць добрае становішча Беларусі ў параўнанні з постсовецкімі краінамі і падрымку дзеяньняў беларускага рэжыму збоку грамадзян (па магчымасці тых, што маюць пэўную вагу ў грамадзтве) замежных краін. У сэрыяле «Беларусь: поглядзвонку» быў пададзены

толькі пункт пілджањня пануючага ў Беларусі палітычнага рэжыму. Сэрыял «Пятнаццаць» выклікаў крываўды многіх паслоў постсавецкіх краіну Беларусі тэндэнцыйнай падачай матэрыйалу і яго скажэннем з мэтай паказу пераваг жыцьця ў Беларусі.

Перадачы накшталт «Вялікай палітыкі» і «Ўлады народу» былі пабудаваны на слоўнай эквілібрystыцы вядучых, якія разглядалі падзеі нібыта з пункту гледжањня простага народу, а на самай справе вульгарызавалі і падмянялі паняцьці. Стваральнікі перадач «Палітычныя тэхналёгіі» і «Агент 590» — прыхільнікі кансыпра-лёгіі — раскрывалі тэлегледачам мэханізмы сусветнай змовына чале з ЗША супраць Беларусі. І, мабыць, найбольшы рэзананс выклікаў прапагандысцкі сэрыял «Духоўная вайна». Асноўная ідэялягічная лінія — процістаянне Бога і Сатаны (ЗША — сатанінская краіна) з апэляцыяй да архетыпаў съянтло і цемра, добрае і злое і да т. п.

Задзесяць дўён да выбараў была паказана перадача «Выбар» з вядучым Я. Хрусталёвым. Яна прадэманстравала магчымасці маніпуляванья думкай аўдыторыі пры дапамозе нібыга галасавання тэлегледачоў (рэальна дазваніца да студыі было нельга, паколькі перадача была паказана ў запісе) і мантажу (перадачу зманта-жавалі такім чынам, каб падкрэсліць выгадныя пазыцыі прыхільнікаў А. Лукашэнкі).

Незалежныя і заходнія СМІ, даступныя ў Беларусі, характары-зavalі дзейнасць А. Мінікевіча і А. Казуліна станоўча ці нэйт-ральна, С. Гайдукевіча — большай часткай нэйтральна, А. Лука-шэнкі — нэгатыўна ці нэйтральна. Расейскія тэлевізійныя каналы, што вяшчаюць на Беларусь (РТР, НТВ), у ходзе перадвыбарнай кампаніі асьцярожна падтрымлівалі А. Лукашэнку. НТВ давала большінфармацыйна насычаныя сюжэты, а РТР — больш ідэяля-гічна насычаныя. Чыста ідэялягічным на канале НТВ было толькі інтэрвю А. Лукашэнкі, дадзенае ім вядучаму праграмы «Рэальная палітыка» Г. Паўлоўскому і паказанае ўвечары 25 сакавіка пасля ўжывання сілы для разгону мірнай дэмманстрацыі ў Менску. НТВ таксама асьвяталяла некаторыя падзеі, звязаныя з кандыдатам у прэзыдэнты А. Казуліным. Падчас падзеяў 25 сакавіка НТВ дало

разгорнутую карціну крывавых сутыкненняў, у той час як РТР паказала толькі юр'е вывераныя кадры.

Перадпрэзыдэнцкімі выбарамі было спынена вяшчаньне празь беларускія кабельныя сеткі каналу RG Vi. Гэта адбылося пасля таго, як канал запусціў новую праграму ў рамках праекту Эўрасаюзу па стварэнні альтэрнатыўных крыніц інфармацыі для Беларусаў — «Акно ў Эўропу». Асьвятлены расейскай вэрсіяй каналу «Эўраньюс» палітычных падзеяў у Беларусі адразыўваліся ад вяшчанья на англійскай мове мякчэйшымі фармулёўкамі.

Улады выкарысталі магчымасці кантролю інтэрнэт-трафіку ў Беларусі. 19 сакавіка быў узламаны сайт А. Мілінкевіча, рэсурсы «Charter97.org» і «Zubr-belarus.org» былі недаступны праз DOS-атаку, доступ да сайтаў «Svaboda.org», «Kozylin.org», «Naviny.by» быў ускладнены праз выкарыстаньне ўладамі тэхналёгіі «шэйпінг» інфармацыі. 25 сакавіка былі заблікаваныя форумы парталу «Tut.by».

У перадвыбарны перыяд узмацніўся ціскна незалежную прэсу. «Белпошта» адмовілася распаўсюджваць шэраг выданьняў па падпісцы, «Белсаюздрук» — па сваёй систэмэ збыгу. Масава чыніліся перашкоды бысплатнаму распаўсюджванню газэтаў, ажыццяўляліся неабгрунтаваныя арышты і канфіскацыі тиражоў газэтаў агітацыйных матэрыялаў кандыдатаў адапазыцыі. Некаторыя расейскія друкаваныя газэты, нягледзячы на дасягнутыя дамоўленасці. Журналісты замежных СМИ затрымліваліся і высылаліся з краіны, у іх канфіскуваліся адзінкі матэрыялаў, МЗС адмавляла ім у акрэдытациі.

Усе гэтыя заходы з боку ўладаў павінны быті перашкодзіць і перашкодзіць пранікненню агітацыйных матэрыялаў кандыдатаў адапазыцыі да выбарнікаў. Паказальнымі з'яўляюцца вынікі апытаўніцкага грамадзкай думкі, праведвенага ў лютым 2006 году групай незалежных сацыёльягаў пры спрыяльніцтве НІСЭПД. 55,3 % апытаўных лічылі, што ў іх недастаткова інфармацыі пра кандыдатаў у прэзыдэнты, каб упэўнена зрабіць выбор, 43,3 % лічылі, што дастаткова, 1,4 % ня вызначыліся. 55,3 % лічылі, што кандыдаты ня

маюць роўнага доступу да дзяржаўных СМІ, 34 % аптыганых лічылі, што маюць, 10,7 % мелі цяжкасці з адказам ці ня вызначыліся.

Посыпехі СМІ ў выбарчай кампаніі 2006 году былі ацнены дзяржавай — 24 сакавіка быў ўзнагароджаны журналісты і тэлевізійныя праекты беларускага тэлебачання. Гран-пры ў намінацыі «Найлепшы тэлевізійны праект году» ўдастоены гала-канцэрт «За Беларусь!» (АНТ). У намінацыі «Найлепшая інфармацыйная праграма» пераможчай названа праграма «Нашы навіны» (АНТ), а найлепшай грамадзка-палітычнай праграмай сталаася «“Панарама” ў суботу» (БТ).

Грамадзтва таксама выказала стаўленыне да дзейнасці дзяржаўных СМІ падчас выбарчай кампаніі. 25 сакавіка сънежкамі была закідана здымачная група БТ. Многія людзі ўзялі ўдзел у флэшмобах, у ходзе якіх дралася «Советская Белоруссия», скідавалася локшына ў скрыню знадпісам «БТ», закрываліся вуши пры праглядзе БТ і АНТ. Быў узламаны сайт АНТ і вывешана анімацыя, якая адлюстравала думку значнай часткі беларусаў пра дзяржаўныя СМІ.

Вызначэньне адзінага кандыдата аб'яднаных дэмакратычных сілаў (АДС)

Афіцыйна прэзыдэнцкія выбары былі прызначаныя 16 сьнежня 2005 году, але ўжо да гэтага часу апазыцыя пачала сваю кампанію, вызначыўшы адзінага кандыдата, сфармаваўшы яго нацыянальны перадвыбарны штаб і частковая — ягоныя рэгіональныя штабы і нават распачаўшы агітацыйныя паездкі групы адзінага кандыдата па рэгіёнах ды распаўсюджваныне друкаванай агітацыйнай прадукцыі.

У параўнаньні з прэзыдэнцкімі выбарамі 2001 году, у новай перадвыбарнай кампаніі павялічылася роля палітычных партый. менавіта яны зрабіліся асноўнымі гульцамі на апазыцыйным полі, пасярэднішы непартыйныя палітычныя структуры і непартыйных кандыдатаў у прэзыдэнтны аддэмакратычнага лягеру. Ядром новага кааліцыйнага ўтварэння на пярэдні парламэнцкіх выбараў 2004 году стала аб'яднаныне АГП, ПБНФ, ПКБ, БСДГ і тады яшчэ зарэгістраванай БПП. 19 студзеня 2004 году гэтая праца прывяла да абвяшчэння Народнай кааліцыі «Пяцёрка-плюс». Дарма што падчас выбараў 2004 году гэтая кааліцыя ня здолела правесці ў парламэнт ніводнага дэпутата, яна засталася цэнтрам канцэнтрацыі апазыцыйных рэсурсаў, здольным прыцягваць іншых палітычных

суб'ектаў У 2003—2005 гг. аформілася групоўка партыйных дзе-
ячаў, якія звязвалі свае пэрсанальныя пляны з дзейнасцю ў рам-
ках кааліцыі.

Пасля рэфэрэндуму і парламэнцкіх выбараў увосені 2004
году пачалося перафарматаванье кааліцыі для падрыхтоўкі апа-
зыцыі да прэзыдэнцкіх выбараў (сама назва «Пяцёрка-плюс»
была фармальна выведзена з ужытку). 20 лістапада 2004 году
у Вільні падпісаньнем аб'яднаўчага пагаднення быў пакліканы
да жыцця Пастаянна дзеючая нарада дэмакратычных сілаў
(ПНДС), у якую ўваішлі дзесяць з суб'ектаў — лідэраў апази-
цыйных палітычных партый¹. Гэтае ўтварэнне хутка пачалі па-
аналёгіі называць «дзясяткай». У структуру ўваходзілі шэсць
палітычных партый ад Народнай кааліцыі «Пяцёрка-плюс» (АПІ,
ПБНФ, ПКБ, БСДГ, Беларуская партыя «зялёных» і юрыдычна
ліквідаваная БПП), тры партыі ад «Эўрапейскай кааліцыі “Сва-
бодная Беларусь”» (БСДП (НГ), Беларуская партыя жанчын
«Надзея» і незарэгістраваная Партия свабоды і прагрэсу) і як
самастойны суб'ект — кааліцыя «Маладая Беларусь», прадстаў-
леная не зарэгістраванай моладзевай арганізацыяй «Малады
фронт».

Важным органам кааліцыі была Плянава-аналітычная група АДС,
якая таксама была сформаваная яшчэ ў час падрыхтоўкі да парламэнц-
кіх выбараў увосень 2003 году. Гэты пастаянна дзеючы эксперты
орган распрацоўваў праекты палітычных рацоўніц і пля-
ны кампаніяў на замову ПНДС. Удзельнікі групы працавалі не як
прадстаўнікі партыяў, а ў індывідуальнай якасці. З выбраньнем на
Нацыянальным кангрэсе адзінага кандыдата ад дэмакратычных
сілаў і фармаваннем яго на пляну Плянава-аналітычная група
была расформаваная, а яе кампетэнцыя была падзелена паміж пад-
раздзяленіямі штабу.

¹ Было адвешчана, што хадуць утвораны «дзеля выпрацавання, прыняццяй
рэалізацыі мэханізму вылучэння ад інага кандыдата ад дэмакратычных сілаў
на прэзыдэнцкіх выбараў». Прадстаўнікі Беларускай партыі «зялёных» не
прысутнічалі ў Вільні і далучыліся да пагаднення пазней.

Аб'яднаныя дэмакратычныя сілы і іншыя структуры апазыць

Найбольш прынцыпова сваю пазыщью адносна АДС выказала КХП-БНФ:

Вядо ма, што ўся гэтая «аб'яднаная дэмакратычнай апазыць» была ўтворана напрыканцы 1990-х гадоў сумеснымі намаганнямі палітслу жбаў Рәсей Нямеччыны з мэтай аслаблення нацыянальнага супраціву беларускага народа, дэзынфар мацый і дэзарыентацыі беларускай міжнароднай грамадзкасці. Іхаб'ядноўвае адно — жаданье атрымаць за сваю прыстасавальніцкую дзеянасць гранты з Захаду і Ўсходу. Лёс Беларусі, нашага народу іх не цікавіць. Яны гатовыя выкананць любую каманду з Масквы і Брусселя, хоцьбы яна была не на карысць Беларусі².

Дробныя палітычныя ўтварэнні, якія найчасцей былі кіраваныя лідерамі, чые амбіцыі штурхалі іх да ўласнага вылучэння ў якасці кандыдата ў прэзыдэнты, але якія нямелі фінансавых і чалавечых рэурсаў для ажыццяўлення агітацыйнай кампаніі (групоўка Андрэя Клімава, «Рушэньне» Ўладзімера Мацкевіча, Беларуска-расейскі фонд «За новую Беларусь» Васіля Лявонава, Рада інтэлігенцыі Ўладзімера Коласа, групоўкі акадэміка Аляксандра Вайтовіча і генэрала Валер'я Фралова, рэшткі былой дэпутацкай групы «Рэспубліка» і інш.) раней ці пазней заявілі пра падтрымку АДС. Шмат хто з іх удзельнічаў у Кангрэсе дэмсілаў, а некаторыя нават агітавалі на ягоную карысць.

Сярод іх з самага пачатку вылучаўся сваёй вагой рух «Воля народу», ініцыяваны быў лім рэкгарам БДУ Аляксандрам Казуліным. Заява аб стварэнні гэтага руху была апублікавана 19 лютага 2005 году. Яе падтрымаў шэраг грамадzkіх дзяячаў ды структураў

² Заява Сойму Беларускага народнага фронту «Адраджэньне» і Кансэрвагатыўна-карсыцянскай партыі — БНФ, 9 кастрычніка 2005 г.

грамадзянскай супольнасці (Саюз пісьменнікаў, газэта «Народная воля», некаторыя прафсаюзныя структуры)³.

Менавіта з гэтага напрамку зыходвіла галоўная стратэгічная не-бяспека адзінству дэмакратычных сілаў Палітычная праграма Казуліна адпечатку была непарыўна звязана зкрытыкай і процідзеяньнем АДС. Далейшае ператварэнне Казуліна ў лідэра сацыял-дэмакратычнай партыі і ягоных выхадна нацыянальную палітычную сцэну нанесьлі адчувальны ўдар па АДС: дэмакратычная кааліцыя ня толькі страціла адну з буйных партыяў, але і атрымала сур'ёзнага палітычнага праціўніка ў выглядзе альтэрнатывнага апазыцыйнага цэнтра⁴.

Адначасова працягваўся працэс аб'яднання дэльвіх сацыял-дэмакратычных партыяў — БСДП (НГ) імкнулася паглынуць БСДГ. Узначаліць партыю мелася асоба, якая дагэтуль не ўваходзіла ў склад кірауніцтва партый-папярэдніц. Адным з прэтэндэнтаў на

³ «Народная воля» апублікавала прэзвішчытвясчай ў грамадзян, якія падпісаліся пад зваротам аб стварэнні руху «Воля народа», аднак пазней высьветлілася, што сотні прэзвішчаў былі ўпісаны ўсыпісы новагаруху папросту з розных іншых съпісаў старых падпісных лістоў.

⁴ У снежні 2004 году ў БСДП (НГ), якая датаго часу ўжо далучылася да АДС, адбыўся раскол. Шэраг партыйных дзеячоў заявілі пранедавер старшыню партыі Міколу Статкевічу, супраць якога ў гэты час была ўзбуджана крымінальная справа з арганізацыю масавых прагестаў пасля парлямэнцкіх выбараў і рэфэрэндуму юастрыйніку 2004 году. Завадагарамі былі Ўладзімер Нісьцюк і Анатоль Ляўковіч, якія ініцыявілі працэс выключэння М. Статкевіча з партыі. У адказ з падачы М. Статкевіча 8 снежня Менскі гарадзкі камітэт партый выключыў Нісьцюка і шэраг ягоных прыхільнікаў з партыі «з наявыплату сяброўскіх хунёскай». На IX нечарговым з'ездзе БСДП (НГ) 15 студзеня 2005 году М. Статкевіч і шэраг іншых сяброў партыі былі выключаны зь яе на падставе аб вінавачанні ў парушэнні статуту партыі, прад'яўленых... іншымі рагашэннем таго ж Менскага гарадзкога камітэту партыі ад 1 снежня пад кірауніцтвам ужо выключанага Нісьцюка. Сярод аўтнавачанні ўыштаўленых М. Статкевічу, было ўтым ліку і паміжненне дастварэння Аб'яднанай сацыял-дэмакратычнай партыі на базе БСДП (НГ) і часткі сяброў БСДГ. Сапрэдуды, напрыканцы лістапада 2004 году адбыўся арганізацыйны сход Аб'яднанай сацыял-дэмакратычнай партыі, у якую акрамя БСДП (НГ) увайшлі Беларуская партыя жанчын «Надзея» і рэспубліканскае грамадзкае аб'яднанне «Пэрспектыва».

гэтую пасаду лічыўся генэрал Валеры Фралоў, якога шмат хто бачыў ініцыятарам змовы супраць Статкевіча. Але ўрэшце у працэсе працяглых перамоваў выбар паўна А. Казуліна: 19 сакавіка 2005 году адбылося «аб’яднанне» БСДП(Г) (былая БСДП(НГ), з назвы якой было прыбранае слова «народная») і БСДГ шляхам уваходжання невялікай часткі сяброў БСДГ у склад БСДП(Г), а кірауніком аб’яднанай партыі быў абраны Аляксандар Казулін. Спрабы правесці з'езд БСДП(Г) рабіліся некалькі разоў — 19 сакавіка, 10 красавіка, 24 ліпеня, — але ўлады або адмаўлялі ў памяшканыні, або не прызнавалі з'езд правамоўным. Канчатковай датай выбраныння А. Казуліна старшынём партыі лічыцца 24 ліпеня 2005 году. У юрыдычным сэнсе аб’яднання дзъвюх партый не адбылося, і БСДГ ня зынікла як самастойная палітычная сіла⁵.

Казулін бачыў сябе перспектывным кандыдатам на пасаду презыдента і валодаў грашовымі рэсурсамі, дастатковымі для разгортання ўласнай кампаніі. Стаяўшы кірауніком найбуйнейшай сіцыял-дэмакратычнай партыі, Казулін здолеў на роўных размаўляць з іншымі партыйнымі лідэрамі і нават фактывічна ператварыўся ў суб’екта, роўнага пасваім статусе ўсёй кааліцыі АДС. Акрамя Саюзу беларускіх пісьменнікаў, да працы на Аляксандра Казуліна далучыліся структуры праваабарончай арганізацыі «Права-

Арбітраму партыйнай спрэчцы выступіла Міністэрства юстыцыі, якое прызнала выключэннез партыі Ніцыюка і ягоных памагатых неправамерным, а выключэннне Статкевіча — законным і адпаведным статуту партыі. Выконваючым абязвікі старшыні партыі Міністэрства юстыцыі прызнала (а фактывічна прызначыла) Уладзімера Ніцыюка, які пазней перадаў іх Анатолю Ляўковічу. Вывікам стаўся адклад БСДП(НГ) адкаліцьі АДС. ПНДС захавала за Статкевічам месцо ў кірауніком органе кааліцыі, хоць фракцыя, якая яго падтрымлівала ў межах партыі і пасыядалася разам з ім, была маленская. Новы кірауніцтва БСДП(НГ) пацвердзіла прынягтае яшчэ на пачатку 2004 году рагшынне ісці на выбары асобна ад іншых дэмакратычных сілаў, вылучыўшы ўласнага кандыдата.

⁵ На момант прыходу ў БСДП(Г) Казуліна ўйші сінавалі трыванкүрэнтныя між сабой группы — А. Ляўковіч, У. Ніцыюк і А. Карадзіч, фракцыя якога адкалолася ад БСДГ, ужо маючына ўважае праект Казуліна. Найбольш упльвоўвай сярод іх была група У. Ніцыюка.

вяя дапамога насељніцтву», Беларускага рэспубліканскага клюбу выбарнікаў «Маладых сацыял-дэмакратаў», у пэўнай ступені Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарны і некаторых іншых няўрадавых арганізацыяў. Стаяўшы агентам дэстабілізацыі ў агульнай систэме апазыцыі, фактагар Казуліна, тым ня менш, кансалідаваў тыя сілы, якія далачыліся да кааліцыі АДС, і падштурхоўваў яе да больш актыўных дзеянняў.

Пытаньне эфэктыўнай стратэгіі АДС

Для рэалізацыі сцэнару рэвалюцыі трэба было вызначыць агуль-напрызнанага альтэрнатыву на галасінні, стварыць систэму альтэрнатыву на падліку галасоў ініцыяваць шырокія грамадзкія рухі супраць несправядлівых і сфальсифікованых выбараў, наладіць эфэктыўныя каналы камунікацыі палітычнай альтэрнатывы з грамадзтвам, у першую чаргу праз незалежныя сродкі масавай інфармацыі. Аднак АДС удалося выкананіць толькі першую з гэтых перадумоваў — вызначыць легітымнага кандыдата ад або ў яднанай апазыцыі⁶.

⁶ Вядомыя беспартыйныя грамадзкія дзеячы і некаторыя з «малых» суб'ектаў АДС, якія мелі ўласныя прэзыдэнцкія амбіцыі, кропкінавалі ідэю аб вылуччэнні аднаго кандыдата. Яны адзначалі, што некалькі апазыцыйных кандыдатаў рознай ідэалагічнай скіраванасці здолеюць больш актыўна разбурыць электаральнную базу Лукашэнкі — трэба толькі, каб падчас агітацыйнай кампаніі гэтыя кандыдаты неканкуравалі паміж сабою, аканцэнтравалі свае атакі выключана дзеючым прэзыдэнту. Найунасць ідэалагічна адрозных кандыдатаў дазволіць сімвалічнаму беларускаму грамадзтву назіці выразніка сваіх інтарэсаў, прыцягнучы больш новых хактывістаў і магчымыя рэсурсаў, апры вылуччэнні аднаго «сярэдняга» кандыдата ягоная праграма непазбежна будзе дэіцца пісанай, у сярэдненай, што ў выпадку адштурхнення ідэалагічна настроенных выбарнікаў. Адзначалася, што найунасць двухкандыдатаў можа пры пэўных хабествінах дамагчысця другога туру (гл. Беларускі ежегоднік 2005. Вільнюс, 2006. С. 292—293). Так самадыскутавалася ўйная перавага беспартыйнага кандыдатанад партыйнымі наадварот. Гэтыя спрэчкі ня мелі анікага сэнсу, бо ў Беларусі быў немагчымы звычайны выбарчы пракэс і падлік галасоў увогуле.

Мэханізмы забесьпячэння перамогі гэтага кандыдата засталіся на пэрыфэрый ўвагі: систэма незалежнага назіраньня за падлікам галасоў апынулася па-за ўплывам АДС (а пасыляе разгрому КДБ альтэрнатыўная сетка назіраньня такі засталася фікцыяй); грамадскія рухі, здольныя ініцыяваць масавыя пратэсты, успрымаліся АДС як канкуруючыя палітычныя структуры, а пытаньне пра альтэрнатыўныя масмэды (асабліва электронныя, няхай сабе і з-за мяжы) такі не было вырашана аж да самых выбараў. У гэтых умовах кандыдат адаб'яднанай апазыцыі, нават і атрымаўшы бальшынгагаласоў, ня меўбы мэханізму, каб адстойваць сваё права на ўладу.

Электаральную стратэгію апазыцыі ставіў пад сумнеў аргумент, што Лукашэнка сапраўды можа набраць большасць галасоў выбарнікаў, а значыць, іх бальшыня не падтрымлівае дэмагратычных перамен. Тым ня менш, дэмагратычныя сілы бесперапынна гаварылі пра тое, што дэмакратычныя ідэалы падтрымлівае ці ня большасць насельніцтва⁷. Маўляў, маючы падтрымку большасці насельніцтва, варта толькі арганізавацца, сабраць адзін мільён подпісаў у падтрымку дэмакратычнага кандыдата — і далей мэханізм «каляро вай рэвалюцыі» будзе запушчаны. Пры гэтым сама апазыцыя цуралаць слова «рэвалюцыя», ужываючы замест яго эўфэмізмы. Адзін з агітацыйных матэрыялаў АДС называўся «Мы ня хочам рэвалюцыяў!»

Дэкларуючы немагчымасць прыходу да ўлады Беларусі электаральным шляхам, палітычная апазыцыя быццам бы ўзяла на ўзбраенне стратэгію «каляровай рэвалюцыі», аднак на тактычным узроўні засталася ў межах звычайнага выбарчага працэсу. Гэта пацягнула за сабой супяречнасці ў пасыльвартных дзеяннях: у апазыцыі адсутнічаў рэвалюцыйны плян дзеянняў і, урэшце, яна прызнала электаральную паразу. Палітычны цэнтар паставіў задачу дасягнення электаральнай бальшыні для дэмакратычнага кандыдата — і гэта невыканальная тактычная задача зрабіла неактуальную стратэгічную мэту рэвалюцыйнага заходу ўлады. Усе структуры павінны былі збіраць подпісы і агітаваць за адзінага дэмак-

⁷ Насці вамі бальшынія! //Інфармацыйны бюлетэнь Аб'яднаных дэмакратычных сілаў(чэрвень 2005).

ратычнага кандыдата, а пытаньні мабілізацыі людзей да негвалтоўнага пратэсту, выкрыцьцё фальсифікацыяй і мірны супраціўфальсифікацыям адыходвілі ўдалёкую перспектыву: іх належала разглядцаць толькі пасыля здабыцьца электаральны большасць.

Вызначэнне адзінага кандыдата

Плянавая дзеянасць АДС была сканцэнтравана з большага на тактычнай задачы, якую трэба было вырашыць да пачатку кампаніі: якім чынам вызначыць легітымнага адзінага кандыдата ад кааліцыі? Мэтад яго вывначэння мусіў забяспечыць легітимную перамогу аднаго з наяўных моцных прэтэндэнтаў адбуйных суб'ектаў кааліцыі. Зыншага боку, ён не павінен быў адштурхнуць адпрацэсу дробных і слабых кандыдатаў.

Распрацоўка пляну вызначэння адзінага кандыдата ад АДС пачалася напрыканцы 2004 году, адразу пасыля афармлення кааліцыі «дзясяткі». Асноўным органам, які выконваў гэтую задачу, была Плянава-аналітычная група АДС. Спачатку паўсталі ідэя вызначэння адзінага кандыдата празпрацэдуру праймерыз — папярэдніх выбараў. Яна была вылучана прадстаўнікамі АГП. Паслыбыла прынята мадэль трохступенчатай грамадзкой кампаніі па вылучэнні адзінага кандыдата, якая б не была ўнутрыкааліцыйнай і закрытай ад грамадзтва.

На першым этапе грамадзкой кампаніі прадугледжвалася вылучэнне прэтэндэнтаў на годнасць адзінага кандыдата. На наступным этапе грамадзянскай кампаніі меліся быць праведзеныя сходы ў кожным з раёнаў Гарадоў Беларусі для выбрання дэлегатаў на Нацыянальны кангрэс дэмакратычных сілаў. На завяршальнym этапе грамадзянской кампаніі прадугледжвалася правядзенне Нацыянальнага кангрэсу дэмакратычных сілаў. Кіраваць гэтым працэсам быў пакліканы Арганізацыйны камітэт Кангрэсу. Яго ўзначаліў лідэр БПП Аляксандар Бухвостаў, ягонымі намеснікамі былі абраныя Віктар Івашкевіч (БНФ) і Аляксандар Дабравольскі (АГП).

Асноўнымі прэтэндэнтамі на годнасць адзінага кандыдата былі:

Сяргей Калякін — 53-гадовы першы сакратар ПКБ, вылучаны гэтай партыйй;

Anatоль Лябедзька — 44-гадовы старшыня АГП, вылучаны гэтай партыйй;

Аляксандар Мілінкевіч — 57-гадовы беспартыйны кіраунік праграм Фонду спрэяныня лякальнаму разьвіцьцю, вылучаны Беларускай партыйяй «зялёных», а пасъля гэтага падтрыманы 13 лютага 2005 году ПБНФ;

Станіслаў Шушкевіч — 70-гадовы старшыня БСДГ, вылучаны гэтай партыйй.

Яныразам зь *Міколам Статкевічам, Уладзімерам Коласам, Аляксандрам Вайтовічам, Валерам Фраловым, Васілем Лягонавым, Аляксандрам Ярашуком, Уладзімерам Парфяновічам* у вясені 2005 году, напярэдадні Кангрэсу дэмакратычных сілаў, падпісалі адмысловую дэкларацыю:

Мы прыкл адзём усе высі лкі, каб падчас выбарчай кампаніі быў адзіны кандыдат у прэзыдэнты ад дэмакратычных сілаў. Для перамогі гэтага кандыдата спатрэбіца падтрымка ўсіх выбарцаў, якія выступаюць за перамены, і высокапрафесійная каманда адна думцаў, якія маюць досьвед у розных галінах палітыкі, эканомікі і культуры. Кангрэс дэмакратычных сілаў стане на-сапраўднаму народным сходам тых, хто хоча ўкраіне пераменаў.

Пры гэтым *А. Мілінкевіч і М. Статкевіч* падпісалі дакумент з уласным дадаткам: «Падгрымліваю дэкларацыю пры ўмове, што адзіны кандыдат ад дэмакратычных сілаў будзе выбраны ў адпаведнасці з разённем кааліцыі на Кангрэсе 1—2 кастрычніка». Пазней Валеры Фралоў і Аляксандар Вайтовіч адышлі ад духу гэтага пагаднення і зарэгістравалі свае ўласныя ініцыятыўныя групы для збору подпісаў⁸.

⁸ Была яшчэ група самавылучэнцаў зусім няявілікімі шанцамі заняць месца адзінага кандыдата — беспартыйны *Валеры Грыцук*, сябар АГП *Мікола Бусынюк*, сябар БСДГ *Валеры Арцішэўскі*, якія беспаспяхова спрабавалі вылучацца на абласных канфэрэнцыях дэмакратычных сілаў. Былы сябар АГП, палітзняволены *Андрэй Клімаў*, які зь лютага 2004 году прыпыніў

Грамадзкая кампанія па вылучэні адзінага кандыдата ад дэ-
макратычнай кааліцыі была распачата правядзенынем першай аб-
ласной канфэрэнцыі дэмаракратычных сілаў З красавіка 2005 году ў
Гомелі. Большасць яе ўдзельнікаў прагаласавалі за вылучэнне
Аляксандра Мілінкевіча адзіным кандыдатам ад дэмаракратычных
сілаў. Іншы фаварыт, Анатоль Лябедзька, набраў менш за палову
галасоў і ня быў вылучаны.

Лябедзька так пракамэнтаваў гэту падзею:

Го мельская канфэрэнцыя — гэта клясъчны прыклад кіраванай
дэмаракратыі. Зьнешне ўсё выглядала прыстойна — квоты, бюлетні,
хто «за», хто «супраць». Выхавілася, што мы па-рознаму разу-
меем месца і ролю абласных канфэрэнцыяў. Дамовіліся, што гэта
будзе сіта для выпадковых прэтэндэнтаў, што гэта мэханізм пры-
нягнення ў працэсі оцных асабаў інструмент кансалідацыі. Але
прэтэндэнты давалі розныя ўстаноўкі сваім патэнцыйным групам
падтрымкі. Адным — галасаваць за ўсіх, іншым — галасаваць за
свойго.

На наступных канфэрэнцыях былі вылучаны ў якасці кандыда-
таў А. Мілінкевіч, С. Калікін, А. Лябедзька і С. Шушкевіч.

На наступнай стадыі ажыццяўлення грамадзянскай кампаніі
праводзіліся раённыя сходы па вылучэні дэлегатаў на Кангрэс
дэмаракратычных сілаў. З 15 чэрвеня і да 15 верасня 2005 году
сходы адбываліся ва ўсіх рэгіёнах краіны. Паводле інфармацыі
Аргкамітэту Кангрэсу, усяго па Беларусі быў праведзены 121 ра-
ённы сход (у шэрагу мясцін сходы так і не адбыліся з прычыны
моцнага процідзеяньня ўладаў), дзе ўзялі ўдзел 4 301 чалавек, якім
на Кангрэс дэмаракратычных сілаў былі вылучаны 223 дэлегаты.

Правядзеніне Кангрэсу дэмаракратычных сілаў Беларусі стала

членствам партыі і аўтасіціўпра начатак уласнай кампаніі, пазней выступіў
у падтрымку кандыдатуры Анатоля Лябедзькі. Сябар колішній дэпутацкай
групы «Рэспубліка» Сяргей Скрабец таксама імкнуўся выставіць свою
кандыдатуру. Асобна ад усіх трывмаўся Аляксандар Казулін, які адмовіўся
ўдзельнічаць у прапанаваным мэханізме выбрання адзінага кандыдата ад
дэмаракратычнай апазиціі.

вяршыннай грамадзянскай кампаніі па візначэнні адзінага кандыдата⁹.

54 дамы культуры Беларусі адмовілі арганізатарам, пакуль у справу не ўмяшаўся А. Лукашэнка, які за некалькі тыдняў да дня мерапрыемства даручыў старшыню Менскага гарвыканкаму Міхаілу Паўлаву аказаць дапамогу апазыцыі ў правядзенні Кангрэсу ў Менску. У адказ АДС запрасілі самога Лукашэнку на Кангрэс, правёўшыяго праз квоту для бытых дэпутатаў Вярхоўнага Савету XII склікання¹⁰.

1 і 2 кастрычніка 2005 году, як і было заплянавана, у Палацы культуры МАЗу адбыўся Кангрэс дэмакратычных сіл Беларусі. У ім узялі ўдзел 843 дэлегаты. У прэс-цэнтры Кангрэсу атрымалі акредытацыю больш за 150 карэспандэнтаў ад 80 беларускіх і замежных друкаваных і электронных СМІ. Агульная юлькасць удзельнікаў мерапрыемства перавысіла 1250 чалавек.

Галоўнай інтыгай Кангрэсу было выбранне адзінага кандыдата. Незадоўга да Кангрэсу кандыдатуру А. Мілінкевіча падтрымалі іншыя суб'екты кааліцыі — У. Навасяд ад Партыі свабоды і прагрэсу, П. Севярынец іншыя моладзёвяя лідёры ад «Маладога фронту», Н. Матусевіч ад жаночай партыі «Надзея», М. Статкевіч

⁹ Вартапрыгадаць некалькі ініцыятываў якія паўставалі ўгэты час. 31 сакавіка 2005 году Анатоль Лябедзька вылучыў ідэю стварэння агульнанацыянальнага надпартыйнага руху прыхільнікаў пераменаў 2 траўня гэтая пропаноўка была афіцыйна зацверджана Паліградай АГП. Шырокі грамадзкі рух прыхільнікаў пераменаў быў задуманы на ўзор польскай «Салідарнасці». АГП пропанавала перайменаваць Нацыянальны кантакт дэмакратычных сілай Беларусі ў Кангрэс прыхільнікаў перамен. АГП таксама настойвала на наданні Кангрэсу статусу пастаянна дзеючага органу — форуму дэмакратычных сілаў. Напярэдадні Кангрэсу было вырашана адмовіцца ад слова «нацыянальны» ў яго назыве.

¹⁰ Сыпіс дагушчаных да ўдзелу ў кантакце грамадзкіх арганізацый яднання ўточнены пашыраўся, тозвужаўся. Усягона Кангрэс было вылучана 930 дэлегатаў. Трэцяя частка іхбыла выбрана на раённых сходах, па 10 чалавек на ў прост дэлегавалі палітычныя партыі — удзельніцы кааліцыі «дзясяткі», 195 няўрадавых арганізацый накіравалі і па аднаму прадстаўніку кожная. Шэраг вядомых асоб быў былы хадэпутатам парламенту, кіраўнікоў недзяржаўных СМІ атрымалі персаналынае запрашэнне.

ад сваёй часткі БСДП (НГ). У дзень галасаваньня С. Шушкевіч зыняў сваю кандыдатуру на карысць мацнейшага. Па выніках першага туру галасы разьмеркаваліся наступным чынам:

Аляксандар Мілінкевіч — 383;

Анатоль Лябедзька — 263;

Сяргей Калякін — 152;

супраць усіх — 13.

У першым туры ніхто з прэтэндентаў не набраў большасці, у другім туры выйшлі А. Мілінкевіч і А. Лябедзька. Перад пачаткам галасаваньня па прапанове аргкамітету ў рэгламэнт былі ўнесены экстранныя карэктывы — для перамогі ў другім туры на трэба было мець больш за 50 % галасоў, дастаткова было набраць простую большасць. Паводле другога туру галасы разьмеркаваліся наступным чынам:

Аляксандар Мілінкевіч — 399;

Анатоль Лябедзька — 391;

супраць усіх — 16.

Адвінім кандыдатам быў выбраны Аляксандар Мілінкевіч. Ягоная перавага аказалася роўнай усяго толькі восьмі галасам.

Перадвыбарная кампанія АДС

У выбарчай кампаніі 2006 году беларуская палітычна апазыція імкнулася не паўтарыць памылак, дапушчаных падчас прэзыдэнцкіх выбараў у 2001 годзе. Зымяніўся стыль кампаніі, але не яе стратэгічная скрыванасць на ажыццяўленыне электаральнай рэвалюцыі праз здабыцьцё большасці галасоў выбарнікаў адзіным дэмакратычным кандыдатам і прымушэнніе ўладаў прыняць гэты вынік пад ціскам грамаджкіх пратэстуў.

Галоўная адметнасць кампаніі 2006 году палягала ў прысутнасці пэрсаніфікаціі альтэрнатывы дзейнаму прэзыдэнту ў асобе выбранага дэмакратычнай апазыцыі адвінага кандыдата. Адзіны кандыдат быў выбраны за 169 дзён да выбараў — у 2001 годзе У. Ганчарык набыў такі статус за два тыдні да даты галасавання. Статус адвінага прэтэндента і высокая легітымнасць самой працэдуры вылучэння працаўлі на карысць кандыдата ад дэмакратычнай апазыцыі. Аднак самога па сабе вызначэння пэрсанальнай альтэрнатывы асобе дыктатара было недастаткова для выпрацоўкі прынципа новай і эфектыўнай стратэгіі здабыція ўлады ўкраіне.

Паўсталая фігура Казуліна зьнізвяла статус Мілінкевіча як

адзінага кандыдата ад дэмакратычнай апазыць, але разам з тым дазволіла пазыцьянаваць Мілінкевіча якузважанага і ня схільнага да экстремізму палітыка. Казулін успрымаўся як гібрыд Гайдуке-віча з Пазьняком.

Вылучыўшы адзінага кандыдата, апазыцыя не скарысталася гэтым фактам на поўную моц. Асноўнай прычынай была кепская папулярызацыя адзінага кандыдата ў часе ад яго выбрання на Кангрэсе да афіцыйнага пачатку выбарчай кампаніі — не чакаючы афіцыйнага старту кампаніі. Хоць статус легітымнага лідэра апазыцыі дазваляў Мілінкевічу не зважаць на пагрозу пакарання за дагэрміновы пачатак агітацыі, агітацыйная кампанія пачалася толькі зъяго візыта ў Баранавічы 11 лістапада, а друкаваная прадукцыя ў яго падгрымку зъявілася яшчэ пазней. У каstryчніку-сінезні 2005 году апазыцыя патраціла больш сіл на адбудову структураў кампаніі, падзел пасадаў, узгадненне міжпарцыйных і міжасобовых інтарэсаў (пазней некаторыя згэтых дамоўленасцяў былі перайграныя), чым на данясенны да народу факту наяўнасці персанальнай альтэрнатывы Лукашэнку.

У праграме адзінага кандыдата і АДС акцэнт быў зробленыне на распрацоўку эканамічнай альтэрнатывы пануючаму рэжыму ці крэпкыку асобы беларускага дыктатара, а на прапанаваныне грамадству прывабнай каштоўнасці альтэрнатывы. Адбыўся перанос ідэялігічнага сутыкнення з эканамічных пытанняў да каштоўнасцяў свабоды, праўды і справядлівасці. Апора на каштоўнасці і канвертацыя каштоўнасці паміжнасцяў да асабістага вывалення ў палітычную форму склаала падмурок праграмы АДС.

Пабудова цэнтральнага штабу кампаніі адзінага кандыдата

АДС заставаліся хісткай міжпарцыйнай кааліцыяй, якую трэба было сцэмантаваць дзеля стваральнай працы. Палітычна супярэчлівы і нефункциянальны штаб — таксама вынік кааліцыйнасці.

Акрамя працоўнай функцыі, штаб адначасова выконваў функцыю дадатковага органу палітычнага ўзгаднення — вырашэння міжпартыйных канфліктав. Насуперак чаканьням, не ўдалося перавесыці ўсе палітычныя спрэчкі на ўровень палітрады, пакінуўшы штаб у якасці выключнатаехнічнага органу кампаніі.

Вывначэнне структуры і кадраў супрацоўнікаў штабу не па прафесійных паказчыках, а па партыйных квотах і ўзнак павагі да палітычных рэгальяў вельмі нашкодзіла рэальнай працы. Асабліва гэта паўплывала на аналітычны і іміджава-агітацыйны складнік працы, які быў адзначаны бессистэмнасцю і супярэчлівасцю. Адбывалася канкуранція паміжпраектамі розных палітычных рашэнняў, якія ацэньваліся штабам з пункту ня толькі гледжання эфектуўнасці, але і захавання палітычнага балансу ўнутры АДС. Вялікая колькасць супрацоўнікаў штабу кампаніі паводзілі сябе як лабісты сваіх палітычных сілаў або нават кліентэльных групau («экспэрты», «палітэхнолагі», «група падгрымкі Мілінкевіча», а таксама партыйныя вылучэнцы). Таксама як асобны агент ціску фігуравалі і рэгіональныя дэмакратычныя супольнасці. Напрыклад, пыганыні юлеру кампаніі, слоганаў, лягатыпаў, праграмы і г. д. часам вырашаліся на паўаматарскім узроўні, з маніпуляваннем вынікамі сацыялягічных даследаванняў і нерацыянальнай канкуренцыяй паміжрознымі групамі ціску.

Маючы персаніфікаваную альтэрнатыву рэжыму, апазыцыя надзвініла базілупуда пачала яе пазыцыянаванне ў грамадстве. Нават нэйтралізацыя тэхнічных кандыдатаў (Вайтовіч, Пазняк, Фралоў) не была зыдзейсьнена як сълед — пасля рэгістрацыі іх ініцыятыўных групau яны пачалі фігураваць у палітычнай прасторы як апазыцыйныя кандыдаты і дэзарганізоўвалі агітацыйную кампанію адзінага кандыдата.

Пасля абвяшчэння выбараў, рэгістрацыі ініцыятыўнай групы і пачатку збору подпісаў агітацыйна-прапагандысцкі і аналітычны кірункі штабу па-ранейшаму заставаліся правальнымі. Сам штаб займаўся большага вырашэннем бягучых задачаў (падача сьпісаў ініцыятыўнай групы, збор і здача подпісаў за кандыдата, выраб і распаўсюджванне агітацыйнай прадукцыі, распрацоўка і публікацыя праг-

рамы, юрыдичная абарона адрэпрэсія ў супраць актыўісташтой кампаніі, правядзенне агітацыйных турнэ самога адзінага кандыдата і ягоных давераных асобаў зь ліку палітыкаў забесьпячэнне назіраныня) без уліку стратэгічнай мэты здабыцца ўлады.

Задачай штабу было абвешчана ўзыняцьце рэйтынгу прэтэндэнта да ўзроўню электараўшай падтрымкі ў 50 %, у тым ліку праз збор мільёна подпісаў за вылучэнне Мілінкевіча кандыдатам у прэзыдэнты. (Пасля выбараў прагучала прынанье, што ў якасці рэальны задачы разглядалася толькі дасягненне планкі ў 30%¹.) Аднак ва ўмовах беларускай выбарчай систэмы само пасабе павышэнне рэйтынгу не адлігрывае вялікай ролі для перамогі. Персаніфікацыя палітычнай альтэрнатывы — гэта толькі адзін з яе фактараў. На гучна абвешчаную адзіным кандыдатам на Кангрэсе мэту перамогі штаб вырашыў забыцца.

Рэгулярная праца штабу адзінага кандыдата пачалася з 17 кастрычніка 2005 году. Яго структура і кіраўнік былі зацверджаныя палітрайдай дэмакратычных сілна прапанову адзінага кандыдата. Напачатку Мілінкевіч пропанаваў узначаліць свой выбарчы штаб Анатолю Лябедзьку, але той адмовіўся і пагадзіўся толькі ўзяць на сябе працу Нацыянальнага камітэту. Кіраўніком штабу стаў старшыня ПКБ Сяргей Каліжін, а ягонымі намесынікамі, на пропанову Мілінкевіча, палітрайдай былі зацверджаныя старшыня ПБНФ Вінцук Вячорка (адказны за дачыненіні з даверанымі асобамі кандыдата й міжнародныя сувязі), намесынік старшыні АГП Аляксандар Дабравольскі (агітацыйна-рэкламнае і інфармацыйна-аналітычнае забесьпячэнне) і кіраўнік ранейшай нефармальнай «группы падтрымкі Аляксандра Мілінкевіча» грамадзкі дзеяч Віктар Карніянка (ён адказваў за арганізацыйна-масавую работу ў тэхнічнае забесьпячэнне, а таксама стасункі з іншымі палітычнымі сіламі ўнутры Беларусі). Тэрытарыяльна штаб месціўся ў штаб-кватэры ПКБ, дзе адбываліся супольныя нарады, аднак з большага штодвённая праца была пабудаваная дэ-

¹ Выступ намесыніка старшыні перадвыбарнага штабу А. мілінкевіча В. Карніянкі на канферэнцыі «Ацэнкаперадвыбарных дзеяньняў і пасълявыбарная стратэгія», 4 траўня 2006 г.

цэнтралізавана — выкарыстоўваліся офісы партыяյ-удзельніц каа-ліцай, прыхільных грамадзкіх аб'яднаньняў, іншыя памяшканыні.

Паводле намэнклятуры пасадаў у склад штабу ўваходзілі больш за трыццаць службовых асобаў, уключна з самім адзіным кандыдатам. Сябар бюро ЦКПКБ Валеры Ўхналёў узнічаліў кірауніцтва спраў прэтэндента, а старшыня БПП Аляксандар Бухвостаў стаў начальнікам арганізацыі на-мэтадычнага аддзела (у ягоную кампетэнцыю ўваходзіла і арганізацыя навучаньня для назіральнікаў). Іншы прадстаўнік БПП Аляксандар Еўдакімчык кіраваў работай канцылярый штабу. Намеснік старшыні АГП Сяргей Альфер узнічаліў службу грамадzkіх прыёмных адзінага кандыдата, якую меркава-лася стварыць ва ўсіх буйных гарадах Беларусі. З правалам гэтага пляну яго перакінулі на падрыхтоўку назіральнікаў. Кірауніком крэ-атыўна-рэкламнай групы быў прывзначаны сябар АГП Юры Варонежцаў, але пазней ён сышоў згэтаі пасады. Кірауніком юрыдычнай службы прызначалі старшыню юрыдычнай камісіі ПБНФ Уладзімера Лабковіча. Адказным за працу з рэгіянальнымі штабамі і распаўсюджваньне інфармацыі стаў намеснік старшыні ПБНФ Віктар Іашкевіч, а іншы намеснік старшыні ПБНФ, Аляксей Янукевіч, быў прывзначаны адказным за паездкі адзінага кандыдата і распаўсюджваньне інфармацыйных матэрыялаў. Кірауніком групы тэхнічнага забесьпячэння стаў прадстаўнік БПП Уладзімер Страх. Адказным за графікадзінага кандыдата быў Андрэй Кусяльчук. Кірауніком моладзева-агітацыйнай групы была прывзначана каардынаторка моладзевага інтэрнэт-парталу «Studenty.by» Вольга Кузьміч, аднак пазней гэты напрамак быў згорнуты. Адказным за працу па месцы жыхарства быў прывзначаны лідэр незарэгістраванай Партыі свабоды і прагрэсу Уладзімер Навасяд, аднак гэты напрамак дзвейнасці таксама не быў распачаты, адказнай за працу сяроджанчын стала сябар Сойму ПБНФ Валянціна Свяцкая, адказным за працу сярод прадпрымальнікаў — прадстаўнік АГП Віктар Гарбачоў, адказнай за фармаваньне базаўданых — сябар БПП Тадэяна Ваніна. Кірауніком прэс-службы стаўся прадстаўнік ПКБ, рэдактар газэты «Товарищ» Сяргей Вазьняк, пазней яму была падпісаджвана праца інтэрнэт-сайту

Мілінкевіча, створанага групай падтрымкі Мілінкевіча і актывістамі з ПБНФ, а таксама ён каардынаваў працу асабістага прэс-сафаратара Мілінкевіча Паўла Мажэйкі. Праца ўсіх супрацоўнікаў штабу была валянтэрскай.

У адрозненіне ад клясычнай схемы пабудовы перадвыбарнага штабу сам адзіны прэтэндэント браў удзел у яго працы. Разам зь Мілінкевічам дзеянічала каманда гарадзенскіх палітычных актывістаў, якая адстойвала ягоныя інтарэсы ў сутыкненнях са шматпартийнымі кіраўніцтвамі штабу.

Партыйнае прадстаўніцтва ў штабе адпостроўвае вагу асобных суб'ектаў кааліцыі ў ім: АГП — 8 сяброў, ПБНФ — 7, БПП — 5, ПКБ — 3, іншыя партыі — па аднаму, непартыйныя і грамадскія дзеячы — 4 сябры цэнтральнага штабу кампаніі з улікам кіраўнікоў абласных штабоў.

АГП атрымала ў штабе адносную большасць пасадаў — практычна ўсё, на што яна прэтэндавала ці была згодна прыняць. Лідер АГП узначаліў Нацыянальны камітэт. Нягледзячы на гэта, АГП засталася нездаволеная тым месцам, якое было ей адведзена падчас кампаніі, а яе прадстаўнікі займалі пасціўную пазыцыю ў штабе. Стваралася ўражаныне, што ўдел АГП імкнуліся захаваць любой ценой, хоць часам гэта ішло на шкоду працы. Кіраўніцтва ПБНФ таксама пакутавала ад фрустрацыяў: вылучаны ёю прэтэндэнт стаў адзінным кандыдатам, аднак ён зусім ня быў кантраляваны партыйяй. Партия служыла кандыдату, а не кандыдат партыі.

Іншыя структуры кампаніі і іх узаемадзеянне

Пасыля фармаванья цэнтральнага штабу сталі стварацца абласныя і раённыя штабы. У агачэнні Мілінкевіча дамінавала меркаваныне пра АГП як патэнцыйна слабае звязано ўкааліцы, таму што не дэкларыравалі, а рэальны ўдзел гэтай партыі ў кампаніі заахвочваўся наданынем членам гэтай партыі адміністрацыйных паса-

даў і кантролю над рэсурсамі. На ўзроўні кіраўнікоў абласных і менскага гарадзкога штабоў быў чатыры прадстаўнікі АГП, два прадстаўнікі ПБНФ і адзін прадстаўнік БПП. Папярэдне паставлённая задача прыцягнення да працы ў штабах дзесяці тысячаў актыўнікаў не была дасягнута. У ініцыятыўную групу ўвайшлі 5135 чалавек, але, паводле справаздач штабоў, толькі каля 3000 з іх сапраўды працавалі падчас збору подпісаў агітацыйнай кампаніі.

Дэйнасці цэнтральнага штабу ўесь час спадарожнічала жорсткая крыгыка. Напрыклад, спазненьне з публікацыяй перадвыбарнай праграмы Мілінкевіча ў дзяржаўных газетах у момант зрабілася здабыткам СМІ. Аднак зусім па-за крыгыкай апынуўся іншы цэнтральны орган кампаніі — Нацыянальны камітэт, які мусіў выконваць функцыю ценявога ўраду. З маўклівай згоды АДС і штабу ён амаль цалкам быў ператвораны з кааліцыйнага ўтварэння ва ўнутраную структуру АГП.

Задачай Нацыянальнага камітэту была распрацоўка праграмаў разъвіцця Беларусі ў пераходны перыяд, а таксама пропановы па праграмных выступах адвінага кандыдата. На першым пасяджэнні палітрыады 12 кастрычніка 2005 году на пасадзе кіраўніка нацыянальнага камітэту быў зацверджаны старшыня АГП Анатоль Лябедзька.

24 кастрычніка 2005 году на пасяджэнні палітрыады была зап'верджана структура Нацыянальнага камітэту, пропанаваная А. Лябедзькам. Гэтая структура складалася з трох элементаў: прадугледжвалася ўтворэньне прэзыдыйному Нацыянальнага камітэту, шэрагу рабочых групаў і каманды экспертаў-дараццаў. Кожны сябар прэзыдыйному курыраваў адзін з сямі вызначаных кірункаў надзікімі працавалі адпаведныя рабочыя групы, дзе ўласна і адбывалася распрацоўка праграмаў (напачатку быўстворана сем таких групаў). Група дараццаў займалася кан-

² У склад прэзыдыйному Нацыянальнага камітэту ўвайшлі прадстаўнікі АГП Яраслаў Раманчук (канамічныя праграмы і праекты), прадстаўнікі ПБНФ Юры Хадыка (канстытуцыйная рэформа), кінарэжысэр і педагог Уладзімер Колас (пытанні гуманітарнага разъвіцця), прадстаўнічка ПКБ Алена Скрыган (сацыяльныя напрамак), прадстаўнікі БПП Генадзь Фядыніч (працоўныя адносіны), прадстаўнікі АГП Станіслаў Багданкевіч (кредытна-грашовая палітыка і банкаўская сфера). Таксама ў склад гэтага органу ўвайшоў прадстаўнік незарэгістраванай Партыі свабоды і прагрэсу Уладзімер Навасяд (курыраваў сектар адміністрацыйнай рэформы і мясцовага самакіравання).

сультаваньнем і забяспечвала экспартную атэнку перадвыбарных дакумэнтаў (першапачатковая іх юлькасць склада 20 чалавек)².

Было прадугледжана правядзенне сумесных пасяджэнняў штабу і прадстаўнікоў Нацыянальнага камітэту. Урэшце нездаволены працай Нацыянальнага камітэту А. Мілінкевіч быў вымушаны склікаць агульнага пасяджэння гэтага органу. 21 лістапада 2005 году (амаль праз два месяцы пасля Кангрэсу!) Нацыянальны камітэт упершыню сабраўся на сваё пленарнае пасяджэнне для выпрацоўкі пляну выбарчай кампаніі. Пасыля праца Нацыянальнага камітэту вялася ў фармаце структуры «прэзыдым — рабочая групъ», агульныя пасяджэнні не склікаліся.

Нацыянальны камітэт удзельнічаў у распрацоўцы праграмы адзінага кандыдата Мілінкевіча (асабліва яе эканамічнай часткі), а таксама іншых праграмных дакумэнтаў. Таксама падчас кампаніі было праведзена каля сарака сустэр чауго рэгіёнах і распрацавана праграма «Зрабіся гаспадаром у сваёй краіне». Публікацыя матэрыялаў Нацыянальнага камітэту адбылася толькі пасля выбараў, калі яго дзеянісць нечакана актыўнізвалася. У іх была зьмешчана выява А. Лібедзькі і ягоная прамова, але пра АДС не гаварылася ні слова, а прозвішча А. Мілінкевіча нават ня згадвалася³.

Яшчэ адной ініцыятывай Нацыянальнага камітэту стала стварэнне з 1 лістапада 2005 году Банку народнай мудрасці. Кожны грамадзянін мог стаць яго заснавальнікам — для гэтага патрэбна было прапанаваць ідэю, якая б паляпшала становішча ў той ці іншай сферы беларускага грамадства. Прэсайт «Ucrb.org», газеты «Народная воля» і «Свободные новости-плюс» было атрымана пад тысяччу прапаноў і заўваг, якія былі ўлічаны ў распрацоўцы дакументаў Нацыянальнага камітэту.

Сама ж праграма «Беларусь: дарога ў будучыню» супадала з найшымі напрацоўкамі «мазгавога трэсту» АП. У сваіх выступах

² Гл., напрыклад: Судебно-правовая реформа Беларусь: дорога в будущее. Минск: Национальный комитет, 2006. 16 с.

⁴ Беларусь: дорога в будущее. Книга для парламента. Системное исследование группы независимых ученых Минск, 2005. Адзначым, што гэтае выданье, якоесталася падмуркам праграмы А.Мілінкевіча, быловыпушчана мізэрным накладам у 275 асобнікай.

Мілінкевіч спасылаўся на кнігу, напісаную Яраславам Раманчуком іншымі экспертамі ў пачатку 2005 году⁴. Програмныя выступы адзінага кандыдата Нацыянальным камітэтам не рыхталіся. Іх быў вымушаны рыхтаваць «кухонны кабінет» Мілінкевіча (ён сам і ягоныя найбліжэйшыя паплечнікі), а адказы на пытанні тысячаў на-ведальнікаў Мілінкевічавага сайту давала група энтузіястаў. У выніку часам назіраліся розначытаныні паміж праграмнымі паляжэн-нямі Нацыянальнага камітету і словамі адзінага кандыдата.

Прынцыпова я пытанні дзеянасці кааліцыі мусілі выносіцца на Палітычную раду, прызначаную каардынаваць дзеяньні суб'ектаў дэмакратычнай кааліцыі, ажыццяўляць кадравыя прызначэнні, прымаць стратэгію кампаніі г. д. Кіраўнікім Палітычнай рады быў адзіны кандыдат. Аднак гэты орган страйці vagu падчас выбарчай кампаніі, бо палітычна значныя пытанні былі аднесеныя фактычна ў кампэтэнцыю штабу.

Перадвыбарная праграма адзінага кандыдата

Важным праграмным дакумэнтам АДС, прынятym Кангрэсам дэмакратычных сілаў Беларусі, была выбарчая плятформа «Бела-русь: дарога ў будучынню». Назва супадала з дас্যедаваннем гру-пы незалежных навукоўцаў падкіруніцтвам Леаніда Заікі. Заць-верджаны дакумэнт таксама меў падзагаловак «Плятформа прык-

⁵ Дакумент утрымліваў дзесяць асноўных элемэнтаў бачанняў пазыцыяй будучыні краіны: Беларусь справядлівая (прававая дзяржава), вольная (дэмакратычныя), сучасная (мадэрнізацыйная), заможная (дабрабыт), рэгіянальная (дэцентралізацыйная) і раззвіццё самакіравання, бяс ыпечная (нэйтрапітэт, барацьба са злачыннасцю і карупцыяй, законнасцю), сінявокая (раззвіццё турывму і ахова навакольнага асяроддзя), канкурэнтная (інавацыйны плюралізм у эканоміцы, лібералізацыйны пададарчы адносін), адроджаная (незалежнасці патрыятызму), адказная (барацьба са злачыннасцю і карупцыяй). Пад гэтым дакументам маглі бытаваць подпіспрыхільнікі ці не любогабеларускага палітыка — і тым самым праграма засцяліся ў феры агульназрозумелых, але неабязважковых дэклараціяў. Яна ня стала праграмай, якая бы фэрэнцыявала дэмакратычныя сілы ад агульнага жадання «лепшага жыцця».

ільнікаў пераменаў “За Беларусь”, што дзённым чынам супадала з лёзунгам некалькіх кампаній Аляксандра Лукашэнкі⁵.

Задача напісаныя праграмы адзінага кандыдата была паставлена на перад Нацыянальным камітэтам з моманту яго ўтварэння, аднак ня быў вызначаны тэрмін яе выканання. Калі быў абвешчаны выбары і да Мілінкевіча пачалі звязратацца з пыганьнемі адносна яго праграмы, аказалася, што яе няма. Таму ў сінэжні 2005 — студзені 2006 гадоў група экспертаў з ПБНФ пачала працу над праграмай, якую ня здолеў распрацаваць Нацыянальны камітэт. Гэты праект праграмы быў вынесены на разгляд палітрады АДСі нават зацверджаны. Яго асноўныя палажэнні з'явіліся ў незалежнай прэсе. Толькі гэта падштурхнула Нацыянальны камітэт дапрацоўваць праект праграмы «Зрабіся гаспадаром у сваёй краіне». Гэта была была тыповая праграма АГП, звыразна выяўленым ліберальным падходам у эканамічным блёку, з дэмакратычным, але не выразным палітычным складнікам і амаль не прапісаным сацыяльна-гуманітарным блёкам.

Рашэньнем палітрады ад 14 лютага 2006 году гэтыя два праекты былі аб'яднаны ў кампрамісны варыянт, які і быў зацверджаны ў якасці праграмы адзінага кандыдата ад АДС пад назвай «Свабо-

6 Гэты блёк дэклярава ўрэструктурызацыю й прыватызацыю малых і сярэдніх прадпрыемстваў, падзел функцыяў на матвторчасці, вал оданьня, распараджэння й кантролю, скарачэнне ўраду (мелася застацца 8 міністэрстваў і 12 агенцтваў). Буйныя прадпрыемствы меліся застацца дзяржаўнымі, бо ўкраіне папросту німа капіталу, здольнага заплаціць за іх рэальную цену. Такім чынам, у пыганыні лёсусу прымысловых гангтаў, якія маюць ня столькі эканамічнасць, колькі сацыяльнасць і палітычнасць значэнне, Мілікевічава праграма прызначала слушацца падыху Лукашэнкі. У сельскай гаспадарцыі пропанавалася акцыянараць сельгаспрадпрыемствы, даць ім большуюсць вабоду дзяяць, стварыць рынок пра дажу ў йых стэму кадастравай арганікі зямлі. У банкаўска-фінансавай сферы працу гляджаўлася прыватызацыя банкаўскага страхавога рынку, доступ замежнага капіталу, стварэнне сумесных і інвестыцыйных фондаў незалежнасць Нацбанку ад ураду, адмова ад праекту «адзінай валюта з Рассеяй», амністыя капіталу. Сярэдні па краіне заробак пропанавалася як 2010 году давесы ідэя ўзроўню 550 ёура, гэта значыць павялічыць у два разы. Для развіцця тэлекамунікацый і ТІТ плянавалася прыватызацыя «Белтэлекам» і пусціць беларускую Г-прастору замежным капіталам.

да. Праўда. Справядлівасць». Насуперак загалоўку, асноўная ўвага ў праграме надавалася аспектам гаспадарчага развіцця⁶.

Структурна праграма складалася зь сямі пунктаў: сям'я і здраўе; павага да працы і годны заробак; справядлівы закон, адказная дзяржава; эканамічная свабода; адкрытая дзяржава — адкрыты съвет; наука і прагрэс; нацыянальнае адраджэнне. На жаль, праз памылку штабу праграма не была своечасова пададзена для публікацыі ў дзяржаўных газетах і распаўсюджвалася адно ў выгледзе ўлётакі ў незалежных газетах. Агульны яе наклад перавысіў адзін мільён асобнікаў.⁷

Асноўныя этапы кампаніі

У перыяд ад правядзення Кангрэсу дэмакратычных сілаў і да афіцыйнага абвішчэння выбараў галоўнай формай узаемадзеяння з выбарцамі былі паездкі адзінага кандыдата па рэгіёнах. Праграма паездак была распрацавана Віктарам Іашкевічам і рэалізоўвалася з 11 лістапада 2005 году да апошніх дён перад датай галасавання. Паездкі былі вельмі нераўназначныя па колькасці ўдзельнікаў сустрэчаў з адзіным кандыдатам — на іх зборалася ад некалькіх дзесяткаў выбарнікаў да некалькіх тысяч (напрыклад, у Менску і ў Гомелі). Падчас усёй кампаніі Мілінкевіч актыўна звязаўся з замежнымі візиты. Высокі ўровень сустрэчаў іх ась-

Кандыдат ад дэмакратычных сілаў аўбяжаў увесці адрасную дапамогу сем'ям з дзецьмі: што-месячныя даплатына кожнае дзіця да 16 гадоў памеры 10% спажывецкага бюджету, адрасную дапамогу сем'ям у памеры 5 мільёнаў рублёў пры нараджэнні і кожнага дзіцяці беспрацэнтны крэдыт нанабыццё жыльля пры нараджэнні другога дзіцяці. У замежнай палітыцы праграма ставіла задачу стварэння «пайнавартаснай зоны свабоднага гандлю» ў СНД і заключэння дамовыпра партнэрства з Эўразізмам.

⁶ Як паказаў аналіз агульнанацыянальных хапыганняў 2005 году, вызначальнай каштоўнасцю для значнай часткі беларусаў была свабода (да 70 % апытаных адчувалі недахоп свабоды). З гэтай прычыны ў праграмных прамовах Мілінкевіч актыўна ўжывалаўсям негаспадарчую, але каштоўнасцю горыку, таксама якрыто рыку нэгатыўнага стаўлення на дадзеную кашэнкаўскую стабільнасці.

вятленьне ў замежнай прэсетаксама прапывалі звонку інфармацийную блякаду.

З моманту абвяшчэння выбараў у вельмі сьцісля тэрміны штаб Мілінкевіча мусіў падаць на рэгістрацыю съпіс ініцыятыўнай групы, якая мелася зьбіраць подпісы. Рэгістрацыю атрымалі 5 тыс. 135 чалавек, якія заяўлілі аб сваім намеру зьбіраць подпісы ў падтрымку кандыдата ў прэзыдэнты аддэмакратычнай апазыцыі (былі пададзены ў Цэнтральную выбарчую камісію заяўкі 5136 патэнцыйных сяброў ініцыятыўнай групы, але адзін з іх аказаўся не-паўналетнім і быў выключаны).

Уздел у фармаванні трэтытарыяльных і ўчастковых выбарчых камісіяў рэалізоўваўся кожнай з партыяў АДС паасобку. Кожная партыя заяўляла пра пададзенныя сотні кандыдатураў на ўздел у камісіях, аднак агульныя лічбы ад АДС не былі агульчаны. Як і прадказвалася, з больш чым тысячы выпушчэнцаў у камісіі трапілі толькі шэсць чалавек.

У падтрымку Мілінкевічавай кандыдатуры было сабрана, паводле звестак штабу, 256 652 подпісы грамадзянаў Беларусі, але ў трэтытарыяльныя выбарчыя камісіі згадзена 198 798 подпісаў. Сапраўднымі былі прывнаны 183 179 подпісаў.

З агітацыйнай кампаніяй паўтарылася таяж сытуацыя, што і з выпрацоўкай праграмы Мілінкевіча. Так, шматтысячныя наклады навагодніх віншаванньняў і ўлётак са слоганам «Новы прэзыдэнт — новыя магчымасці», распрацаваных АГП, былі часткова распаўсюджаны, а часткова выкінуты ў сметнік, бо быў зацверджаны іншы слоган — «Свабода. Праўда. Справядлівасць». Не атрымала развіцця лінія агітацыйных матэрыялаў «Мы за МІ», разгорнутая на этапе збору подпісаў. Колеры кампаніі вагаліся ад расейскага трыкалёру і джынсу да традыцыйнай бела-чырвона-белай гамы. Як вядома, перамог джынсавы колер.

Грамадзянскія кампаніі падчас прэзыдэнцкіх выбараў

У цені «каляровай рэвалюцыі»

Задоўга да пачатку кампаніі па выбарах прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь гэтая падзея была зъмешчана ў грамадзкой съядомасы і ў кантэкст так званых «каляровых рэвалюцыяў»¹.

Папулярнасці такой інтэрпрэтацыі спрыяла міжнародная палітычная каньюонктура: усе бачылі ў Беларусі імаверны працяг ланцуга рэвалюцыйных пераўтварэнняў на постсовецкай прасторы. Адразу пасля «аранжавай рэвалюцыі» ўва Ўкраіне менавіта Бе-

¹ Можна гаварыць пра «каляровую рэвалюцыю» як пратэгорою палітычнай навукі, што дала новы штуршокстарым тэорыям дэмакратычнага транзыту. Яна ператварылася ў тэрмін, зручны для канцептуалізацыі стратэгіі апазыцыйных сілаў пабарацьбе з аўтарытарнымі постсацыялістычнымі рэжымамі. Наюлкі падобная паміжсабою карумпаваныя неэфектыўныя і папулісцкія аўтарытарныя рэжымы, што сформаваліся пасля распаду камуністычнага блёку, — настолькі падобныя і рэвалюцыі супраць гэтых рэжымаў, настолькі падобныя і палітычныя парады пазымененныя гэтых рэжымаў праз таія рэвалюцыі. Але, які любая тэорыя, тэорыя «каляровых рэвалюцыяў» мае свае абмежаванні.

ларусь, разам з Малдовай і Казахстанам, разглядалася як месца будучага рэвалюцыйнага сутыкнення².

Прыгэтым замежныя назіральнікі звычайна надавалі больше значэнне рэвалюцыйнаму варыянту развіцця падзеяў, чым беларускія аналітыкі, якія былі асцярожнны ў прагнаванні працэса ў сваёй краіне. Вельмі заўажнай была занепаюенасць расейскіх палітычных юлаўразвіцыём кампаніі ў Беларусі. Са зменай рэжыму ў Кыргызстане гэтая занепаюенасць толькі павялічылася.

З абвяшчэннем выбарчай кампаніі напрыканцы 2005 году дамінуючым падыхом да ацэнкі стратэгіі ўлады і стратэгіі апазыцыі была менавіта ацэнка з пункту гледжання рэвалюцыйнага сценарыу. Шмат у чым стратэгія апазыцыі ўзору 2005—2006 гадоў вызначалася імкненнем не паўтарыць ранейшых памылак і скарыстаць тэя сродкі, якія прадэманстравалі сваю эфектыўнасць у 2001 годзе альбо спрацавалі добра падчас пазнейшых рэвалюцыйных пераўтварэнняў у іншых краінах. Палітэхнолягія апазыцыі капіявалі некаторыя тэхналагічныя прыёмы ўкраінскай апазыцыі ўзору 2004 г.³.

Для беларускага рэжыму апэляцыі да рэвалюцыйных падзеяў у іншых постсавецкіх краінах былі апраўданыем магчымасці выкарыстання самых жорсткіх антырэвалюцыйных заходаў. Пазыцыянаваныне стратэгіі апазыцыі як аднаго з варыянтаў «каляровай рэвалюцыі» разам з фармаванынем нэгатыўнага стаўлення грамадства да выніку пераўтварэнняў пострэвалюцыйных краінах зрабілася важным складнікам дзяржаўнай пропаганды.

Перад абодвумя бакамі паўставала таксама пагроза ўзбэцкага варыянту разгорганья падзеяў — як прыклад найболыш бруталінага сутыкнення рэвалюцыянераў і антырэвалюцыянераў. Апази-

² Такое замещаванье не случайно нападку дня международной супольности можно было и контрапротивным, г. зн. подстурховуюца да решущих превентивных мер. Но в целом, это мероприятие было очень болезненным, чым меньшая чакающими, при этом сама ситуация стала хуже. *За рубежом. Служебный*.

³ У дзясяніях палітычнай апазиціі ніякай рэвалюцыйнай скіраванасці не праляжалася. Яна была хіба ў дзясяніях асобных прадстаўнікоў нярадавага сэктору. — *B.C.*

цыя баялася такога разьвіцця падзеяў, адчываючы гатоўнасць беларускага рэжыму да выкарыстання гвалту ў выпадку, калі мірным чынам ня ўдасца захаваць уладу Лукашэнкі. Улады ж, у прынцыпе, таксама не жадалі гвалтоўнага сутыкнення, якое б зруйнавала заплянаваную адміністрацыйную працэдуру электаральнай легітымаціі, але пры гэтым неаднаразова дэманстравалі сваю гатоўнасць не спыняцца перад ужываннем сілы. Агульным было меркаванье, што, калі ў Менску і адбудзеца спроба рэвалюцыі, яна, незалежна адвыніку, не абыдвецца без праліцця крыва⁴.

Аналітыкі ў сваіх багучых камэнтарах да прэзыдэнцкай кампаніі яе вынікаў раза разам адзначалі прадказальнасць яе ходу — кампанія звычайная, ніякіх сюрпрызаў, усё ідзе як і прагнавалася, паводле вызначаных узору ранейшых пасыяховых рэвалюцыяў. І нават параза рэвалюцыйных сілаў была прагнаванай⁵.

⁴ Стэкуляцыі на тэмурэвалюцыі гулялі на руку Лукашэнку, паколькі давалі яму права рыхтавацца сілавогапрадухлення рэвалюцыйнай пагрозы. Шмат якіх зьявы — арышты і зльбіццё апазыцыйных кандыдатаў прэзыдэнты, крымінальныясправы супраць дзясяткі апазыцыйных актывістаў, сотні прэвэнтыўна арыштаваных напярэдадні выбараў і больш за тысячу арыштаваных участэў акцыяўпратэсту; нарэшце, страляніна ў цэнтры сталіцы падчас агітацыйнай кампаніі — былі для Беларусі беспрэцедэнтныя.

⁵ Пры блажаванні ўрадам магчымасці для электаральнай рэвалюцыі, палітычны зменыадываючыя толькітады, калі апазыцыя здолеетперайсці ў фармат неці постэлектаральнай рэвалюцыі (гэта дамагаць змены ўлады, не вожаючы наадсутнасць электаральнай легітымнасці для тагох дзесянняў). Але для посыху такіх дзесянняўабсалютна неабходным чыннікам зъяўляецца арганізацыйная і инфраструктурная слабасць рэжыму. У Беларусі падчас 2006 г. такой слабасці неназіралася, што і амбяжоўвалапамкнені ўсіх актораў — як палітычных, так і грамадзікіх, — пачынаць постэлектаральны сценар. Прычым яб сказаў, што палітычныя акторы не былі гатовыя да рэалізацыі ані электаральнага, ані постэлектаральнага сценару, а грамадзія аказаўся здольнымі на імітацыю «каляровай рэвалюцыі», што і спарядзіла пляц Каліноўскага. Нарэшце, калі б з 19 па 25 сакавіка ўлада зъмянілася, безумоўна, аналітыкам прыйшлося бытосьці пераасэнсоўцаў. Але яня думаю, што пераасэнсаванне заіранула блак сферы, як мас-мэдыі альбо лягэнтная апазыцыйнасць намэнклатуры. Пераасэнсаваны нетычылася біблія значнасці валюнтарысцкіх фактараў — палітычных стратэгій, албо настав гатоўнасці пэўных актораў дзеяні чацьвера самаадданай ірацыональна.

Кампанія па выбарах прэзыдэнта 2005—2006 гадоў адразынівалася ад усіх папярэдніх выбарчых кампаніяў у Беларусі, у тым ліку адкампаніі па выбарах прэзыдэнта 2001 году. Іншым чынам дасягала сваіх мэтаў пануючая эліга, інакш дэйнічалі і прыкільнікі дэмакратычных пераўтварэнняў.

Палітычная падтрымка Радзівіла Лукашэнку на час выбараўбыла гарантаваная. Крэмль у спрыніяў каляровыя рэвалюцыі як пагрозу для самога сябе. Гэта відавочна пераважала над яго антыпатый да Лукашэнкі, і таму ўсе эканамічныя дыспуты ўзнаваліся толькі пасыля выбараў. Афіцыйная Масква ўстрымалася ад публічнай падтрымкі Лукашэнкі ў той ступені, як гэта было, напрыклад, у выпадку з Януковічам на выбарах ва Украіне ў 2004 годзе. Яна падтрымлівала Лукашэнку праз сурагатаў — прыюрмленых палітэхнолягіяў на штате Глеба Паўлюскага, уласных мас-мэдыі, што рэпрадукувалі лукашэнкаўскую пропаганду, ФСБ, якая залучала пра выкрыццё заходніх замоваў, і г. д.

Вядучая роля ўрэалізацыі перадвыбарнай стратэгіі дэмсілаў адводзілася палітычнай апазыцыі, якая нарэшце здолела аб'яднаніца на аснове палітычных партый, прынамсі хадзіць дэкларатыўна. Ёй аказвалася маральна-тэхналагічна імагэрыяльная падтрымка боку ЗША і некаторых эўрапейскіх актораў. Кампанія адбывалася на фоне:

— паляпшэння стану беларускай гаспадаркі за кошт спрыяльнай замежнай эканамічнай каньюнктуры, далейшага павелічэння за-

У прынцыпі, што адбылося і як адбылося толькі пацвердзіла, што аналітыкі мелі рагую — і пасыля выбарны крэйзіса пазыцыі пацвярджае гэтае больш. Найбольшую юду насыне запазычвалі непалітычнага сценару, а некрытычны падыход, ніводльнасць даяго адаптациі. Электрагаральская рэвалюцыя ня мае канону і класічнай тэарэтычнай схемы. Ёсьць агульны набор прынцыпаў, агульны падыход, які з кожнай новай рэвалюцыяй аздабляўся новымі адметнасцямі і супяречнасцямі. Я могу пералічыць некалькі прыкладаў. Электрагаральская рэвалюцыі могуць звязаць сяняцца падчас прэзыдэнціх і парламэнціх выбараў. А дзінства апазыцыі можа быць, а можа адсутнічаць. Рэоля незалежнага настаяння можа быць і стогнай, а можа амаль ніякай (як ва Украіне 2004 г., дзе паралельны падлік быў фактычна сарваны). Уплыў грамадзянскай супольнасці можа быць вызначальным, а можа, як у Грузіі, напрыклад, быць слабым. Вулічнае мабілізацыя можа ажыццяўляцца ў дзень выбараў, а можа прастрытыцца. — В.С.

лежнасьці беларускай эканомікі адімпарту танных расейскіх вуглевадародаў (якія праводзяцца ў сферы ўслуг і прадуктаў) і ад экспарту ў Эўропу прадуктаў перапрацоўкі танных расейскай сывороткі;

— паляпшэння эканамічнага самаадчуваньня беларускіх грамадзян з адначасовым памяняшэннем прававых гарантый — па-вышэння кошту палітычнай неіяльнасці. Такія праблемы, якія савае ўвядзенне кантрактнай формы найму, балюча ўдары пасацыяльнай абароненасці грамадзян, аднак не ператварыліся ў факттар палітычнага жыцця. Чысткі дзяржаўнага апарату ад карупцыі няроўнага (справы Жураўковай, Рыбакова і г. д.) толькі прадэманстравалі, наколькі карумпаваная беларуская систэма ўлады, але яны не мянілі становішча іхіба што служылі маланкаадводам для грамадзкай незадаволенасці;

— афармленія дасканалай систэмы забесьпячэння патрэбных вынікаў выбараў, што ґрунтуюцца ў тым ліку на актыўным выкарыстанні прымусовага датэрміновага галасавання пададміністрацыйным цікам і на абсолютным кантролі з боку выканаўчай улады за працэсам падліку галасоў ды абвяшчэння вынікаў выбараў;

— павелічэння рэпрэсій і ўдасканалення дзяржаўнага рэпрэсіўнага апарату, прыняцця новых рэпрэсійных актаў заканадаўства і нагнітання атмасфэры страху ў грамадзтве. Паводле ацэнкі праваабаронцаў, толькі за перыяд афіцыйнай агітацыі кампаніі і акцыяў пратэсту пасля выбараў за краты па адміністрацыйных прысудах былі кінуты больш за 1200 актыўістаў дэмакратычнага руху. Падчас выбарчай кампаніі крымінальныя справы па палітычных матывах узбуджаны суправець 22 грамадзкіх і палітычных актыўістаў⁶;

⁶ Сярод рэпрэсійных задачаў варта назваць разгром систэмы незалежнага назірання за выбарамі праз выкарыстанні новаўведзеных праправак у Крымінальны юдэкс. Крымінальная справа супраць арганізатораў назірання Цімаха Дранчука, Аляксандра Шалайкі, Міколы Астрэйкі, Эніры Браніцкай, Дзяніса Нібійкі і іншых ахвяў стаў грамадзянскай ініцыятывы «Партнэрства» фактычна азначала спыненне незалежнага назірання за выбарамі ў нацыянальным маштабе.

— стварэнья крайне неспрыяльных умоваў для правядзення незалежных сацыялагічных дасыледаваньняў, у тым ліку немагчы-масці правядзення незалежных ад уладаў і вартых да веру дасыледаваньня па мэтадыцы «Экзыгт-пол». Калі падчас папярэдніх выбараў прэзыдэнта ў 2001 гозе ўлады заяўлялі пра незаконнасць правядзення экзыгт-полаў, то цяпер тактыка была зменена на аб-межаванье іх правядзення для незалежных дасыледчыкаў і мак-сымальнае распаўсядкованье вынікаў праўладных экзыгт-полаў, нават яшчэ да заканчэння галасаваньня (!). Правядзенне незалежных сацыялагічных дасыледаваньняў для вызначэння рэйтынгу прэтэндэнтаў стала амаль немагчымым, што пазбяўляла ўдэль-нікаў палітычнага працэсу аб'ектыўнай інфармацыі пра стан гра-мадзкай думкі і пра эфэктыўнасць уласных стратэгіяў;

— значнага памяншэння накладаў незалежнай прэсы і немаг-чымасці яе распаўсядкованья, павелічэння ўпльзу альтэрнатыв-ных сродкаў камунікацыі (чуткі, SMS-рассылкі, паведамленыні інтэрнэт-сайтагу электронныя лісты і блогі — «жывыя журналы»). Патрэбай у амежаваныні публічных камунікацыяў у грамадзстве дыктавалася забарона распаўсядкованья нешматлікіх незалежных выданьняў праз дзяржаўную сістэму падпіскі і рознічнага ган-длю прэсай;

— дагэрміновага прызначэння выбараў на 19 сакавіка 2006 году ісціцільных тэрмінаў кампаній.

Другая група фактараў кампаніі можа быць вызначана якунут-раныя ў дачыненьні да беларускіх дэмакратычных сілаў і працэ-дурныя фактары:

— стварэнье кааліцыі аб'яднаных дэмакратычных сілаў у складзе пераважнай большасці апазыцыйных палітычных партый;

— прысваенне органамі кааліцыі (спачатку — Палітычныя рады аб'яднаных дэмакратычных сілаў, а пасля Кангрэсу дэмакратыч-ных сілаў да выканання гэтай функцыі далучыліся яшчэ і штаб адзінага кандыдата, і, у пэўнай ступені, Нацыянальны камітэт) ролі адзінага цэнтра плянаваньня з амаль поўным выключэннем з працэсу плянаваньня іншых цэнтраў. Кірауніцтва міжпарцыйнай ка-аліцыі, а потым і штабу адзінага кандыдата прэтэндавала на поўны

кантроль за ўсімі напрамкамі ў межах перадвыбарнай кампаніі, у тым ліку і за яе «непалітычным», грамадзянскім складнікам;

— афармленыне сярод грамадзянскай супольнасці шэрагу цэнтру па правядзеніні дадатковых грамадзянскіх кампаній у падтрымку кампаніі адзінага кандыдата, якія ўнайлепшым выпадку ўзгадняліся штабам адзінага кандыдата толькі на этапе рэалізацыі. Стартаваныне Палітычнага савету аб'яднаных дэмакратычных сілаў і пазнейшай штабу адзінага кандыдата харектарызавалася той ці іншай ступеню непрыймання факту існаваньня каардынацыйных органаў паралельных кампаніяў. З другога боку, сам адзіны кандыдат дэманстраваў пазыгтыўнае стаўленыне абсалютна да ўсіх ініцыятыв, што ладзіліся ў падтрымку ягонай кампаніі, нават і па-за межамі штабу;

— вызначэныне ў межах кааліцыі ўзгодненага пляну абраўніцтва адзінага кандыдата і рэалізацыя гэтага пляну (на прадстаўніцтві Кангрэса дэмакратычных сілаў) з улікам правядзення выбараў у летку 2006 году, далейшае карэгаваныне гэтага пляну пасля прызначэння выбараў на сакавік 2006 году;

— адмова ад канцэпцыі шырокага грамадзянскага руху ў перадвыбарны пэрыяд і ад ідэі пастаянна дзеючага Кангрэсу дэмакратычных сілаў якоргану, упаўнаважанага прымаць канкрэтныя палітычныя рашэнні ў часе перадвыбарнай кампаніі;

— фармаваныне штабу адзінага кандыдата з выкарыстаннем прынцыпу палітычнага ўзгаднення паміж рознымі суб'ектамі кааліцыі. Ідя стварэння штабу як непалітычнага, тэхналагічнага органу, што складаўся б з прафесійных паліттэхнолягаў, не атрымала падтрымкі ў партыйных функцыянараў⁷;

— разнабой і непасыльдроўнасць у распрацоўцы агітацыйнай прадукцыі ды стратэгіі пазыцыянованьня адзінага кандыдата, супяречнасці паміж часткамі агітацыйнай прадукцыі, вырабленай рознымі креатыўнымі групамі нават у межах штабу адзінага кандыдата, познёне вызначэння сымболікі кампаніі адзінага кандыдата;

⁷ Вынікам такогастану рэчаўбыла заганая практика разьмеркавання месцаў у тэхнічным штабекандыдата папалітычных квотах.

— пабудова агітацыйнай кампаніі адзінага кандыдата не на сацяльна-еканамічных тэзісах, а на тэзісах каштоўнаснага пляну — лёзунг «Свабода. Праўда. Справядлівасць», які знаменаваў прыняцьце каштоўнасці «свабода» ў якасці фундамэнтальнага элемэнту ідэалёгіі дэмакратычнай альтэрнатывы. Тым ня менш, і ў гэтай сферы існавалі супяречнасці паміж рознымі групамі ў межах штабу — адзіная канцэпцыя так і не была праведзена у жыццё;

— міэрная ўвага з боку штабу адзінага кандыдата да пыганьня ўарганізацыі грамадзянскага негвалтоўнага ціску, выключэньне гэтых пытанняў з парадку дня штабу і пошуку ініціатывы суб'екта, які мог бы ўзяць адказнасць за гэты напрамак;

— пастаноўка перад штабам задачы павелічэння рэйтынгу вядомасці адзінага кандыдата і рэйтынгу электаральняй падтрымкі пры адсутнасці эфектуўных мэханізмаў сацыялягічнага вымірэння гэтых паказчыкаў і відавочнай недастатковасці даступных каналаў грамадзкай камунікацыі для дасягнення гэтай задачы;

— на этапе агітацыйнай кампаніі і падчас акцыяў пратэсту пасяля выбараў — канкурэнцыя адзінага кандыдата з кандыдатам Казуліным, дасягненне за некалькі дзён да выбараў хісткага кампрамісу паміж кандыдатамі, які потым быў разбураны падчас вулічных акцыяў пратэсту;

— на апошнім этапе кампаніі, падчас акцыяў грамадзянскага супраціву пасяля дня выбараў — няўзгодненасць пазыцый палітычных лідэраў і вылучэнныне супяречлівых заклікаў, сыгуацыйнае прыняцьце рашэнняў асобнымі лідэрамі падчас «Плошчы», павелічэнне ролі самаарганізацыі грамадзянскай супольнасці, стварэнне шматлікіх ініцыятывных групаў тыпу «grassroots»⁸ і правядzenie маланкавых акцыяў пратэсту.

⁸ «Grassroots» — створаныя па ініцыятыве звязані з грамадзянскія структуры бяз пэўнай арганізацыйнай пабудовы, часцей за ўсё без фіксаванага сяброўства, якіне імкнучыя стаць прафесійнай няўрадавай арганізацыяй.

Грамадзянскія кампаніі ў структуры перадвыбарнай кампаніі дэмакратычных сілаў

Канфігурацыя «непалітычнай» кампаніі ў 2005—2006 гадах на ўзор кампаніі 2001 г. была немагчымая⁹.

Кампанія незалежнага назіраньня стала сферай дзейнасці адмысловай структуры «Грамадзянская ініцыятыва “Партнэрства”», якая акзалася без забароннай перад рэпресіўнымі заходамі з боку ўладаў. Не было патрэбы ў мабілізацыйнай кампаніі клясычнага ўзору: беларуская электрагаральня машына сама па сабе грунтуюцца на парадаксальным сумяшчэнні звышвысокага ўдзелу грамадзян у галасаваныні

⁹ Падчас кампаніі 2001 году няўрадавыя арганізацыі былі функцыянална ўключаны ў ёсцетому палітычнай апазыцыі разам з палітычнымі партыямі. Сіроўства А самблей няўрадавых арганізацый Кафедры нацыянальной радзе дэмакратычных сілаў палітвазація грамадзянскіх структур, блізкіх беларускай асацыяцыі рэсурсавых цэнтраў павелічэнне ўпільву «Хары-97» і, нарэшце, падпісаныне пагаднення паміж дэмакратычнымі кандыдатамі ў прэзыдэнты і шырокай грамадзянскай кааліцыяй «А будземных хабаваньнях адзінага кандыдата і шырокай грамадзянскай кааліцыі ўпэрыядічна выбараў прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь» — усё гэта сведчыла пра адсутнасць тады прынцыповай функцыянальнай розныці паміж грамадзянскімі палітычнымі суб'ектамі ў межах дэмакратычных сілаў. У 2001 годзе грамадзянская структура ўпільвалі і на «непалітычную», грамадзянскую частку кампаніі, і на ўласна перадвыбарную, агітацыйную кампанію кандыдатага аддэмакратычных сілаў. Функцыянальнаж асноўнымі напрамкамі дзейнасці структур беларускай грамадзянскай супольнасці падчас прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году былі:

- арганізацыя систэмы незалежнага назіраньня за выбарамі і правядзеннем дзейнасці сеткі няўрадавых арганізацый дэмакратычнай скіраванасці ў межах кампаніі «Незалежнае назіраньне». У той кампаніі прымалі ўдзел дзясяткі зарэгістраваных незарэгістраваных грамадзікіх хаб’яднанняў;
- мабілізацыйная кампанія «Выбірай!», якая ставіла намэцце заахвочваньне грамадзтва (першза ўсё моладзі) да ўдзелу ў выбарах Рэагізацыйгэтай кампаніі ажыццяўлялася пераважна моладзевымі арганізацыямі, але таксама і аўтадаўнікамі і юнакамі кірунку — жаночымі, прафесійнымі і г. д.;
- негатыўная кампанія супраць Лукашэнкі, скіраваная на яго крытыку, у тым ліку сатырычнымі сродкамі. Янабыла реалізаваная шэрагам моладзевых ініцыятыў пазорнай формы агітацыйных дзеянняў.

(мабілізацыя на выбары шляхам выкарыстаньня адміністрацыйнага рэсурсу) з палітычнай непісьменнасцю, грамадзянскай пасіўнасцю, адсутнасцю ўвагі да палітыкі і лятэнтным абсэнтгэзмам.

Дзеля рэалізацыі нэгатыўнай кампаніі супраць Лукашэнкі сіламі грамадзянскіх актывістаў не хапала чалавечых і арганізацыйных рэсурсаў — гэты сэгмент з большага быў закрыты «палітычнай» кампаніяй Мілінкевіча і асабліва Казуліна.

У палітычным сэзоне 2005—2006 гадоў структуры грамадзянскай супольнасці мала ўплывалі на разгортванье працэсаў у палітычнай частцы кампаніі: яны абмежаваліся ўдзелам у Кангрэсе дэмакратычных сілаў. Менавіта іх галасы ў вялікай ступені спрыялі выбранню Аляксандра Мілінкевіча адзінным кандыдатам ад дэмакратычнай апазыцыі.

У межах жа агульной перадвыбарнай стратэгіі дэмсілаў можна вылучыць палітычную кампанію адзінага кандыдата, грамадзянскую кампанію і кампанію арганізацыі і вулічных пратэстаў су праць фальсифікацыяў выбараў. Суб'ект, які б узяў на сябе ажыццяўленыне гэтай функцыі, так і ня быў вызначаны. Прадстаўнікі розных грамадзянскіх кампаніяў бралі ўдзел у арганізацыі грамаджіх пратэстаў, але адзіны цэнтар прыняцця раашэнняў у гэтай сфэры так і не пасыпеў сфермавацца. Магчыма, адсутнасць адзінага каардынацыйнага цэнтру была пазытыўным фактам, які і дазволіў правесці гэтыя акцыі: пункт удара для магчымых рэпрэсійных акцыяў уладаў ня быў вызначаны¹⁰.

¹⁰ Не-ці постэлектаральныя рэвалюцыі звязаныя нараджаюцца стыхійных, неарганізаваных падзеяў. Якія разгортваюцца далей, залежаць ад двух фактараў. Першы — ці дастатковы ўграмадзтве ўзровень самараганізацыі, які б дазволіў хутка стварыць эфект сънежнага камяка. Такі ўзровень вывзначаецца як развязацьцю незалежнага грамадзтва, такі структурнымі альбо культурнымі чыннікамі, што вывзначаюць зоны сацыяльнай аўтаноміі. Зноў жа прыклад Кыргызстану — дзе рэвалюцыя пачатася як ляжальная мабілізацыя на поўдні. Іншы, трохі нацягнуты прыклад — Румынія 1989 году, дзе ўсё пачалося ў культурна адметнай Трансыльваніі. Другое паданыне — гэта ўзынікненне палітычнага лідерства настолькі напрэдадні, колькі падчас падзеяў і фактычна заменамі стаў снагалі дэрства. Яб сказаўшы гэта як сэансы, якія пляцілі ў складзе Каліноўскага, па азначэнні мусіць узначаліцьня статусны, аспантанны лідер. — В.С.

Апошняя кампанія была пушчана на самацёкальбо ап'янулася ў сферы ўпльву суб'ектаў незалежных ад дэмакратычнай кааліцыі. Прысутным на Кастрычніцкай плошчы ўпершыя дні грамадзкіх пратэстаў 19 і 20 сакавіка была відавочная нятолькі адсутнасць цэнтра прыняцця рашэнняў, але і адсутнасць самога пляну дзеянняў палітыкаў. Адносна вялікай грамада на плошчы была неспадзянкай для штабу — яго функцыянэры папросту ня ведалі, што рабіць з гэтым натоўпам. Пазней, 21—25 сакавіка, сітуацыю спрабавалі кантраляваць некалькі цэнтраў прыняцця рашэнняў, і адзіны кандыдат ад дэмакратычных сілаў ня быў сярод гэтых цэнтраў. Няўвага да гэтага важнага напрамку дзеянняў з боку суб'екта, які прэтэндаваў на ролю манапольнага цэнтра прыняцця рашэнняў, у вялікай ступені вывзначыла неспрыяльны для дэмакратаў вынік пасылявильных акцыяў пратэсту.

Перадвыбарныя грамадзянскія кампаніі

«Салідарнасць-16» — «Джынс» — «Достал»

Напярэдадні выбарчай кампаніі рух супраціву «Зубр» зъдзейсніў рэбрэндынг свайго іміджу, зъмяніўшы колер, лягатып і стратэгію пазыцыяновання руху. Ён пазбавіўся адных элемэнтаў, якія былі звязаныса спадчынай югаслаўскага руху «Отпор». З сымболікі руху зынік вядомы кулак пратэсту, радыкальная чорна-белая колеравая гама была заменена на блакітную.

Кампанія «Салідарнасць-16» была скіраваная на прайяўленыне салідарнасці з беларускім палітэзяняволенымі; кампанія «Джынс», што можа быць вылучана асобна адшырокай кампаніі, фактычна цалкам будавалася на ідэалёгіі «каляровай» рэвалюцыі і прэтэндувала на вызначэнне яе колеру; кампанія «Достал!» — эмацыйная нэгатыўная кампанія супраць А. Лукашэнкі, якая лягічна пераця-

кала ў пазытъўную, але безаблічную кампанію «Мы хочам новага» (назвы асобных кампаніяў ўмоўныя, паводле асноўных рабочых лёзунгau).

Асноўныя лёзунгi: «16»; «Jeans Солідарнасць»; «Твоя Свобода»; «Свабода! Салідарнасць! Незалежнасць!»; «Достал!»; «Мы хочам новага» і іншыя.

Колеры кампанii: цёмна-блакітны джынс (г. зн. хутчэй колер джынсавага індыга, «denim») і жоўты колер; для нэгатыўнай кампаніі — чорны зчырвоным і белым. Блакітная гама стала асноўным колерам кампаніі беларускіх демакратычных сілаў, адсунуўшы крыху ўбок традыцыйныя бела-чырвона-белая нацыянальная сцягі. Гэтая колеравая гама была прывнана Аляксандрам Мілінкевічам як сымболіка рэвалюцыі — беларускую рэвалюцыю было вырашана называць «джынсавай рэвалюцыяй».

Рэалізатары кампанii: моладзевы рух «Зубр» з прыцягненнем актыўістаў іншых моладзевых арганізацыяў і палітычных партыяў (для нэгатыўнай агітацыі — «Малады фронт»). Самі арганізатары кампаніі заяўлялі, што да яе выкананняя далучыліся больш за 30 няурядавых арганізацыяў і ініцыятыў — на практицы многія з гэтых ініцыятыў базаваліся па-за межамі Беларусі.

Тэрыторыя ажыццяўлення кампанii: уся тэрыторыя краіны. Рэальна кампанія вельмі актыўна ішла за межамі Беларусі і ў тых гарадах, дзе былі моцныя структуры «Зубра».

Пэрыяд ажыццяўлення кампанii: перадвыбарная работа пачала ажыццяўляцца пачынаючы зь вясны 2005 году — гэта адвіная кампанія, якая выконвалася зыходзячы з реальнага графіку прэзыдэнцкай гонкі. Арганізатары кампаніі здолелі выгрымаць пасыядоўны графік запуску розных элемэнтаў кампаніі, і, у прынцыпе, на кампанію не паўплывала датэрміновае абвяшчэнне выбараў. Пачатак нэгатыўнай кампаніі «Достал!» быў абвешчаны 31 студзеня 2006 году.

Мэтады рэалізацыi: улёткі, наклейкі, газэты, графіці, заклікі праз SMS-паведамленыні, інтэрнэт-сайт, «ланцугі» і вулічныя акцы, джынсавыя стужкі на вонратцы актыўістаў, вывешваныя сцягоў, джынсавых стужак, расьцяжак і транспарантаў у людных месцах.

Мэтадам стала і правядзенне паснаццатага чысла кожнага месяца. Дзён салідарнасці з выстаўленнем сьвечаку ў вокнах у вызначаны час. Адносна мэтадаў кампаніі назіралася вялікая варыятыўнасць у залежнасці ад рэгіёнаў.

Грамадзянская інфармацыйная кампанія «Хопіць!»

Першапачатковая «Хопіць!» была арыентаваная на стварэнне нэгатыўнага іміджу мясцовых уладаў і дзяржаўных сродкаў масавай інфармацыі, а завяршыць кампанію плянівалася пад наступныя выбары мясцовыя Саветы дэпутатаў. Аднак са старта кампаніі па выбарах прэзыдэнта скіраванасць кампаніі была змененая. Асноўная частка кампаніі выконвала функцыю так званай нэгатыўнай агітацыі, якая павінна была дапаўняць пазытыўную кампанію Аляксандра Мілінкевіча.

Асноўныя лёзунгі: «Хопіцы!»; «Хватит!»; «Хопіць самаізаліяй! Беларусь — у Эўропу!»; «БТ лжёт»; «Нам лгут!»; «Не — фальсыфікацыям!»; «Міліцыя з народам»; «Свабоду не спыніць» і іншыя. Шмат якія з лёзунгаў былі простай калькай з лёзунгаў украінскай «аранжавай» рэвалюцыі.

Колеры кампаніі: блакітны з жоўтым, блакітны з бельм, але для падкампаніяў выкарыстоўваліся і іншыя варыянты колеравага аздаблення — чорна-жоўтае для антыпропагандысцкай кампаніі супраць дзяржаўных мас-мэдияў, жоўтае для заклікаў да акцыяў пратэсту. Колеры адпавядалі юлеравай гаме кампаніі «Зубра».

Пэрыяд ажыццяўлення кампаніі: пра пачатак кампаніі было заяўленаяшчэ ў ліпені 2005 году, аднак рэальную дзеянасць удзельнікі кампаніі разгарнулі толькі ў пачатку сінегня 2005 году. Шырокое распаўсюджванье матэрыялаў было заўважна толькі са студзеня 2006 году.

Мэтады рэалізацыі: сайт і інфармацыйныя рассылкі, улёткі, наклейкі, знакавыя стужкі і шалікі, графіці, карыкатуры, публі-

кацыі карыкатур у незалежных СМИ, выкарыстаныне псеўдафіцыйных носібітаў інфармацыі (квіткі на аплату камунальных паслуг з пазначэннем кошту ўтрымання лукашэнкаўскіх службаў згода з бюджетам, падробленыя дзяржаўныя мас-мэдіі). Распаўсюджваліся відэадыскі з сатырычнымі відэофільмамі супраць рэжыму. Вырабляліся дэмабілізацыйныя ўлёткі на адрес супрацоўнікаў працахоўных органаў і, асобна, на адрес сваякоў такіх супрацоўнікаў. Гучным выпадкам стала заўтриманье на мяжы з Расеяй падробленага спэцвыпуску газеты «Советская Белоруссия».

Ступень уплыву на грамадства: кампанія ў пэўнай ступені здолела паўплываць на масы па-за межамі традыцыйнай аудыторыі дэмакратычнай пропаганды, хоць асноўная камунікацыя была з прыхільнікамі апазыцыі.

«За свабоду!»

Кампанія празпапулярызацыю каштоўнасці «свабода» (звязанай з лёзунгам адзінага кандыдата) павінна была выконваць функцыю ідэалігічнага стрыжня, кампэнсуючы адсутнасць праграмы кааліцыі дэмакратычных сілаў. Лёзунгам праўрадавай пропаганды «За Беларусь» і «Беларусь за...» былі супрацьпастаўлены лёзунгі свабоды як пазытыўнай каштоўнасці, несумяшчальнай з дыктатарскім рэжымам¹¹.

Асноўныя лёзунгі: «Я за Свабоду!»; «За свабоду!»; «2006 — год свабоды»; «Свобода» і інш.

Колеры кампаніі: нацыянальная беларуская колеры — белы і чырвоны.

Методы рэалізацыі: сайт, улёткі, календарыкі, спэцвыпускі ле-

¹¹ Вызначэнне зъместу і стратэгіі кампаніі ажыццяўлялася на базе сацыялігічных даследаванняў, што праводзіліся як настадыя плянавання, так і падчас ажыццяўлення кампаніі. Паводле іх вынікаў «свабода» была важнай каштоўнасцю для значнай часткі беларусаў, пры гэтым вялікая частка беларускага грамадства адчуваала недахоп свабоды ўтым іншым сэнсе.

гальных незалежных газэт, наклейкі, нашыўкі і значкі зь лягатыпам «Я за свабоду!» (ідэнтыфікатар прыхільнікаў свабоды), канцэрт рок-гуртоў у Менску і кампакт-дыск «Песні свабоды», у невялікай ступені графіці. Каардынаторы кампаніі вялі перамовы зь іншымі грамадзкімі і палітычнымі структурамі адносна інтэграцыі тэматыкі свабоды ў іх дзеянасьць.

Эфект: кампанія здолела ідэйна аб'яднаць людзей (збольшага моладзь, але і іншыя ўзроставыя групы таксама), якія раней не былі актывістамі палітычных партый і грамадзкіх аб'яднанняў; вонкавая адзінка ў выглядзе значка дапамагае выявіць аднадумцаў у нагоўце і надае людзям адчуваньне масавасці і падтрымкі; тэматыка свабоды стала ідэалагічнай асновай дэмакратычнай альтэрнатывы.

Астатнія ініцыятывы і дробныя кампаніі грамадзянскай супольнасці мелі абмежаваны ўплыў. Сярод іх варта назваць сатырычна-нэгатыўную кампанію пад лёзунгам «Салодка ня будзе!», рэалізаваную гомельскім рухам «Лімон». Гэта кампанія гучна разгорталася ў першай палове 2005 году з разылікам на будучыя прэзыдэнцкія выбары, аднак пад цікам з боку ўладаў і з прычыны эміграцыі некаторых актывістаў у часе саміх выбараў не адбырвала якой-небудзь значнай ролі. Ініцыятыва «Трэці шлях» была арыентаваная на прамоцыю Аляксандра Казуліна. Шырокі розглагалася атрымаў перасылед спэцслужбамі актывістаў гэтай ініцыятывы, звязаных звырабам сатырычных антылукашэнкаўскіх мультфільмаў.

Акрамя падтрымкі з боку інтэрнэт-супольнасці «Трэці шлях», Казулін спрабаваў уніціяваць шырокі моладзевы рух у сваю падтрымку. Літаральна за лічаныя дні да выбараў паўстала моладзевая ініцыятыва «Вольная моладзь». Аднак да дня выбараў не прысутнічыла нікто з грамадзкім політабмежавалася ўделам у нешматлікіх масавых акцыях, арганізаваных іншымі ініцыятывамі. Сымболіка «Вольнае моладзі» — белы Пегас на сінім фоне — актыўна ўжывалася падчас акцыяў пратэсту пасыля выбараў маладымі прыхільнікамі Казуліна¹².

У 2006 годзе палітычная кампанія дэмсілаўбыла аддзеленая ад грамадзянскай кампаніі, што пазбаўляла іх аднядорасумленнай канкурэнцыі паміжсабой. Большасць грамадзянскіх кампаній ў былі пабудаваныя на максымальна дэцэнтралізаванай (сеткавай) аснове і імкнуліся выкарыстоўваць максымальну юлькасць новых для Беларусі мэтадаў працы з насельніцтвам. Менавіта гэта забясьпечыла іх адносную паспяховасць.

Усе згаданыя грамадзянскія кампаніі былі разылчаны на дзеянне і ўпрыяд пасцяля выбараў. Ініцыятыва «Хопіць!» мела пераарыентавацца на падрыхтоўку да мясцовых выбараў 2007 году, кампанія «За свабоду!» зробіцца ядром агульнанацыянальнага руху «За свабоду» на чале з Аляксандрам Мілінкевічам, кампанія салідарнасці з палівзвязнямі працягваеца і пасцяля выбараў, нягледзячы на абвешчаны самароспурскіе ініцыятары і асноўнага выкананіцы — руху «Зубр»¹².

Умовы, у якіх пачыналася перадвыбарная кампанія 2005—2006 гадоў, адрозніваюцца ад таго, што мы маем на выхадзе з гэтай

¹² Прапалукашэнкаўскія сілы працягвалі кампанію «За Беларусь!», якая стартавала ў ліпені 2004 году. Напярэдадні прэзыдэнцкіх выбараў пабеларусі працягваліся паўгарамесячнай сэрыя канцэртаў пад лёзунгам «За Беларусь!». Абылося ўсем канцэртаў у абласных цэнтрах Менску, таксама ладзіліся канцэрты ў раённых цэнтрах Гэтыя канцэрты былі моцна палітызаваныя — «зоркі» заклікалі глядачоў у хуткім часе «зрабіць правільны выбар» і прагаласаваць «за Беларусь». У 2001 годзе перадвыборны слоган Аляксандра Лукашэнкі меў віглаз «За моцную квітнечую Беларусь!», азаклік «За Беларусь!» актыўна выкарыстоўваўся ўладамі ў пэрвый падрыхтоўкі да рефэрэнду мунахіў на пытанні аб правебалігавацца ў прэзыдэнты неабажаваную колькасць разоў. Але ў прынцыпе нейкай асобнай грамадзянскай кампаніі, сутнасна адрознай ад агульнай перадвыбарнай кампаніі за Лукашэнку 2006 годзе не назіралася — кампанія дзяёчага прэзыдэнта будавалася амаль цалкам на выкарыстанні прымусу, адміністрацыйнага рэсурсу і манаполіі дзяржаўных сродкаў масавай інфармацыі.

«Тэхнічны» кандыдат Гайдукевіч ніякай грамадзянскай кампаніі, апроч агітацыйнай, нявёў абажаваўшыся падрымкай невялікага кола грамадзян, аўтадзяржавыя блізкіх да Ліберальна-дэмакратычнай партыі Беларусі.

¹³ «Прэзыдэнцкая выбарчая кампанія 2006 году карэнным чынам зъмяніла съгугацьцю ў Беларусі. Нягледзячы на татальны кантроль, масавыя рэпрэсіі і запалохванні, дыктатура няздолела зламаць волю народу да свабоды.

кампаніі. Увесну 2006 году становішча ў грамадзтве зьмянілася. Відавочнай была няўпэўненасць рэжыму перад акцыямі грамадзянскага непадпарадкавання, якія ня маюць выразна агрэсіўнага каардынацыйнага цэнтра. Але самым галоўным вынікам перадвыбарнай грамадзянскай кампаніі стала прысягненне тысяч новых людзей. Падчас масавых пратэстаў уясны 2006 году сфармавалася супольнасць, здольная прадукаваць грамадзянскую дзеянасць без ніякіх кіруючых ці каардынацыйных цэнтраў.

Дзясяткі тысяч беларусаў, якія выйшлі на вуліцу, нягледзячы на пагрозу съмяротнага пакарання, прадманстравалі ўсяму сьвету сваё жаданыне бачыць краіну свабоднай і дэмакратычнай. Рэжым пацірпеў маральную паразу. Абсалютна відавочна, што канчатковай перамогі можна дасягнуць толькі ў выніку аб'яднання ўсіх дэмакратычных сіл. Каардынацыйныя межах партыйнай і іншай ідэяльнасці ўжо недастаткова. На парадку дністайць стварэнне агульнанароднага дэмафатычнагаруху, які будзе здолыбаць яднаць мільёны прыхільнікаў дэмафатычных змен. Неабходна дакладна прадумашы спосаб аб'яднання, назыву руху, формы дзеянасці і магчымасці рэгістрацыі. Гэта неабходна рабіць ужо зараз. Мы заклікаем грамадзкія дэмакратычныя ініцыятывы стаць часткай гэтага руху. У якасці першага кроку моладзевы рух «Зубр» заяўляе аб перапыненні дзеянасці падсвіям брэндамі працяжу супраціву ў межах новага агульнанацыйнага руху», — зазяў моладзевага руху «Зубр».

Раздзел IV

Аналіз вынікаў галасаваньня і электаральных паводзінаў

Галоўнай перашкодой ўсебаковаму аналізу вынікаў галасаваньня на прэзыдэнцкіх выбарах 2006 году (як і на выбарах 2001 году) зьяўляецца абмежаванасць эмпірычнай базы і праблема здаверам да афіцыйных рэзультатаў, якія ў любым выпадку нельга лічыць простым адпостраваннем волевыяялення насељніцтва. З прычыны цяжкадаступнасці адпаведных даных практична немагчыма правесці рэгіянальны аналіз галасаваньня, прааналізаваць уздел і структуру разъмеркаваньня галасоў у датэрміновым галасаваньні і г. д. Гэта, нават калі прызнаецца валіднасць афіцыйных даных, значна абмяжоўвае магчымасці дасыледаваньня электаральных паводзінаў, а таксама не дае прасачыць спосабы і мэханізмы карэйкы вынікаў. Альтэрнатыву афіцыйным звесткам складаюць вынікі перад і паствыбарных сацыялагічных дасыледаваньняў (галоўным чынам аўтарства НІСЭПД), якія існуюць у адкрытым доступе. Гэтыя лічбы таксама могуць быць пастаўлены пад пытаныне ў сэнсе валіднасці, але яны зьяўляюцца адзінай альтэрнатывай афіцыйным даным. Акрамя таго, яны датычацца выключна вынікаў выбараў на нацыянальным узроўні і не дазваляюць пра-весці рэгіянальнага аналізу.

Гэты артыкул прысьвеченны аналізу вынікаў галасавання ў трох асноўных ракурсах: разгляд ступені ўдзелу грамадзян у выбарах; вынікі і палітычныя значэнніе працэдуры датэрміновага галасавання; уласна аналізафіцыйных і неафіцыйных вынікаў галасавання. Акрамя лічбавых рэзультатаў паказчыкаў будзе разглядацца праблема адміністрацыйных заходаў, скіраваных на іх карэкцыю. Гэтыя паказчыкі не зьяўляюцца вычарпальнымі і поўнымі, але яны мінімальна дастатковыя для ацэнкі важных палітычных уласцівасцяў беларускага грамадства, а таксама для выяўлення істотных палітычных тэндэнцыяў і прынцыпаў арганізацыі аўтарытарнае сістэмы Беларусі. Гэтыя тэндэнцыі здольныя выяўляць важныя пункты развіцця беларускага сутуяды.

Удзел выбарнікаў у галасаванні. Ступень удзелу ў прэзыдэнцкіх выбарах традыцыйна зьяўляецца дастатковая высокай у параўнанні зь іншымі выбарчымі кампаніямі. Прыкладна такія ж паказчыкі маюць толькі нацыянальныя рэфэрэндумы, якія таксама зьяўляюцца падзеямі значнай электраральнаі мабілізацыі. Высокія паказчыкі ўдзелу звычайна тлумачацца адчуваюнем насельніцтвам палітычнай значнасці выбраныя прэзыдэнта, а таксама разнастайнымі кампаніямі адміністрацыйной мабілізацыі. Арганізаваная мабілізацыйная кампанія з боку грамадзянскіх структур аўправодзілася толькі адзін раз, у 2001 годзе, але яе уплыў на актыўнасць выбарнікаў, відавочна, ня быў значным. Улічваючы гэта, а таксама значную актыўнасць уладаў па штучным павелічэнні паказчыкаў удзелу ў выбарах, грамадзкія мабілізацыйныя кампаніі страцілі палітычны сэнс. (У 2001 годзе ўвага да грамадзкіх мабілізацыйных кампаніяў шмат у чым была выкліканая іх высокай роллю у перамозе дэмакратычных сілаў у Славакіі ў 1998 годзе і ў Югаславіі ў 1999, але гэты досьвед аказаўся вельмі далёкім ад беларускага.)

Паводле афіцыйных даных, у выбарах прэзыдэнта ў 2006 годзе ўзялі 92,6 % выбарнікаў, што зьяўляецца рэкордным паказчыкам, які значна перавысіў усе астатнія кампаніі. У мінулых гадах (асабліва на парламэнцкіх выбарах 2000 году) паўставала праблема

завышэнья рэальнага ўдзелу ўвыбараў, але для кампаніі 2006 году гэта, відавочна, ня мела істотнага характару (хоць імагло мець свае пэўныя праявы на рэгіянальным узроўні). Даныя сацыялагічнага апытаньня НІСЭПД, якое было праведжена пасля выбараў, таксама фіксуюць вельмі высокі ўдзел у галасаваныні. У адпаведнасці з звесткамі НІСЭПД, колькасць выбарнікаў, якія не ўзялі ўдзелу ў галасаваныні, складае 8,5—9,5 %. Удзел, такім чынам, складае 90—92 %, што цалкам супастаўна зафіксыраваным вынікамі. Калі і мела месца пэўнае завышэнне электаральнай актыўнасці збоку ўладаў, яно не насіла маштабнага характару.

Рэкордныя паказчыкі ўдзелу былі дасягнуты за кошт выкарыстання двух асноўных мэханізмаў — па-першае, адміністрацыйнай мабілізацыйнай кампаніі, якая праводзілася рознымі афіцыйнымі структурамі, у тым ліку із грубым парушэннем заканадаўства, а па-другое, працэдуры датэрміновага галасаваньня. Пры гэтым у значнай колькасці выпадкаў такія дзеянні ўладаў разглядаліся выбарнікамі як легітымныя, а праявы нездавальненія прымусовым галасаваннем мелі фрагментарных характеристаў. У палітычнай практицы мабілізацыйная кампанія і стымулюванне ўдзелу ў датэрміновым галасаваныні былі моцна звязаныя. Такім чынам, настолькі высокую ступень ўдзелу ўвыбараў 2006 года можна лічыць галоўным чынам вынікам адпаведнае працы выкананых структураў.

Пры гэтым павелічэнне актыўнасці выбарнікаў у 2006 годзе адлюстроўвае агульную тэндэнцыю для прэзыдэнцкіх кампаній у гісторыі сучаснай Беларусі. Яе можна разглядзець як адну з уласцівасцяў эвалюцыі аўтарыгарнае сыстэмы. На выбарах 1994 году ў першым туры ступень ўдзелу складаў 79,07 %, што таксама разглядалася як высокі паказчык ва ўмовах палітычнай пасіўнасці першай паловы 1990-х. У 2001 годзе ўдзелнязначна вырас і склаў 82,5 %, пры гэтым праводзілася мабілізацыйная кампанія збоку грамадзкага сэктору, а таксама ўладаў, але іх актыўнасць ня мела такога шырокага характару, як у 2006-м. У 2006 годзе ўдзел у выбарах вырас больш чым на 10 % у параўнанні з 2001-м і склаў 92,6 %, такім чынам наблізіўшыся да парогавае лічбы, перавы-

шэньне яюй будзе вымагаць яшчэ больш неадэкватнага росту матэрыяльных і арганізацыйных выдаткаў. Аналіз дынамікі ўдзелу ў прэзыдэнцкіх выбарах можна спалучыць зразглядам удзелу ўрэфэрэндумах, паказчыкі якога таксама дэманструюць дастаткова высокі ўзоровень з 1996 году і шмат у чым падкрэсліваюць лёгкіу паступовага, але няўхільнага росту выбарчай актыўнасці дзяжкуючы адміністрацыйнай мабілізацыі. У рэфэрэндуме 1995 году ступень удзелу не была значнай і складала 64,8 %, у 1996 годзе гэты паказчык вырас да 84,2 %, у паралельныні з якімі нават выбары прэзыдэнта 2001 году прадэманстравалі пэўнае змяншэнне актыўнасці (мабыць, у 1996 годзе высокі ўдзел быў дасягнуты ня толькі за юшт палітычнае значнасці падзеі, але і шляхам маніпулявання съпісамі), а вынікі галасаванья ў 2004 годзе можна разглядаць як прамежкавыя паміж 2001 і 2006 гадамі — 90,28%¹. На гэтым фоне парламэнцкія выбары 2000 году і мясцовыя 2003-га (73,4 %) выглядаюць сыціпла, нават калі ня ўлічваць магчымасці штучнага завышэння выніковых лічбаў удзелу (у 2000 годзе, напрыклад, паводле афіцыйных даных удзелу выбарах узялі 61,08 %, але існуюць усе падставы лічыць гэты паказчык значна завышаным).

Тэндэнцыя да павелічэння ўдзелу ў выбарах мае сваё палітычнае значэнне для ўладаў. Самым галоўным, відаць, зъяўляецца неабходнасць забясьпечваць рост падтрымкі прэзыдэнта згодна з афіцыйнымі вынікамі галасаванья. Нягледзячы на дастаткова высокі рэйтынг (каля 50 %), рэальны паказчык падтрымкі ніколі не набліжаўся да неабходных высокіх лічбаў (70—80 %), таму рэзультаты выбараў патрабуюць карэктні. У выніку адміністрацыйныя заходы нагярэдадні выбараў скіраваны на павышэнне ўдзелу праз датэрміновае галасаванье, вынікі якога найпрасцей паддаюцца мадэляванню. У гэтай сувязі афіцыйныя даныя дэманструюць трохі нелягічны з пункту гледжанья звыкласць сацыялягічнае схемы феномэн: павелічэнне выбарчай актыўнасці цягне за са-

¹ Тут і далей прыводзіцца даныя Цэнтральнай камісіі па выбарахі правядзеныі рэспубліканскіх рэфэрэндумаў (ЦВК).

бой павелічэныне падтрымкі прэзыдента на выбарах ірэфэрэндумах. Пры гэтым традыцыйна лічыцца, што праўладны электарат пераважна дысцыплінаваны, у той час як патэнцыйна апазыцыйныя групы насельніцтва больш схільныя да ігнараваньня галасаванья. У такой сытуацыі павелічэныне актыўнасці павінна было б паніжаць выніковую падтрымку А. Лукашэнкі (дзеля гэтага, напрыклад, у 2001 годзе структуры грамадзкага сэктару спрабавалі весьці фармальна палітычна нейтральную кампанію мабілізацыі), але афіцыйныя звесткі съведчаць пра адваротную сытуацыю. Чым вышэйшая ў пэўным населеным пункце актыўнасць выбарнікаў, тым вышэйшы ўзровень падтрымкі прэзыдэнта. Гэта можна вытлумачыць альбо тым, што падтрымка дзеючага прэзыдэнта сярод моладзі традыцыйна палітычна пасіўных сацыяльных групаў значна больш высокая, чым сярод іншых групаў насельніцтва (што маляімаверна і супярэчыць многім сацыялягічным даным), альбо мэтанакіраванай карэкцыяй вынікаў.

Акрамя гэтага, сярод матываў для адміністрацыі нага стымуляванья выбарчай актыўнасці можна назваць імкненыне ва ўмовах кансалідаванага аўтарытарнага рэжыму дэмансстрація масавасць падтрымкі і, адпаведна, уцягваць у гэты працэс максімальну колькасць людзей, тым самым часткую легітымізуючы свой уладны статус і стымулюючы дэмансстрацію ляльнасці. Апошняя зъяўляеца адным з крытэраў ацэнкі эфектыўнасці работы ідэялягічнай і палітычнай вэртыкалі.

Датэрміновае галасаванье. Датэрміновае галасаванье — важны элемент беларускага выбарчага машыны, значэнніне якога ў апошніх выбарчых кампаніях узрастала, хаця пра дасягненіне патрого гаварыць, магчыма, яшчэ зарана. Датэрміновае галасаванье зъяўляеца працэдурай, якая дэмансструе значную дынаміку і рост свайго палітычнага значэння ва ўмовах афармлення сучаснага мадэлі аўтарытарнага рэжыму. Фармальная працэдура ўяўляе сабой магчымасць галасаваць не толькі ў дзень выбараў, але і на працягу шасці днёў перад асноўным днём галасаванья, і была ўведзена, каб дазволіць рэалізаваць выбарчыя права тым людзям, якія па розных прычынах не могуць гэта зрабіць у дзень

галасаваньня. Але рэальнае значэнне датэрміновага галасаваньня значна трансфармавалася за апошняе дзесяцігодзідзе. У той час як у сваёй інфармацыйнай кампаніі ўлады падкрэсліваюць дэмакратычную прыроду датэрміновага галасаваньня, а таксама яго зручнасць для значнае колькасці насельніцтва, апазыцыя разглядае гэтую працэдуру якадзін з мэханізмаў фальсифікацыі выбараў. Кантроль за скрынямі для бюлетэніяў падчас датэрміновага галасаваньня практична немагчымы, у той час як выканану́чыя структуры звычайна маюць да іх прости доступ.

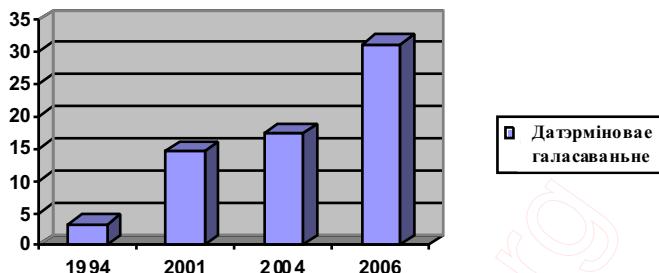
Якужо было адзначана, датэрміновае галасаваньне зьяўляецца галоўным мэханізмам, празь які забяспечваецца павелічэнне паказчыкаў удзелу ў выбарах, таму дынаміка папярэдняга галасаваньня ў значнай ступені карэльне згэтым паказчыкам. У сучасных умовах любое, нават нязначнае, павелічэнне ўдзелу ў выбарах магчыма толькі праз адміністрацыйную эксплюатацыю рэурсу датэрміновага галасаваньня, і гэта можна лічыць адной з тэндэнцый развязанія беларускага аўтарытарызму.

Колькасць грамадзян, якія прагаласавалі датэрмінова, у 2006 годзе была рэкорднай у парыўна ныні зь мінульмі кампаніямі і склала практична трэцюю частку электарату — 31,3 %. Прадстаўнікі Цэнтральнай камісіі па выбарах (у прыватнасці, М. Лазавік) растлумачылі такі высокі паказчык нэгатыўнай рэакцыі грамадзян на заклікі апазыцыі выйсці на плошчу і іх імкненнем прагаласаваць за стабільнасць ды захаваньне існуючага палітычнага ладу: «Асноўная маса выбарнікаў не ўспрыняла ідэі масавых хвалява ныня і прагаласавала датэрмінова, каб выказаць сваё стаўленне да гэтых заклікаў». Гэта дастатковая сумнеўная інтэрпрэтацыя, якая, аднак, настойліва распаўсюджвалася праз дзяржаўныя СМИ (паводле інфармацыі БелТА, старшыня ЦК па выбарах Л. Ярмошына растлумачыла высокі адсотак удзелу ў датэрміновым галасаваньні дзеяннямі дзяржэпартамэнту ЗША і пачуццём адказнасці за свой лёс з боку выбарнікаў).

Пра тое, што гэта на так, съведчыць істотная розніца ў статыстыцы галасаваньня ў розных рэгіёнах краіны. З аднаго боку, коль-

касьць тых, хто галасаваў датэрмінова, была высокай па ўсёй краіне, і рэгіянальныя адразыненыні (прынамсі, на абласным узроўні) не былі значнымі. Найбольшы працэнт удзелу ў датэрміновым галасаванні назіраўся у Гарадзенскай вобласці (33,8 %). Практычна адноўкавыя паказчыкі прадэманс trattavalі Гомельская, Магілёўская і Менская вобласці (32,9 %, 32,4 % і 32,2 % адпаведна), трохі больш нізкі паказчык мелі Віцебская (31,3 %) і Берасцейская (30,6 %) вобласці і найбольш нізкі — горад Менск (27,1 %). З другога боку, населенія пункты з большай мабільнасцю насельніцтва (буйныя гарады) дэманс trattavalі больш нізкія паказчыкі датэрміновага галасавання, у той час які невялікіх гарадах і сельскіх раёнах колькасць тых, хто прагаласаваў датэрмінова, дасягала ці перасягала 50 %, што не зусім адпавядае лёгіцы працэдуры. Гэта можна вытлумачыць толькі адміністрацыйнай кампаніяй па мабілізацыі (часта прымусовай) да ўдзелу ў датэрміновым галасаванні, якая ў невялікіх населеных пунктах была значна больш шчыльнаю, а мэханізмы адміністрацыйнага контролю — больш надзейнымі. У гэтай сувязі цікавым з'яўляецца параданьне з данымі за 2004 год. Тут абсалютнымі лідэрамі ў датэрміновым галасаванні былі Менск і Менская вобласць (23,02 % і 22,7 % адпаведна), іншыя рэгіёны значна адставалі — ад 16,89 % у Гомельской вобласці да 12,46 % у Берасцейской. Натуральнымі фактарамі такую змену ўзору электаральных паводзінаў растлумачыць цяжка. Пры гэтым афіцыйныя паказчыкі датэрміновага галасавання ў 2006 годзе маглі быць трохі завышаныя: у адпаведнасці з сацыялягічнымі аптыманьнямі НІСЭПД, удзел у датэрміновым галасаванні склаў 25,7—25,9 %.

Паказальным таксама выглядае значны рост долі датэрміновага галасавання адкампаніі да кампаніі пасля 1994 году. На прэзыдэнцкіх выбарах 1994 году датэрмінова прагаласавалі 3,2 % грамадзян, у 2001-м (калі працэдура ўпершыню пачала крытыкацца як магчымы мэханізм фальсыфікацыі рэзультатаў) — 14,6 %. Падчас рэфэрэндуму 2004 году зноў назіраецца значны рост да 17,39 % і, нарэшце, у 2006 годзе — павелічэнье амаль у два разы да 31,3 %.

Кампанія па мабілізацыі да ўдзелу ў датэрміновым галасаваныні ў 2006 годзе мела агульнанацыянальны характар і ўключала як агітацыю празь дзяржаўныя СМІ, так і розныя адміністрацыйныя захады. Кампанія закранула ў першую чаргу супрацоўнікаў праваахоўных органаў, армію і іншыя дзяржаўныя службы, студэнтаў, якія жывуць у інтэрнатах, а таксама работнікаў буйных дзяржаўных прадпрыемстваў. Щыльнасць і мтады работымоцна адрозніваліся ў залежнасці ад арганізацыі і рэгіёну, але зъява была дастаткова пащыраная (фактыбылі адзначаны практична ва ўсіх буйных гарадах). Акрамя простых просьбаў і загадаў, з боку дзяржаўной адміністрацыі актыўна выкарыстоўваліся арганізаваныя паездкі на участкі, забесьпячэнне выхадных, пагрозы звалнення і г. д. У рамках ідэялагічнай вэртыкалі звычайна выпрацоўваліся пэўныя нарматывы датэрміновага галасаваньня — ад 30—40 % на прадпрыемствах да 80—90 % у студэнцкіх інтэрнатах.

Вынікі галасавання. Аналіз вынікаў галасаваньня на выбарах 2006 году застаецца складанай працэдураю з прычыны адсутнасці надзейных даных аб волевыяўленыі выбарнікаў Даныя Цэнтральний камісіі па выбарах зьяўляюцца адзінай поўнай крыніцай, але іх якасць для аналізу электаральных паводзінаў падаецца сумнеўнай. Калі пра ступень карэкцыі можа весыціся дыскусія, то сам факт мадэлявання выніковых лічбаў з боку выканаўчых структур рознага ўзроўню не выклікае сумнёву, і таму афіцыйныя вынікі патрабуюць дастаткова асьцярожнае інгэрпрэтациі. Пэўную альтэрнатыву афіцыйным вынікам галасаваньня складаюць даныя сацыялягічных апытаў, якія, на жаль, не зьяўляюцца поўнымі.

Першая праблема — вызначэнне статусу афіцыйных вынікаў: калі яны не адлюстроўваюць рэальнага волевыяўлення, то якім чынам яны фармуюцца? Ці гэта вызначаныя ў адпаведнасці зь лёгікай палітычнага працесу нарматывы падтрымкі (розныя для розных рэгіёнаў), ці завышэнне падтрымкі выключна за юшт датэрміновага галасавання, ці проста легітымізуючыя лічбы, якія адлюстроўваюць сучасны стан уяўленняў уладаў пра сваю палітычную легітымнасць? Да складнае вызначэнне статусу з'яўляецца практична немагчымым, але ў любым выпадку варты ўлічваць лёгіку «павелічэння падтрымкі» і існаванне выбарчых нарматываў.

Паводле афіцыйных вынікаў, якія былі абвешчаны ў Паведамленні Цэнтральнай камісіі па выбарах ад 23 сакавіка, электаральная сітуацыя склалася наступным чынам. У сьпісы выбарнікаў было ўнесена 7 133 978 чалавек (скарачэнне ў параўнанні з 2001 годам складаў каля 3 %). Несапраўднымі было прызнана 1,7 % бюлетэняў — практична столькі ж, як і ў 2001 годзе (2,2 %).

За Лукашэнку былі пададзены 5 501 249 галасоў, што складаў 83,0 % ад колькасці тых, хто ўзяў удзел у галасаванні. У 2001 годзе за Лукашэнку, паводле афіцыйных даных, прагаласавалі 4 666 680 чалавек (75,65 %). Такім чынам, рост чыстае электаральная падтрымка склаў амаль мільён чалавек (гэта значыць вырас на 15 % — прыкладна на столькі ж, на сколькі вырасла доля тых, хто прагаласаваў датэрмінова), што выглядае сумнэўным і відавочна завышанным. Тым німенш, гэта не адмаўляе наяўнасці сур'ёзнага электаральной посьпеху. У адпаведнасці з сацыялагічнымі аптыганнямі НІСЭПД, за А. Лукашэнку прагаласавалі 54,2—58,2 % насельніцтва. Даныя аб прыблізна 60 % галасоў за Лукашэнку былі атрыманы Цэнтрам Лявады і Інстытутам сацыялягічных даследаванняў НАН Беларусі. Такім чынам, рэальный ўзровень падтрымкі ўлады склаў каля 60 %. У 2001 годзе НІСЭПД ацэньваў рэальную падтрымку ў 55—58 %. У параўнанні з 2001 годам можна канстатаваць захаванне асноўнай электаральной базы рэжыму і, магчыма, пэўнае яе павелічэнне (у межах 5 %).

За С. Гайдукевіча, паводле афіцыйных даных, прагаласавалі 230 664 чалавекі (3,5 %) — для параўнання, у 2001 годзе ЦК

абвясыціла пра падтрымку гэтага кандыдата 153 199 выбарнікамі (2,48 %). Такім чынам, можна было б гаварыць пра пэўны электаральны рост, але гэтыя лічбыне з'яўляюцца надзеінымі. Паводле сацыялагічных апытаўніяў, сітуацыя выплідае наступным чынам: 3,3—3,4 % у 2001 годзе, 2—4 % у 2006-м. У якасці падсумаваныя можна сказаць, што падтрымка С. Гайдукевіча як дастаткова своеасаблівой фігуры беларускай палітычнай сцэны складае прыкладна 3 % насельніцтва і застаецца на гэтым узроўні без сур'ёзных зменаў. Пры гэтым трэба адзначыць, што калі ў 2001 годзе С. Гайдукевіч выступаў хутчэй як апазыцыйны кандыдат (хоць і вельмі ўмоўны), то ў 2006 годзе ён адкрыта агітаваў за дзючага презыдэнта, хоць гэта моцна і не паўплывала на ягоную падтрымку.

Найбольшую цікавасць выклікаюць вынікі галасаваныя за кандыдатаў апазыцыі: менавіта тут назіраецца найбольшае скажэнне лічбай. У адпаведнасці з данымі ЦВК, за асноўнага апазыцыйнага кандыдата А. Мілінкевіча прагаласавалі 405 486 чалавек, альбо 6,1 %, за А. Казуліна — 147 402 чалавекі, ці 2,2 %. Супольны іх электарат, такім чынаў, склаў 8,3 %, што павінна было прадэманстраваць значнае падзеньне папулярнасці апазыцыі ў парыўнанні зь мінульмі кампаніямі, у тым ліку і выбарамі 2001 году (тады, паводле афіцыйных даных, за адзінага апазыцыйнага кандыдата У. Ганчарыка прагаласаваў амаль мільён чалавек, альбо 15,64 %, што ў сучасных умовах разглідалася бы уладамі як вельмі значны паказык). Але відавочна, што реальная падтрымка апазыцыі ў 2006 годзе была больш высокаю, хоць і не дасягнула колькасці, дастатковай для злому палітычнай сітуацыі. У адпаведнасці з данымі НІСЭПД, за А. Мілінкевіча прагаласавалі 15—19 % выбарнікаў, за А. Казуліна — 4—6 %. Такім чынам, агульны ўзровень падтрымкі апазыцыі склаў 19—25 %, што збольшага адпавядае паказыку 2001 году (24—28 %), хоць і можна гаварыць пра пэўнае нязначнае скарачэнне падтрымкі.

Вынікі паказваюць на пэўную стабільнасць электаральнае базы асноўных палітычных суб'ектаў на працягу 2001—2006 гадоў. Адно што можна гаварыць пра нязначнае ўзмацненне пазыцыі А. Лука-

шэнкі (што можна лічыць вынікам шчыльнага інфармацыйнага ўзьдзеяньня і спрэяльной эканамічнай каньюонктуры) дыскарачэньне падтрымкі апазыцыі (таксама нязначнае). Але такія тэндэнцыі дастатюва цяжка ацэньваць, улічваочы адсутнасць досьць падрабязных і дакладных даных.

На заканчэнні некалькі словаў трэба сказаць пра рэгіянальнае разымеркаваныне падтрымкі, хоць яго аналіз зьяўлецца яшчэ больш складаным. Асноўнай крыніцай тут выступаюць афіцыйныя даныя, у той час як сацыялягічныя аптыганыні не забяспечваюць рэгіянальны доталізацыі. Рэгіянальныя адрозненіні моцна нівелююцца аўтарытарным і цэнтралізаваным характэрам улады, прынамсі на ўзроўні рэпрэзэнтациі, хоць іх патэнцыял, на нашу думку, дастатуюва адчувальны. Згладжваныне рэгіянальных адрозненін узвязана і з наяўнасцю нарматыўных паказчыкаў падтрымкі, якія павінны забяспечваць прадстаўнікі выканавучай улады, ад чаго залежыць іх палітычная будучыня. Таму гэтыя паказчыкі трэба разглядаць менавіта ў такой лёгці, якая толькі ўскосна адлюстроўвае рэальный рэгіянальны ваганын падтрымкі. Тым не менш, у афіцыйных даных прысутнічаюць прыкметы рэгіянальнай дыспрапорцыі, хоць, відавочна, у моцна скажонай форме. Так, найбольш прапрэзыдэнцкай зьяўлецца Гомельская вобласць, што з большага адлюстроўвае і тэндэнцыі папярэдніх гадоў, — тут афіцыйны ўзровень падтрымкі дасягае практична 95 %. Сыходам ідуць Менская, Магілёўская і Гарадзенская вобласці (86—90 %), трохі ніжэйшыя паказчыкі маюць Берасцейскую і Віцебскую вобласці (каля 82 %), і на апошнім месцы заходзіцца Менск, якому дазволена дэмансстраваць большы ўзровень апазыцыйнасці (пад 70 %). Апазыцыйны электарат афіцыйныя статысты канцэнтруюць у Менску (А. Казулін і А. Мілінкевіч набіраюць тут разам каля 15 %), а найменшая яго прысутнасць назіраецца ў Гомельской вобласці (ня больш за 3 %). Пры гэтым захоўваецца татальны контроль над усімі рэгіёнамі (мы ня знойдзем населенага пункту, дзе б афіцыйныя даныя прывналі съгушаць, прынамсі блізкую да парыгэту ўлады і апазыцыі).

Назіраньне за выбарчай кампаніяй 2006 году

Значэньне і функцыі назіраньня за выбарамі залежаць ад палітычнага кантэксту і арганізацыі палітычнае систэмы, адпаведна, яны могуць зымяняцца адкампаніі да кампаніі, што іадлюстроўвае беларуская практика апошніх 15 гадоў. Назіраньне дазваляе забясьпечыць збор пабочнай інфармацыі пра выбарчы працэс, але выкананьне гэтае інфармацыі можа быць розным.

Інстыгут назіраньня ў Беларусі разывіваўся разам з выбарчым працэсам. Пэўныя формы назіраньня мелі месца яшчэ ў савецкай практицы, дзе яно разглядалася як сродак ня столькі легітимацыі выніку галасаваньня (патрэбы ў гэтым не існавала), колькі містыфікацыі выбарчага працэсу — павышэння значнасці працэдуры ў вачах грамадзтва і стымуляваньня выкананьня грамадзянамі сваіх палітычных абавязкаў. Функцыі, задачы і мэты інстыгуту, систэма суб'ектаў назіраньня ў Беларусі значна мяняліся адкампаніі да кампаній.

Да 1990 году назіраныне мела дэкаратыўных арактар. Форму палітычнага назіраньня зацікаўленых у выніках галасаваньня суб'ектаў яно набыло толькі пазней, у 1990—1999 гг. У гэты час інфармацыя з участковых камісіяў мела вялікае значэньне для вэртыфікацыі вынікаў галасаваньня і прадухілення фальсифікацыяў на ўзроўні камі-

сіяўсярэдняга і вышэйшага ўзроўню. Ідэя незалежнага грамадзкага назіраньня як важнага складніка палітычнага працэсу ўзынікае ў 2000 годзе, галоўным чынам падуплывам падвеяўу Югаславії, дзе незалежнае назіранье адыграла вырашальную ролю ў вызначэнні вынікаў прэзыдэнцкіх выбараў. У Беларусі, адпаведна, назіранье за парламэнцкімі выбарамі 2000 году таксама мела пэўны посыпех. Ва ўмовах байоту апазыцыі грамадзкае назіранье дазволіла зафіксаваць значныя парушэнні заканадаўства, акрамя гэтага быті сабраны доказы таго, што ў значнай частцы акруг гаўвыбары не адбыліся.

Пасля адноснага посыпеху ў 2000 годзе на прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году была праведненая першая і апошняя маштабная кампанія па незалежным назіраныні з прыцягненнем значных фінансавых і палітычных рэсурсаў. Тым ня менш, яно ня спрадудзіла сваіх палітычных функцыяў. Назіральнікі былі паставлены ю ўмовы, пры якіх маглі атрымаць толькі афіцыйныя даныя з участковых камісій. Улічваючы той факт, што асноўныя падазрэнні ў пыганнях магчымых фальсифікацыяў падалі менавіта на камісіі першаснага ўзроўню (прынамсі, у кампаніі 2001 году), практычнага сэнсу назіранье ня мела. Ва ўсякім разе яно не магло выступаць працэдурай аверыфікацыі вынікаў галасаванья (выконваць праваабарончыя функцыі, у тэрмінах ю. Чавусава). У выніку лічбы, якія атрымалі назіральнікі, мала разыходзіліся з афіцыйнымі. Досьвед 2001 году прадвызначыў далейшае развіццё назіранья. На мясцовых выбараў 2003 году назіранье з боку апазыцыі мела выключна партыйныя (палітычны) характар і грамадзкая арганізацыя бралі ў іх дастаткова абмежаваны ўдзел. У 2004 годзе дамінуючыя пазыцыі ў сфэры нацыянальнага «незалежнага» назіранья займае грамадзкая ініцыятыва «Партнэрства».

Прававое рэгуляванье назіранья за выбарамі

Істотных зменаў у нарматыўным рэгуляванні нацыянальнага і міжнароднага назіранья пасля выбарчае кампаніі 2004 году не

адбылося. Які дагэтага, нарматыўную базу складаў Выбарчы кодэкс (перш за ўсё арт. 13) і адпаведныя пастановы Цэнтральнай камісіі па выбарах і правядзеныні рэспубліканскіх рэфэрэндумаў (ЦВК).

Пастанова ЦВК № 37 вывначала ўжываньне ч. 3 артыкула 13 Выбарчага кодэксу, які, уласна, і акрэслівае асноўныя права і абавязкі назіральніка¹. Пастанова вызначае парадак наданьня і захаваньня статусу назіральніка, парадак вылучэння назіральнікаў ад палітычных партыяў і грамадзкіх аб'яднанняў, працоўных калектываў СМІ і г. д. Асаблівы статус міжнародных назіральнікаў быў зацверджаны пастановай ЦВК, якая ўтрымлівае палаженьне пра парадак дзейнасці міжнародных назіральнікаў падчас палітычнае кампаніі 2006 году². Пастанова вызначае парадакрэгістрацыі, тэрмін паўнамоцтваў, парадак пазбаўлення статусу запарушэнья заканадаўства і іншыя аспекты дзейнасці незалежных назіральнікаў.

Наяўная заканадаўчая база працьвінчала палітычную і юрыдычную неэфектыўнасць назіраныня, абмяжоўвае абсяг заюннай дзеянасці назіральнікаў і звужае рамкі паўнавартаснага назіраньня за выбарчым працэсам. Заканадаўства не гарантуе магчымасці назіраць за падлікам галасоў (звычайна назіральнікі пазбаўлены таго магчымасці), да таго ж працэдура падліку ўпрынцыпіе зяўляецца непразрыстаю і не дазваляе кантраляваць волевыяяўленыя. Хібы заканадаўства неаднаразова адзначаліся апазыцыйнымі палітычнымі сіламі (у тым ліку і з падачай адпаведных пропаноў па змяненіні нарматыўных актаў) і міжнароднымі арганізацыямі, але былі праігнараваныя ўладамі.

¹ Пастанова ЦВК ад 16 сінегня 2005 году № 37 «Аб парадку ўжываньня ч. 3 артыкула 13 Выбарчага кодэксу Рэспублікі Беларусь пры падрыхтоўцы і правядзеніні выбараў Прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь у 2006 годзе».

² Пастанова ад 18 студзеня 2006 году № 14 «Абзацъвяджэнні Палажэння пра парадак дзейнасці замежных (міжнародных) назіральнікаў пры падрыхтоўцы правядзеніні выбараў Прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь у 2006 годзе».

Сыстэма нацыянальнага назіраньня

Палітычны кантэкст выбараў вызначыў стаўленьне да назіраньня з боку палітычных суб'ектаў. Абмежаваныне магчымасцяў назіраньня быць сродкам кантролю за волевыяўленьнем прывяло да зыніжэння вагі ўнутрыпалітычнага назіраньня і пераходу першараднай ролі да назіраньня міжнароднага. Міжтым, яго высновы і агульныя ацэнкі выбарчага працэсу могуць выкарыстоўвацца для легітымациі (дэлегітымациі) вынікаў выбараў на міжнародным ўзроўні, але іх упłyўна палітычную ситуацыю ў краіне абмежаваны. Такім чынам, галоўная палітычная барацьба ў полі назіраньня ішла на ўзроўні рэпрэзэнтацыі для замежных суб'ектаў. Для апазыціі сэнс непасрэднага назіраньня зводзіўся да нязначнага палітычнага ціску на сяброў камісій, а таксама мабілізацыі сваіх прыхільнікаў у дзень выбараў.

Сыстэма нацыянальнага назіраньня складаецца з трох частак— дзяржаўнага назіраньня (якое ажыццяўляюць структуры, што фінансуюцца дзяржаваю), незалежнага (грамадзкага) назіраньня і палітычнага назіраньня, якое ладзілася кандыдатамі ў презыдэнты. Цікаўнасць да нацыянальнага назіраньня з боку апазыцыйных палітычных структур была мінімальная, бо не давала значных магчымасцяў вэртыфікацыі вынікі галасаваньня і фіксаванія істотных для вынікаў выбараў парушэнні. Для ўлады, наадварот, кантроль над нацыянальным назіраньнем дазваляў эксплюатаваць бачнасць дэмакратычных працэдураў у сваіх інтарэсах праз арганізацыю інфармацыйнае кампаніі.

Дзяржаўнае назіранье. Пад дзяржаўным назіраньнем мы маєм на ўвазе назіраньне, якое ажыццяўлялася дзяржаўнымі структурамі, што непасрэдна фінансуюцца з дзяржаўнага бюджetu. Ёсьць усе падставы казаць, што актыўнасць прадстаўнікоў гэтых арганізацый была абумоўлена ня столькі іх грамадзянскай пазыцыяй, яклькі адміністрацыйнымі заходамі. У выніку пераважная большасць мясцовых назіральнікаў зарэгістраваных выбарчымі камісіямі на месцах, прадстаўлялі не арганізацыі грамадзянскай супольнасці, а мяс-

цовыя працоўныя калектывы (прафсаюзы), арганізацыі вэтэранаў, БРСМ і структуры мясцовых органаў кіраванья.

Шырокое прадстаўніцтва дзяржаўнага назіраньня дазваляла забесьпечыць перш за ўсё пазытыўную стагістыку, весыці адпаведную інфармацыйную кампанію і ажыццяўляць пэўную мабілізацыю падкантрольных палітычных і грамадзкіх структур. У большасці выпадкаў і міжнародныя назіральнікі (у тым ліку прадстаўнікі АБСЭ), і палітычныя суб'екты не ўспрымалі згадане вышэй назіраньне як грамадзкае. У сваю чаргу ЦВК і афіцыйныя структуры настойліва падкрэслівалі грамадзкі характар гэтага назіраньня. Перад пачаткам галасаваньня, 13 сакавіка, было зарэгістравана каля 26 тысяч назіральнікаў агульная іх колькасць, паводле афіцыйных даных, склала 32 тысячи чалавек (што на 1/3 больш, чым у 2004 годзе). Большасць зь якіх былі назіральнікамі ад дзяржавы.

Да структураў назіраньня за выбарамі, створаных дзяржаваю, можна аднесці і Назіральную раду за выкананьнем парадку і правілаў правядзення перадвыбарнай агітацыі ў СМИ. Акрамя іншых функцыяў (разгляд спрэчаў выдача рэкамэндацый), на Назіральную раду ўскладаліся непасрэдна функцыі нагляду за выкананьнем СМИ заканадаўства падчас выбараў і забесьпячэння ройных магчымасцяў для выступленняў кандыдатаў. Дзейнасць Рады абмяжоўвалася фармальнай фіксацыяй становічых для ўлады фактавай ігнараваньня парушэнняў з боку каманды А. Лукашэнкі.

Назіральная рада была створана па інцыятыве ЦВК³ і дэйнічала, не выходзячы за рамкі агульнае палітычнае стратэгіі ўлады на прэзыдэнцкіх выбарах. Яна складалася з «кваліфікованых спэцыялістаў у галіне рэдакцыйна-выдавецкай дзейнасці і работнікаў

³ Пры яе стварэнні ЦВК спасыпалася нап. 19 артыкулу 33 Выбарчага кодэкса, які сярод іншых падзялена ціквай Камісіі называе стварэнне працоўных груп па іншых структурдля арганізацыі нарадаў, прававога і тэхнічнага забесьпячэння выбараў Рада была створана пастановаю ЦВК ад 27 снежня 2005 году № 47 «Аб Назіральнай радзе пакантролі за выкананьнем парадку і правілаў правядзення перадвыбарнай агітацыі ў сродках масавае інфармацый». Гэтая ж постанова зацвердзіла Палажэнне аб Назіральнай радзе.

СМІ». Прадстаўніцтва ўрадзе было «збаліансаваным»: туды ўвайшлі 7 чалавек — адвін прадстаўнік Міністэрства інфармацыі, пяць прадстаўнікоў дзяржаўных СМІ і старшыня праўрадавага Беларускага саюзу журналістаў.

Недзяржася на назіраньне. Дзейнасць мясцовага грамадзкага назіраньня ў Беларусі была значна аблежаваная і супрадажалаася шматлікімі фактамі ўціску збоку дзяржавы, што дазваляе гаварыць пра фактычную адсутнасць гэтай формы назіраньня ў кампаніі 2006 году. Яна значна пацярпела ў выніку ліквідацыі шэрагу няўрадавых арганізацый ўды павелічэння агульнага кантролю за палітычнай і каліпалітычнай актыўнасцю не падпрацаваных дзяржаве НУА. Вялікае значэнне мела ўвядзенне ў Крымінальны юдэкс артыкулу, які прадугледжвае адказнасць за дзейнасць ад імя незарэгістраваных арганізацый, што значна аблежавала магчымасці легальнай дзейнасці перыядычнымі для многіх грамадзянскіх ініцыятывамі. На выбарах 2004 году асноўныя функцыі назіраньня ажыццяўляла грамадзянская ініцыятыва «Партнэрства», якая, паводле ўласных заяў, каардынавала дзейнасць калі 200 НУА па краіне і стварыла ўмовы для дзейнасці прыкладна 3000 назіральнікаў (хоць гэтыя лічбы часам ставяцца падпытаныне). У лютым чатыры асобы з фактывнага кірауніцтва «Партнэрства» былі арыштаваны па абвінавачанью ў кірауніцтве незарэгістраванай арганізацыі, дзейнасць якое звязана з замахам на правы, свабоды і законныя інтэрэсы грамадзян (артыкул 193/2 Крымінальнага юдэксу). Арышт супрадажаўся ператрусамі ў памяшканьях, дзе месціліся структуры грамадзкага назіраньня, а таксама канфіскацыяй тэхнікі і дакументациі ў розных гарадах па ўсёй Беларусі, у тым ліку ў Менску, Віцебску, Гомелі, Магілёве, Полацку, Наваполацку і Быхаве. З сакавіка ў падтрымку арыштаваных выступілі дзеючыя старшыня АБСЭ, міністар замежных спраў Бэльгii Карэл дэ Гюхт, які выказаў занепакоенасць знатоўды іх затрыманыня. У свою чаргу афіцыйныя структуры настойліва даводзілі, што «Партнэрства» не ажыццяўляла грамадзкага назіраньня і ўвогуле ня мела дачыненія да кантролю за дзяржавай. Такім чынам, дзейнасць асноўной структуры грамадзкага назіраньня ў 2006 годзе была параніта.

лізаваная. У фрагмэнтаванай і дэцэнтралізаванай форме дўгатэрміновае і кароткатэрміновае грамадзкае назіраныне ажыцьцяўлялася (якна рэгіянальным, такі на нацыянальным узроўні), але ня мела систэмнага характару.

Назіраныне адкандыдатаў у прэзыдэнты было ня вельмі актыўнае. Актывісты кампаніі і прыхільнікі Мілінкевіча ды Казуліна на-кіроўваліся на выбарчыя ўчасткі ў большасці буйных гарадоў краіны, але назіраныне разглядалася хутчэй як дадатковая магчы-масць мабілізацыі прыхільнікаў, а не як спосаб кантролю за вы-барамі. Гайдукевіч аб'явіў, што падчас яго наі перадвыбарчай кам-панії было набрана і навучана звыш 22 000 назіральников; колькі зь іх сапраўды ўзялі ўдзелу назіраныні, ацаніць цяжка. Функцыі палітычнага назіраныня адкаманды Лукашэнкі ажыцьцяўлялі струк-туры дзяржаўнага назіраныня.

Міжнароднае назіраныне

Якбыло адзначана, міжнароднае назіраныне мела найбольшае палітычнае значэнне для выбараў і стала асноўным полем бараць-бы з легітимную ацэнку іх дэмакратычнасці. Асноўная інтыгаў ю барацьбе за права ацэньваць вынік галасавання была ў дыямет-ральні розных падъходах эўрапейскіх структур (галоўным чынам АБСЭ) і альтэрнатыўных арганізацый, сярод якіх асноўная роля належала назіральнікам ад СНД (аналігічную ролю назіральнікі ад СНД выконвалі ў нядыўніх выбарчых кампаніях іншых краін, у прыватнасці ў Азэрбайджане, Казахстане і г. д.). Прыгэтым абедзве місіі на ўзроўні дэкларацыяў супрацоўнічалі адна з адной і на-пачатку розным чынам выказвалі сваю ўзаемную прыхільнасць. Супрацоўнікі місіі АБСЭ неаднаразова сустракаліся з прадстаўні-камі місіі па назіраныні за выбарамі, якая была накіравана ад СНД, і дасягнулі дамоўленасці пра наладжваныне дыялёгу ў рамках гэ-тых выбараў.

Як краіна-ўдзельніца АБСЭ, Беларусь абавязана запрашашь для назіраныня за выбарамі прадстаўнікоў іншых удзельнікаў гэтай ар-

ганізацыі. Гэтае правіла Беларусью не парушалася. Стратэгія уладыў 2006 годзе стала стварэнне альтэрнатыўных структур міжнароднага назіраньня для вядзення пасыпаховае інфармацыйнае барацьбы і прадстаўлення альтэрнатыўнае інфармацыі дыгацьнак. Структура і склад міжнароднага назіраньня павінны былі дэлегітымізація ў і прынамсі паставіць пад пытаньне легітымнасць вывадаў АБСЭ, адмоўныя ацэнкі якой прагнаваліся. Пры гэтым, натуральна, афіцыйныя структуры фармальна прыхільна ставіліся да назіральнікаў ад гэтай арганізацыі.

Спрабы падарваць аўтарыгэт АБСЭ заключаліся ня толькі ў множнасці альтэрнатыўных арганізацый, якія ўдзельнічалі ў назіраньні, але і ў колькасці альтэрнатыўных назіральнікаў, а таксама пра вядзеніі паралельных экспертызаў, падрыхтоўцы разгорнутых справаў зафіксавалі асобамі і г. д. Усё гэта давала фармальныя падставы ўладным структурам абвясціць пра тое, што БДПЧ АБСЭ толькі на словах прыгрывалі веџца дэмакратычных каштоўнасцяў, адмовіўшыся ад іх рэальнага ўласбліжэння.

Сукупная колькасць міжнародных назіральнікаў, якія былі зарэгістраваны перад выбарамі, склаля 1224 чалавекі.

Структуры міжнароднага назіраньня. У сувязі з тым, што, з аднаго боку, палітычнае значэнне нацыянальнага назіраньня значна зменшилася, а з другога — у выніку ціску на структуры незалежнага назіраньня міжнароднае назіранье стала асноўным полем палітычнае і інфармацыйнае барацьбы, яго вывады немаглі служыць інструментам кантролю за сапраўднасцю вынікаў галасавання, непразрыстасць якіх была забясьпечана ўладаю. Яны зводзіліся да канстатациі выкананьня нормаў і прынцыпаў заканадаўства — фактычна да агульнай ацэнкі выбарчае кампаніі і ступені яе дэмакратычнасці. Адмыслове значэнне мела барацьба ў інфармацыйнай просторы Беларусі за магчымасць презентаваць вынікі міжнароднага назіраньня. Такая дыспазыцыя і прадвызначыла структуру іхарактар працы міжнародных назіральнікаў, ацэнкі якіх у выніку аказаліся супрацьлеглымі. Запрашэннем міжнародных назіральнікаў займалася Цэнтральная выбарчая камісія, палаты парламэнту, а таксама Міністэрства замежных спраў.

АБСЭ (БДПЧ, ПА АБСЭ). Як краіна-ўдзельніца АБСЭ Беларусь прыняла на сябе абавязаньні запрашаць прадстаўнікоў іншых краін-ўдзельніц для назіраньня за нацыянальнымі выбарчымі кампаніямі. Беларусь у 2006 годзе выканала свае абавязаньні, афіцыйна ўлады нават выказвалі падтрымку іздэі міжнароднага назіраньня. 19 студвена Міністэрства замежных спраў Беларусі на-кіравала ў БДПЧ АБСЭ запрашэнне правесыці назіраныне за прэзыдэнцкімі выбарамі 2006 году. Аналагічнае запрашэнне было на-кіравана парламентам Беларусі ў Парлямэнцкую асамблею АБСЭ. Трэба адзначыць, што беларускія ўлады праігнаравалі рэкамэндацыі і прапановы БДПЧ АБСЭ, якія былі сфармульваны па выніках назіраньня за парлямэнцкімі выбарамі 2004 году, таму прывнаныне аўтарытэтнасці місіі ставілася падпытаўне з самага пачатку. З 24 па 27 студвена ў Беларусі працавала Ацэначная місія АБСЭ, якая аналізавала ўмовы і ўзоровень падрыхтоўкі да прэзыдэнцкіх выбараў, а таксама ажыццяўляла збор інфармацыі для адміністравання місіі назіраньня.

Місія па назіраньні Бюро па дэмакратычных інстыгутах і правах чалавека АБСЭ ў Беларусі была створана 7 лютага 2006 году. Місія прадугледжвала на-кіраваньне 37 доўгатэрміновых і 439 краткатаэрміновых назіральнікаў⁴. Пазней вясмы і назіральнікам ад АБСЭ беларускія ўлады адмовілі ў выдачы візаў. У склад дэлегацыі ПА АБСЭ ўвайшло 126 назіральнікаў⁵, прычым Міністэрства замежных спраў Беларусі адмовілася выдаць візы 19 прадстаўнікам гэтаяе арганізацыі. У адпаведнасці з афіцыйнай інфармацыяй, доўгатэрміновыя назіральнікі былі на-кіраваны ва ўсе рэгіёны краіны і былі размешчаны ў 15 гарадах Беларусі. Місія АБСЭ ажыццяўляла мэдыяманіторынг, назіраныне за выкананынем выбарчага заканадаўства, а таксама праводзіла сустрэчы з афіцыйнымі і грамадскімі структурамі. Вынікі работы місіі былі адлюстраваны ў дэльнох прамежковых справаздачах (8—24 лютага, 25 лютага — 7 сакавіка) і выніковых папярэдніх высновах. Усе яны збольшага

⁴ Міжнародная місія па назіраньні за прэзыдэнцкімі выбарамі, Рэспубліка Беларусь. 19 сакавіка 2006 г. С. 1.

⁵ Таксама.

адмоўна ацэньвалі ўзровень дэмакратычнасці беларускіх выбараў. У дэнь выбараў намаганыні БДПЧ і ПА АБСЭ былі шчыльна скаардынаваныя.

Вынікі і ацэнкі. Вынікі назіраньня ад АБСЭ, як і чакалася, не былі пазыгтыўнымі для ўлады. Прэзыдэнцкія выбары 19 сакавіка былі прызнаныя неадпаведнымі абавязаным у рамках АБСЭ па дэмакратычных выбарах. Сярод недахопаў АБСЭ адзначыла факты запалохвяння і беспадстаўнага абвінавачвання грамадзян з боку праваахоўных органаў, у прыватнасці падкрэсліванне сувязі паміж апазыцыйнай дзейнасцю і гвалтоўнымі дзеяньнямі па захопе ўлады ды тэрарызмам. АБСЭ трактавала гэта як «стварэньне атмасфэры няўпэўненасці ва ўласнай бяспечнасці напярэдадні выбараў». На асобныя сэгменты электарату, асабліва на дзяржаўных службоўцаў і студэнтаў, аказваўся ціск адносна іх праваў і ўдзельніцаць у палітычным працэсе, ажно да звольнення з працы або выключэння з ВНУ.

АБСЭ таксама адзначыла звужэньне рамак для вядзення эфектунае палітычнае кампаніі ў выніку дзяяньняў дзяржаўных органаў. Гаворка ішла менавіта пра немагчымасць весьці эфектуўную кампанію, у той час як падтрыманьне кампаніі на бяспечным для ўладаў нізкім узроўні актыўнасці пераважна дазвалялася. У прыватнасці, па стане на 18 сакавіка восем з 30 давераных асаўбаў Мілінкевіча знаходзіліся падвартай або адбывалі тэрмін адміністрацыйнага зняволення, які прыкладна 100 актыўісташаў яго кампаніі. Штаб Казуліна паведаміў, што пад вартай знаходзіліся 80 актыўісташаў гэтага кандыдата. Розныя формы актыўнасці, такія, як мітынгі, распаўсюджванье ўлётак або расклейванье плакатаў, абмяжоўваліся і паддаваліся рэгулярным праверкам, а ў шэрагу выпадкаў агітацыйныя матэрыялы канфіскоўваліся.

АБСЭ адзначыла істотны недахопы ў інфраструктуры выбарчага працэсу. Электронныя СМІ агульнанацыянальнага вяшчання, падкантрольныя выключна дзяржаве, усебаюва і ў пазыгтыўным рэчышчы асьвяглялі дзейнасць презыдэнта Лукашэнкі, пры гэтым практычна ігнаруючыя трох астатніх кандыдатаў. У той жа час нешматлікія незалежныя друкаваныя СМІ, якія захаваліся, мусілі

пераадольваць цяжкасці ў ажыцьцяўленні сваёй дзейнасці. Дзяржайныя структуры ўсталявалі фактычную манаполію на беларускія электронныя СМІ агульнанацыянальнага маштабу. У выніку асноўнымі альтэрнатыўнымі крыніцамі інфармацыі зьяўляюцца Інтэрнэт і рэгіональныя недзяржаўныя СМІ. У перыяд перадвыбарнай кампаніі органы міліцыі некалькі разоў канфісковалі асобнікі недзяржаўных газет «Народная воля» і «Товарищ» у індывидуальных распаўсюджвальніках. З і 14 сакавіка прытранспартаваны «Народнай волі» супрацоўнікамі міліцыі былі поўнасцю затрыманы яе тыражы (250 000 і 54 000 экзэмпляраў адпаведна), а 17 сакавіка амаль цалкам быў затрыманы тыраж газеты «Товарищ» (190 000 экзэмпляраў). За выключэннем прадугледжаных законам выступленняў у электронных СМІ, выбарнікі былі пазбаўлены доступу да інфармацыі аб кандыдатах, што перашкаджала ім зрабіць аргументы выбара. Агульнанацыянальныя СМІ паведамлялі інфармацыю аб працэдурных аспектах выбарчага працэсу, аднак яны прапаноўвалі вельмі вужкае асьвятленне агітацыйных мерапрыемстваў кандыдатаў. Назіралася адсутнасць сапраўдных грамадзкіх дэбатаў па палітычных пытаннях; трансляцыя тэлебатаў паміж канкурентамі ў СМІ адсутнічала.

Місія адзначыла таксама шэраг станоўчых аспектаў кампаніі: наяўнасць некалькіх кандыдатаў (патэнціяльная магчымасць для свободнага выбару), эфектыўная (у тэхналагічным пляні) праца ЦВК, спрэяняне дзеянасці місіі збоку ўлады, спакой і парадак на выбарчых участках. Тым не менш, гэта істотна не паўплывала на агульную ацэнку. Адбыцця выбары яўна не адпавядалі абавязанням у рамках АБСЭ і міжнародным стандартам правядзення выбараў. Зло ўжываныя дзяржаўнай уладай пашыраліся далёка за рамкі звычайнай практикі. АБСЭ адзначыла, што дзеючы прэзыдэнт таксама яўна дапусціў выкарыстаныне дзяржаўной улады таім чынам, каб не дазволіць грамадзянаму свободна і справядліва выказваць сваю волю прыгаласаваныні.

Назіраны ў ад СНД. Якбыло адзначана вышэй, назіральнікі ад СНД утваралі супрацьвагу місіі АБСЭ на ўзроўні палітычнае рэпрэзэнтацыі вынікаў галасаваныня для замежнае і ўнутране інфарма-

цынае прасторы. У адразыненіне ад місіі АБСЭ, якая, як чакала-ся, павінна была інгатыўна ацаніць вынікі галасаванья, назіральнікі ад СНД прыхільна ставіліся да харектару презыдэнцкае кампаніі 2006 году. У склад місіі ўвайшлі прадстаўнікі краін СНД, а таксама Парлямэнтскага сходу Саюзу Беларусі і Расіі, прадстаўнікоў Эканамічнага суду СНД.

На постсавецкай прасторы назіраныне ад СНД ужо стала функцыяне як палітычная «альтернатыва» місіям АБСЭ, а ў арганізацыйным і мэтадычным пляне яно імкненца капіяваць эўрапейскіх назіральнікаў. У большасці выпадкаў справаўдачы назіральнікаў ад СНД і АБСЭ супрацьлеглья па сваіх ацэнках і вывадах. Рост палітычнага значэння назіраныня ад СНД за апошнія пяць год адлюстроўваецца ў колькасным складзе місій, у тым ліку і ў Беларусі. Калі на презыдэнцкіх выбарах 2001 назіраныне ад СНД не было прадстаўнічым (а справаўдачымелі фармальны харектар), то знаступнымі палітычнымі кампаніямі актыўнасць місіі СНД значна павялічваецца. На парлямэнцкіх выбарах і рэфэрэндуме 2004 году ў місіі ад СНД удзельнічала 248 назіральнікаў, на презыдэнцкіх выбарах 2006 году — 467. Вынікі назіраныня ад СНД актыўна выкарыстоўваліся ў інфармацыйных кампаніях па легітымасці вынікаў выбараў, дапаможную функцыю ў якой адигрывалі кароткатэрміновыя назіральнікі з падобнымі палітычнымі пазыцыямі: прадстаўнікі Кітаю, Парлямэнтскага сходу Беларусі і Расіі ды некаторыя іншыя⁶.

Як ужо было азначана, у 2006 годзе агульная колькасць назіральнікаў ад СНД склала 467, з якіх у доўгатэрміновым назіраныні удзельнічалі 43 чалавекі. Для каардынацыі іх дзеянасці быў ство-

⁶ На падставенаведваныя 39 выбарчых участкаў г. Менску 14—19 сакавіка кітайскія назіральнікі зрабілі вывад пра то, што выбары ў Беларусі былі праўрыстыкі і справядлівымі, без істотных парушэнняў. Назіральнікі ад Парлямэнтскага сходу Расіі Беларусі ў колькасці 59 чалавек наёдалі больш за 500 участкаў універсальнага права галасавання. У савецкіх місіях і нятолікіх прызнаніх выбарах презыдэнта Беларусі адкрытымі, свабоднымі, дэмакратычнымі і легітымнымі але адзначылі «беспрэцэдэнтны вонкавы і прадузятывікам энтарыстычнага інгатыўнага ацэнкі асобных службовых хасобаў структур шэрагу эўрапейскіх арганізацый і ЗША».

раныштаб у Менску і пяць аддзяленьняў у абласных цэнтрах. Падчас назіраньня місяці падрыхтавала дэльта прамежкавыя і адну выніковую справа здачы, а таксама шэраг прэс-рэлізаў, якія актыўна выкарыстоўваліся беларускім і расійскім СМІ. У адпаведнасці зафіцыйнай інфармацыі, быў наведаны 1081 выбарчы ўчастак.

Вынікі назіраньня, які чакалася, цалкам адпавядалі палітычным мэтам назіральнікаў ад СНД і мала чым адрозніваліся ад афіцыйнае пазыцыі беларускіх уладаў. Назіральнікі адзначылі эфектыўную працу выканаўчых структураў, «шырокое прадстаўніцтва грамадзкіх арганізацый, працоўных калектываў у выбарчых камісіях». Адначасова місяці фіксавала шматлікія парушэнні заканадаўства з боку кандыдатаў адапазыцыі (парушэнні А. Мілінкевіча і А. Казуліна пры зборы подпісаў, вядзеныні перадвыбарнае агітацыі, распаўсюджванье неправіднай інфармацыі). Пры гэтым у якасці асноўнай крыніцы інфармацыі назіральнікі ад СНД выкарыстоўвалі заявы МУС Беларусі. Прыгацёнцы інфармацыйнага боку кампаніі назіральнікі адзначылі, што А. Лукашэнка фігуруе ў дзяржаўных СМІ выключна як дзеючы прэзыдэнт, а не кандыдат, у той жа час у апазыцыйных кандыдатаў «было забрана больш за мільён асобнікаў незаконнае агітацыінае прадукцыі». У дзень выбараў місяці адзначыла толькі нязначныя парушэнні, якія «не наслі състэмнага і масавага характару і не аказали істотнага ўплыву на свабоднае волевыяўленіе выбарнікаў і на вынікі галасаванія». У выніку, адзначыўшы «беспрэцэдэнтны цісквонкавы ціск на краіну», міжнародныя назіральнікі ад СНД прызналі прэзыдэнцкія выбары ў Беларусі свабоднымі, адкрытымі і транспарэнтнымі, а таксама заклікалі далучыцца да гэтае пазыцыі іншых міжнародных назіральнікаў, у тым ліку і ад АБСЭ.

Вывады

Юрыдычныя і палітычныя рамкі практычна не далі магчымасці назіраныню быць формаю контролю за вынікамі выбарамі. Такая сытуацыя была відавочная задоўгага да выбарчай кампаніі, таму ас-

ноўнья палітычныя суб'екты імкнуліся скарыстоўваць назіраныне ў другіх формах. Асноўная функцыя назіраныня заключалася ў агульнай ацэнцыі выбараў як «свабодных і справядлівых» (ці не-свабодных / несправядлівых), а не ў фікацыі парушэнняў і магчымых фальсифікацый. Вынікі такіх ацэнак былі накіраваныя на інфармацыйную кампанію па легітымацыі ці дэлегітымацыі выбараў на замежнапалітычным узроўні і ўзначана меншай ступені на ўнутрыпалітычным.

У кампаніі па назіраныні за прэзыдэнцкімі выбарамі 2006 году канкуравалі дзве візіі формы разуменыя выбарчага працэсу. Першую прадстаўляла місія АБСЭ, якая крэтычна ацаніла вынікі выбараў. Другую рэпрэзэнтавала назіраныне ад СНД, з выключна пазытыўнай ацэнкаю выбарчага працэсу. Ацэнкі АБСЭ былі ўспрынятыя як легітымныя на агульназуралейскім узроўні і сталі асноўваюцца для нэгатыўнай рэакцыі на вынік выбараў збоку большасці ўрадаў эўрапейскіх дзяржав. У беларускай і расейскай інфарматычнай прасторы дамінуючай была візія, прадстаўленая назіральнікамі СНД. Пры гэтым беларускія ўлады рознымі сродкамі спрабавалі дэлегітымізаваць місію АБСЭ. Цэнтральная камісія па выбарах Рэспублікі Беларусь нават абвясzcіла, што выніковы дақумэнт БДПЧ АБСЭ не адпавядае «правілам па назіраныні за выбарамі, якія былі прынятыя гэтай арганізацыяй».

Што тъчыцца нацыянальнага назіраныня, то яно ня мела істотнага значэння. Большаясць назіральнікаў прадстаўлялі дзяржаву. Незалежнае (грамадскае) назіраныне было практычна паралізаванае, а асобныя факты актыўнасці мелі несистемны і лякальны характар. Назіраныне ад кандыдатаў у прэзыдэнты таксама не было систэмным (прынамсі, яго вынікі не систэматызаваліся) і, як пра віла, ня мела практычнага значэння.

Пасъляслоўе і позірк у будучыню

Тры прэзыдэнцкія кампаніі, што адбыліся ў найноўшай гісторыі Беларусі, лучышь паміж сабой хіба што прозвішча іх пераможцы. Кожная з іх праходзіла ў адметны палітычны пэрыяд падводзіла рысу пад эпохай у палітычным развіцьці краіны. Першыя прэзыдэнцкія выбары паклалі канец пэрывіду нацыянальна-адраджэнскага рамантызму і напаўдэмаіратычнага безуладзьдзя першых гадоў незалежнасці — калі можна так сказаць, «ваймарскому» пэрыяду новай незалежнай дзяржавы. Другія выбары і «элегантная перамога» Лукашэнкі, якая, дарэчы, мала кім і аспрэчвалася, сталі фінальным аўрдам раньнелукашэнскай эпохі, эры «мяккага» аўтарытартызму. Нарэшце, трэція выбары,магчыма, сталіся апошнім палітычным падзеям пэрыяду жорсткага лукашэнскага аўтарытартызму: цалкам магчыма, што для наступнай палітычнай рэальнасці, у якой не ўзабаве апыненца Беларусь, тэрмін «аўтарытартызм» будзе ўжо залішне мяккі... Аднак палітычная кампанія, якая называлася «выбары прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь 2006 году», можа зрабіцца і адпраўным пунктам на шляху да крэвісу і ўрэшце дэзынтэграцыі лукашэнскага рэжыму. Зрэшты, першым рабіць прагнозы, трэба прааналізаваць, што адбылося.

А для гэтага трэба найперш вызначыцца з дэфініцыямі. Чым быт падзеі сакавіка 2006 г. — выбарамі, адміністрацыйнай працэдурай, няудалай спробай рэвалюцыі? І наогул, у якой палітычнай рэальнасці існавала Беларусь падчас гэтых падзеяў? Можна пананейшаму разглядаць яе як больш жорсткую і закрытую, чым раней, але ўсё яшчэ электаральнью аўтакратыю — г. зн. недэмафатычны рэжым, які грунтуецца на толькі на палітычных рэпрэсіях і злю́жываньні ўладай, але і на здольнасці атрымліваць электаральную легітымнасць. У такой систэме выбары не зьяўляюцца вольнымі і справядлівымі, але ўлада, хутчэй за ўсё, перамагала б на іх ітады, калі бяныбылі такімі. З другога боку, апазыцыя мае пэўны прастор для дзейнасці, і з гэтай прычыны выбары — нават не зусім сумленныя — гэта цэнтральная падзея ў палітычным жыцці краіны, падзея, якая, калі спр авы пойдуць не паводле сцэнару ўлады, можа прывесці да радыкальных палітычных зьменаў. Анализуючы прэзыдэнцкія выбары, можна гаварыць пра стратэгію і тактыку кандыдатаў ход і ўмовыагацці і галасавання, назіранне і пасълявыбарную стратэгію. У такім выпадку наш аналіз зводзіцца да дыскусіі, чаму Лукашэнка выйграў, а апазыцыя прайграла ці, прынамсі, чаму адбылася або не адбылася электаральная рэвалюцыя.

Другі пункт гледжання такі: у Беларусі квісьне 2006 году ўжо склаўся рэжым франкісцкага тыпу (як называўся лад, што панаў у Гішпаніі за часамі Франка, чытач ведае), або, іншымі словамі, «карпаратыўная дзяржава», пра намер пабудаваць якуюнадаўна заявіў намеснікі краініка адміністрацыі Лукашэнкі спадар Праляксіўскі. У межах такога дзяржжаўнага і сацыяльнага ладу няма ці амаль няма легітымнай прасторы для асабістай або калектыўнай палітычнай і сацыяльнай аўганоміі. У структуры такой дзяржавы выбары могуць існаваць ці як вынік адсутнасці іншых спосабаў легітымацii існуючага ладу (інакш кажучы, у рэжыму проста няма ідэалёгіі, якая б аргументавала такі лад, пры якім выбары ўвогуле не праводзяцца), ці як вынік пэўных асаблівасцяў рэжыму, абумоўленых некаторымі акалічнасцямі біяграфіі і харктару першай асобы, ці як адказ на выклік часу і прасторы, у якіх (г. зн. у Эўро-

пе ХХІ стагодзьдзя) зусім не праводзіць выбар аў неяк няёмка. Але выбары — гэта ўжо не ключавы, а хутчэй дэкаратыўны элемэнт палітычнага працэсу. Улада набывае легітымнасць праз такія выбары не таму, што яе свабодна выбіраюць зь некалькіх альтэрнатыв, а таму, што яна прымушае грамадзгва пагадвіца зтым выбарам, які сама і ўласабляе. Уладар у такіх выбарах ня можа не перамагчы: урэшце, усё яго панаванье накіраванае на тое, каб адміністрацыйная працэдура па пацвярджэнні легітымнасці пануючай систэмы адбылася беспраблемна. Такі хараクтар панаванья аўтар гэтых радкоў вывязчае як «прэвэнтывны аўтарытарызм» (калі замест слова «аўтарытарызм» паставіць больш жорсткі «-ызм», сутнасць не памяніяецца). Размовы пра перамогу ці паразу ў такім выпадку зацікнія, бо змена систэмы можа настаць толькі ўзыніку пазайнстыгутынага працэсу, у рамках яруга выбары выступаюць хіба што нагодай, але не прычынай. Тады наш аналіз прымое форму развагаў пра тое, чаму гэты пазайнстыгутыны працэс у сакавіку 2006 году распачаўся або не распачаўся.

Праяў «карпаратыўнай дзяржавы» ў сёньняшній Беларусі дастаткова. Гэта, па-першае, інстытуцыяналізаваная абсалютная ўлада адной асобы і поўнае падначаленне ўсяго дзяржаўнага апарату яе волі. Па-другое, гэта амаль поўнае скасаванье прыватнай аўтаноміі і падпарадкованье асобы дзяржаве ў адміністрацыйным, эканамічным, сацыяльным, інфармацыйным і ўсё больш нават маральнна-псыхалагічным пляне (пашырэнне атмасферы сацыяльнага страху адсамой думкі, што наяўнае становішча можа калі-небудзь зьмяніцца). Па-трэцяе, гэта парадак рэчаў, пры якім непадпарадкованье ці нават нязгода зь дзяржавай, выказаныя публічна, зьяўляюцца легітымнай падставай для аб межа ваньня грамадзянскіх правоў (такіх, як права на працу ці на адукацыю).

Менавіта на працягу другога лукашэнкага тэрміну трансфармацыя беларускага рэжыму зэлектгаральнай аўтарытарнай мадэлі ў карпаратыўную адбывалася імклівымі тэмпамі. Гэтая трансфармацыя паскорылася непасрэдна перад выбарамі. Адзначым толькі самыя базавыя этапына гэтым шляху:

— амаль поўная дэлегалізацыя незалежнага трэцяга сэктару, непадкантрольных навучальных устаноў і г. д.;

— зачыстка інфармацыйной прасторы шляхам закрыцця або выжываньня незалежнай прэсы і засільля дзяржаўных электронных сродкаў масавай інфармацыі;

— увядзенне кантрактнай сістэмы на вытворчасці і ва ўстановах;

— прасоўваньнет. зв. «дзяржаўнай ідралёгі»;

— стварэнне ў грамадзтве сістэмы патранажу праз пашырэнне створаных ці «перахопленых» арганізацый (БРСМ, прафсаюзы).

На працягу апошняга году, частюва пад уплывам рэвалюцыйных падзеяў у постсавецкіх краінах, дадаліся:

— легітымация рэпрэсійных паўнамоцтваў фактычна беспакаранасці сілавых структур (папраўкі да законаў аб унутраных войсках і г. д.);

— ізоляцыя найбольшактыўных слaeў грамадзтва ад замежных упльваў (дэкрэт пра барацьбу з гандлем людзьmi);

— легалізацыя прамога перасъеду за іншадумства і альтэрнатyную дзейнасць (новыя артыкулы Крымінальнага юр'есу, прынятая ў сінегні 2005 г.).

Акрамя таго, поруч з прававымі інстытуцыйнымі карпаратыўзм набывае і адметныя сацыяльныя рысы. Па-першае, гэта трансфармацыя грамадзкой культуры. Улада ўпарты спрабуе прышчапіць грамадзтву пэўную сістэму каштоўнасцяў, якая робіць любую нятолькі апазыцыйную, але і аутаномную грамадzkую дзейнасць амаральнай, такім чынам заганяючы нязгодных у культурную рэзэрвацыю. Лепшза ўсё гэта дэманстравалі стыль афіцыйной працяганды і атмасфера падчас перадвыбарнай кампаніі, манера паводзінай прадстаўнікоў рэжыму ўдачыненыні да ўсіх структур, якія яшчэ насымельваліся адкрыта праяўляць нязгоду, а таксама адчуваньне тагальнай беспакаранасці збоку афіцыйных працягандыстаў і карнікаў. Адбылася выпрацоўка новага маральнага коду ў грамадзтве, якія не толькі дазваляе, але і заахвочвае дзяржаўны і нават прыватны перасъедіншадумцаў, пераводячы такія дзеянні ў катэгорыю сацыяльна чаканых.

Па-другое — гэта зьмены ўсацыяльнай базе рэжыму. Гаворка ідзе ня столькі пра юлькасны, колкі хутчэй пра якасны стан. Напрыклад, моладзь, гарадзкое і адукаванае насельніцтва — ужо не такія выразныя антылекашысты, якімі яны былі яшчэ некалькі год таму. Зьмена пакаленняня мела нечаканы для апазыцыйных тэарэтыкаўскіх: Лукашэнкаў электарат, замест таго каб натуральным шляхам адышыці, часткова папоўніўся генэрацыяй, якая нічога, акрамя Лукашэнкі, ня бачыла і ўспрымае прапанаваныя ім правілы гульні як нешта натуральнае і, прынамсі, непазбежнае. Аўтар гэтых радкоў памыліўся ўсваіх перадвыбарных прагнозах, кажучы, што гэтая моладзь «нічым сабе не пакажа» падчас гэтых выбараў. З аднаго боку, моладзь стаяла на Каstryчніцкай плошчы была ў палатачным гарадку. З другога — моладзь стаяла вакол плошчы, кідаючы ў «варанкі» тых, хто пратэставаў, арганізуючы правакацыі і здымуючы сюжэты пра нарютыкі і зьбіцьцё няшчасных аманаўцаў. Лукашэнкаў рэжым здолеў за дзесяцігодзінье якасна абнавіць сваю сацыяльную базу шляхам насаджэння ў стасунках паміж дзяржавай і асобай прынцыпам аўтарытарнага карпаратывізму, да таго якаб гэтым заяўлі спадар Праляскоўскі. Інстытуцыйлізацыя залежнасці асобы ад улады ажыццяўлялася пры дапамозе як бізуна (кантрактная сыстэма, рэзкае абмежаваныне магчымасцяў аўганомнага існаванья і незалежнай эканамічнай ды грамадзкой дзеінасці, узмацненне рэпресіўнасці і павелічэньне жорсткасці пакараньняў за іншадумства), так і перніка (распрацоўка адмысловай сыстэмы заахвочвання палітычнай ляйнасці праз забесьпячэнне доступу да магчымасцяў паляпшэння матэрыяльнага становішча і кар'ернага росту), што прывяло да стварэння ў грамадзтве шырокай кліентуры рэжыму, асабліва ў патэнціяльна актыўных яго слаях.

І ўсё ж Беларусь пачатку 2006 году ўяўляла сабой усё яшчэнейкі сымбіёз «карпаратыўнай дзяржавы» і электаральнага аўтарытарызму, хоць і зьяўным перакосам у бок першай мадэлі. Кантрактова гаварыць пра ўзынкненне цалкам кансалідаванага франкісцкага рэжыму можна было бы тым выпадку, калі бы яшчэ разшткі магчымасцяў для легітымацыі апазыціі, якія заўжды

будуць існаваць, пакуль будуць праводзвіца канкурэнтныя (няхай нават толькі на выгляд) выбары, а таксама пакуль рэжым ня знойдзетаюга спосабу легітымацыі, пры якім выбары яму стануть не патрэбныя. Калі адбываюцца выбары з чатырма кандыдатамі, зь якіх двое прадстаўляюць рэальную, некантраляваную рэжымам апазыцыю, тэарэтычна існуе магчымасць страты рэжымам сваёй электаральнай легітымнасці і старту працэса ў што прывядуць да яго зъмены. Беларускія ўлады гэта цудоўна разумелі. Адсюль і такі перабор зрэпрэсіямі, што назіраўся на пачатку кампаніі і пасля яе, адсюль і ўյная нэрвовасць першай асобы, адсюль і надзвычай жорсткія законы, прынятые ў канцы 2005 году. З другога боку — систэма ня раз, як той казаў, за вісала: з пункту гледжання, як кажуць у Racei, «паняцій» усё зразумела — нязгодных трэба ма-чысьць, але тут зьяўляюцца нейкія афіцыйныя пасъведчаныні сяброў ініцыятыўных групаў, улёткі зрэгістрацыйнымі данымі і цалкам дазволеная антылукашэнкаўская прамовы на БТ. Вось гэтая неадпаведнасць фармальнага і фактычнага і стварала ту ю шыліну, у якую яшчэ маглі ўлезці апазыцыянэры. Урэшце, уладзе такяшчэ і не удалося трансфармаваць грамадztва да таю ступені, што зынкае сама гаворка пра магчымыя злouжyвaнныi падчас выбараў — злouжyвaнныi не назіраецца, таму што грамадztва цалкам страчвае магчымасці і сілы для нeйкага арганізованага супраціву.

У сваю чаргу, апазыцыя ў момант абвяшчэння презыдэнцкіх выбараў ужо апынулася ў дысыдэнцкім становішчы. Удакладнім: яе яшчэ нельга было назваць цалкам дысыдэнцкім асяродкам — для гэта яна аказалася празмерна разгалінаванай і нечакана дзеяздольнай, — але па мерках сапраўды моцнай апазыцыі, здольнай змагацца за рэальную ўладу, яна была, як мінімум на пачатку кампаніі, дэзарганізаванай і малаэфектыўнай — падкрэслім, не па сваёй віне, ціня столькі па сваёй. У такім становішчы для апазыцыі непазбежна ўзынікала дылема — якую форму кампаніі і які стыль паводзінаў выбараць. Або апазыцыйны — змаганьне за ўладу ці яго імітацыя ў фармаце выбараў (так званая *issue-oriented* кампанія, спробы дацягнуцца да электаральнага «балота», пазъяганьне дэяньняў, што маглі бы адштурхнуць нэйтралныя ці чужы электарат, пошукуі

шляхоўаб'яднаныя, каб «не расцягнуць галасы», і г. д.), або дысьдэнці — выкарыстаныне выбараў у першую чаргу для агітацый-найкампаніі, арыентацыя напрацэс бяз клюпагу пра канчатковы вынік Магчыма і трэцяя альтэрнатыва: выкарыстаныне выбараў выключна як дымавой заслоны для пазайністых цыркіных дзеянняў — іншымі словамі, для рэвалюцыі, з якой ужо ня лучаца прыметнік «электаральная» ці «аксамітная», — аднак да такіх дзеянняў апазыцыйных была загадзя і ўжана не гатовая, а ўмоваў для іх ажыццяўлення адпечатку не існавала. Нельга сказаць, што кампаніі абодвух апазыцыйных кандыдатаў — і Аляксандра Мілінкевіча, і Аляксандра Казуліна — цалкам адпавядалі адной з гэтых мадляў, але дысьдэнці элемэнт у іх праглядваўся вельмі выразна.

Сапраўды, шмат што ў паводзінах абодвух апазыцыйных кандыдатаў было антыподам «звычайнай» перадвыбарнай кампаніі, арыентаванай на вынікі перамогу. Абодва кандыдаты завастралі ўвагу грамадства настолькі на сваёй праграме, колькі на крытыцы свайго галоўнага канкурэнта і ўсяго рэжыму ўвогуле. Абодва гаварылі настолькі аб прагматычных рэчах (г. зн. аб тым, што ў першую чаргу хвалюе насельніцтва), колькі аб ідэалічных — такіх, як свабода і дэмакратыя. Дый сам фармат удзелу двух кандыдатаў апазыцый прывёў да нечаканых вынікаў. Замест размываныя дэмакратычнай альтэрнатывы, пра якую аўтар гэтых радкоў памылюва разважаў перадпечаткам агітацыі, фармат «1+1» прывёў да больш выразнай яе артыкуляцыі. З аднаго боку, улады праста не далі Мілінкевічу і Казуліну часу і магчымасцяў высьвяціць адносіны паміж сабой. З другога — як аказалася, уладам больш непрыемнасцяў прыносила не перспектывы канцэнтрацыі ўсіх апазыцыйных галасоў у адным кошыку, а неабходнасць выдзеліць пададатковай гадзіне тэле- і радыёэфіру на крытыку саміх сябе.

У такіх нелягічных паводзінах усё ж такі была свая лёгіка. Адпечатку кампаніі было зразумела, што для апазыцый гуляць на выйгрыш па лякалах звычайных выбараў немагчыма і бессэнсоўна: гэта ператварылася б хіба ў кампанію Ганчарыка (у стылі «і нашым і вашым») дубль два. У спробах весьці ардынтарную кампанію, абавіраючыся на тыя пытаныні, што маглі бы «прыцягнуць элек-

тарат», было таксама мала сэнсу: пратэстныя настроі ў грамадзтве слабыя, пытаныі чаркі, скваркі і стабільнасці прыносілі ў сёньняшнім сацыяльна-палітычным кантэксце ачкі толькі Лукашэнку. Акрамя таго, перш чым нават заводзіць гаворку празаваёву большасці, апазыціі трэба пачынаць зкансалідацыі сваіх унутраных радоў і ядра сваіх сацыяльных прыхільнікаў. Трэба сказаць, што з гэтymі задачамі яна нарэшце, за дванаццаць гадоў Лукашэнкавага панаванья, збольшага справілася — перш за ўсё таму, што ў яе зъявіліся два выразныя, рэйтынгавыя лідэры, якія змаглі заручыцца даверам і падтрымкай незалежнай грамадзкасці. Дзякуючы гэтаму дэмакратычная субкультура, калі можна так сказаць, праявілася настолькі, што адмаўляць факт яе існаванья ўжо ня можуць нават лукашысты.

Аднак дасягненьні апазыціі падчас цяперашняй кампаніі — гэта ўсяго толькі міні-вынікі, дзеля якіх апазыціі ў цяперашніх умовах спатрэбілася прыклады максі-высілкі. Скажам шчыра, кансалідацыя апазыціі запазынілася гадоў гэтакна дзесяць-дванаццаць. І прыказка «лепш позна, чым ніюлі» тут не зусім пасуе: позна ўжо настолькі, што ад самога факту кансалідацыі палітычны вынік гэтых выбараў ужо не залежаў. І ўсё ж іншы вынік выбараў быў цалкам звязаны з фактам кансалідацыі, не пабаімся сказаць пра гэта, узмацненем ды сталенінем дэмакратычных сілаў. Гэта пачатак рэвалюцыі духу — як мінімуму сэгмэнце дэмакратычнай субкультуры.

Дзясяткі тысячаў, што выйшлі на Кастрычніцкую плошчу (ці, як яе ўжо многія для сябе перайменавалі, плошчу Каліноўскага), канечне ж, не прадстаўлялі ўсяго беларускага грамадзтва. Колькасць пратэстуючых у самы пік вулічнага супраціву не перавышала маштабаў пратэстаў у сярэдзіне 1990-х гадоў. Да пералому на карысць ідэй свободы і зъменаў у грамадзтве ў цэлым яшчэ далёка. Сацыяльны баланс пакуль на карысць Лукашэнкі, і кампанія наўрадці яго зъмяніла. Дый юлькасць пратэстуючых была, паводле слоў кіраўніка Мілінкевічавага штабу Сяргея Калякіна, у дзесяць (ну, можа, на самай справе ў пяць) разоў меншая за ту, якая была б патрэбна, каб улада пахінулася. Але ж гэтая коль-

касьць аказалася разоў у дзесяць большай за ту ю, якую прадказвалі большасць аналітыкаў напярэдадні падзеяў, асабліва пасьля таго, як патэнцыйнымі удзельнікамі пратэсту прыгразілі сымпатнай карай. У 1996 годзе нас мабілізаваў страх страціць незалежнасць. У 2006 годзе нас яднае прага свабоды і годнасці. Тоє, што гэта магчыма, што менавіта свабода, а ня нейкія сацыяльныя пыганыні стануць мабілізуючым чыннікам у супрацьстаянні Лукашэнкаваму рэжыму, таксама многімі ставілася пад сумненьне. Як высьветлілася, дарма. Больш за тое, уражвае роля, якую адыграў падчас пратэстаў нацыянальныя сымбалі, пачуцьці, сувязыні. Бела-чырвона-белая сцяг і Звон і песьні свабоды, партрэты Каліноўскага надалі грамадзянскаму чыну пэўны дух, якога былі цалкам пазбаўлены шматлікія спробы вьевесці людзей на вуліцы падлёзунгамі «лепшага жыцця» і да т. п. Так, можа, нацыянальная афарбоўка і сама ідэялёгія свабоды шмат каго і адштурхоўвае, паглыбляе раскол у грамадзтве. Аднак прыхільнікам «чыстай» дэмакратыі за дзесяцігодзьдзе барацьбы з аўтарытарызмам так і не ўдалося стварыць гэткай мабілізуючай альтэрнатывы, якую мы назіралі і на працягу «Менскай вясны», і падчас пахавання Васіля Быкава, і цяпер.

Аднак траба адзначыць, што пратэст на Кастрычніцкай плошчы быў хутчэй дысыдэнцкім чынам «у асабліва буйных памерах», як любілі казаць за саветамі, а ня формай барацьбы за ўладу: ён уражваў, кагосыці захапляў і натхняў а камусыці даваў нагоду для іпінаў са сваёй нелягічнасці ды ірацыянальнасці. Гэтая ірацыянальнасць была абумоўлена ня столькі непрадуманасцю і не скардынаванасцю дзеяньняў апазыцыі, юлькі жорсткай і трывалай палітычнай рэчаіснасцю: рэвалюцыйныя дзеяньні адбываліся ва ўмовах, калі адсутнічала рэвалюцыйная сітуацыя яку сацыяльным аспектце (вярх і яшчэ відавочна «могуць», а нізы пераважна «хочуць»), так і ў больш паліталігічным. Пад апошнім маецца на ўвазе тое, што не было канфлікту легітымнасцяў, а больш простымі словамі — апазыцыя не аб'явіла пра сваю перамогу. Прэтэнзіі на ўладу Мілінкевіч (а тут я гавару толькі пра Мілінкевіча — яго палітычная вага на той момант была значна большай) не прад'явіў. Рацыя-

нальнымі паводзінамі ў такіх абставінах было б не выходзіць на вуліцу, а калі і выйсьці, то хутка разысьціся, да пачатку «хапуну» з боку спэцпадразъдзяленыя. Так і адбылося, дарэчы, у 2001 годзе. Што на самай справе магло кіраваць людзьмі, якія чатыры дні і ночызнаходзілісі ў палаточным гарадку? Вера ў перамогу тут і цяпер? Наўрад ці, яе якраз і не было, і дэмакратычныя актыўісты гэта разумелі. Імкненіне дамагчыся больш спрэядлівых, з пункту гледжання пратэстуючых, вынікаў выбараў (скажам, за Лукашэнку 55 %, а за Мілінкевіча 30 %)? Зноў сумнёўна, бо нават пры такіх лічбах рэжым застаўся б (а яго апанэнты запраграмавана атрымалі б сваю долю амапаўскай увагі за пратэст) і, больш за тое, прыдбаў бы пэўныя рысы легітымнасці. Выходзіць, адно — жаданыне гучна заявіць пра сябе, пра сваё існаваныне, паслаць сыгнал грамадзству і запэўніць саміх сябе ва ўласнай няскоранасці. З пункту гледжання простага беларуса і наогул рацыянальнага чалавека, такая матывацыйя вельмі ірацыянальная, а з пункту гледжання палітоляга — цалкам дысыдэнцкая. Аднак на падобныя ірацыянальныя і дысыдэнцкія дзеяньні ў 2006 годзе выйшла ўражальная колькасць людей (асабліва ў першую ноч пратэсту), і яны пратрымаліся столькі, каб пакінуць съеду найноўшай гісторыі Беларусі, усю важнасць якога можна будзе ацаніць хіба праз пакаленьне. Сапраўды, палітычная барацьба вымагае рацыяналізму. Легенда жэмаганыня, што падсілкоўвае наступныя пакаленьні, складаецца з ірацыянальных дзеяньняў. Для будучыні беларускай дэмакратыі імкліва ліквідуецца дэфіцит легенды, дэфіцит прыкладу, што зьведваюць сёньняшнія генэрацыі беларускіх актыўістаў, якім, у адрозненьніе ад чэскіх, польскіх і нават украінскіх калег, даводвілася пачынаць безуласных прыкладаў «Салідарнасці» і «Хартыі-77». Апроч таго, прайвітіся акалічнасці, звязаныя са станам дэмакратычнай субкультуры, пра якія да апошніх падзеяў мала хто задумваўся.

Па-першае, па меры павелічэння жорсткасці палітычнага клімату ў краіне адбылася таксама пэўная радыкализация нездаволеных уладай. Радыкализация гэтая, канечнэ, частковая, таму што яе зъведала толькі пэўная частка грамадзства — тыя, каго закранулі рэпрэсіі, а

таксама тыя, каму існуючыя парадкі не дазваляюць задаволіць пэўныя жыцьцёвые запатрабаваныні і ідуць уразрэз базавымі каштоўнасцямі. Гэта значыць гаворка пакуль ідзе толькі пра субкультуру. На сённяшні дзень, якгэта ні парадаксальна, у рэпрэсіі ўцягваюца ўсё шырэйшыя колы ўлады і нават грамадзства, але на кіраваныя яны ўсё яшчэ супраць даволі абмежаванай сацыяльнай праслойкі. Аднак гэтая праслойка аказалася не тاўкай ужо і малой, і, больш за тое, падзеі выразна прадэманстравалі, што яна мае перспектыву для росту і развязыцца.

Па-другое, падзеі па прэзыдэнцкіх выбарах засвядчылі на дзіве высокі патэнцыял выжывальнасці і самаарганізацыі амаль цалкам дэлегалізаванай грамадзянскай супольнасці. Гэты патэнцыял быў асабліва заўажны на фоне непаваротлівой палітычнай апазыцыі, якая пасля 19 сакавіка саступіла лідэрства менавіта прадстаўнікам трэцяга сэктару. Дысалянс паміж палітычнай апазыцыяй і грамадзянскай супольнасцю ва ўмовах Беларусі закладваўся даўно і нічым новым ня стаўся. З аднаго боку, трэці сэктар з прычыны пэўных акаличнасцяў заўсёды прыцягваў больш здольных, таленавітых і адданых працы актыўістаў; з другога — не сакрэт, што ў палітычнай апазыцыі ўжо даўно існавала нефармальная структура лідэрства, засяроджаная менавіта на структурах грамадзянскай супольнасці. Апроч таго, у пасяльвібарных падзеях у фармаце электаральнай рэвалюцыі першую скрыпку заўсёды іграе менавіта трэці сэктар — акурат ён адзігрывае галоўную ролю ў мабілізацыі грамадзства. Безумоўна, роля, якую ў гэтым выпадку мусіць выкананець палітычная апазыцыя, таксама незамененная. Аднак яна заключаецца, па-першае, у стварэнні «канфлікту легітымнасцяў» — аргыкуляцыі прэтэнзій на ўладу ў выніку выбараў, па-другое, у вызначэнні на падставе вылучэння гэтых прэтэнзій палітычных мэтаў пратэсту і, па-трэцяе, у нэйтралізацыі карнага апарату ўладаў. Але паюлькі канфлікту легітимнасцяў стварыць не удалося, то менавіта палітычная апазыцыя ў падзеях пасля 19 сакавіка, яккажуць, «завісла» і аказалася на абочыне працэсу. Менавіта гэта і спрычынила нелягічны, дысьдэнцкі характар падзеяў на Кастрычніцкай плошчы. Аднак незалежна ад гэтага факттару

пратэст паказаў неадэкватнасць існуючай структуры палітычнай апазыцыі (арганізаванай праз ірралягічныя палітычныя партыі) настроем і памкненням большшырокай апазыцыйнай супольнасці. Акрамя таго, аддаючы даніну павагі мужнасці партыйных лідэраў, што мусілі прайсці праз турмы, трэба ўсё-такі адзначыць і той факт, што іх нэйтралізацыя ніяк не перашодзіла ўзынікненую пратэсту і працэсам самаарганізацыі апазыцыйнай супольнасці.

Па-тэрцце, імпульс, зададзены эскаляцыйяй палітычнай напружанасці напярэдадні пасля 19 сакавіка, часткова перанёсся і на тыя апазыцыйна настроеныя колыграмадзтва, якія раней не былі ангажаваныя ў а ктыўную палітычную дзеянасць, і прывёў да ўзынікнення новых, спонтанных формаў самаарганізацыі. Вялікая колькасць удзельнікаў пратэсту і тых, хто прайшоў праз ірралягаты на Акрэсыціна і ў Жодвіне, зусім не належалі да традыцыйнай апазыцыйнай тусоўкі. Адбывалася самаарганізацыя праз інтэрнэт-форумы, мелі месца спарадычныя спробы прыкласці высілкі для прабіцця інфармацыйнай блякады (праз стварэнне прыватных вэбсайтаў і самастойнае тэражаванье і распаўсюджванье інфармацыі), набывалі пашырэнне новыя, пакуль што незвычайнай для Беларусі формы пратэсту і работы з насельніцтвам (такія, як флэш-мобы). На парадку дня пытаньне, як інтэрграваць гэтыя спонтанныя формы самаарганізацыі і грамадзкай самадзейнасці з традыцыйнымі структурамі ды звязанымі грамадзянскай супольнасці.

Па-чацьвёртае, «*sicut in paribus*», інфармацыйная блякада, у якую Лукашэнкаў рэжым загнаў беларускае грамадзтва, у прынцыпе прабівальнаяя. Выбарчая кампанія і падзеі пасля яе засвіедчылі патэнцыял Інтэрнэту ў ліквідацыі інфармацыйнага дэфіцыту і спрыяньні самаарганізацыі грамадзянскай супольнасці (з аднаго боку, наведванье традыцыйных сайтаў, што падаюць альтэрнатыўную інфармацыю, павялічылася ў некалькі разоў і дасягнула вельмі рэспектабельных некалькіх дзясяткаў тысячаў заходаў у дзень; з другога, неарганізаваная і стыхійная грамадзянская актыўнасць арганізоўвалася найперш праз Інтэрнэт). Канечне, далёкасцяжныя вывады рабіць рана. Хоць і можна ўяўіць, што ў будучыні колькасць карысталінікаў Інтэрнэту будзе імкліва расыці, гэты сродак

інфармацыі ўсё ж паддаецца блякаваныню і цэнзуры. Акрамя таго, тыя сацыяльныя слай, што не ўяўляюць жывыцца без Лукашэнкі, ад гэтага сродку інфармацыі адрэзаныя.

Але геройка і патэтыка ў будучыні ня так прыемна выглядаюць у кароткатэрміновай перспектыве: сёныяшня змагары для вялікіх колаў уласнага грамадзтва — пакуль што толькі зграя падкупленых адмарозкаў, якія карыстаюцца нарютыкамі, прадаюць сэкс-пастлугі праз Інтэрнэт і збіваюць падначаленых спадара Паўлічэнкі. Халодная, часам варожая, а галоўным чынам абыякавая рэакцыя грамадзгва (па-за межамі дэмакратычнай субкультуры) на падзеі на Кастрычніцкай плошчы — гэта і паказчык таго, якая бездань пакуль што аддзяляе як паплечнікаў апазыцыі ад прыхільнікаў рэжыму, такі Беларусь увогуле ад дэмакратыі. Чаму гэтая бездань існуе? Чаму, скажам, у Кіеве на Майдан імкнуліся сотнямі тысячаў, а ў Менску адяго шарахаліся? Чаму там гарадзкія ўлады забясьпечвалі пратэстуючых усім неабходным, а тут — дапамагалі АМАПу выжываць іх? Чаму на поўдні да Майдану далучылася амаль уся культурная і інтэлектуальная эліта, а ў нас — толькі адвінкі, у той час як статнія раілі «слухаць бацьку»? Чаму ў Кіеве ўніверсітэты адмінялі заняткі, каб адпушціць студэнтаў на Майдан, а ў Менску іх па-езуіцку выгандлююць? І яшчэ дзясяткі «чаму?». Адказы, здаецца, відавочныя, і ўсе яны слушныя. Тут і фактар страху, і вынік інфармацыйнай апрацоўкі, і праявы сацыяльнай апатаўці, і безумоўная наяўнасць у рэжыму сацыяльной базы.

Аднак ёсьць яшчэ адзін чыннык, на якім варта засяродзіць увагу. Гэта — нацыянальная некансалідаванасць. Гаворачы пра нацыю, мы маем на ўвазе ня толькі стаўленыне да мовы, культуры, гісторыі, нацыянальных сымбаляў і г. д. (хаты менавіта стаўленыне да сымбаляў і гісторычна-культурнай спадчыны выпрацоўвае — або не выпрацоўвае — культурныя нормы, што робяць маральна непрымальнімі съветапоглядныя падставы, на якіх грунтуецца лукашэнкаўская ўлада). Іншы аспект нацыянальной кансалідацыі — гэта адносіны грамадзян адвін да аднаго, тое, што стварае грамадскую салідарнасць. Папросту кажучы, гэта калі кожны, нават незалежна ад палітычных перакананьняў, бачыць у любым зныво-

леным уласнага сваяка, успрымае кожны факт хлусыні, гвалту, зьбіцца дзяўчат ці старых якуласную абрэзу, які гвалт над сваім сынам ці ўнукам. На сёньняшні дэн — і сакавік 2006 году гэта засьведчыў — праявы таюй салідарнасці можна ўбачыць толькі ў рамках усё той жа дэмакратычнай субкультуры. Асабліва падчас падзеяў 25 сакавіка калі музычнага тэатру ў Менску стала зразумелым, які выклік кідае ўлада (у асобе спадара Паўлічэнкі і шыхтоў яго падначаленых) грамадзству. І грамадзства пакуль што дало на гэтых выклікі, мякка кажу чы, пасіўны адказ. Дзецы, якім пераламалі рэбры і разబілі твары, усё яшчэ ўспрымаюцца звычайным абываетелем як чужыя дзецы, праякіх ня варга клапаціцца.

Фактычна шанец на дэмакратыю ўзынікне ў Беларусі тады, калі, нягледзячы на палітыку Лукашэнкі і рэалія «карпаратыўнай дзяржавы», нацыя ўсё ж такі пайсташе як антыпод лукашэнкаўскага бачання съвету, іншых і саміх сябе. Нацыі звычайна ствараюцца элітамі, якія ўжо авалодалі ўладай. Ці ўдасца гэта зрабіць апазыцыі, да таго ж ва ўмовах існавання ў палітычным гета? У сілу зразумелых абставін ёй будзе, безумоўна, вельмі цяжка насадзіць у грамадзстве ідэалагічны, съветапоглядны складнік свайго нацыянальнага праекту, сваё разуменне беларушчыны — тое, што за веџца палітычна-гістарычным дыскурсам. Аднак яна можа і мусіць узмацняцца і падтрымліваць адчувањне грамадзкай салідарнасці, якую пачала праяўляць падчас сакавіцкіх падзеяў дэмакратычная субкультура.

Нацыянальнае будаўніцтва ўрэаліях лукашэнкаўскай Беларусі — гэта найперш падтрымка любых незалежных, нават спонтанных, ініцыятыў, што мацуюць гэтую салідарнасць. Кожная ю́дра ці паліто, прынесеная на Акрэсціна, кожны кубак гарбаты, зроблены для жыхароў палатачнага гарадка на Каstryчніцкай плошчы, кожны тэлефонны званок родным тых, хто сядзей у па старунках, — гэта маленькі ўклад ў стварэнне нацыі. Гэтаксама як кожная ўлётка, кінутая ў паштовую скрыню суседа, кожная спроба пагутарыць зтымі, хто ня згодзенці вагаеца, южная новая ідэя флэшмобу — гэта мацаванье тых гарызантальных сувязяў паміж грамадзянамі, з якіх нацыя і павінна стварыцца. Тыя праявы спонтаннай незалеж-

най самаарганізацыі, якія мы маглі назіраць апошнім часам, хутка сыдуць на нішто, калі наяўныя дэмакратычныя сілы, іх палітычныі грамадзянскі кампанэнты, ня знойдуць магчымасыця ўнтэграваць або інтэгравацца з гэтай новай, яшчэ толькі ўзьнікаючай грамадзянскай супольнасцю. Пытанніяў тут сапраўды шмат, і адно згалоўных зь іх — як спалучыцца гэтае спонтаннае незалежнае грамадзтва з гіерархічнай партыйнай арганізацыяй існуючай апазыцыі.

Акрамя таго, такое будаўніцтва немагчыма і без праяваў салідарнасці ды наладжвання сувязяў з этой часткай грамадзтва, яе глядзіць на дэмакратычную субкультуру або як на ворагаў, або як на наўных летуцењнікаў. Таму апазыцыі і незалежнаму грамадзтву трэба як мага большузмацніць работу знасельніцтвам, рэагаваць на любы канфлікт ці напружанасць, заступацца за любога пакрыўданага, наладжваць кантакты з любымі аўтаномнымі асяродкамі, перапісаць талмуды сваіх праграм у некалькі радкоў канкрэтных і зразумелых прапаноў і патрабаванняў — наогул, усімі сіламі паказваць, што палітычныя зьмены будуць асабістай перамогай южнага.

Зразумела, рабіць гэта, калі за любую незалежную двойнасць съвеціць да трох год турмы, калі незалежнай прэсы ўжо амаль няма і калі наступны збой у систэме ў выглядзе чарговых выбараў яшчэ далёка, будзе цяжка. Высілкі ўладаў на найбліжэйшы час будуць накіраваныя менавіта на разбурэнне грамадзкой салідарнасці і падаўленне любых яе праяваў. Наогул, калі гаварыць пра ўладу, яна па куль што знах одзіцца ў tym стане, у якім яе стабільнасць могуць пахіснуць хіба што ўласныя памылкі, а не знадворная ўздзеяйні. Таму яна будзе і надалей двойнічаць прэвэнтыўна, гэта значыць зынішчаць паганцыяльныя пагрозы да таго, як яны пераастуць у реальныя. Аднак варта памятаць і адзін з урокаў якія даў сакавік 2006-га: небывала жорсткая прэвэнтыўная дзеяйні рана ці позна прыводзяць да мабілізацыі і радыкалізацыі апазыцыі ды незалежнага грамадзтва — часам у самыя нечаканыя моманты. Рэпрэсіі таксама павышаюць прагу да свабоды, асабліва калі яны ахопліваюць усё новыя слі насељніцтва.

Ёсьць яшчэ адна важная акалічнасць: апошнія падзеі прадэ-

манстравалі, які ўліты ўна далейшае разьвіцьцё палітычнай сітуацыі будзе мець псых алягічны стан першай асобы. Часам, асабліва падчас прамовы другога сакавіка, нават здавалася, што Лукашэн-кавыстрах і перавышаюць той страх, які апанаваў беларускае грамадзтва ў цэлым. Іншымі словамі, працягваючы змаганьне, нават праста заяўляючы пра сваё існаваньне, дэмакратычнае грамадзтва ў такіх умовах павялічвае выдаткі рэжыму — арганізацыйныя, магэрыяльныя, фізычныя і псых алягічныя — на яго падгрываньне. Нэрвовасыць наверсе непазъбежна передасца ўніз па прэзыдэнцкай вэртыкалі, адчуваючы магчымай развязкі зь цягам часу ня можа не нарастаць. Гэтыя рэчы непазъбежныя, як старэнніе і съмерць чалавека.

Аднактое, што нельга прадухіліць, канечнэ, можна запаволіць; таму, магчыма, некаторыя прагнозы аналітыкаў наконт таго, што для Лукашэнкі ўжо пачаўся зваротны адлік, пакуль што заўчастыня. Што можа паскорыць іх рэалізацыю? Можна разважаць пра эканамічныя варункі, новыя газавыя войны з Расеяй, іншыя рэчы, але для аўтара гэтых радкоў відавочна, што калі ў структуры арганізацыі сёньняшній улады захаваецца такі «глюк», як выбары (як мінімум такія, як апошняя) — гэтая бомба запаволенага дзеяння, якая руцінна прыводзіць да абвастрэньня грамадзкага супрацьстаныня, — то рана ці позна адбудзецца збой. Калі ж не захаваецца, нават без фармальнай адмены саміх выбараў (можна ж унесці невялікую папраўку, зрабіўшы так, што акрамя Лукашэнкі ў выбарах зможа браць удзел, скажам, толькі спадар Гайдукевіч), то працэсы, якія прывядуць да трансфармацый існуючага ладу, будуть больш доўгімі, менш відавочнымі і амаль зусім некіраванымі збоку альтэрнатыўных сілаў. Што будзе насамрэч, прадказаць цяжка. Але відавочна, што рысу пад палітычнай гісторыяй найноўшай Беларусі дыпад барацьбой паміж дыктатурай і дэмакратыяй падводзіць яшчэ рана. Па вялікім раҳунку, яна толькі пачынаецца.

Аб аўтарах

Юры Александрэнкаў — сацыёляг, кандыдат сацыялягічных науک. Тэма абароненай у 2006 г. дысэртациі — “Сыстэма сацыялёгіі Ф.Знанецкага: тэарэтычная рэканструкцыя”.

Наталья Васілевіч — паліголяг, магістар гуманітарных науک, асыпрантка катадры паліталёгіі БДУ, рэдактар сайту “Беларускі партал” “Царква” (churchby.info).

Андрэй Казакевіч — палітоляг, галоўны рэдактар часопісу «Палітычная сфера». Кіраунік праграмы “Паліталёгія. Эўрапейскія дасьледаванні” Эўрапейскага гуманітарнага ўніверсітэту з сакавіка 2006 г. Падрыхтаваў да абароны дысэртацию “Тэарэтычныя аспекты палітычнага аналізу судовай улады Беларусі”.

Андрэй Камышэвіч — паліголяг, жыве й працуе ў Заслаўі.

Мікола Кацук — сацыёляг, супрацоўнік Інстытуту сацыялёгіі НАН Беларусі.

Дзяніс Мельянцоў — палітоляг, магістар паліталёгіі і міжнародных адносін, асыпрант катадрыміжнародных адносін БДУ.

Андрэй Ляховіч — палітоляг, прэзыдэнт Цэнтра палітычнай адукацыі.

Аляксандар Сарна — філёзаф, кандыдат філязофскіх навук, выкладчык БДУ.

Віталь Сіліцкі — палітоляг. Магістар Цэнтральнаэўрапейскага ўніверситету ў Будапешце, доктар PhD у паліталёгіі ўніверситету Радгерса (Rutgers University). У 1998-2003 гг. — дацэнт Эўрапейскага гуманітарнага ўніверсытэту ў Менску. Быў звольнены за публічную крыгыку рэжыму Лукашэнкі. У 2006 г. быў запрошаным дасыльднікам Цэнтру вывучэння дэмакратыі, разывіцця і праўнай дзяржавы (Стэнфардскі ўніверсітэт, ЗША). Сурэдактар “Гістарычнага слоўніка Беларусі” (“Historical Dictionary of Belarus”, ScarecrowPress), выхад яюга заплянаваны на пачатак 2007 году. Падрыхтаваў да друку книгу “The LongRoad from Tyranny: Post-Communist Authoritarianism and Struggle for Democracy in Serbia and Belarus”.

Юры Чавусаў — палітоляг, праваабаронца ўгаліне свабоды асачыяцьця і правоў няўрадавых арганізацый, сябра Сойму Партыі БНФ.

Сацыялёгія івыбары 2006

Трансфармацыі поля сацыялёгіі: асноўныя тэндэнцыі

Трансфармацыі поля сацыялёгіі ўперадвыбарны пэрыяд цалкам вызначаецца палітыкай дзяржаўных уладаў.

У прынцыпе, на сучасным этапе любяя выбарчая кампанія азначаюць як большую ўключанасць сацыялёгіі ў палітыку, так і пранікненне палітычных інтарэсаў у лёгкіу сацыялягічнай вытворчасці. Палітыкі, імкнучыся легітымізаваць свой палітычны капітал, выкарыстоўваюць даныя сацыялягічных даследаванняў для палітычнай барацьбы; сацыёлагі і ж самі прытрымліваючыся пэўных палітычных поглядаў, нярэдка выступаюць у якасці палітыкаў і ньюсмейкераў.

З эканамічнага пункту гледжанья, у нармальных умовах выбарчая кампанія заўсёды стымулююць попыт на сацыялягічныя паслугі, і, паколькі электаральныя даследаваньні ўмэтадычным пляне не зьяўляюцца складанымі, розныя сацыялягічныя цэнтры і лябаратарыі імкнущыся атрыманы заказ на іх правядзеньне альбо ад

палітыкаў і партый, альбо адСМІ. Існуе нават прафесійная прымаўка «выбарыгод кормяць». Пры гэтым сувязь паміж заказчыкам і выкананцам не зьяўляецца прамалінейнай. Нельга съцвярджаць, што хто плаціць, той і заказвае музыку. Такія сітуацыі, вядома, магчымыя, але толькі на этапе фармавання рынку сацыялагічных паслуг, ды яе хіба для фірмаў-аднадзёнак, што ня дбаяць пра сваю рэпутацыю.

Сувязь поля палітыкі і поля сацыялістыкі зьяўляецца больштонкай. І палітык, і сацыёлаг прадстаўляюць інтэрэсы розных груп выбарнікаў; аднак калі першы рэалізуе іх і абараняе, дык другі толькі паведамляе пра наяўнасць ці зъмяненне інтарэсаў. У гэтым і заключаецца патэнцыяльная канкурэнтнасць пазыцый палітыка і сацыёлага. Сацыёлаг патэнцыяльна можа абвергнуць прэтэнзіі палітыка на палітычнае прадстаўніцтва, і калі ў дэмакратычных рэжымах гэта не складае проблемы, то ў беларускай сітуацыі гэта і прадзвінчыла асноўную калізію выбарчай кампаніі.

Перш за ёсё гэта адносіца да стратэгіі ўлады. Рэтраспэктыўна можна ўстанавіць, што выбары і рэфэрэндум 2004 году выкарыстоўваліся ўладай як мадэль, на якой праводзіліся «штабныя вучэныні», г. зн. адпрацоўваліся тэхналёгіі прэзыдэнцкіх выбараў. У запасе мелася два гады для выпраўлення памылак, а чыноўніцтва пры любым зыходзе рэфэрэндуму было асуждана жыць пры гэтым рэжыме.

Улада паўнамаштабна рыхтавалася да «ааранжавай рэвалюцыі», ажыццяўляючы масіраваную зачыстку грамадзянскай супольнасці. Ёюбы ўлічаны досьвед падзеяў у Сэрбіі, Украіне і Грузіі, калі даныя незалежных сацыялягічных цэнтраў ставілі пад сумненіне афіцыйныя вынікі выбараў і тым самым легітымізавалі перамогу альтэрнатыўнага кандыдата ды, адпаведна, масавыя акцыі пратэсту.

Яку ўляецца, для процідзеяньня гэтай магчымасці былі зроблены наступныя заходы.

1. Стварэныне ўласных сацыялягічных цэнтраў якія пазыцыянуваліся як незалежныя ці новыя.

У 2004 годзе, напрэдадні рэфэрэндуму аб змене Канстыту-

цы, у сацыялягічна-палітычнай прасторы зъяўлецца незалежны аналітычны цэнтар «Есом». Як сам цэнтар, так і яго кіраунік Сяргей Мусіенка быў дэгтага моманту невядомыя ў сацыялягічным асяродзьдзі. Характар апублікованых у дзяржаўных СМІ даных праведзеных «Экаомам» дасъледаваньняў съведчыў пра адсутнасць якогаб тамні было прафесіяналізму і мінімальнай сацыялягічнай падрыхтоўкі. Гэта дазволіла зрабіць выснову аб тым, што

сымуляцыя сацыяллёгіі можа быцьня менш эфектыўная, чым сама сацыяллёгія. Як палітэхналягічны проект «Экаом» унайвышэйшай ступені паспяховы — выдаткі, пачынаючы з часу на навучаньне і канчуючы затратамі на аптыальніцкую сетку і інтэрпрэтацыю атрыманых дадзеных, мінімальныя; нават адзначаны спэцыялістамі НІСЭП Дрост даверу да незалежных дасъледнікаў тойбыў выкарыстаны для пазыцыянуваньня «Экаому» як незалежнага аналітычнага цэнтра*.

Поруч з гэтым прыактыўным спрыяньні Цэнтру сацыялягічных і палітычных дасъледаваньняў БДУ была створана Моладзевая лябараторыя сацыялягічных дасъледаваньняў БРСМ. Відаць, менавіта на яе рэсурсавай аснове праводзіўся экзит-пол пад шыльдай Рэспубліканскага саюзу грамадзкіх арганізацый «Беларускі камітэт моладзевых арганізацый».

Роля падобных цэнтраў дваістая. З аднаго боку, яны яўна гуляюць на баку ўлады, легітымізуючы афіцыйныя вынікі выбараў і апаніруючы альтэрнатывай інфармацыі. З другога — мае месца і прыхаваныя эфекг дыскрэдытацыі сацыялягічных дасъледаваньняў як таіх, а таксама дэмабілізацыі электрагаратау. Электрагаральня дасъледаваньні (як да- і пасълявыбарныя, такі экзит-полы) — адзіны способ грамадзянскага кантролю над вынікамі выбараў. Прыгадсунасці грамадзтве даверу да звестак любых сацыялягічных дасъледаваньняў зынікае і сама магчымасць кантролю.

Іншымі словамі, чым большадроўненіння ў даных сацыялягічных дасъледаваньняў, тым выгадней уладзе.

* Кацу к М. Мітыбеларускай сацыяллёгії. ARCHE. 2005. № 5.

Якправіла, цьвёрдых прыхільнікаў або праціўнікаў, якія маюць да таго ж і неабходны ўзровень сацыялягічнай кампэтэнцыі, меншасыць; масавы ж выбарнік пры неабходнасці выбіраць паміж тымі з іншымі звесткамі, хутчэй за ўсё, выбера трэцяе — папросту расчаруеца ў сацыялігіі як такой. У любым выпадку, падстаў для выхаду на «майдан» у яго будзе значна менш.

У гэтай сувязі нават памылкі ў фармулёўках пытаньняў або пралікі ў методыцы, дапушчаныя сацыялягамі сіядома ці празь неахайнасць, робяцца функцыянальнымі, паколькі працуюць на гэтую задачу. Памылкі, як і сэнсацыі, атрымліваюць шырокае асьвягленыне ў СМІ, і практычна ўсяя апазыцыйная прэса, стараочыся даць высьпятка таму ж «Экаому», усяго толькі раскручвала гэты брэнді фармавала неапраўдана завышаныя патрабаваньні да «свай» сацыялігі.

Абмежаваньне магчымасцяў правядзення даследаваньняў

Першза ўсё гэта праявілася ўпастанове Саўміну «Аб некаторых пытаньнях правядзення апытаўніцтва грамаджай думкі, што адносяцца да рэспубліканскіх рэфэрэндумаў выбараў і грамадзка-палітычнай сыгуаціі ў краіне, і аб апублікаваньні іх вынікаў у сродках масавай інфармацыі» ад 8 лістапада 2005 году № 1240.

Пастановай, прынятай, зразумела, «у мэтах забесьпячэння якасці праводжаных апытаўніцтваў грамадзкой думкі, верагоднасці атрыманых даных і аб’ектыўнасці апублікаваных вынікаў», ствараеца дзяржаўны кантралюючы орган, які выдае і, адпаведна, пазбаўляе акрэдытагаць. Апроч таго, простай зменай фармулёўкі з «арганізацыя, якая праводзіла...» на «юрыдычная асаба, якая праводзіла...» уводзіцца дадатковая юрыдычная адказнасць за парушэнне пастановы, што ўжо адносяцца да ведама прокуратуры.

Увогуле, існаваныне якіх-небудзь нормаў не павінна грунтавацца на асабовых і прафесійных якасцях людзей, што іх ужываюць. У іншым выпадку адкрываюцца магчымасці для асабістых зло-

ўжываньня ў і, як вынік, узьнікае сітуацыя права вога нігілізму і двайной маралі.

Пастанова якразносіць такіх ахактар, а яе палажэнныі могуць трактавацца аб салютна адвольна. Для «свайго» максымальна спрашчаецца працэдура рэгістрацыі і выдачы акрэдытацыі, для «чужога» яна максымальна ўскладнена.

Так, для рэгістрацыі, у штаце сацыялягічнай службы неабходна

мець няменш якдвух працуочных працоўных альбо грамадзянска-прававых дагаворах спэцыялістаў з вышэйшай адукацыяй і стажам работы па сацыялягічных (паліталягічных) спэцыяльнасцяхня меншым за тры гады, алібо маючых досьвед сацыялягічнай (паліталягічнай) дзеянасці, звязанай з правядзенем апытаўніцтва гр амадзкай думкі, пацверджаныя выпіскамі з працоўных кніжак і (або) дакамэнтамі аб наданні вучоных ступеняў і прысваеніі вучоных званніяў.

Фактычна можна знайсці двух кандыдатаў сацыялягічных наўукі нават лябарантаўса стажам работы, даць ім зарплату і сымела право дзіць даследаваньні. Ці, наадварот, адмовіць у рэгістрацыі пад маркай неадпаведнасці тэмы дысэртациі тэматыцы апытаўніцтва пэрспэктыўай настырыфікацыі вучонай годнасці і ступені.

Апрача таго, абавязковыя для падачы копіі ўстаноўчых дакументаў юрыдычнай асобы, копія пасьведчання аб дзяржаўнай рэгістрацыі юрыдычнай асобы і копія дакументаў аб адукацыі, працоўных кніжак працуочных сацыялягаў. У прынцыпе, гэта пратэктыянісцкая мера, якая магла бы абараніць беларускіх пастаўшчыкоў сацыялягічных паслуг, але толькі ў тых умовах, калі б існавала высокая канкурэнцыя на ўнутраным рыку; фактычна ж яна замацавала дзяржаўную манаполію. Зразумела, рэгістрацыя цэнтраў, падобных да «The Gallup organization/Baltic surveys», аказваецца практычна немагчымай.

Пайнамоцтвы камісіі гранічна шырокія і адначасова расплывістые. На яе ўскладзена «ацэнка ступені верагоднасці прадстаўленай юрыдычнай асобай інфармацыі, выканання патрабаванняў аб'ектуўнасці і верагоднасці ў ходзе правядзення апытаўніцтва грамадзкай думкі і апублікаўніцтва ў сродках масавай

інфармацыі». Беручы пад увагу адсутнасць аўтаномнай прафэсійнай супольнасці і прафэсійнай камунікацыі ў рамках існуючай Беларускай сацыялягічнай асацыяцыі, адрозненныі ў навуковых падъёдах і ўзоруях кваліфікацыі сацыялягаў не гаворачы ўжо пра Кодэкс прафэсійнай этыкі, трактоўка аб'екту насьці і верагоднасці сацыялягічнай інфармацыі застаецца цалкам адвольнай.

Існуе і самая адыйённая норма: «Камісія мае права ажыццяўляць кантроль за дзейнасцю акарэдытаўнай юрыдычнай асобы на любых этапах правядзення аптымання ў грамадзкой думкі».

Фактычна гэтая норма закранае і этап перамоваў з заказчыкам, у тым ліку заключэнне дагавору, які акарэслівае мэты, тэрміны, кошт работ і дат. п., і этап праграмавання, у тым ліку з выкарыстаннем уласных эксклюзіўных мэтадык, і этапы тыражавання дыпалявых работ, што датычаць узаемаадносін з партнэрскімі арганізацыямі (друкарнямі, аптыальнымі сеткамі), нарэшце, вымушае адкрыць доступ да базы даных і выніковай справаздачнай дакументацыі. Маючы ўсвай распараджэнні гэтую інфармацыю, можна бязь вялікіх намаганняў паставіць крыж на будучыні сацыялягічнай службы.

Разумеочы гэта, кіраўнікі самых вядомых недзяржаўных сацыялягічных цэнтраў нават не падавалі заявак на рэгістрацыю.

Паводле слоў старшыні камісіі доктара сацыялягічных навук, прафэсара І. В. Катлярова, дэпутата Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь і намесніка старшыні пастановай камісіі па адукацыі, культуры, навуцы і навукова-тэхнічным прагрэсе, — «пакуль яшчэ ніводнаму сацыялягічнаму цэнтру не было адмоўлена ў рэгістрацыі».

Паводле яго, сярод акарэдытаўных камісіяў сацыялягічных службай — «расійскія і беларускія дасыльчыя цэнтры». Напрыклад, Інстытут сацыяльна-эканамічных і палітычных дасыльдаванняў пры Адміністрацыі прэзыдэнта, сацыялягічныя службы Гомельскага і Гарадзенскага аблвыканкамаў, служба «Экаом». Усе яны, паводле слоў І. Катлярова, «маюць права праводзіць усе віды сацыялягічных дасыльдаванняў, уключаючы экзыт-поль».

У выніку аддасыльдаванняў былі адсечаны шэраг незалежных

службаў Правядзеньне экзыг-палаў без рэгістрацыі сутыкнулася зь непераадольнымі цяжкасцямі ў фармаваньні апытальнай сеткі.

... Толькі сацыёляг і БКМА і «Есоом» мелі ліцэнзіі на правядзеньне экзыг-палаў у ходзе выбараў. Больш таго, як падкрэсліў Леанід Фармагей, напярэдадні выбараў супрацоўнікі міліцыі па ўсёй рэспубліцы былі папярэджаны аб тым, што афіцыйна дазволенаправодзіць экзыг-полы толькі гэтым дэльвіном арганізацыям, а ўсіх астатніх людзей, якія паспрабуюць праводзіць апытаныні на выхадзе з выбарчых участкаў, трэба затрымліваць.

« Ніхто зъ «Лявада-цэнтру» ў Беларусі не загрымліваўся, «Лявада-цэнтар» на гэтых выбарах у рэспубліцы не працаваў», — заключыў [начальнік Упраўлення аховы права парадку МУС] Леанід Фармагей*.

«Правядзеньне незалежных і верагодных exit polls — апытанняў выбарнікаў пасля іх галасаванья — у Беларусі немагчыма». Пра гэта гаворыцца ў паведамленыні для прэсы Балтыйскай службы Гэлапа — «Baltijos Tugimai / The Gallup Organization».

Група па апытаньні грамадзкай думкі заяўвала, што праз дзеянні беларускіх уладаў яна прыняла рашэньне не праводзіць апытаныні выбарнікаў. Такое апытаньне «Baltijos Tugimai» каардынавала ў Беларусі ў 2004 годзе падчас парлямэнцкіх выбараў рэферэндуму.

Генэралны дырэктор «Baltijos Tugimai» Раса Алішайскене паведаміла, што некалькі месяцаў назад пры абмеркаваныні гэтага праекту стала ясна, што «структуры дзяржбяспекі Беларусі з'біраюцца не дапусціць незалежнага экзыг-полу, перасыдуяць тых, хто праводзіць апытаныні, а таксама каардынатараў, распаюжджаюць заведам лжывую інфармацыю пра «Baltijos Tugimai / The Gallup Organization» і спрабуюць стварыць атмасфэру страху»**.

Заканадаўчае абмежаванье грамадзкай актыўнасці

Калі пастанова Саўміну была непасрэдна накіравана на небясь-

* www.naviny.by

** www.wtut.by

печныя для ўладаў сацыялягічныя цэнтры, дык унесенія напярэдадні выбараў зъмены ў заканадаўства закраналі любую грамадзянскую актыўнасць.

Паддзеяньне пастановы Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь ад 13 верасьня 2005 году № 49, якая забараніла дзвейнасць незарэгістраваных арганізацый і ініцыятыў трапіў НІСЭПД. Як вядома, у Беларусі ён быў ліквідаваны ў 2005 годзе і зарэгістраўваўся ў Літве. Тым ня менш, на сайце інстытуту www.iiseps.org рэгулярна зъяўляліся аналітычныя матэрыялы на аснове звестак сацыялягічных апыганыяў а матэрыялы ў прэсе падаваліся ад імя групы грамадзян ці так званай «групы Манаева».

Сустрэчы прафэсара Алёга Манаева са съеднымі прокуратуры сталі рэгулярнымі. 8 чэрвеня 2006 году яму было вынесена другое папярэджанье і было пропанавана «спыніць распаўсюджванье непраўдзівых звестак пра вынікі галасаванья на выбарах презыдента ў 2006 годзе», а таксама «правядзенне сацыяльна-палітычных дасьледаваньняў, якія парушаюць патрабаваныні заканадаўства». Калі прокуратура палічыць, што распаўсюджванье не-правадзівых звестак было працягнута, А. Манаеву пагражае адказнасць паводле артыкулу 369-1 Крымінальнага кодэкса Беларусі (дыскрэдытацыя Рэспублікі Беларусь).

Рэалізацыя гэтых захадаў была дастатковая эфектыўная для таго, каб лякалізаваць узъдзеяньне сацыялягічных дасьледаваньняў на палітычны працэс. Аднак мелі месца і незаплянаваныя эфекты натуральнага харектару. Справа ўтым, што чыноўнікі на месцах (старшыні райвыканкамамаў, сельсаветаў і інш.) праз адсутнасць альтэрнатывнага ўзору вымушаны капіяваць мэтады кіравання цэнтральныя улады. У гэтым сэнсе ўстаноўку на «зачыстку прасторы» ўладная вэртыкаль успрыняла лігаральна, што выявілася ва ўсё часцейшых выпадках затрымання інтэрвюераў як недзяржаўных, так і дзяржаўных сацыялягічных службай. Асноўнымі матывамі, відаць, былі жаданыне выслужыцца, але галоўным чынам непісменнасць і падазроннасць, якія прыводзілі да ўяўленыя, што «гэта акурат іх прыехалі правяраць».

Сацыялёгія аказалася заціснутая ўузкіх рамках, якія абмежавалі і правядзенне дасьледаваньняў і публікацыю звестак у СМИ.

Асаблівасьці падачы даных сацыялягічных дасъледаваньняў у СМІ: проблема рэйтынгу

Тым ня менш, правядзенне дасъледаваньняў усё жаказалася магчымым. З аднаго боку, гэтаму спрыяў назапашаны сацыялягічнымі цэнтрамі запас трываласыці, які дазваляў адаптавацца да сітуацыі, а таксама высокая мабілізаванасыць, што прыпала на рэфэрэндум і падтрымлівалася на тым самым узроўні да моманту выбараў. З другога — высокая значнасць выбараў і ўвага да палітычнай кампаніі, якія сфармавалі патрэбу ў сацыялягічных даных і, адпаведна, попыт на іх.

Аднак падача сацыялягічных даных ажыццяўлялася празродкі масавай інфармацыі, што накладала свой адбітак як на форму — у бок максымальнага спрашчэння і даступнасці для широкай аудыторыі, так і на змест — адбіраліся толькі тая звесткі, якія мелі непасрэдны агітацыйны ўзрост.

У пляне маніпуляцыі данымі сацыялягічных дасъледаваньняў дзяржаўныя і незалежныя СМІ нічым не адразніваліся. Найбольш выразна гэта прайвілася ў проблематыцы рэйтынгу.

Існуемнства як саміх тыпайрэйтынгу, так і зъмястоўных ды фармальна-мэтадычных спосабаў фармулёвак пытаньняў, апрача таго, спосабаў матэматычнай апрацоўкі даных.

У аптычнай сацыялёгіі пад рэйтингам разумеецца любая пасыльдоўнасць аднатаўпных аб'ектаў зададзеная колькасцю або працэнтам іх выбараў рэспандэнтамі. Тым самым рэйтинг дазваляе параўнаць гэтыя аб'екты паводле яюга-небудзь крыгэру — напрыклад, рэйтинг даверу розным інстытутам, рэйтинг палітыкаў паводле вядомасці, уплывовасці, праекцыяна-электаральны (у фармулёўцы «Калі б выбары адбыліся ў наступную нядзелью, то за каго з палітыкаў вы бы проголосили?») і да т. п. Адпаведна, мае значэнне, які менавіта з гэтых рэйтингаў прыводзіцца. Прыгэтым варт памятаць, што рэйтингіня тоесныя і што, напрыклад,

шырокая вядомасць палітыка не абавязкова прыводзіць да яго выбраныня. Менавіта на гэтай фігуры змоўчаныя былі пабудаваны публікацыі большасці апазыцыйных СМИ («Беларускі партызан», «Хартыя-97», «Наша Ніва» і інш.), якія размяшчалі даныя аб рэйтынгу пазнавальнасці.

Мае значэньне таксама і тып пытаньня. Пры закрытым пытаныні рэспандэнтам прапануеца загадвя складзены съпіс аб'ектаў, зь якіх трэба выбраць той, якому давяраюць, за які зъбіраюцца прагаласаваць і да т. п. Пры адкрытым пытаныні рэспандэнт сам упісвае сваю кандыдатуру. Якправіла, рэйтынгі, атрыманыя па закрытым пытаныні, вышэйшыя, чым па адкрытым. Апроч таго, у закрытых пытанынях важную ролю адыгрывае колькасць аб'ектаў (чым яна вышэйшая, тым меншыя будуць рэйтынгі — па тэорыі імавернасці выбар аднаго з пяці імаверны як 20 %, выбар аднаго з дваццаці — ужо як 5 %), а таксама аднароднасць гэтых аб'ектаў — і калі ў съпісе палітыкаў уключыць тэлэзорку, няхай і не пазбаўленую палітычных амбіций, то рэйтынгі астатніх палітыкаў скарочыцца. Таксама ўпльвае і сытуацыя апытаньня, якая задае колькасць палітыкаў у съпісе. Адпаведна, парунаньне рэйтингаў палітыкаў, атрыманых да абвяшчэння выбараў, з моманту абвяшчэння і з моманту рэгістрацыі, можа быць выключна ўмоўным.

Часам з мэтадычных меркаваныняў пропануеца выбар не аднаго, а некалькіх варыянтаў. У гэтым выпадку сума працэнтаў будзе большай за сто і, адпаведна, больш высокім будзе рэйтынгі.

Асобнай разнавіднасцю рэйтингаў з'яўляецца парны рэйтинг. Ён мае сэнс для вызначэння выразнасці электаральнай базы кандыдатаў іх «столі» — максімальная магчымага працэнту, які можа набраць той ці іншы кандыдат. Апошнія — вельмі ўмоўна, паюлькі пабудавана на некалькіх «калі б»: калі адбудзецца другі тур і калі ў яго выйдуць менавіта гэтыя кандыдаты.

Адрозненіні паміж рэйтингамі могуць быць вельмі адчувальні. Так, паводле даных апытаньня НІСЭПД за сінегань 2005 г., рэйтинг Мілінкевіча, замераны пры адкрытым пытаныні, складаў 6,6 %, тады як у пары з Лукашэнкам вырастаў амаль утра — да 18,1 %.

Зразумела, апошнія лічбы былі больш прывабныя для Мілінкевічавых прыхільнікаў, першыя ж папросту замоўчваліся. Такім чынам, раскручвалася своеасаблівая сыпіраль, пабудаваная паводле прынцыпу «выдаць жаданае за сапраўданне»:

Балтыйскі «Gallup»: у Менску лідэр апазыцыі і Лукашэнка набіраюць пароўну. Паводле звестак «Gal lup Media — Baltic Surveys», на 15 студзеня ў пары Аляксандар Лукашэнка — Аляксандар Мілінкевіч у Менску склаўся «сацыялягічны партытэт»: за кожнага з гэтых палітыкаў гатовыя галасаваць па 39,4% выбарнікаў. Па краіне сітуацыя іншая: А.Лукашэнка набірае 57,3%, А.Мілінкевіч — 24,6%(пры закрытым рэйтынгу)¹.

Гэтае паведамленье ня ўтрымлівае ў сабе неабходных агаворак і навязвае ілюзію рэальнасці другога туру. Аднак яшчэ больш посыпеху ў стварэнні падобных ілюзій меў «Беларускі партызан»:

«Беларускаму партызану» сталі вядомыя вынікі сацыялягічнага апытання, праведзенага Гэлапам у канцы лістапада гэтага году. Сарапытаныне праводзіліся як у «адкрытым» фармаце(р эспандэнты называлі свае прозывішчы), такі ў «закрытым» (анонімна). Прыводзім вынікі апытання.

Пытаныне: «Калі б выбары адбыліся ў найбліжэйшую нядзелю, за каго б Вы прагаласавалі?»

Адкрыты фармат

- За Лукашэнку — 53,1 %
- За Мілінкевіча — 10,9 %
- За Лябедзьку — 2,2 %
- За Казуліна — 1,2 %
- За Фралова — 0,6 %
- За Пазыняка — 0,6 %
- Ня ведаю — 19,1 %
- Няма адказу — 6,7 %

¹ <http://wwwnnby/index.php?act=view&id=384>

Закрыты ф армат

Менская вобласць:

За Лукашэнку — 37 %
За Мілінкевіча — 35,7 %

Гарадзенская вобласць:

За Лукашэнку — 38,2 %
За Мілінкевіча — 34,5 %

Віцебская вобласць:

За Лукашэнку — 47 %
За Мілінкевіча — 26 %

Магілёўская вобласць:

За Лукашэнку — 59 %
За Мілінкевіча — 11 %

Гомельская вобласць:

За Лукашэнку — 67 %
За Мілінкевіча — 10 %

Усяго па краіне з улікам малых гарадоў, пасёлкаў і вёсак:

За Лукашэнку — 53,4 %
За Мілінкевіча — 20,5 %²

Па-першае, відавочная некампэтэнтнасць журналістаў «Беларускага партызана»: масавыя сацыялягічныя апытаньні ня маюць на ўвараж, каб рэспандэнты называлі свае прозывішчы. Гаворка ідзе пра тыпы пытаньняў. Па-другое, больш за палову плошчы адгадзена на віртуальныя лічбы парных рэйтингаў разьлічаныя да таго ж ад гарадзкога насельніцтва.

Інакш чым палітычнай мэта годнасцю гэта растлумачыць нельга. Тым больш што мелі месца і яшчэ больш непрыкрытыя

² 21.12.2005. Рэйтинг Мілінкевіча расцер // <http://www.belaruspartisan.org/bite>
(Сёння гэтая публікацыя недаступная)

маніпуляцыі: у прыватнасці, у артыкуле «Лукашэнка не павінен перамагчы ў першым туры»³ са спасылкай на даныя апытањня ў ВЦІОМ (УЦВГД), праведзеных у сярэдзіне сакавіка, съцвярджаеца:

Зьвесткі расійскіх сацыёлягаў, якія нядаўна правялі апытањне ў Беларусі і 16 сакавіка прадставілі іго вынікі на прэс-канфэрэнцыі ў Маскве, паказваюць, што Лукашэнка не павінен перамагчы ўпершым туры галасаваньня.

Сацыялігічнае апытањне праводзіў ВЦІОМ, па сутнасці дзяржаўны расійскі сацыялігічны і дасыледчы інстытут, таму западорыць экспертаў гэтага інстытуту ў сымпатыях да беларускай апазыцыі нельга. Як паведаміў чацвер на прэс-канфэрэнцыі ў цэнтральным офісе «Інтэрфаксу» генэральны дырэктар ВЦІОМ Валеры Фёдарав, згодна з апытањнем, якое было праведзена ў Беларусі тыдзень таму, выказалі намер прагаласаваць за А. Лукашэнку 60 % рэспандэнтаў, за кандыдата ў прэзыдэнты ад аб'яднанай апазыцыі Аляксандра Мілінкевіча — 11 %, за Аляксандра Казуліна — 5 %, за Сяргея Гайдукевіча — 1 %. Пры гэтым 17 % пакуль ня вызначыліся з выбарам.

Тым нямеш эксперты ВЦІОМ практычна афіцыйна заяўляюць аб tym, што аbstаноўка ў Беларусі такая, што неабходна аднімаць мінімум 10 % галасоў, якія аддаюцца на карысць улады. Страх прымушае беларуса ў хаваць свае са праўдныя намеры і не выказвацца супраць прэзыдэнта і палітыкі ўладаў увогуле. Як сцярожна заўважыў выканаўчы дырэктар дасыледчага агенцтва «Эўразійскі маніторынг» Ігар Задоркін, які ўзяў удзел у канфэрэнцыі, «на паказчык удзельнікаў апытањня, якія заявілі, што збіраюцца галасаваць на маючых адбыцца выбарах за А. Лукашэнку, упłyвае тая сутурація, якая цяпер складваецца ў Беларусі. Цяпер у Беларусі не прынята гаварыць тое, што чалавек будзе галасаваць не за дзеючага прэзыдэнта Беларусі», — адзначыў ён.

Такім чынам, нават паводле даных расійскіх сацыёлягаў, Лукашэнка наслунаў бірае 50 % галасоў. Больш таго, гэта даныя па Беларусі ў цэлым, зьвёскамі і маленкімі гарадкамі. У Менску і абласных цэнтрах дзеючы прэзыдэнт набірае толькі ў раёне 30—40 %. Гэта катастрофа для Лукашэнкі, улічваючы, што рэвалюцыі робяцца ў сталіцы, а ня ў вёсках.

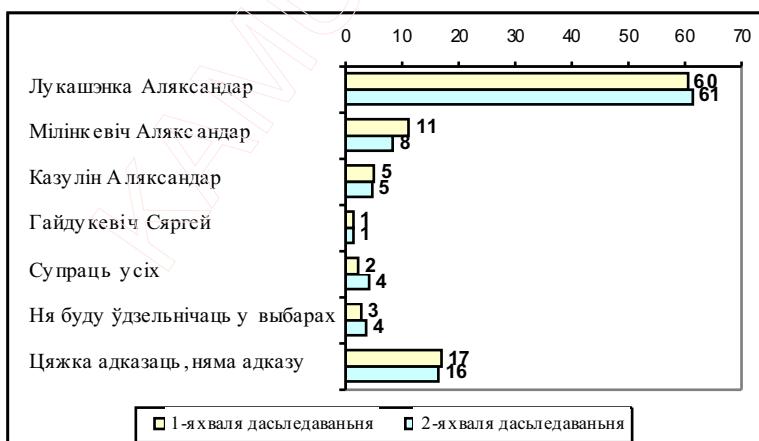
³ <http://www.belaruspartisan.org/brite/1653.html>. Гл.таксама «Без второго тура не обойтись» // <http://www.charter97.org/bel/news/2006/03/16/dva>

Фактычна, дарма што прыведзены даныя апытаńня, якія съведчаць пра перамогу Лукашэнкі ў першым туры, вывады робяцца процілэглыя. Больш таго, на афіцыйным сайце ВЦІОМ разъмешчаны ўсе даныя двух апытаńняў «Прэзыдэнцкія выбары ў Беларусі: чаго варты чакаць ад выбарнікаў», праведзеных 6—12 сакавіка па рэпрэзэнтатыўных нацыянальных выбарках.

Трэба зьвярнуць увагу на значэнныі рэйтынгай — у першым выпаду рэйтинг Лукашэнкі складае блізка 60 %, у другім — 75—77 %. Гэта вызначаеца спосабам разылку рэйтингу — у першым выпадку рэйтинг разылчваецца ад усяго аб'ёму выбаркі, у другім ён маxымальна набліжаны да фармату ЦВК з паграўкамі на колькасць рэспандэнтаў, якія зьбіраюцца галасаваць і адказалі на пытаныне.

Найбольшай мэтадычнай праблемай зьяўляеца вызначэнне таго, як галасавалі рэспандэнты, што прынялі ўдзел у галасаванні, але адмовіліся адказваць на пытаныне.

«Разъмеркаваныне ад казаўна пытана́не:
«За каго з кандыдатаў Вы зьбіраецеся прагаласаваць,
калі возьмече ўдзел у выбарах Прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь
19 сакавіка 2006 году?»
 (ад колькасці ўсіх апытаных)

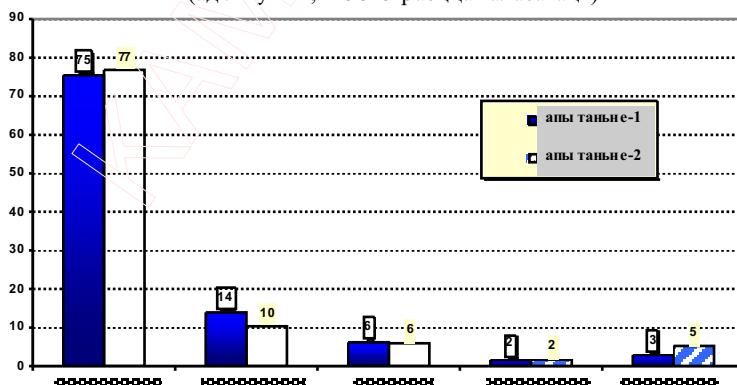
Найпрасьцейшым спосабам распэныня «праблемы адсутнасці адказаў» зьяўляецца іх ігнараваныне і пераразылк вынікаў, зыходзячы з колькасцю рэспандэнтаў, якія далі на пытаныне канкрэтны адказ, які і быў у бюлетэнях для галасавання. Іншымі словамі, гэтыя адказы складваюцца, прымаюцца за 100 %, а далей разылчваеца не складаная прaporцыя. Аднак гэты способ хакацтэрны для методыкі экзыг-палаў, якія адэкватна працуе толькі ў заходніх умовах. Яго вартасцю зьяўляецца тое, што рэспандэнты, якія адмовіліся адказваць, на самай справе галасавалі, таму гэты пераразылк мае реальны сэнс.

З другога боку, ён заснаваны на вельмі моцных дапушчэннях:

1) павінна быць адносна малая (3—5 %) колькасць тых, хто ня даў адказу, што, улічваючы аб'ёмы выбараў акэзыг-палаў, дзе крайне нязначную пахібку. У адваротным выпадку пахібка аказваеца вельмі істотнай. Напрыклад, было апытана 1000 чалавек, адказалі толькі 10. Адпаведна, экстрапаліваць гэтыя рэзультаты на ўсю генэральную сукупнасць (г. зн. на насельніцтва) нельга;

2) імавернасці не адказаць для кожнай электаральнай групы роўныя. Іншымі словамі, людзі не адказваюць з прычыны, скажам, скрытнага хакагару, але зусім не праз стаўленье да дзяржавных сацыялагічных службайці свае палітычныя погляды.

Прэзыдэнцкія рэйтынгі
(ад ліку тых, хто зъбіраеца галасаваць)

Гэты спосаб разыліку з прычыныяго прастаты выкарыстоўваўся як дзяржаўнымі, так і недзяржаўнымі службамі. У выніку рэйтынг Лукашэнкі «ў фармаце ЦВК» вар’іруеца ад 63—65% (А. Манаеў, НІСЭПД) да 75—80% прагнозу для астатніх сацыялягічных службаў (ВЦІОМ, ІСНАНБ, ІСД і нават «Экаом»)⁴.

З прычыны таго, што даныя пра яўку практычна супадаюць, гэтыя адрозненіні могуць быць выглумачаны спэцыфікай работы апытальнай сеткі і стаўленнем рэспандэнтаў да сацыялягічных службаў. Відаць, справа ў тым, што апазыцыйна настроенія рэспандэнты, адказаючы на пытанні дзяржаўных сацыялягічных службаў, больш схільны адмаяцца ад адказу, у той час як іх праціўнікам утойваць няма чаго; зъ недзяржаўнымі службамі — дакладна наадварот. Таксама нельга выключачы і фактар даступу насыці рэспандэнтаў, што асабліва датычыцца недзяржаўных службаў: пагроза адміністрацыйнай адказнасці вольна ці міжвольна схіляе інтэрвюераў шукаць сваіх. Апрача таго, пачасыціся выпадкі адмоў адудзелу ў апытањнях, матываваныя палітычнымі прычынамі, што таксама скажае судносіны рэйтынгаў прэзыдэнта і апазыцыі.

У выніку сацыялягічныя службы атрымліваюць розныя рэйтынгі кандыдатаў разылічаныя ад рэспандэнтаў, што ня ўтойваюць сваіх электаральных намераў, розны працэнт адмоў ад адказу і, што са- мае важнае, — розную структуру гэтых неадказаў. Адсюль і розніца ў лічбах: чым большы працэнт набірае той ці іншы кандыдат, тым большён атрымлівае прыразъмеркаваныя тых, хто не адказаў.

СМІ функцыянуюць як своеасаблівы фільтар, публікуючы аднабаюковую інфармацыю адпаведна з рэдакцыйнай палітыкай.

У гэтай сувязі найбольшага даверу заслугоўваюць звесткі ВЦІОМ. Прынамсі, іны менш за ўсё падпадаюць пад уз্যдзеянне фактару процістаяння ўлады і апазыцыі і, адпаведна, «дзяржаўных» і «недзяржаўных» сацыялягічных службаў.

У той жа час сацыялёгія згадвалася ня толькі ў кангэксце «войны рэйтингаў» — праблемы, надуманай і спароджанай выключна

⁴ Советская Белоруссия. 2006.7 марта.

журналістамі. Даныя сацыялягічных дасьледаваньняў выкарыстоўваліся і як складовая частка выбарчай кампаніі кандыдатаў. Зразумела, асноўнай іх функцыяй заставалася агітацыйна-прапагандысцкая, заснаваная на дапушчэнні, што не сацыялёгія гаворыць, як прагаласуюць людзі, а людзі прагаласуюць як скажа сацыялёгія.

Такім чынам, сацыялягічныя даныя выкарыстоўваліся, як уладай, так і апазыцыяй, у якасці дадатковай «навуковай» легітымаціі адзіна слушнага шляху. Улада будавала сваю кампанію на базавай сэнсавай схеме «За стабільнасць», апазыцыя ж — на лястувана процілелай. Прыкладам гэтаму могуць паслужыць загалоўкі дзяржаўных СМИ: «Большасць беларусаў лічаць, што праз год яны будуць жыць ня горш, як цяпер», «Беларусы не пакідаюць апазыцыі шанцаў на перамогу на прэзыдэнцкіх выбарах», «Большасць беларусаў звязваюць з прэзыдэнцкімі выбарамі надзею на годнае жыццё»; апазыцыя ж спекулювала на такіх сацыялягічных форс-ідэях, як «прыхільнікі перамен» і «выхуховы рэйтынг».

Прыгэтым парадаксальнасць сітуацыі заключаецца ў тым, што даныя ўсіх прафесійна праведзеных сацыялягічных дасьледаваньняў істотна не адрозніваюцца адзін ад аднаго, а розніца ў іх прэзэнтацыі была абумоўлена толькі палітычнай мэтазгоднасцю.

У прыватнасці, у шэрагу сацыялягічных дасьледаваньняў, праведзеных рознымі сацыялягічнымі цэнтрамі пасля рэфэрэндуму, фіксаваліся доўгачасовыя тэндэнцыі⁵, якія сведчылі пра:

- уцэнтраванасць сацыяльных уяўленняў на фігуры Лукашэнкі;
- маргінальнае становішча апазыцыі ў сацыяльных уяўленнях;
- пасіўнасць і пэсымізм дэмакратычна арыентаваных рэспандэнтаў;
- дэпалітызацыю і арыентацыю на захаваныне існуючага становішча.

Аднак, як у 2005 годзе, так і кмоманту выбараў успрыманьне і выкарыстаныне сацыялягічных даных палітычнымі суб'ектамі за-

⁵ Гл.: М. Кацу к Міты беларускай сацыялёгіі // Arche, № 5, 2005, дзе аналізу ўща даныя япъганаў НІСЭПД за май 2005 году.

ставалася цалкам і поўнасцю ўпісаным у лёгіку сымбалічнай ба-
рацьбы, і, адпаведна, функцыя сацыялягічнага забесьпячэння рэ-
альной палітычнай дзейнасці аказалася нявыкананай.

Відаць, выкарыстаныне сацыялягічных даных для агітацыі яшчэ
доўга будзе заставацца адвіным спосабам узаемадзеяння сацыё-
лягаў і палітыкаў. І калі ўлада, якая валодае значнымі ўзаемазамя-
няльнымі рэсурсамі, яшчэ можа сабе такое дазволіць, то для апа-
зыцьці гэта будзе недараўальнай памылкай.

Ініцыятыўныя групы кандыдатаў у прэзыдэнты ў 2006 г.

Аляксандар Вайтовіч

Колькасць сяброў ініцыятыўнай групы 1314

Колькасць подпісаў, прынятых тэрыгарыяльнымі камісіямі:

- Берасцейская вобласць — 0
- Віцебская вобласць — 0
- Гомельская вобласць — 0
- Гарадзенская вобласць — 0
- Менская вобласць — 0
- Магілёўская вобласць — 0
- горад Менск — 0
- Усяго ў краіне — 0

Сяргей Гайдукевіч

Колькасць сяброў ініцыятыўнай групы 3073

Колькасць подпісаў, прынятых тэрыгарыяльнымі камісіямі:

- Берасцейская вобласць — 10529
- Віцебская вобласць — 16137
- Гомельская вобласць — 19306
- Гарадзенская вобласць — 5011

- Менская вобласць — 18348
- Магілёўская вобласць — 9587
- горад Менск — 71586
- Усяго ў краіне — 150504

Колькасць подпісаў, прызнаных несапраўднымі 5836

Колькасць подпісаў, прызнаных сапраўднымі 144 663

Аляксандар Казулін

Колькасць сяброў ініцыятывы най групы 3345

Колькасць подпісаў, прынятых тэрытарыяльнымі камісіямі:

- Берасцейская вобласць — 21733
- Віцебская вобласць — 20358
- Гомельская вобласць — 6749
- Гарадзенская вобласць — 16225
- Менская вобласць — 14496
- Магілёўская вобласць — 23738
- горад Менск — 54715
- Усяго ў краіне — 158014

Колькасць подпісаў, прызнаных несапраўднымі 14632

Колькасць подпісаў, прызнаных сапраўднымі 143 382

Аляксандар Лукашэнка

Колькасць сяброў ініцыятывы най групы 6212

Колькасць подпісаў, прынятых тэрытарыяльнымі камісіямі:

- Берасцейская вобласць — 249519
- Віцебская вобласць — 243139
- Гомельская вобласць — 253659
- Гарадзенская вобласць — 236754
- Менская вобласць — 265952
- Магілёўская вобласць — 285607
- горад Менск — 371007
- Усяго ў краіне — 1905637

Колькасць подпісаў, прызнаных несапраўднымі 2568

Колькасць подпісаў, прызнаных сапраўднымі 1 903 069

Аляксандар Мілінке віч

Колькасъць сяброў ініцыятыўнай групы 5136

Колькасъць подпісаў, прынятых тэрыгарыяльнымі камісіямі:

- Берасцейская вобласць — 23949
- Віцебская вобласць — 26507
- Гомельская вобласць — 24196
- Гарадзенская вобласць — 28114
- Менская вобласць — 18624
- Магілёўская вобласць — 22105
- горад Менск — 55303
- Усяго ў краіне — 198798

Колькасъць подпісаў, прызнаных несапраўднымі 15619

Колькасъць подпісаў, прызнаных сапраўднымі 183179

Зянон Пазняк

Колькасъць сяброў ініцыятыўнай групы 2405

Колькасъць подпісаў, прынятых тэрыгарыяльнымі камісіямі:

- Берасцейская вобласць — 6
- Віцебская вобласць — 0
- Гомельская вобласць — 244
- Гарадзенская вобласць — 65
- Менская вобласць — 169
- Магілёўская вобласць — 110
- горад Менск — 125
- Усяго ў краіне — 719

Сяргей Скрабец

Колькасъць сяброў ініцыятыўнай групы 148

Колькасъць подпісаў, прынятых тэрыгарыяльнымі камісіямі:

- Берасцейская вобласць — 0
- Віцебская вобласць — 0
- Гомельская вобласць — 0
- Гарадзенская вобласць — 0
- Менская вобласць — 0
- Магілёўская вобласць — 0

- горад Менск — 0
- Усяго ў краіне- 0

Валеры Фралоў

Колькасць сяброў ініцыятыўнай групы 1152

Колькасць подпісаў, прынятых тэрыгарыяльнымі камісіямі:

- Берасцейская вобласць — 724
- Віцебская вобласць — 1275
- Гомельская вобласць — 3114
- Гарадзенская вобласць — 3611
- Менская вобласць — 1160
- Магілёўская вобласць — 6546
- горад Менск — 42345
- Усяго ў краіне — 58775

Колькасць подпісаў, прызнаных несанкцыянаванымі 21942

Колькасць подпісаў, прызнаных санкцыянаванымі 36 833

Задзялік: Праверкі подпісаў, сабраных у падтрымку вылучэння кандыдатам у прэзыдэнты Зянона Пазнянка, не адбылося ў сувязі з яго заявай, што падпісныя лісты застаюцца ў ініцыятыўнай групе.

Крыніца: Выборы президента Республики Беларусь. Результаты независимого наблюдения. Минск-Москва, РОО «Белорусский хельсинский комитет»; Московская хельсинская группа. —2006, 122 стар.

Іменны паказынік

- Абрамава, Вольга 23, 70
Аверкаў, А. 153
АЗарка, Настасься 139
АЗаронак, Юры 66, 73, 99, 147, 150, 154
Акаловіч, Леанід 65
Акінчыц, Станіслаў 71
Альфер, Сяргей 191
Арцішэўскі, Валеры 183
Арцюкоў, М. 74
Асіпенка, Віктар 84
Астрыйка, Мікола 137, 203

Багданкевіч, Станіслаў 193
Багдановіч, Марына 98
Бажэлка, А. 83, 86
Борыс, Анжаліка 124
Бразаўскас, Альгірдас 125
Браніцкая, Эніра 137, 203
Будні, Сымон 71

Бусынок, Мікола 183
Бухвостаў, Аляксандар 182, 191
Буш, Джордж 118, 120, 121, 155
Быкаў, Васіль 249

Вазьняк, Сяргей 191
Вайтовіч, Аляксандар 177, 183, 189
Валошын, Кірыл 79
Ваніна, Тацяна 191
Варонежцаў, Юры 191
Васільеў, Аляксандар 123
Волчак, Галіна 152
Вязоўскі, Г. 74
Вячорка, Вінцук 190

Гавін, Тадэвуш 98
Гайдукевіч, Сяргей 142, 160, 167—169, 172, 188, 214, 224, 225, 233, 256, 271, 272
Галаванаў, Віктар 22

- Ганчар, Віктар 118
 Ганчарык, Уладзімер 187, 247
 Гапеева, Любоў 92
 Гарбачоў, Віктар 191
 Грач, Леанід 154
 Грышкевіч, А. 71
 Грыщук, Валеры 183
 Губарэвіч, Юрась 98
 Гулак, Алесь 28
 Гуляка, Леанід 152
 Гушча, П. 65
- Дабравольскі, Аляксандар 182, 190
 Даніллюк, Барыс 65
 Дземянцей, Васіль 20
 Дзьмітрыеў, Сяргей 92
 Дранчук, Цімох 137, 203
 Дыснэй, Уолт 155
- Еўдакімнык, Аляксандар 191
 Ерын, Леанід 82, 83
- Жураўкова, Галіна 27, 83, 91, 203
- Задоржнік, Ігар 271
 Зімоўскі, Аляксандар 57, 147, 168, 171
 Завадзкі, Дзьмітрый 118
 Заіка, Леанід 195
 Захаранка, Юрый 118
 Зелянкоў, Эдвард 139
 Зубро, Зыміцер 139
 Зюганаў, Генадзь 154
- Іашкевіч, Віктар 182, 191, 197
- Казакоў, Аляксандар 139
 Казіятка, Юрый 57, 147, 152, 168, 171
 Казулін, Аляксандар 90, 134, 139, 153, 160—169, 172, 177—180, 184, 187—189, 208, 213, 214, 225, 226, 233, 236, 239, 247, 269, 271
 Калінаў, А. 68
 Калякін, Сяргей 183, 184, 186, 190, 248
 Канапацкі, І. 71
 Канаплёў, Уладзімер 89
 Карняленка, Віктар 95, 190
 Кароль, А. 179
 Карпусюк, Пётр 73
 Карунас, Уладзімер 142
 Касцяровіч, Зыміцер 138
 Касцюк, Васіль 65
 Кашкевіч, Аляксандар 69
 Кішкурна, Антон 98
 Кішкурна, Уладзімер 98
 Клімаў, Андрэй 106, 177, 183
 Козік, Л. 96
 Кокараў, Максім 139
 Колас, Уладзімер 177, 183, 193
 Краснасельская, Людміла 98
 Красоўскі, Анатоль 109, 118
 Красоўскі, Павал 139
 Красоўская, Ірына 109
 Крук, Іван 138
 Кручкоўскі, Тадэвуш 124
 Крывамаз, Міхаіл 96
 Кузьміч, Вольга 191
 Кусяльчук, Андрэй 191
 Кучма, Леанід 50
- Лабковіч, Уладзімер 191
 Лававік, М. 143, 221

- Лагыпай, Урал 83, 84, 85, 86, 99
Леванеўскі, Валер 123
Ліпень, Л. 73
Лісічонак, Сяржук 139
Лукашэнка, Аляксандар Рыгоравіч 7, 8, 11—13, 27—29, 38, 49, 52, 58, 59, 61, 62, 66, 74, 81—90, 92—97, 99, 102, 103, 105, 106, 107, 111—115, 124, 126, 130—135, 137, 140—144, 147, 151, 153—160, 163, 164, 169—172, 180, 181, 185, 188, 195, 196, 201, 202, 207, 208, 210, 214, 220, 224, 231, 233, 236, 241, 242, 245, 248, 250, 252—254, 256, 268—272, 274, 275
Лябедзька, Анатоль 154, 183—185, 186, 190, 193, 194, 269
Лявонаў, Васіль 177, 183
Ляўковіч, Анатоль 178, 179
Ляшкевіч, Сяргей 138
- Манаеў, Алег 266, 274
Марыніч, Міхайл 98, 123
Матусевіч, Н. 185
Матусевіч, Юры 84
Машкевіч, Уладзімер 74, 83, 86, 177
Машукевіч, Мікалай 65
Мікалашэвіч, Пётар 89
Мілінкевіч, Аляксандар 93, 95, 102, 106, 109, 111, 136, 141, 153, 160—162, 166—168, 171—173, 183—198, 208, 210, 211, 214, 225, 226, 233, 236, 239, 247, 249, 250, 268—272
Мілошавіч, Слабадан 126
Міхалевіч, А. 159
Мурашка, Аляксандар 84, 91
Навасяд, Уладзімер 185, 191, 193
- Назарбаеў, Нурсултан 50
Нешчарэт, Стэфан 73
Нібійка, Дзяніс 203
Нісьцюк, Уладзімер 178, 179
Ніязаў, Сапармурат 50
- Паўлічэнка, Дзымітрый 73, 83, 123, 254
Паўлаў, Міхаіл 185
Паўлюўскі, Глеб 172, 202
Паўляк, Тадэвуш 124
Пазыняк 188, 189, 269
Панасік, Андрэй 139
Парфяновіч, Уладзімер 183
Пашкевіч, Іван 70
Пенза, Валеры 96
Пляц, Леанід 64
Прадвеснік, Ян 68
Праляскоўскі, Алег 242, 245
Праханаў, А. 147
Процька, Тацяна 139
Пургурыйдэс, Хрыстас 126
Пущін, Уладзімер 11, 114, 115, 120
- Радзівіл, Мікалай Чорны 71
Радзівіл, Юры 138, 139
Радзькоў, Аляксандар 26, 72
Разумай, Мікалай 138
Райс, Кандаліза 120
Раманчук, Яраслаў 193, 194
Ротфельд, Адам 124
Рыбаю, Ягор 84, 203
Рыхгэр, Алег 96
- Сабіла, Э. 73
Салагуб, Аляксандар 65
Сасім, Мікіта 109, 112, 139

- Севярынэц, Павал 74, 99, 185
 Сінягоўскі, Генадзь 96
 Сітнік, Ксюша 110, 111
 Сівакоў, Юры 123
 Скарына, Францішак 180
 Скрабец, Сяргей 184
 Скрыган, Алена 193
 Сом, Лера 98
 Спасюк, Павел 65
 Старадуб 159
 Статкевіч, Мікалай 98, 178, 179,
 183, 185
 Страх, Уладзімер 191
 Сувораў, Яўген 139
 Сукала, Аляксандар 91
 Сухарэнка, Сыцяпан 17, 18, 20, 21,
 82, 83, 89, 137, 159
 Сушко, Аляксандар 126
 Съвятак, Казімер 66, 74
 Съвяцкая, Валянціна 191
 Съцяпанаў, Сяргей 84
- Тозік, Анатоль 83, 84, 85
 Ухналёў, Валеры 191
 Фёдараў, Валеры 271
 Фінкевіч, Артур 138
 Фралоў, Валеры 177, 179, 183,
 189, 271
 Фядыніч, Генадзь 193
- Хадыка, Юры 193
 Хоміч, Сяргей 70
 Хоміч, Уладзімер 139
 Хрусталёў, Ягор 172
- Церахаў, Канстанцін 91
 Цыганкоў, Аляксандар 98
- Чавэс, Уга 11
 Чараднічэнка, Мікалай 84
 Чаргінец, Мікалай 133
 Часнавіцкі, Канстанцін 96
- Шалайка, Аляксандар 137, 203
 Шумчанка, Анатоль 96, 98
 Шурманаў, Уладзімер 91
 Шушкевіч, Станіслаў 183, 184
 Шэйн, Аляксей 74
 Шэйман, Віктар 82, 83, 85, 96,
 87, 89, 90, 123, 132, 137
- Ялфімаў, В. 147
 Яновіч, Н. 69
 Янукевіч, Аляксей 191
 Януковіч, Віктар 202
 Ярашук, Аляксандар 183
 Ярмошина, Лідзія 142, 221